

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM TEKNOLOJİSİ PROGRAMI

ORTAOKUL VE LİSELERİN SİBER ZORBALIK FARKINDALIK PROFİLLERİNİN
OLUŞTURULMASI VE OKUL PAYDAŞLARINA YÖNELİK SİBER ZORBALIK
FARKINDALIK EĞİTİMİ ETKİLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

DOKTORA TEZİ

MELİKE KAVUK

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HAFİZE KESER

Ankara, Nisan, 2016

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼ę¼'ne,

Melike KAVUK'un hazırladığı "Ortaokul ve Liselerin Siber Zorbalık Farkındalık Profillerinin Oluşturulması ve Okul Paydaşlarına Yönelik Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Etkililiğinin Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma j¼rimiz tarafından Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Anabilim Dalı/ Eğitim Teknolojisi Programı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Prof. Dr. Hafize KESER

¼ye: Doç. Dr. Selçuk ÖZDEMİR

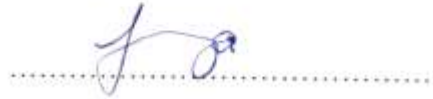
¼ye: Yrd. Doç. Dr. Necmettin TEKER

¼ye: Prof. Dr. Süleyman Sadi SEFEROğLU

¼ye: Prof. Dr. Feza ORHAN

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri üyeleri tarafından ./.../20.. tarihinde uygun gör¼lm¼ř ve Enstitü Yönetim Kurulunca .../.../20.. tarihinde kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İsmail GÜVEN
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼r¼

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Melike KAVUK

ÖZET

ORTAOKUL VE LİSELERİN SİBER ZORBALIK FARKINDALIK PROFİLLERİNİN OLUŞTURULMASI VE OKUL PAYDAŞLARINA YÖNELİK SİBER ZORBALIK FARKINDALIK EĞİTİMİ ETKİLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kavuk, Melike

Doktora, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hafize Keser

Nisan 2016, xix+291 sayfa

Bu araştırmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Birinci temel amaç, Türkiye’deki ortaokul ve liselerin siber zorbalık tehlikesiyle baş etmeye hazır olma durumlarını, farklı boyutlarda ortaya koymak üzere siber zorbalık farkındalık profillerini, eğitimcilerin görüşlerine dayalı olarak oluşturmaktır. İkinci temel amaç ise, ortaokul ve lise öğrencilerine, bu okullarda görev yapan okul yöneticilerine, öğretmenlere ve öğrenci velilerine siber zorbalık tehlikesi, önleme ve müdahale yolları ile ilgili farkındalık kazandırmaya yönelik, okula özgü eğitim çalışmalarına katkıda bulunmaktır.

Tarama modeliyle gerçekleştirilen araştırmada nicel ve nitel veriler elde edilmiştir. Araştırmanın evren büyüklüğü 22249 ortaokul ve lisedir. Birinci temel amacı gerçekleştirmek üzere, tabakalı örnekleme yoluyla örneklem alınmıştır. En küçük örneklem büyüklüğü 377 okul olarak hesaplanmıştır. Örnekleme dâhil edilecek iller belirlenirken, Türkiye İstatistik Kurumu’nun İstatistik Bölge Birimleri birinci düzey sınıflaması (12 bölge) ile illerin bilişim suç oranları kriter alınmıştır. Buna göre, Türkiye’deki her bölgeden, bilişim suç oranı en yüksek ve en düşük il seçilerek örnekleme dâhil edilmiştir. İstanbul tek başına bir bölgeyi temsil ettiği için toplam 23 ilden veri toplanmıştır. Araştırmanın birinci temel amacı 1431 okul ve 2586 eğitimciden veri toplanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ikinci temel amacı iki çalışma grubu ile gerçekleştirilmiştir. Birinci çalışma grubu bir ortaokul ve bir lisedeki 684 öğrenci, 235 öğrenci velisi ve bu okullarda görev yapan 39 eğitimciden; ikinci çalışma grubu ise araştırmanın hiçbir aşamasına dâhil olmayan 51 katılımcı eğitimciden oluşmuştur.

Araştırmanın birinci temel amacını gerçekleştirmek üzere, “Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi” geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Ankette, okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumlarını belirlemeye dönük üç boyut (tanıma, önleme ve müdahale etme) ve 51 soru yer almaktadır. Bu aşamadaki veriler elektronik ortamda toplanmış, frekans, yüzde ve kay-kare testleri ile analiz edilmiştir. Araştırmanın ikinci temel amacı doğrultusunda, okul paydaşlarının siber zorbalıkla ilgili eğitim ihtiyaçlarını belirlemek üzere, siber zorbalık farkındalık anketleri (öğrenci,

eğitimci ve veli formları) ile eğitim ortam ve materyallerini değerlendirmek üzere görüşme formu, uzman görüşlerine dayalı olarak geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Siber zorbalık farkındalık anketinin öğrenci formu 11, eğitimci formu 16 ve veli formu 16 sorudan; görüşme formu ise üç sorudan oluşmuştur. Veriler yüzyüze ortamlarda toplanmış olup, frekans, yüzde ve betimsel analiz ile incelenmiştir. Bu aşamada literatüre ve uzman görüşüne dayalı olarak, basılı materyal (bilgi kitapçığı), seminer (sunu materyali), afiş ve web sitesi gibi eğitim ortam ve materyalleri öğrenci, eğitimci ve velilerin ihtiyaçları doğrultusunda, ayrı dökümanlar veya modüller halinde tasarlanmış, geliştirilmiş, paydaşların kullanımına sunulmuş ve uygulanmış ve değerlendirilmiştir.

Araştırmanın sonuçlarına göre birçok okulda, siber zorbalığın tüm boyut, alt boyut ve maddeleriyle ilgili; bazı okullarda ise çoğu boyut, alt boyut ve maddeleriyle ilgili çalışma ve etkinlik ihtiyacı tespit edilmiştir. Eğitim çalışması yapılan okullarda ise, tüm okul paydaşlarının siber zorbalığın tüm boyutlarında ve farklı düzeylerde bilgi eksiklerinin olduğu ve eğitim gereksinimi duyduğu; okulların ise tüm boyutlarda çalışma ve etkinlik ihtiyacı duyduğu belirlenmiştir. Geliştirilen eğitim ortam ve materyalleri eğitimciler tarafından yararlı bulunmuş ve diğer illerde ve okullarda uygulanması önerilmiştir. Araştırmanın sonunda, araştırmacılara yönelik siber zorbalık çalışmalarına ilişkin; kurum, kuruluş ve karar vericilere yönelik ise uygulamaya ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler. Siber zorbalık, Okulda siber zorbalık, Siber zorbalık farkındalığı, siber zorbalık farkındalık eğitimi

ABSTRACT**DEVELOPMENT OF MIDDLE AND HIGH SCHOOL CYBERBULYING
AWARENESS PROFILES AND EVALUATION OF CYBERBULYING
AWARENESS TRAINING ACTIVITIES FOR SCHOOL STAKEHOLDERS**

Kavuk, Melike

Doctoral Dissertation, Educational Technology Ph.D. Program

Supervisor: Prof. Dr. Hafize Keser

April 2016, xix+291 pages.

There were two main goals of this study. First, creating cyberbullying profiles of middle and high schools in Turkey based on educator opinions in order to establish their readiness levels regarding various factors. Second, contributing to the educational research about improving the cyberbullying awareness of middle and high schools students, teachers, administrators, and parents.

This study was conducted using relational survey research method, and both quantitate and qualitative data was gathered. Population size of this study was 22249 schools. Stratified sampling method was used for the first main goal of the study. The smallest appropriate sample size was calculated as 377 schools. While identifying the provinces that would be included in the study, Turkish Statistical Institute's Statistical Regional Unit first level classification (12 regions) and provinces' information technology crime rates was used. Provinces with the highest and lowest crime rates was included from every region in Turkey based on the criteria. Since Istanbul was considered as a region by itself, data was collected from 23 provinces. Sample for the first goal of the study was 1431 schools, and 2586 educators. Second goal of the study was achieved with two sample groups. First participant group was composed of 684 students, 235 parents, and 39 educators, and second participant group was 51 educators which was not included in any other part of the study.

In the first stage, "School Cyberbullying Awareness Survey" was developed and conducted. The survey was composed of 51 questions divided into 3 parts (recognition, prevention, and intervention) in order to identify schools' readiness levels for overcoming cyberbullying. In this stage data was collected online and analyzed with frequency, percentage and chi-square statistics. For the second goal of the study, cyberbullying awareness questionnaires (student, educator, and parent forms) was used in order to determine educational needs of the stakeholders; and interview forms were developed with expert reviews, and used in order to evaluate educational media and materials. Student version of the Cyberbullying Awareness Survey had 11, educator version had 16, and parent version had 16, questions. Interview forms had 3 questions. Data was collected face to face, and analyzed using frequency, and descriptive methods. During this stage, printed materials (information booklets), seminars (presentation

materials), posters, and a web site were designed based on students', educators', and parents' needs, and developed as separate documents and modules to be used by different stakeholders.

Based on the findings, in many schools, there were needs for interventions and activities regarding all factors, sub factors and items of cyberbullying; in other schools there were needs for interventions and activities regarding most factors, sub factors and items of cyberbullying. Findings from the training stage indicated that, all stakeholders needed education regarding all factors of cyberbullying; and schools needed interventions and activities regarding all factors. Educators found the developed instructional program and materials to be very beneficial and suggested to be utilized in other principalities. At the end of the study, suggestions for researchers regarding cyberbullying research; and suggestions for stakeholders regarding interventions to overcome cyberbullying were provided.

Key words. Cyberbullying, Cyberbullying at school, Cyberbullying awareness, Cyberbullying awareness training

ÖNSÖZ

Bilgi ve İletişim Teknolojileri'nin her yaştaki bireyler tarafından yaşamın her alanında kullanılması, birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bu olumsuzluklardan bir tanesi siber zorbalık olarak adlandırılmaktadır. Siber zorbalık, bilgisayar, internet, cep telefonu, tablet, ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi, web kamerası gibi araçlar kullanılarak; arama, anlık mesajlaşma, mobil uygulamalar, sosyal ağ siteleri, sohbet odaları, forumlar, bloglar gibi ortamlarda, kasıtlı olarak seçilen bir birey veya gruba zarar vermek amacıyla, tekrarlı şekilde sergilenen davranışlardır. Sanal ortamlarda biriyle alay etmek, küfür etmek, taciz etmek, tehdit etmek, biriyle ilgili söylenti yaymak, cinsel içerikli istenmeyen sözler söylemek gibi davranışlar, siber zorbalık davranışlarına örnek olarak verilebilir. Siber zorbalık olayları bireyler üzerinde fiziksel, sosyal, psikolojik veya akademik birçok soruna neden olmaktadır. Öte yandan, belirli siber zorbalık davranışları birçok ülkede ve Türkiye'de suç kategorisinde yer almakta ve bunlarla ilgili yasa ve yönetmelikler oluşturulmaktadır. Bütün bu nedenlerle siber zorbalık, hem araştırmacılar hem de öğrenci, öğretmen, okul yöneticileri ve veliler için baş edilmesi gereken bir problem olarak görülmektedir.

Bu araştırmada, okulların siber zorbalıkla baş etme konusundaki hazır oluştuk durumları ele alınmakta, öğrenci, eğitimci ve velilerin siber zorbalık farkındalığını artırmaya yönelik eğitim ortam ve materyallerine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırma kapsamındaki problem, amaç, alt amaçlar, önem, sınırlılıklar ve tanımlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, siber zorbalığın genel özellikleri, ilgili ulusal ve uluslararası araştırmalar, siber zorbalıkla baş etme (tanıma, önleme ve müdahale etme), ilgili ulusal ve uluslararası araştırmalara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Üçüncü bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması, veri toplama araçları, verilerin analizi ve geliştirilen eğitim ortam ve materyallerine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Dördüncü bölümde, okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumları, eğitim çalışması yapılan okullardaki öğrenci, eğitimci ve velilerin siber zorbalık farkındalıkları ve eğitim ortam ve materyallerin etkililiğine ilişkin bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Beşinci bölümde araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara ve sonuçlar göz önünde bulundurularak yapılan önerilere yer verilmiştir.

Melike KAVUK

Nisan, 2016

TEŞEKKÜR

Öğrencisi olmaktan gurur ve onur duyduğum, hem kişisel, hem akademik, hem de mesleki yaşantıma önemli katkılar sağlayan, araştırmamın her aşamasındaki bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, araştırmamın öncesinden sonuna kadar her türlü yardım ve desteğini esirgemeyen, araştırmamın her aşamada fiziksel olarak da yanımda bulunan, ihtiyaç duyduğumda yardımına rahatlıkla başvurabildiğim değerli tez danışmanım Prof. Dr. Hafize Keser'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Kendilerini tanıma fırsatı elde etmekten onur duyduğum ve araştırma sürecinde desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen, olumlu eleştirileriyle araştırmaya önemli katkılar sunan değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Necmettin Teker'e, Prof. Dr. Ahmet Mahiroğlu'na, Doç. Dr. Selçuk Özdemir'e, Prof. Dr. S. Sadi Seferoğlu'na ve Prof. Dr. Feza Orhan'a;

Araştırmamın farklı aşamalarında yardım ve desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Arş. Gör. Şanser Bulu'ya, Arş. Gör. Pınar Nuhoglu Kibar'a ve Uzm. Erdi Okan Yılmaz'a;

Hayatımın ve araştırmamın her aşamasındaki heyecanımı ve mutluluğumu benimle paylaşan; yaşadığım her soruna benimle birlikte çözüm arayan, bana inanan, güvenen, sevgi ve desteklerini her zaman hissettiğim canım annem Neda Kavuk, babam Naim Kavuk, abim Mehmet Kavuk ve halam Samiye Kavuk'a;

Hayatımın ve araştırmamın her aşamasındaki tüm sıkıntılı süreçlerimi atlatmada yardımcı olan, sevgi ve desteklerini her zaman hissettiğim, beni dinleyen, anlayan, bana yol gösteren, kucak açan ve inanan sevgili Emre Kalender'e, Nihat Özbay'a, Burcu Külahcı ve Orçun Külahcı'ya;

Araştırmamın ön uygulamalarını kolaylıkla gerçekleştirmemde yardım ve desteğini esirgemeyen amcam Malik Kavuk'a;

Araştırmamın gerçekleşmesinde emeği geçen ve adını saymakla bitiremeyeceğim Afyon, Ağrı, Ankara, Antalya, Balıkesir, Batman, Bursa, Çankırı, Gümüşhane, Iğdır, İstanbul, Karabük, Karaman, Kayseri, Malatya, Muğla, Muş, Osmaniye, Rize, Şırnak, Tekirdağ, Yalova ve Yozgat illerinin Milli Eğitim Müdürlükleri'ndeki personellere; araştırmaya katkı sunan tüm öğrencilere, öğretmenlere, okul yöneticilerine ve velilere;

2211-Yurt İçi Doktora Burs Programı kapsamında sağladığı destekten ötürü TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı birimine teşekkür ederim.

Melike KAVUK

Nisan, 2016

Anneme ve babama...

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI.....	ii
TEZ BİLDİRİMİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
TEŞEKKÜR	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
ÇİZELGELER	xiii
BÖLÜM 1 GİRİŞ	1
1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç.....	9
1.3. Önem	10
1.4. Sınırlılıklar.....	11
1.5. Tanımlar	11
1.6. Kısaltmalar	12
BÖLÜM 2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	13
2.1. Siber Zorbalık ve İlgili Araştırmalar	13
2.1.1. Siber Zorbalığın Tanımı ve Ortaya Çıkış Biçimleri.....	13
2.1.2. Siber Zorbalıkta Roller.....	18
2.1.3. Siber Zorbalığın Yaygınlığı	23
2.1.4. Siber Zorbalığın Nedenleri.....	25
2.1.5. Siber Zorbalığın Gerçek Yaşam Zorbalığı ile Kıyaslanması	27
2.1.6. Siber Zorbalığın Etkileri	30
2.1.7. Yasal Açıdan Siber Zorbalık.....	33
2.1.8. Siber Zorbalıkla İlgili Ulusal Araştırmalar	37
2.1.9. Siber Zorbalıkla İlgili Uluslararası Araştırmalar	41
2.2. Siber Zorbalıkla Baş Etme ve İlgili Araştırmalar	48
2.2.1. Siber Zorbalığı Tanıma	53
2.2.2. Siber Zorbalığı Önleme.....	54
2.2.3. Siber Zorbalığa Müdahale Etme	67
2.2.4. Siber Zorbalıkla Baş Etmeyeyle İlgili Ulusal Araştırmalar	70
2.2.5. Siber Zorbalıkla Baş Etmeyeyle İlgili Uluslararası Araştırmalar	75
BÖLÜM 3 YÖNTEM.....	85
3.1. Araştırma Modeli.....	85
3.2. Evren ve Örneklem.....	86
3.2.1. Okulların Siber Zorbalık Farkındalık Profillerine İlişkin Verilerin Toplandığı Örneklem.....	86

3.2.2. Siber Zorbalık Eğitimi Çalışmalarına İlişkin Verilerin Toplandığı Çalışma Grupları.....	95
3.3. Veri Toplama Araçları.....	97
3.3.1. Okulların Siber Zorbalık Farkındalık Profillerine İlişkin Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi.....	97
3.3.2. Siber Zorbalık Eğitimi Çalışmalarına İlişkin Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi.....	101
3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi	102
3.4.1. Okulların Siber Zorbalık Farkındalık Profillerine İlişkin Verilerin Toplanması ve Analizi.....	102
3.4.2. Siber Zorbalık Eğitimi Çalışmalarına İlişkin Verilerinin Toplanması ve Analizi.....	104
3.5. Eğitim Ortam ve Materyallerinin Geliştirilmesi ve Uygulanması.....	106
BÖLÜM 4 BULGULAR VE YORUMLAR.....	109
4.1. Okulların Siber Zorbalık Farkındalık Profillerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar ..	109
4.1.1. Okulların Siber Zorbalığı Tanımaya Yönelik Farkındalık Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	115
4.1.2. Okulların Siber Zorbalığı Önlemeye Yönelik Farkındalık Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	143
4.1.3. Siber Zorbalığa Müdahale Etme Boyutuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	189
4.2. Siber Zorbalık Eğitimi Çalışmalarına İlişkin Bulgular ve Yorumlar	201
4.2.1. Eğitim Çalışması Yapılan Okulların İhtiyaç Analizine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	201
4.2.2. Eğitim Ortam ve Materyallerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	224
BÖLÜM 5 SONUÇ VE ÖNERİLER	228
5.1. Sonuçlar.....	228
5.1.1. Okulların Siber Zorbalık Farkındalık Profillerine İlişkin Sonuçlar	228
5.1.2. Siber Zorbalık Eğitimi Çalışmalarına İlişkin Sonuçlar.....	236
5.2. Öneriler.....	240
5.2.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler.....	240
5.2.2. Uygulamaya Yönelik Öneriler	242
KAYNAKLAR.....	245
EKLER	258

ÇİZELGELER

Çizelge 1 Örneklem büyüklüklerinin, farklı evren büyüklüklerine göre dağılımı	87
Çizelge 2 1990-2011 yılları arasındaki nüfusa oranlı bilişim suçu dosya sayılarının illere göre dağılımı.....	89
Çizelge 3 Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örneklemdeki illerin bilişim suç oranları, okul sayıları ve en küçük örneklem büyüklüklerinin dağılımı	91
Çizelge 4 Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme dâhil edilen okul ve eğitimci sayılarının illere ve okul türlerine göre dağılımı.....	92
Çizelge 5 Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerini belirlemek üzere, her ilden ulaşılan okul sayısının, o ildeki toplam okul sayısına oranı 1.....	93
Çizelge 6 Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme dâhil edilen eğitimcilerin okul türlerine ve görevlerine göre dağılımı.....	93
Çizelge 7 Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme dâhil edilen eğitimcilerin branşlarına göre dağılımı.....	94
Çizelge 8 Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme dâhil edilen eğitimcilerin hizmet yıllarına göre dağılımı	94
Çizelge 9 Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme dâhil edilen okullardaki toplam öğretmen ve öğrenci sayıları	95
Çizelge 10 Siber zorbalığa yönelik eğitim ihtiyaçlarının belirlendiği çalışma grubunun paydaşlara göre dağılımı	96
Çizelge 11 Okulda siber zorbalık farkındalık anketindeki maddelerin boyut ve alt boyutlara göre	97
Çizelge 12 $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde KGO'ların minimum değerleri	100
Çizelge 13 Öğrencilerin internet kullanım yerlerinin bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı	110
Çizelge 14 Dersliklerde kullanılan internet ağ türlerinin dağılımı	110
Çizelge 15 Eğitimcilerin görevlerine göre, dersliklerdeki internet denetimini yapanlar hakkındaki görüşlerinin karşılaştırılması.....	111
Çizelge 16 BT araçlarının okullardaki kullanım durumlarının dağılımı	112
Çizelge 17 Eğitimcilerin görevlerine göre, öğrencilerin internet güvenliği konusunda bilgilendirilme durumlarına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması.....	113

Çizelge 18 Okul personelinin öğrencilerin internet faaliyetlerini izleme konusundaki yeterliğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı.....	114
Çizelge 19 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla fiziksel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı	115
Çizelge 20 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla sözel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı	116
Çizelge 21 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla sosyal/ilişkisel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı	117
Çizelge 22 Gerçek yaşam zorbaları ile siber zorbaların aynı kişiler olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	119
Çizelge 23 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalığın sınıf ortamındaki etkilerine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması	121
Çizelge 24 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber mağdurların iletişim kuracağı kişilere ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması.....	123
Çizelge 25 Okulda siber zorbalığa maruz kalan öğrenci olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı	127
Çizelge 26 Okulda siber zorbalık yapan öğrenci olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı	128
Çizelge 27 Siber zorbalığın okullarda önemli bir sorun olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	130
Çizelge 28 Eğitimcilerin görevlerine göre, okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması	133
Çizelge 29 Okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarının, bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı	135
Çizelge 30 Siber zorbalık olaylarının gerçekleştirildiği araç ve ortamlara ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	136
Çizelge 31 Siber zorbalık olaylarının gerçekleştirildiği araç ve ortamlara ilişkin görüşlerin, bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı	138
Çizelge 32 Siber zorbalık olay miktarının yıllara göre değişimine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı	139
Çizelge 33 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalığın yoğun yaşandığı sınıf düzeylerine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması.....	141

Çizelge 34 Siber zorbalığın yoğun yaşandığı sınıf düzeylerinin bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı	142
Çizelge 35 Öğrencilerin siber zorbalık olaylarını bir yetişkine anlatma durumlarına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	143
Çizelge 36 Siber zorbalık olaylarında okul yönetiminden veya öğretmenlerden yardım istemelerinin öğrencilere düzenli olarak hatırlatılmasına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	145
Çizelge 37 Teknolojinin uygunsuz kullanımının okul yönetimi tarafından göz ardı edilmeyeceğinin öğrenciler tarafından bilinmesine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	146
Çizelge 38 Okullarda, siber zorbalığın öğrenciler arasında popüler algılanmadığı bir okul ortamı yaratmak konusunda çalışmalar yapılmasına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	147
Çizelge 39 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla mücadelenin okuldaki eğitim programlarının bir parçası olarak ele alınmasına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması	150
Çizelge 40 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla nasıl baş edileceğinin okul yöneticileri tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması.....	151
Çizelge 41 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla nasıl baş edileceğinin öğretmenler tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması.....	152
Çizelge 42 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla nasıl baş edileceğinin öğrencilerin tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması.....	154
Çizelge 43 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla nasıl baş edileceğinin aileler tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması.....	155
Çizelge 44 Siber zorbalıkla baş etme konusunda üst sınıftaki öğrencilerin alt sınıflardakileri bilgilendirme durumlarına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	156
Çizelge 45 Okul personelinin, öğrencilerin bilgisayar ve internet kullanımları ile ilgili yasal düzenlemeleri bilip bilmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	158

Çizelge 46 Okulun, siber zorbalıkla baş etme konusunda, okul çevresinde alınacak önlemlerdeki sorumluluğunun farkında olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	159
Çizelge 47 Doğru, sağlıklı, etik, bilgisayar ve internet kullanımı konusunda öğrencilere yönelik ders dışı bilgilendirme çalışmaları yapılıp yapılmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı	160
Çizelge 48 Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilerin bilgi aldıkları kaynaklara ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	162
Çizelge 49 Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilerin bilgi aldıkları kaynaklara ilişkin görüşlerin, bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı	163
Çizelge 50 Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilere yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	164
Çizelge 51 Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilere yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, illerin bilişim suç oranına göre dağılımı	166
Çizelge 52 Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğretmenlere yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	167
Çizelge 53 Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğretmenlere yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, illerin bilişim suç oranına göre dağılımı	169
Çizelge 54 Siber zorbalıkla baş etme konusunda aile ve topluma yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	170
Çizelge 55 Siber zorbalıkla baş etme konusunda aile ve topluma yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, illerin bilişim suç oranına göre dağılımı	171
Çizelge 56 Siber zorbalıkla ilgili net bir okul politikasının bulunup bulunmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	174
Çizelge 57 Okullarda belirlenmiş siber zorbalık ilke ve kurallarının olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	175
Çizelge 58 Siber zorbalık ilkelerinin okul dışı zorbalıkları içerip içermediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	176
Çizelge 59 Siber zorbalık ilkelerinin öğrenciler tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	177
Çizelge 60 Siber zorbalık ilkelerinin öğretmenler tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	178

Çizelge 61 Siber zorbalık ilkelerinin aileler tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı.....	179
Çizelge 62 Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalık ilkelerinin ilan edilip edilmediğine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması.....	180
Çizelge 63 Okulun internet ağında kurulu web sitesi engelleme donanımı/yazılımı olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı.....	183
Çizelge 64 Okulun internet ağında kurulu içerik izleme donanımı/yazılımı olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı.....	184
Çizelge 65 Okuldaki bilgisayarlarda virüs engelleyici yazılım olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı.....	185
Çizelge 66 Okuldaki bilgisayarlarda güvenli internet paketi kullanılıp kullanılmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı.....	186
Çizelge 67 Okulun web sayfasında öğrencilerin kişisel bilgilerinin yayınlanmasından kaçınma durumuna ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı.....	187
Çizelge 68 Siber zorbalık olaylarının ciddi şekilde ele alınıp alınmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı.....	189
Çizelge 69 Siber zorbalık olaylarını araştırmak için okula özgü bir yöntemin olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı.....	190
Çizelge 70 Siber zorbalık olaylarının raporlanmasında gizlilik ilkesine uyulup uyulmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı ..	192
Çizelge 71 Siber zorbalığa hangi aşamada müdahale edileceğinin, okul personeli tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı.....	193
Çizelge 72 Siber zorbalık olaylarında hangi aşamada emniyet birimleriyle işbirliği yapılacağına, okul personeli tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı.....	194
Çizelge 73 Okulda bir siber zorbalık olayı yaşandığında çözüm için ne tür bilgilere ihtiyaç duyulacağına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı.....	195

Çizelge 74 Okulda bir siber zorbalık olayı yaşandığında ne yapılacağına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı	196
Çizelge 75 Okulda bir siber zorbalık olayı yaşandığında ne yapılacağına ilişkin görüşlerin, bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı	198
Çizelge 76 Öğrencilerin sergilediği siber zorbalık davranışlarının cinsiyete göre dağılımı	201
Çizelge 77 Öğrencilerin sergilediği siber zorbalık davranışlarının sınıf düzeylerine göre dağılımı	202
Çizelge 78 Öğrencilerin maruz kaldığı siber zorbalık davranışlarının cinsiyete göre dağılımı	203
Çizelge 79 Öğrencilerin maruz kaldığı siber zorbalık davranışlarının sınıf düzeylerine göre dağılımı	204
Çizelge 80 Eğitimci ve velilerin, siber zorbalığın cinsiyet ve sınıf düzeyine göre değişimine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması	205
Çizelge 81 Okul paydaşlarının, siber zorbalığın tehlikeli olup olmadığına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması	206
Çizelge 82 Okul paydaşlarının, siber zorbalıkla fiziksel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı	206
Çizelge 83 Okul paydaşlarının, siber zorbalıkla sözel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı	207
Çizelge 84 Okul paydaşlarının, siber zorbalıkla sosyal/ilişkisel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı	208
Çizelge 85 Gerçek yaşam zorbaları ile siber zorbaların aynı kişiler olup olmadığına ilişkin görüşlerin, okul paydaşlarına göre dağılımı	208
Çizelge 86 Siber zorbalığın etkilerine ilişkin görüşlerin, okul paydaşlarına göre dağılımı	209
Çizelge 87 Öğrencilerin siber zorbalık konusunda bilgi sahibi olma durumlarına ilişkin görüşlerin, okul paydaşlarına göre dağılımı	211
Çizelge 88 Öğrencilerin, siber zorbalığın önlenmesi için yapılması gereken çalışmalara ilişkin görüşlerinin dağılımı	212
Çizelge 89 Eğitimci ve velilerin, siber zorbalık hakkında öğrencilerle konuşma yapma durumlarının karşılaştırılması	213
Çizelge 90 Siber zorbalık hakkında velilerle konuşma yapma durumlarına ilişkin, eğitimci görüşlerinin dağılımı	214

Çizelge 91 Eğitimci ve velilerin, öğrencilerin internet etkinliklerinden haberdar olma durumlarının karşılaştırılması.....	215
Çizelge 92 Öğrencilerin internet kullanım yerlerine ilişkin, veli görüşlerinin dağılımı	215
Çizelge 93 Okullarda yapılan siber zorbalık etkinliklerine ilişkin, eğitimci görüşlerinin dağılımı.....	216
Çizelge 94 Velilerin siber zorbalığı önlemeye dönük yaptıkları etkinliklerin dağılımı	217
Çizelge 95 Okul paydaşlarının, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin yardım isteyeceği kişilere ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması.....	218
Çizelge 96 Siber zorbalık olaylarının bildirmeme nedenlerine ilişkin, öğrenci görüşlerinin dağılımı.....	219
Çizelge 97 Siber zorbalıkta, öğrencilerin sergileyeceği müdahale yöntemlerinin dağılımı	220
Çizelge 98 Siber mağduriyette, eğitimcilerin sergileyeceği müdahale yöntemlerinin dağılımı	221
Çizelge 99 Siber zorbalıkta, eğitimcilerin sergileyeceği müdahale yöntemlerinin dağılımı	221
Çizelge 100 Siber mağduriyette, velilerin sergileyeceği müdahale yöntemlerinin dağılımı	222
Çizelge 101 Siber zorbalıkta, velilerin sergileyeceği müdahale yöntemlerinin dağılımı	223
Çizelge 102 Siber zorbalık eğitiminin sunduğu katkılara ilişkin, eğitimci görüşlerinin dağılımı.....	225

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemi, amaç ve alt amaçları, önemi, sınırlılıkları, tanımlar ile kısaltmalara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1.1. Problem

Zorbalık (bullying), tarih boyunca dünyanın çeşitli yerlerinde, okullarda ve diğer fiziksel ortamlarda ortaya çıkan, çocuklar ve yetişkinlerin sıkça karşılaştıkları bir problemdir. Rigby (2002) zorbalığı, daha güçlü kişi ya da kişiler tarafından daha az güçlü kişiye uygulanan, tekrar eden psikolojik ya da fiziksel eziyet olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanıma göre zorbalık, güç dengesizliğinden faydalanarak hedef olarak seçilen bir bireyi incitmek, korkutmak veya aşağılamak amacıyla tasarlanan, tekrarlı ve kasıtlı olarak zarar verme amacı güden davranışlardır (Yoon, Bauman, Choi ve Hutcinson, 2011). Bosworth ve Espelage (1999) ise zorbalığın, bir ya da daha fazla öğrencinin, kendilerinden güçsüz ve kendisini koruyamayacak durumdaki başka bir öğrenci ya da öğrenci grubunu, kasıtlı ve sürekli bir biçimde rahatsız etmeleri biçiminde gerçekleşen ve mağdur öğrenciler üzerinde fiziksel, psikolojik ve sosyal zararlara yol açabilen bir saldırganlık türü olduğunu ifade etmişlerdir. Olweus'a (1999) göre, bir saldırganca davranışın zorbalık sayılabilmesi için, kasıtlı ve zarar verme amacı gütmesi, devamlı olarak ortaya çıkması ve ortada bir güç dengesizliğinin olması gerekmektedir.

Zorbalıkla ilgili çalışmaların 1970'lerin sonlarında özellikle Norveç, İsveç ve Finlandiya'da, Dan Olweus'un çalışmalarıyla başladığı (Olweus, 1978) kabul edilmektedir. Olweus'un sınıflandırması temel alındığında zorbalık davranışlarının doğrudan ve dolaylı zorbalık olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir (Olweus, 1999). Fiziksel (vurma, itme, tekmeleme, tükürme) ve sözel (isim takma, küfürlü dil kullanma, alay etme, onurunu zedeleme, küçük düşürme, iğneleme, hakaret etme) saldırılar doğrudan; sosyal/ilişkisel (sosyal dışlama, söylenti yayma) saldırılar ise dolaylı zorbalık davranışları olarak kabul edilmektedir.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri' nin (BİT) günlük yaşamın bir parçası olması, eğitim başta olmak üzere birçok alanda etkin olarak kullanılması ile birlikte, gerçek yaşamda yaşanan fiziksel, sözel ve sosyal/ilişkisel zorbalık davranışları sanal ortamlarda

da yaşanmaya başlamıştır. Bu zorbalık davranışları, siber zorbalık, sanal zorbalık, internet zorbalığı, vb. şekilde adlandırılmaktadır. Siber zorbalık, BİT aracılığıyla gerçekleştirilen ve başkalarına zarar vermek amacıyla kasıtlı ve tekrarlı şekilde sergilenen zorbalık davranışlarıdır. Siber zorbalık araştırmacılar tarafından,

- BİT aracılığıyla sergilenen açık ve kasıtlı saldırı davranışları (Slonje ve Smith, 2007; Smith ve diğerleri, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004;);
- Çeşitli teknoloji formları kullanılarak yapılan kasıtlı taciz davranışları (Beran ve Li, 2005);
- BİT kullanarak, gerçekleştirilen kasıtlı, tekrarlayan ve düşmanca davranışlar (Belsey, 2006) veya
- İnternet veya diğer dijital iletişim araçları yoluyla sergilenen hakaret ve tehdit davranışları (Juvonen ve Gross, 2008) şeklinde tanımlanmıştır.

Araştırmacıların yaptığı tanımlar dikkate alındığında siber zorbalığın, güç dengesizliği olan durumlarda, BİT kullanılarak, birine zarar vermek amacıyla, kasıtlı ve sürekli olarak sergilenen zorbalık davranışları olduğu söylenebilir. Siber zorbalık olayları internet, cep telefonu/akıllı telefon veya bunların birlikte kullanılması ile gerçekleşmektedir. İnternet yoluyla biriyle alay etmek, isim takmak, hakaret etmek, dedikodu yapmak, bilerek virüslü e-posta yollamak, birinin fotoğrafını izinsiz olarak elektronik ortamda yayınlamak, cep telefonundan isimsiz mesajlar yollamak, siber zorbalık davranışlarına örnek olarak verilebilir. Siber zorbalık, cinsel içerikli görüntü ve fotoğrafların dağıtılması davranışlarını da içine almaktadır (Schrock ve Boyd, 2008). Topçu, Yıldırım ve Erdur-Baker (2013), 15 yaşındaki 7 kişiyle yaptıkları nitel araştırmaya göre, en çok sergilenen veya maruz kalınan siber zorbalık davranışlarının dedikodu yayma, özel hayata müdahale ve şifre çalma olduğunu belirlemişlerdir. Kavuk'un (2011) 2082 ortaokul öğrencisi ile yaptığı yüksek lisans tezinin sonuçlarına göre, en fazla sergilenen siber zorbalık davranışları, 'telefon numarasını gizleyerek rahatsız edici cinsel sesler çıkarma', 'mail adresini ele geçirme ve zarar verme', 'mail kutularını doldurarak mail gelmesini engelleme' ve 'birinin kullandığı telefon veya bilgisayar modeliyle alay etme' olarak tespit edilmiştir.

Çocuklar ve gençler siber zorbalığa çeşitli şekillerde dâhil olabilmektedir. Siber zorbalık davranışını gerçekleştirenler "siber zorba", davranışa maruz kalanlar "siber mağdur" veya "siber kurban", olayı izleyenler ise "seyirci" veya "tanık" olarak adlandırılırlar. Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre, siber zorbalıkların genellikle dışlanmış, sevilmeyen, kaba, düşüncesiz, kendini beğenmiş, empati kuramayan; siber

mağdurların ise içedönük veya fazla dışadönük, popüler, herhangi bir engeli ya da eksikliği olan, güvenli internet kullanım bilgilerine sahip olmayan veya bunları uygulamayan bireyler oldukları belirlenmiştir (Topçu ve diğerleri, 2013).

Belsey (2006) siber zorbalarmın, mağdurları fiziksel, sözel, duygusal, psikolojik yönden taciz edebileceğinden söz etmiştir. Yapılan araştırmalar, siber zorbalık olaylarının mağdurlar üzerinde üzüntü, öfke, kaygı, korku, hüsrana, akademik başarısızlık, kendine zarar verme isteği, ailesel sorunlar, düşük özsaygı, gibi olumsuz duygular yarattığını göstermektedir (Beran ve Li, 2005; Deryakulu ve Büyüköztürk, 2010; Dilmaç, 2009; Hinduja ve Patchin, 2005; Kowalski, Limber ve Agatson, 2012; Vandebosch ve Van Cleemput, 2009; Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007).

Araştırmacılar siber zorbalığın yapılmasını tetikleyen birçok faktör olduğundan söz etmektedir. Kowalski ve diğerlerine (2012) göre, çocuklar ve ergenler, siber zorbalık yaptıklarının farkında olmadan, kendilerine yapılan bir davranışın öcünü almak için, seçtikleri bir mağdura zarar vermek için, sıkıldıklarında eğlenmek için, itibar kazanmak ya da güçlerini kanıtlamak için veya hiçbir gerekçe olmadan sırf yapabildiklerini kanıtlamak için siber zorbalık yapmaktadır. Araştırmacılar kimliği gizleyebilme özelliğinin siber zorbalığı tetikleyen önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir (Aftab, 2011; Bauman, 2013; Deryakulu ve Büyüköztürk, 2010; Kowalski ve diğerleri, 2012). Siber zorbalığı tetikleyen bir diğer faktör, internet, cep telefonu, sosyal ağlar ve benzeri iletişim teknolojilerinin kullanım yaygınlığıdır. Siber zorba ve mağdurlar internet teknolojilerine ulaşımı olan çocuk ve ergenlerdir (Erdur-Baker, 2013; Kowalski ve diğerleri, 2012; Ybarra ve Mitchell, 2004). Yapılan araştırmalar, BİT kullanım sıklığı ile siber zorbalığın ilişkili olduğunu, başka bir deyişle BİT kullanım sıklığı arttıkça siber zorbalık olaylarının da çoğaldığını göstermektedir (Arıcak ve diğerleri, 2008; Burnukara, 2009; Campbell, 2005; Deryakulu ve Büyüköztürk, 2010; Erdur-Baker, 2010; Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın, 2008; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Gillespie, 2006; Hummell, 2007; Kavuk, 2011; Keith ve Martin, 2005; Li, 2007; Topçu, 2008, Topçu, Wang, Iannotti ve Nansel, 2009; Vandebosch ve Van Cleemput, 2009; Yalın ve diğerleri, 2010).

Siber zorbalık, ilk çalışılmaya başlandığı yıllarda araştırmacılar tarafından yeni bir zorbalık türü veya okul zorbalığının biçim değiştirmiş bir türü olarak tanımlanmıştır (Beran ve Li, 2005; Campbell, 2005; Li, 2007; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007). Örneğın Keith ve Martin (2005) yaptıkları çalışmada siber zorbalıktan, okul zorbalığının hakkında az şey bilinen yeni bir biçimi olarak söz etmişlerdir. Erdur-Baker ve Kavşut

(2007) çalışmalarında siber zorbalığı, akran zorbalığının yeni yüzü olarak değerlendirmişlerdir. Günümüzde ise siber zorbalık, öğrencilerin, ailelerin, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin, eğitim-öğretim sorumlularının, akademisyenlerin ve eğitim araştırmalarının sıklıkla ele aldığı bir konu hâline gelmiştir. Siber zorbalığı hâlâ 'yeni' bir zorbalık türü olarak tanımlayan araştırmacılar olmasına rağmen (Huang ve Chou, 2013), farklı ülkelerde yapılan araştırma sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, siber zorbalığı, özellikle ortaokul ve liselerde yerleşik, yaygın ve önemli bir sorun durumundaki zorbalık türlerinden saymak yanlış olmayacaktır. Örneğin, Amerika'da, 6-10. sınıflarda öğrenim gören ve yaş ortalaması 14.3 olan 7182 öğrenci ile yapılan bir araştırma, öğrencilerin %8.3'ünün siber zorba, %9.8'inin siber mağdur olduklarını göstermektedir (Wang ve diğerleri, 2009). Mishna, Kassabri, Gadalla ve Daciuk (2012), Kanada'da 2186 ortaokul ve lise öğrencisi ile yaptıkları çalışmada, öğrencilerin yaklaşık yarısının (%49.5) siber mağdur, %33.7'sinin ise siber zorba olduğunu belirlemişlerdir. Türkiye'de yapılan bir yüksek lisans tez çalışmasında, 12-18 yaş arası ergenlerden toplanan veriler, katılımcıların % 21.7'sinin siber zorbalığa dâhil olduklarını göstermektedir (Burnukara, 2009). 14-18 yaş arasındaki 276 lise öğrencisi üzerinde yapılan bir başka araştırmada, katılımcıların %32'sinin siber zorbalığa maruz kaldığı, %26'sının başkalarına siber zorbalık davranışında bulunduğu belirlenmiştir (Erdur-Baker, 2010).

Siber zorbalığın yaygınlaşmasıyla birlikte birçok ülkede siber zorbalığa doğrudan veya dolaylı olarak işaret eden yasa ve yönetmelikler çıkarılmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri (The First Amendment) ve Avustralya'da (Australia Public Safety and Law), 'siber zorbalık' veya 'elektronik iletişim araçları ile yapılan zorbalık' kavramları kullanılarak yasalar oluşturulmuş, suç oluşturan siber zorbalık davranışları tanımlanarak cezai karşılıkları belirlenmiştir. Kanada'da (Canada Criminal Code) suç sayılabilecek belirli siber zorbalık davranışlarına yönelik (tehdit, taciz, intihara yönlendirme, vb.) kanun maddeleri tanımlanmıştır. Fransa (French Law) ve İngiltere'de (UK Legislation), en sık rastlanan siber zorbalık davranışlarına (happy slapping) yönelik yasa maddeleri oluşturulmuş ve suç teşkil eden durumlar için uygulanacak yaptırımlar tanımlanmıştır. Japonya'da (The Act on Developing an Environment that Provides Safe and Secure Internet Use for Young People) doğrudan siber zorbalığa yönelik olmasa da bireylere ve öğrencilere güvenli internet ortamı sağlamaya dönük yasalar çıkarılmıştır.

Türkiye’de siber zorbalık kavramı yasalarda henüz yer almamaktadır. Bunların yerine, BİT kullanımına ilişkin bazı yasa, yönetmelik ve düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan birincisi, Türk Ceza Kanunu’ nunda (TCK) bilişim suçu kapsamında yapılan düzenlemelerdir. Siber zorbalık davranışlarından bazılarını TCK’da tanımlanan bilişim suçları kapsamında değerlendirmek mümkündür. Örneğin birini rahatsız etmek amacıyla sürekli olarak telefonla arayıp taciz etmek bir siber zorbalık davranışdır. TCK’nın kişilerin huzur ve sükûnunu bozma ile ilgili 123. maddesinde ise bununla örtüştüğü düşünülen “Sırf huzur ve sükûnunu bozmak maksadıyla bir kimseye ısrarla; telefon edilmesi, gürültü yapılması ya da aynı maksatla hukuka aykırı başka bir davranışta bulunulması halinde, mağdurun şikâyeti üzerine faile üç aydan bir yıla kadar hapis cezası verilir.” ifadesi yer almaktadır. İkinci olarak, 2007 yılında "İnternet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi" hakkında 5651 sayılı bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanun ile erişimin engellenmesi veya izlenmesi sağlanarak içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı ve erişim sağlayıcıların yükümlülükleri düzenlenmiştir. Üçüncü olarak, Ortaöğretim Kurumları Ödül Disiplin Yönetmeliği’nde Temmuz 2015’te düzenlemeler yapılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin uygun olmayan şekilde kullanımlarını engellemek ve öğrencilere daha sağlıklı bir eğitim-öğretim süreci sunmak amacıyla, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ödül ve ceza yönetmeliklerine bilişim araçlarının doğru kullanımları ile ilgili maddeler eklenmiştir. Örneğin, ‘bilişim araçları veya sosyal medya yoluyla eğitim ve öğretimi engellemek, kişilere ağır derecede maddi ve manevi zarar vermek” bu yönetmeliğe göre, okul değiştirme cezasını gerektiren fiil ve davranışlar arasında yer almaktadır.

Dijital iletişimin kullanımındaki değişim ve gelişimlerle birlikte, kişisel bilgisayarlar, internet, cep bilgisayarları, birçok özelliğe sahip akıllı cep telefonları ve benzeri araçlar, her yaştaki ve her eğitim düzeyindeki öğrenciler için vazgeçilmez teknolojik araçlar hâlini almıştır. Öğrenciler, anlık mesajlaşma (instant messaging), elektronik posta, sohbet odaları/programları, forumlar, web günlükleri (blog), web sayfaları ve sosyal paylaşım siteleri gibi ortamları, çeşitli amaçlarla sıkça kullanmaktadır. Bu araçlar ve ortamların yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte bilgiye ulaşmak, bilgiyi saklamak ve paylaşmak; diğer insanlarla sürekli temas halinde bulunmak; müzik dinleme, film izleme, oyun oynama gibi eğlence faaliyetlerini gerçekleştirmek günden güne kolaylaşmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun Bilgi Toplumu İstatistikleri’ne göre 2005 yılında evlerde bilgisayar kullanımı % 22.9 iken, bu

sayı 2014 yılında %53.5'e; benzer şekilde internet kullanımı %17.6'dan %53.8'e yükselmiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, Türkiye'de evlerin yarısından fazlasında internet kullanıldığı görülmüştür (www.tuik.gov.tr, 19.04.2015). Bilgisayar ve internetin yanı sıra cep telefonu kullanımında da artış vardır. 2008 yılında 74.8 milyar dakika olan mobil arama süresinin 2013 yılında 185.8 milyar dakikaya ulaştığı dikkat çekmektedir (www.tuik.gov.tr, 19.04.2015). InternetWorldStats (2012) istatistiksel verilerine göre dünyada Facebook'un en çok kullanıcısının olduğu ülke 151 milyon kullanıcısıyla Amerika Birleşik Devletleri iken; Endonezya 40 milyon kullanıcısıyla ikinci sırada; Hindistan 31 milyon kullanıcısı ile birlikte üçüncü sırada ve Türkiye 30.8 milyon kullanıcısıyla dördüncü sırada yer almaktadır (Biçen, 2012).

BİT'in yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biri de eğitimidir. Eğitimde yeni teknolojilerin kullanılması, öğrencilerin sınıf içinde ve dışındaki sosyal etkileşimini arttırmakta ve işbirlikçi öğrenme deneyimlerini çoğaltmaktadır. Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen, Ulaştırma Bakanlığı tarafından desteklenen ve Kasım 2010'da kamuoyuna duyurusu yapılan Eğitimde FATİH Projesi başlatılmıştır. Eğitimde FATİH Projesi ile, eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğini sağlamak ve okullardaki teknolojiyi iyileştirmek amacıyla bilişim teknolojileri araçlarının öğrenme-öğretme sürecinde daha fazla duyu organına hitap edilecek şekilde derslerde etkin kullanımı için, okulöncesi, ilköğretim ile ortaöğretim düzeyindeki tüm okulların 570.000 dersliğine LCD panel etkileşimli tahta ve internet ağ altyapısı sağlanması, aynı zamanda her öğretmene ve her öğrenciye tablet bilgisayar verilmesi planlanmıştır (<http://fatihprojesi.meb.gov.tr>). Bu projenin devam eden uygulamaları ile birlikte, birçok öğrenciye tablet dağıtımı gerçekleştirilmiş, birçok derslik etkileşimli tahta ve internet alt yapısıyla donatılmıştır. Okullardaki teknoloji kullanımı arttıkça, öğrencilerin teknolojiye erişimleri hızlı ve kolay olacağından, siber zorbalığın da günden güne yaygınlaşması kaçınılmazdır (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Yılmaz, 2011).

Siber zorbalık, her yaştaki bireyleri tehdit eden bir sorun olsa da, araştırmalar siber zorbalığın özellikle ortaokul ve lisede artış gösterdiğini göstermektedir (Arıcak ve diğerleri, 2008; Bayar ve Uçanok, 2012; Burnukara, 2009; Erdur-Baker, 2010; Mishna ve diğerleri, 2012; Udris, 2015; Topçu, 2008; Wang ve diğerleri, 2009). Araştırmacılar, ortaokul ve lise çağındaki öğrencilerin hem gerçek yaşam zorbalığı hem de siber zorbalık konusunda yüksek risk grubunda olduklarını ifade etmişlerdir (Kowalski, Giumetti, Schroeder ve Lattanner, 2014; Pabian ve Vandebosch, 2015; Slonje, Smith ve Frisen, 2013).

Öğrencilerin BİT'e erişimindeki kolaylığın yanı sıra, dünyada ve Türkiye'de yapılan ve yaygınlığını gösteren araştırma bulguları, ortaya çıkış biçimleri, bireyler üzerinde bıraktığı olumsuz etkiler ve yasal yaptırımları düşünüldüğünde siber zorbalığın öğrencileri hedef alan ve gün geçtikçe büyüyen ciddi bir tehlike olduğunu söylemek mümkündür. Gençler arasındaki siber zorbalık, her yıl önemli oranda öğrenciyi etkileyen, eğitimcileri ve okul yöneticilerini öğrenciler açısından endişelendiren bir problem durumundadır (Hinduja ve Patchin, 2009a). BİT'in doğru, etik ve sağlıklı kullanımı sağlanmalı ve yararlı çıktıları desteklenmelidir; fakat okulların, öğrencilerin, eğitimcilerin ve ailelerin, teknolojinin olumsuz kullanımıyla ortaya çıkabilecek siber zorbalık olaylarıyla baş edebilmesi gerekmektedir. Siber zorbalıkla baş edebilmek için de öncelikle öğrencilere, öğretmenlere, okul yöneticilerine ve öğrenci velilerine siber zorbalığı tanıma, önleme ve olaylara doğru yollarla müdahale etme konularında farkındalık kazandırmak önem taşımaktadır. Bu farkındalığı kazandırmada öncelikli görev okullara düşmektedir. Küresel toplumun dijital iletişimi giderek artan oranda kullanmasıyla, okuldaki yöneticiler ve diğer öğretmenler, başka hiçbir şeye benzemeyen zorlu bir görevle karşı karşıyadır (Brewer, 2011). Willard (2007), siber zorbalığın önlenmesinde önemli bir role sahip olan okul personelinin birçoğunun, yasal sınırlarını aşmaktan çekindikleri için, siber zorbalık olaylarında yer alma konusunda isteksiz olduklarını belirtmiştir. Bunun yanı sıra birçok okul, öğrencileri siber zorbalık tehlikesi ve sonuçları ile ilgili eğitici ve bilgilendirici tedbirlere sahip değildir.

Bhat (2008), siber zorbalık ile ilgili önleme ve müdahale yollarının okul teknoloji uzmanı, yöneticiler, öğretmenler, veliler ve öğrencilerin işbirliği ile oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Willard'a (2007) göre, tüm okul paydaşlarını siber zorbalığı tanıma, önleme ve etkili müdahale yöntemleri hakkındaki bilgi ve becerilerle donatmak için, farkındalıklarının artırılması ve onlara, zorbalıkla ilgili genel algılar ve sosyal problemlerle başa çıkmadaki alternatif yollar hakkında bilgi sunulması gerekmektedir. Okullarda siber zorbalık konusundaki farkındalığı artırmak için, araştırmacılar tarafından sunulan önerilerden bazıları aşağıdaki gibidir (Keith ve Martin, 2005; Kowalski ve diğerleri, 2012; Shariff, 2008):

- Siber zorbalıkla ilgili personel eğitimini sağlamak,
- Bütün okul personeli için geçerli olacak ortak siber zorbalık tanımı ve amaçlarını belirlemek,
- Siber zorbalık ile ilgili kurallar ve tedbirler sunmak,
- Siber zorbalık olaylarının bildirilmesini teşvik etmek,

- Ailelere kaynaklar dağıtmak,
- Sınıfta siber zorbalık konusuna zaman ayırmak,
- Çevrimiçi kurallar hakkında öğrencileri eğitmek,
- Öğrencilere eğitim sunmak ve rehberlik etmek,
- Okul ve aile arasında işbirliği yapılmasına teşvik etmek.

Kowalski ve diğerleri (2012), siber zorbalık olayları için dokuz farklı müdahale ipucundan söz etmişlerdir. Bunlar;

- Kanıtların kaydedilmesi, mesaj ve web sayfalarının bir örneğinin yazdırılması,
- İlk suç için, eğer küçük bir olaysa, zorbanın görmezden gelinmesi, silinmesi veya engellenmesi,
- Bir sosyal ağ sitesinde çocuğu hedef alan sahte veya saldırgan bir profil varsa, bunun sitenin yöneticilerine bildirilmesi,
- Ailelerin, çocuklarının çevrimiçi etkinliklerini izlemesi,
- Eğer zorba başka bir öğrenci ise, kanıtların okul personeli ile paylaşılması,
- Veli katılımının sağlanması, eğer zorbanın kim olduğu biliniyorsa ve siber zorbalık devam ediyorsa, zorbanın velisi ile iletişim kurularak, kanıtların onlarla da paylaşılması,
- Eğer zorbanın velisi tepkisizse ve siber zorbalık devam ediyorsa, bir avukatla irtibata geçilmesi veya yasal bir danışmanlık alınması,
- ‘Gerekli durumlarda’ siber zorbalık olayının polise bildirilmesi,
- Eğer çocuk duygusal sıkıntı hissediyorsa veya kendine zarar verici düşüncelere kapılmışsa, hemen okul rehberlik uzmanından veya bir psikolojik danışmandan yardım alınması şeklindedir.

Huang ve Chou (2013), öğretmenler zorbalıkla baş etme konusunda kritik bir konumda bulduklarından dolayı, öncelikle onların siber zorbalıkla ilgili algılarının, tepkilerinin ve mevcut siber zorbalık deneyimlerinin ortaya konması ve daha sonra bunlara bağlı olarak önleme stratejilerinin oluşturulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Uluslararası literatür incelendiğinde, okulların siber zorbalık stratejilerini oluşturmalarına ve kendilerini değerlendirmelerine yönelik kaynaklar göze çarpmıştır (Hinduja ve Patchin, 2009a). Türkiye’de yapılan araştırmalarda, okulların siber zorbalık tehlikesiyle baş etmeye hazır oluş düzeylerinin saptanmasına, önleme ve müdahale yollarının belirlenmesine; öğrenci, öğretmen, yönetici ve velilere siber zorbalık tehlikesi ve sonuçlarına ilişkin farkındalık kazandırılmasına dönük çalışmalara rastlanmamıştır. Daha da önemlisi, farklı okul yöneticileri ile yapılan görüşmelerde; okul yöneticilerinin,

öğrenci, öğretmen ve velileri siber zorbalık konusunda bilinçlendirmeye yönelik çalışmaların gerekliliğine ilişkin farkındalıklarının da olmadığı görülmüştür. Bu durumda öncelikle, Türkiye’deki ortaokul ve liselerin siber zorbalıkla baş etmeye hazır olup olmadıklarını, başka bir deyişle siber zorbalığı tanıma, önleme ve olaylara müdahale etme konusundaki mevcut farkındalıklarını belirlemeye; sonrasında öğrenci, öğretmen, yönetici ve velileri siber zorbalık konusunda bilgilendirmeye yönelik, okula özgü eğitim çalışmalarına gereksinim duyulmaktadır.

1.2. Amaç

Bu araştırmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Birinci temel amaç, Türkiye’deki ortaokul ve liselerin siber zorbalık tehlikesiyle baş etmeye hazır olma durumlarını, farklı boyutlarda ortaya koymak üzere siber zorbalık farkındalık profillerini, eğitimcilerin görüşlerine dayalı olarak oluşturmaktır. İkinci temel amaç ise, ortaokul ve lise öğrencilerine, bu okullarda görev yapan okul yöneticilerine, öğretmenlere ve öğrenci velilerine siber zorbalık tehlikesi, önleme ve müdahale yolları ile ilgili farkındalık kazandırmaya yönelik, okula özgü eğitim çalışmalarına katkıda bulunmaktır. Bu genel amaçlar doğrultusundaki alt amaçlar aşağıdaki gibidir:

1. Okulların siber zorbalık tehlikesiyle baş etmeye hazır oluş düzeyleri nedir?
 - 1.1. Okulların, siber zorbalığı tanımaya yönelik farkındalık düzeyleri hakkında,
 - 1.1.1. Eğitimcilerin görüşleri nelerdir?
 - 1.1.2. Eğitimcilerin görüşleri, görevlerine göre farklılaşmakta mıdır?
 - 1.1.3. Eğitimcilerin görüşleri, buldukları illerin bilişim suç oranına göre farklılaşmakta mıdır?
 - 1.2. Okulların, siber zorbalığı önlemeye yönelik farkındalık düzeyleri hakkında,
 - 1.2.1. Eğitimcilerin görüşleri nelerdir?
 - 1.2.2. Eğitimcilerin görüşleri, görevlerine göre farklılaşmakta mıdır?
 - 1.2.3. Eğitimcilerin görüşleri, buldukları illerin bilişim suç oranına göre farklılaşmakta mıdır?
 - 1.3. Okulların, siber zorbalığa müdahale etmeye yönelik farkındalık düzeyleri hakkında,
 - 1.3.1. Eğitimcilerin görüşleri nelerdir?
 - 1.3.2. Eğitimcilerin görüşleri, görevlerine göre farklılaşmakta mıdır?
 - 1.3.3. Eğitimcilerin görüşleri, buldukları illerin bilişim suç oranına göre farklılaşmakta mıdır?

2. Eğitim çalışması yapılacak ortaokul ve lisedeki öğrenci, öğretmen, yönetici ve velilerin,
 - 2.1. Siber zorbalığı tanımaya yönelik eğitim ihtiyaçları nelerdir?
 - 2.2. Siber zorbalığı önlemeye yönelik eğitim ihtiyaçları nelerdir?
 - 2.3. Siber zorbalığa müdahale etmeye yönelik eğitim ihtiyaçları nelerdir?
3. Tasarlanan ve uygulanan eğitim ortam ve materyallerinin, okul paydaşlarının siber zorbalıkla baş etmeye yönelik farkındalıklarına sunduğu katkıya ilişkin, katılımcı eğitimcilerin görüşleri nelerdir?

1.3. Önem

Bu araştırma,

- Okullarda siber zorbalığa karşı uygun politika ve stratejilerin oluşturulmasına katkı sağlayacağından,
- Siber zorbalık tehlikesine karşı okulların kendi durumlarını değerlendirmelerine, eksiklerini görmelerine kaynaklık edeceğinden; eksiklerini gidermek için yapmaları gereken etkinliklere ve bu etkinlikleri nasıl gerçekleştireceklerine örnek oluşturacağından,
- Okulların hem siber zorbalık profillerini oluşturmada, hem de okul paydaşlarının eğitim ihtiyaçlarını belirlemede kullanabilecekleri veri toplama araçlarının literatüre kazandırılmasına katkı sağlayacağından,
- Okul paydaşlarının siber zorbalık konusunda farkındalık düzeylerini artırmaya yardımcı eğitim ortam ve materyallerinin literatüre kazandırılmasına katkı sağlayacağından,
- Program geliştiricilere, bilinçli teknoloji kullanıcısı yetiştirme ve siber zorbalık farkındalığı konularını içerecek nitelikte öğretim programları düzenlemede katkı sağlayacağından,
- Kurum ve kuruluşlara, siber zorbalıkla ilgili yasa ve yönetmeliklerin oluşturulması konusunda kaynak oluşturabileceğinden,
- Okul yöneticilerine ve velilere okullarda BT'ye yönelik dersleri seçmenin gereği ve önemi hakkında bilgi sunacağından,
- Öğrencilerin, öğretmenlerin ve velilere sağlanan, siber zorbalıkla baş etme ve farkındalık artırma çalışmaları, bu paydaşların BİT kullanımına yönelik kaygılarını azaltmaya yardımcı olacağından ve böylelikle öğrencileri, okul

içinde ve dışında BİT'i öğrenme, iletişim kurma ve üretme gibi çeşitli amaçlarla kullanmaya teşvik edeceğinden önem taşımaktadır.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırma;

- Problemin ortaya konmasında literatür taraması ve uzman görüşleri ile,
- Eğitim çalışmaları için seçilen bir ortaokul ve bir lise ile,
- Örnekleme dâhil edilen, MEB'e bağlı ortaokul ve liseler, bu okullardaki öğrenciler, öğretmenler, okul yöneticileri ve öğrenci velileri ile,
- Veri toplama araçları, anket ve görüşme formları ile,
- Siber zorbalık konusunda farkındalık yaratmak amacıyla tasarlanan ve uygulanan eğitim ortam ve materyalleri ile sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Siber zorbalık. Birey ya da bir grubun, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak, başkalarına zarar vermek amacıyla yaptığı kasıtlı, tekrarlayan ve düşmanca davranışlar.

Siber zorbalıkla baş etme. Siber zorbalık olaylarını tanıma, bu olaylara yönelik önleme çalışmaları yapma ve siber zorbalık olaylarına doğru müdahale edebilme.

Siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma. Siber zorbalıkla baş etme farkındalığına sahip olma.

Sanal yalancılık. Sanal ortamda başkasının kılığına girmek, başkasıymış gibi davranmak.

Bilişim teknolojileri. Bilginin toplanması, saklanması, geri çağırılması, işlenmesi, analizi ve transferini sağlayan bir dizi teknoloji.

Eğitim materyali. Dersin daha kolay anlaşılması ve bilginin öğrenciye daha etkili şekilde ulaştırılması için kullanılan eğitim-öğretim yardımcıları.

Farkındalık kazandırmak. Birilerini bir konuda bilinçlendirmek, o konuya dikkat çekerek üzerine düşünmeyi sağlamak.

Okul paydaşları. Okuldaki öğretmenler, okul yöneticileri, öğrenciler ve öğrenci velilerinden oluşan grup.

Eğitimci. Okul yöneticileri ve BT/BT rehber öğretmenleri, okul rehber öğretmenleri ve diğer öğretmenler.

Okul yöneticisi. Okulun idari ve yönetim işlerinden sorumlu müdür ve müdür yardımcısı.

Öğretmen. Herhangi bir alan dersinin öğretiminden sorumlu kişi.

Bilişim teknolojileri rehber öğretmeni (Formatör öğretmeni). Sürekli ve dinamik bir eğitim anlayışı ile teknolojiadaki gelişmeleri izleyen, bu gelişmeleri okullarındaki öğretmen ve öğrencilere yansıtan, Bilgi Teknolojisi sınıflarının koordinasyonunda, hizmette tutulmasında ve kullanılmasında eğitim öğretim saatleri dışında bu sınıfların serbest kullanıma açılması için gerekli planlamanın yapılmasında, okullarındaki yönetici ve öğretmenlerin eğitilmesinde, okul yönetimi ile birlikte çalışarak rehberlik görevi yapan öğretmenler.

Diğer branş öğretmeni. BT/BT rehber öğretmeni ile okul rehber öğretmeni dışında kalan öğretmenler.

Veli. Öğrencinin anne, baba veya yasal olarak sorumluluğunu üstlenen kişi.

1.6. Kısaltmalar

BİT. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

BT. Bilişim Teknolojileri

MEB. Milli Eğitim Bakanlığı

FATİH. Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi

TCK. Türk Ceza Kanunu

BÖLÜM 2

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde siber zorbalık ve siber zorbalıkla baş etmeye yönelik kuramsal bilgilere ve ilgili ulusal ve uluslararası araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Siber Zorbalık ve İlgili Araştırmalar

Her yaştaki bireyler Bilgi ve İletişim Teknolojileri’ni (BİT) bilgi edinme, eğitim, araştırma, haber alma, iletişim, eğlence, bankacılık gibi çeşitli amaçlarla yaşamlarının her alanında kullanmaktadır. İnsan hayatını birçok açıdan kolaylaştıran bu teknolojiler, doğru kullanılmadığında, sağlık problemleri, internet bağımlılığı, güvenlik, etik ve yasal sorunlar gibi birçok olumsuzluğa sebep olabilmektedir. BİT’i doğru, sağlıklı, güvenli ve etik kurallara uygun kullanmayan ve özellikle ortaokul ve lise çağında bulunan çocuk ve ergenler, siber zorbalık adı verilen ciddi bir problemle karşı karşıya kalmaktadır. Gençler arasındaki siber zorbalık, her yıl önemli oranda öğrenciyi etkileyen, eğitimcileri ve okul yöneticilerini öğrenciler açısından endişelendiren bir problem durumundadır (Hinduja ve Patchin, 2009a)

2.1.1. Siber Zorbalığın Tanımı ve Ortaya Çıkış Biçimleri

Siber zorbalıkla ilgili değişmez bir tanım olmamakla birlikte araştırmacılar tarafından birçok siber zorbalık tanımı yapılmıştır. Konuyla ilgili ilk çalışmalardan birinde siber zorbalık, başka bir kişiye karşı çevrimiçi olarak yapılan, açık ve kasıtlı saldırganlık hareketi olarak tanımlanmıştır (Ybarra ve Mitchell, 2004). Birçok tanımda siber zorbalığın gerçekleştirildiği araç ve ortamlar vurgulanmıştır. Örneğin Slonje ve Smith’e (2008) göre siber zorbalık, cep telefonları ve internet gibi modern teknolojik araçlar yoluyla ortaya çıkan saldırılardır. Beran ve Li (2005) yaptıkları tanımda siber zorbalıktan, ‘özellikle cep telefonları, çağrı cihazları, e-posta, anlık ileti gibi çeşitli teknoloji formlarının, birey ya da grup tarafından kasıtlı olarak başkalarını taciz etmek için kullanılması’ şeklinde söz etmişlerdir. Willard (2007) siber zorbalığın, internet veya başka dijital iletişim araçlarını kullanarak zararlı veya incitici metin ya da görüntüleri göndermek olduğunu belirtmiştir. Kowalski ve Limber (2007), bir sohbet odasında veya bir web sayfasında, e-posta, anlık ileti, dijital mesaj yoluyla veya cep telefonuna resimler gönderme şeklinde gerçekleştirilen zorbalığa siber zorbalık demişlerdir. Bazı araştırmacılar, siber zorbalığı tanımlarken sergilenen davranış

biçimlerine odaklanmışlardır. Örneğin, Juvonen ve Gross'a (2008) göre siber zorbalık, internet veya diğer dijital iletişim araçlarının, başkalarına hakaret etmek ya da başkalarını tehdit etmek amacıyla kullanılmasıdır. Tokunga (2010) siber zorbalığı, kişi veya gruplar tarafından, elektronik veya dijital medya aracılığıyla, başkalarına zarar veya rahatsızlık vermek amacıyla yapılan, sürekli, düşmanca veya saldırganca mesaj iletimi şeklindeki davranışlar olarak tanımlamıştır. Kowalski ve diğerleri (2012), çocuk ve gençlerin, genellikle cep telefonu ve bilgisayar gibi teknolojik araçları kullanarak akranlarını taciz etme, küçük düşürme veya başka şekilde canını sıkma gibi davranışlarını siber zorbalık olarak adlandırmışlardır. Bazı araştırmacılar ise gerçek yaşam zorbalığı ile benzerliklerini vurgulayarak tanımlar yapmışlardır. Örneğin, Belsey'e (2006) göre siber zorbalık, bir birey ya da bir grubun, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak, başkalarına zarar vermek amacıyla yaptığı kasti, tekrarlayan ve düşmanca zorbalık davranışlarını kapsamaktadır. Bauman (2013), siber zorbalığın dijital teknoloji ile sergilenen zorbalık olduğundan söz etmektedir.

İciticici telefon mesajları göndermek, bir sanal ortamda biriyle ilgili dedikodu yaymak, biriyle dalga geçmek için web sayfaları düzenlemek, birine ait özel bilgileri izin almadan bir sosyal ağ sayfasında herkesin görebileceği şekilde paylaşmak, birinin fotoğrafının altına aşağılayıcı bir yorum yazmak, birine ait komik bir fotoğrafı/videoyu başkalarıyla paylaşmak, sanal ortamlarda küfür etmek, hakaret etmek, gizli aramalar yapmak, gibi davranışlar siber zorbalık davranışlarıdır. Arıca ve diğerlerinin (2008), siber zorbalık deneyimlerini ve bunlarla baş etme yöntemlerini belirlemek üzere, 269 ortaokul öğrencisiyle yaptıkları çalışmada; siber zorbalık yapanların en sık gerçekleştirdikleri eylemler sırasıyla; yüz yüze söylenemeyecek sözleri çevrimiçi ortamlarda söylemek, başka kimliğe bürünmek, doğru olmayan şeyler söylemek, virüslü e-posta yollamak ve başkalarının fotoğraflarını izinsiz paylaşmak iken; siber mağdurlar en çok hakaret ve tehdit gibi siber zorbalık olaylarına maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Bazı araştırmacılar, siber zorbalığın cinsel içerikli görüntü ve fotoğrafların dağıtılması davranışlarını da içine aldığını belirtmektedir (Schrock ve Boyd, 2008). Öte yandan Smith (2015), cinsel içerikli mesajlaşma (sexting) ile siber zorbalığın karıştırılmaması gereken kavramlar olduğunu ifade etmektedir. Badenhorst (2011), siber zorbalığın "elektronik araç ve teknolojiler yoluyla gerçekleştirilen zorbalık ve taciz davranışları" olduğunu; cinsel içerikli mesajlaşmanın ise "cinsellik ve mesajlaşma kavramlarının bir araya gelmesi ile oluşan ve anlık mobil mesajlaşma yoluyla çıplak

veya yarı çıplak fotoğraf/video gönderme ve cinsel içerikli teklifte bulunma” gibi davranışları içerdiğini belirtmiştir.

Masaüstü ve diz üstü bilgisayar, cep telefonu, akıllı telefon, tablet, ses kayıt cihazı, kamera ve fotoğraf makinesi gibi araçlar; cep telefonu kısa mesajı, mobil uygulamalar (Viber, Tango, WhatsApp, vb.) e-posta, sosyal ağ siteleri (Facebook, Twitter, Instagram, vb.), anlık sohbet ortamları (Skype, Facebook sohbet, vb.) ve etkileşimli oyun siteleri gibi ortamlar siber zorbalığın en çok sergilendiği yerler arasındadır. Siber zorbalık olaylarının ortaya çıkış biçimleri, gerçekleştirildiği araç ve ortamdan bağımsız olarak da sınıflandırılmaktadır. Willard (2006) yaptığı sınıflandırmada *Kışkırtma* (flaming), *taciz* (harassment), *itibarsızlaştırma* (denigration), *kimliğe bürünme* (impersonation), *ifşa* (outing) ve *kandırma* (trickery), *dışlama* (exclusion) ve *siber takip* (cyberstalking) şeklinde siber zorbalık türleri tanımlamıştır. Kowalski ve diğerleri (2012), Willard’ın (2006) yaptığı sınıflandırmaya ek olarak *saldırının kameraya çekilmesi* (happy slapping) ve *cinsel içerikli mesajlaşma* (sexting) gibi siber zorbalık türlerinden söz etmiştir. Kowalski ve diğerleri (2012) ile Willard’ın (2006) sınıflandırması temel alınarak siber zorbalığın ortaya çıkış biçimleri aşağıda, kısaca açıklanmıştır.

Kışkırtma (Flaming). Genellikle, özel bir e-posta aracılığıyla değil, sohbet odaları, forumlar veya tartışma grupları gibi herkese açık ortamlarda, iki ya da daha fazla birey arasında, bir iletişim teknolojisi aracılığıyla gerçekleştirilen laf dalaşı olarak tanımlanabilir. Willard (2006), kişiler arasındaki onur kırıcı sözlerin artmasını “kışkırtma savaşı” olarak ifade etmekte ve bunu, öfkeli ve kaba bir dilde oluşturulmuş elektronik mesajlar kullanılarak gerçekleştirilen “çevrimiçi savaş” olarak tanımlamaktadır.

Taciz (Harassment). Direkt olarak birine yöneltilen ve bu kişide öfke ve endişe gibi duygusal sıkıntılara yol açan sözcük, davranış ve eylemler olarak tanımlanmaktadır (Black’s Law Dictionary, 2009). Türk Dil Kurumu’nun güncel sözlüğüne göre “tedirgin etme, rahatsız etme” anlamına gelmektedir. Siber taciz, genellikle e-posta, forum, tartışma grupları ve sohbet odaları gibi herkese açık kişisel iletişim ortamlarında, mağdura sürekli şekilde incitici mesajlar gönderme biçimde gerçekleştirilen siber zorbalık biçimidir. Siber taciz, sürekli olarak rencide edici, kaba ve onur kırıcı mesajlar göndermek (Willard, 2006) veya mağdurun cep telefonuna yüz binlerce mesaj göndermesi şeklinde gerçekleştirilen “mesaj savaşı” (Kowalski ve diğerleri, 2012) olarak da tanımlanmaktadır. Siber taciz ile kışkırtma; siber tacizin daha uzun süreli ve

tek taraflı, kışkırtmanın ise daha kısa süreli ve karşılıklı olmasından dolayı farklılaşmaktadır. Çok oyunculu çevrimiçi oyun ortamlarında, ağız bozuk konuşmalar yapma, oyunun belirli bölümlerini engelleme ve hile yapma gibi siber taciz olayları sıklıkla gerçekleştirilmektedir.

İtibarsızlaştırma (Denigration). Başkaları hakkında onur kırıcı ve doğru olmayan bilgiler yayma biçimindeki siber zorbalık olaylarıdır. Doğru olmayan bilgileri bir web sayfasında yayınlama, e-posta veya anlık mesajlaşma aracılığıyla birilerine gönderme, birine ait bir fotoğrafı dijital yollarla değiştirip, özellikle cinsel açıdan onur kırıcı bir biçime dönüştürerek başkasına gönderme gibi davranışlar bu kategoride değerlendirilmektedir. Bu siber zorbalık biçimi, biriyle ilgili, saygınlığını veya kurduğu arkadaşlıkları zedeleyecek tarzda acımasızca dedikodu veya söylenti yaymak olarak da tanımlanmaktadır.

Kimliğe bürünme (Impersonation). Siber zorbanın, mağdur olarak seçtiği kişinin kimliğine bürünerek başkalarıyla olumsuz, acımasız veya uygunsuz konuşmalar yapması biçiminde gerçekleşen olaylardır. Kimliğe bürünme, birine ait kullanıcı hesabını ele geçirmek, oymuş gibi davranmak veya onu kötü gösteren, tehlikeye sokan ya da saygınlığını zedeleyen biçimde paylaşımlar yapmaktır. Bu tür siber zorbalık olaylarında zorba bazen mağdurun şifresini ele geçirerek, profiline aşağılayıcı veya saldırganca bilgiler eklemekte veya bu hesaptan başkalarına tehdit içeren mesajlar göndermektedir.

İfşa ve kandırma (Outing and trickery). Burada ifşadan kastedilen, zorbanın kendine ait utanç verici bir bilgiyi başkalarıyla paylaşmasıdır. Kandırma ile kastedilen ise mağdurun, kendisiyle ilgili utandırıcı veya özel bir bilgiyi, fotoğraf veya videoyu paylaşması için tuzağa düşürülmesidir. Birine ait sırları, utandırıcı bilgileri veya fotoğrafları başkalarıyla paylaşmak, birini kendine ait sırları veya utandırıcı bilgi ve fotoğrafları paylaşması için kandırmak ve bunları daha sonra çevrimiçi ortamda yaymak, bu siber zorbalık biçimine örnek olarak verilebilir.

Dışlama (Exclusion). Çevrimiçi ortamda bir gruba dâhil edilmeme veya gruptan çıkarılma şeklinde gerçekleşmektedir. Dışlama biçimindeki siber zorbalık, birini kasıtlı olarak çevrimiçi ortamdaki bir gruptan dışlamak olarak da tanımlanmaktadır. Sosyal psikologlara göre, davranışlarımızın çoğu, başkaları tarafından kabul görme veya dışlanmaya ilişkin algılarımıza göre şekillenmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2012). Örneğin bir mesaja veya e-postaya geç yanıt verilmesi dışlanmışlık hissini yaratabilmektedir. Dışlama, çevrimiçi oyunlarda sık karşılaşılan bir siber zorbalık

biçimidir. Çocuk ve ergenler çevrimiçi oyunda ne kadar dışlanırlarsa, kendilerini o kadar kötü hissetmekte ve öz saygıları o derece düşmektedir.

Siber takipçilik (Cyberstalking). İletişim teknolojilerinin, başka birini sapkın şekilde ve sürekli olarak taciz ve tehdit etme amacıyla kullanılmasıdır. Sürekli olarak tehdit içeren mesajlar göndermek veya bireyi kendi güvenliği ile ilgili korkuya düşüren birtakım çevrimiçi olaylara katılmak, siber takipçilik davranışı sayılmaktadır. Kowalski ve diğerleri (2012) ile Willard (2006) siber takibi bir siber zorbalık biçimi olarak ele almış olsalar da bazı araştırmalar bu konuda farklı şekilde görüş bildirmiştir. Örneğin Smith (2015) siber takip kavramını, elektronik iletişim yoluyla bir bireyi ya da grubu takip etmek, genellikle tehdit veya kötü niyetli davranışlar sergileyerek kişisel iletişim kurmaya çalışmak olarak tanımlamış; siber takibin siber zorbalıktan daha tehlikeli olduğunu ve bu iki kavramın karıştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Aftab (2011), gençlerin sergilediği siber taciz ve siber takipçilik davranışlarının hiçbir şekilde siber zorbalıkla aynı olmadığını belirtmiştir.

Saldırının kameraya çekilmesi (Happy slapping). Birine karşı sergilenen fiziksel bir saldırının başka biri tarafından kayda alınması ve çekilen videonun internetten yayılması şeklinde gerçekleşen siber zorbalık biçimidir. Fiziksel saldırının bırakacağı olumsuz etkilerin ötesinde, olayının kamera kaydı web üzerinden binlerce kişi tarafından izleneceğinden, böyle bir siber zorbalık olayı, mağdur üzerinde önemli olumsuz etkilere sebep olabilmektedir. Örneğin 2005'in Nisan ayında yaşanan bir olayda, 14 yaşındaki Shaun Noonan "happy slapping" olayının mağduru olmuş ve bu olaydan sonra kendini öldürmüştür (Kowalski ve diğerleri, 2012).

Cinsel içerikli mesajlaşma (Sexting). Bu siber zorbalık türü, çıplak veya yarı çıplak fotoğraf veya videoları mesaj veya diğer elektronik ortamları kullanarak göndermek veya yayınlamak olarak tanımlanmaktadır. Amerika'da yaşları 12-17 arasındaki 800 öğrenciyle yapılan bir çalışmada, katılımcıların %4'ü cep telefonuyla başkalarına cinsel içerikli mesaj attıklarını, %15'i ise bu türden mesaj aldıklarını ifade etmişlerdir (Lenhart, 2010). Yaş büyüdükçe cinsel içerikli bir siber zorbalık olayına dâhil olma oranının arttığı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2012). Marshal ve Stanfield (2011), cinsel içerikli mesajlaşmanın kişisel, akademik ve hukuki sonuçları olduğunu ifade etmişlerdir. Cinsel içerikli mesajlaşmaya dâhil olan zorba veya mağdur, utanma ve öfkelenme gibi olumsuz duygulara kapılabilmekte; içeriği gönderen kişi ve cep telefonunun ekranında çıplak fotoğraf veya videoyla karşılaşan kişi okuldan uzaklaştırılabilmekte veya kovulabilmekte; dâhil olan

ergenler, pornografik içerik yayınlamak gibi ağır bir suçla yargılanabilmekte ve yaşamı boyunca cinsel suçlu olarak etiketlenmektedir.

2.1.2. Siber Zorbalıkta Roller

Bir siber zorbalık olayında çocuk ve ergenler siber zorba, siber mağdur, hem siber zorba hem de siber mağdur (bir olayda zorba, diğerinde mağdur) veya seyirci rollerinde bulunabilmektedir.

2.1.2.1. Siber Zorbalar

Olweus (1999), zorbalık davranışı sergileyen bireylerin özelliklerini aşağıdaki gibi belirtmiştir.

- Baskın kişilik özelliklerine sahiptirler ve güç kullandıklarını göstermekten hoşlanırlar.
- Çabuk öfkelenirler, fevridirler ve kolayca hüsrana uğrarlar.
- Mağdurlara, diğer çocuklardan daha olumlu tutum sergilerler.
- Kurallara uymakta zorluk çekerler.
- Sert görünürler, mağdurlarla çok az empati kurarlar ve onlara çok az merhamet gösterirler.
- Yetişkinlerle de genellikle saldırganca ilişki kurarlar.
- Zorlu durumlarda, kendilerini yapmamaya ikna etmekte iyilerdir.
- Hem kasıtlı hem de tepkisel saldırganlık davranışları gösterirler.

Kowalski ve diğerleri (2012), Olweus' un (1993) ifade etmiş olduğu zorba özelliklerinin birçoğunun (ve hatta tamamının) siber zorbalar için de geçerli olduğunu belirtmişlerdir. Ang ve Goh (2010), 12-18 yaş arasındaki bireylerle yaptıkları çalışmada, bilişsel empati düzeyi düşük olanların, siber zorbalığa dâhil olma olasılıklarının, bilişsel empati düzeyi yüksek olanlara göre daha fazla olduğunu belirlemişlerdir. Araştırmalar, siber zorbaların mağdurlarıyla düşük düzeyde empati ve zayıf ilişkiler kurduklarını göstermektedir (Feinberg ve Robey, 2009; Kowalski ve diğerleri, 2012). Kowalski ve diğerleri (2014), 131 araştırmanın meta analizi sonucunda, siber zorbaların, düşük yaşam memnuniyeti, düşük öz saygı, düşük akademik başarı ve yüksek düzeyde yalnızlık gösterdiklerini belirlemişlerdir. Hinduja ve Patchin'e (2013a) göre, bir çocuk veya ergen;

- Yanına geldiğinizde ekranı aceleyle değiştiriyor veya açık olan bir programı kapatıyorsa,

- Bilgisayar veya cep telefonu kullanma izinleri kısıtlanınca beklenmedik şekilde öfkeleniyorsa,
- Bilgisayar veya cep telefonu ile neler yaptığı hakkında konuşmaktan kaçınıyorsa,
- Sanal ortamlarda birden çok kullanıcı hesabı kullanıyorsa (farklı isimlerle açılan veya başkasına ait kullanıcı hesapları),
- Genel olarak, iletişim araçlarını kullanım alışkanlıklarında tutarsız davranışlar sergiliyorsa, başkalarına siber zorbalık yapmış/yapıyor olma ihtimali yüksektir.

2.1.2.2. Siber Mağdurlar

Siber mağdurların, mağduriyet yaşamayanlara göre öne çıkan özelliklerinin aşağıdaki gibi olduğu söylenebilir (Kowalski ve diğerleri, 2012)

- İnternette daha çok vakit geçirirler.
- E-posta, anlık mesajlaşma, internet alışverişi, blog, web gezintisi, kişisel sayfalar ve oyunları daha çok kullanırlar.
- Daha çok sayıda sosyal ağ profiline sahiptirler.
- Çevrimiçi ortamlarda daha çok kişisel bilgi paylaşırlar.
- Kaygı düzeyleri daha yüksektir.
- Öz saygıları ise daha düşüktür.

Bunların yanı sıra bazı araştırmacılar, cep telefonu, internet sohbeti, çevrimiçi oyun ve sosyal ağ sitelerini fazla kullanan bireylerin siber zorbalığa maruz kalma olasılıklarının da arttığını ifade etmişlerdir (Accordino ve Accordino, 2011; Ackers, 2012). Mark ve Ratliffe (2011) araştırmalarında, siber mağdur olduklarını ifade eden öğrencilerin çoğunun (%54) interneti her gün kullandıklarını belirlemişlerdir. Siber mağdur olan bireylerin sosyal kaygı düzeylerinin, mağdur olmayanlara göre daha yüksek; öz saygılarının ise daha düşük olduğu belirtilmektedir (Juvonen ve Gross, 2008; Kowalski ve Limber, 2007). Kowalski ve diğerleri (2014), 131 araştırmanın meta analizi sonucunda, siber mağdur olmanın en güçlü yordayıcısının, gerçek yaşamdaki mağduriyet olduğunu ve siber mağdurların düşük öz saygı ve antisosyal davranışlara da sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Wachs (2012), yalnızlık hisseden ve popüler olmadığını düşünen lise öğrencilerinin, daha fazla siber mağdur olduğunu belirlemiştir. Araştırmacılara göre aile ilişkileri zayıf olan öğrencilerin siber mağdur olma riskleri artmaktadır (Brighi, Guarini, Melotti, Galli, ve Genta 2012; Feinberg ve Robey, 2009). Bir araştırmada, siber zorbalık

yapan bireylerin yapmayanlara göre, siber mağdur olma olasılıklarının altı kat; siber mağduriyet yaşayan bireylerin siber mağdur olmaya devam etme olasılıklarının dokuz kat daha fazla olduğunu belirtmiştir (Walrave ve Heirman, 2011). Yılmaz'a (2011) göre, düşük akademik başarı gösteren öğrenciler hem siber zorba hem de siber mağdur olarak siber zorbalık olaylarına daha çok dâhil olma eğilimi göstermektedir. Hinduja ve Patchin'e (2013a) göre, bir çocuk veya genç,

- Beklenmedik şekilde bilgisayarını veya cep telefonunu kullanmayı bıraktıysa,
- Bir anlık mesaj veya e-posta geldiğinde sinirleniyor veya gerginleşiyorsa,
- Okula veya dışarda herhangi bir yere gitmek istemiyorsa,
- Bilgisayar veya cep telefonu kullandıktan sonra kızgın, depresif, usanmış görünüyorsa,
- Bilgisayar veya cep telefonu ile neler yaptığı hakkında konuşmaktan kaçınıyorsa,
- Aile bireylerinden veya her zamanki arkadaşlarından anormal olarak çekiniyorsa, bir siber zorbalık olayına maruz kalmış/kalıyor olma ihtimali yüksektir.

2.1.2.3. Cinsiyet, Yaş ve BİT Kullanım Durumu Değişkenleri Açısından Siber Zorba ve Mağdurlar

Mevcut literatür incelendiğinde, siber zorbalığa zorba veya mağdur olarak dâhil olmanın cinsiyetle ilişkisinin net olarak ortaya konmadığı görülmektedir. Bazı araştırmalarda; erkek öğrencilerin kızlara göre daha fazla siber zorba ve siber mağdur olduğu bulunmuştur. Örneğin Erdur-Baker ve Kavşut'un (2007) 228 lise öğrencisiyle yaptıkları çalışmada, erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla daha fazla siber zorbalık yaptıklarını ve siber zorbalığa daha fazla maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Benzer şekilde Kavuk'un (2011) 2082 ortaokul öğrencisi ile yaptığı araştırma sonucuna göre erkeklerin kızlara göre daha fazla siber zorba ve siber mağdur oldukları tespit edilmiştir. Peker (2015), erkek öğrencilerin daha fazla siber zorba veya siber zorba/mağdur olduklarını tespit etmiştir. Bazı araştırmalarda ise bunun tam tersi olarak, kızların erkeklere göre daha fazla siber zorba ve siber mağdur olduğu belirlenmiştir. Hoff ve Mitchell'in (2009), 351 öğrenciyle yaptıkları çalışmada, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre üç kat fazla siber mağduriyet yaşadıkları ifade edilmiştir. Siber zorbalığa zorba veya mağdur olarak dâhil olmanın cinsiyetle ilişkisinin olmadığını ifade eden araştırmalar da literatürde yer almaktadır. Örneğin Beran ve Li'nin (2005) 432 lise

öğrencisiyle yaptıkları araştırmada, öğrencilerin cinsiyetlerinin siber zorba veya mağdur olmalarıyla bir ilişkisinin bulunmadığı ifade edilmiştir. Literatürde, cinsiyet değişkeninin siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma açısından farklılık gösterdiği araştırma sonuçları da yer almaktadır. Örneğin Burnukara'nın (2009), 12-18 yaş arasındaki ergenlerle yaptığı araştırmanın sonucunda erkek öğrencilerin kızlara göre daha fazla siber zorbalık yaptığı; siber zorbalığa maruz kalma açısından, kızlarla erkekler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Yalın, Bayır ve Numanoğlu'nun (2010) 479 ortaokul öğrencisiyle yaptıkları çalışmada benzer şekilde, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık yaptığı; siber mağduriyet açısından cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmadığı belirlenmiştir.

Siber zorbalığın yaş ile ilişkisi de net olarak bilinmemektedir. Bazı araştırmacılar bireylerin yaşı ilerledikçe siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalma riskinin arttığını belirtmektedir. Örneğin Smith ve diğerleri (2008), 11-16 yaş arasındaki 533 öğrenci ile bir araştırma yapmışlar ve siber zorbalığın yaşa bağlı olarak artış gösterdiğini (7.sınıfta %14, 11. sınıfta %23) tespit etmişlerdir. Kowalski ve Lmber (2007), 3768 ortaokul öğrencisi ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında, 6. sınıfa devam eden öğrencilerin siber zorba, siber mağdur ve siber zorba/mağdur olma durumlarının, 7 ve 8. sınıfa devam eden öğrencilerin yaklaşık yarısı kadar olduğunu belirlemişlerdir. Türkiye'de 1000 ilköğretim ve lise öğrencisi ile yapılan bir araştırmada, hem erkek hem de kız öğrencilerin siber zorbalık yapmaya 16-17 yaşına kadar devam ettiği, sonrasında her iki cinsiyet için siber zorbalık yapma oranının düştüğü tespit edilmiştir (Topçu, 2008). Smith ve diğerleri (2008), yaş farklılıklarının, siber zorbalığın gerçekleştirildiği araç ve ortama bağlı olduğunu; kısa metin mesajı, fotoğraf veya anlık mesajlaşma yoluyla ortaya çıkan siber zorbalık olaylarının daha büyük yaştaki öğrenciler arasında daha yaygın olduğunu ifade etmiştir. Kowalski ve diğerleri (2014), 8. sınıf öğrencilerinin anlık mesajlaşma yoluyla siber zorbalığa maruz kalma oranlarının 6 ve 7. sınıftakilere göre daha yüksek olduğunu; 6. sınıflarda görülen ve kısa mesajla sergilenen siber zorbalığın 7 ve 8. sınıflardakinden daha az olduğunu belirtmişlerdir. Peker (2015) 7. sınıf öğrencilerinin 6 ve 8. sınıftakiler göre siber zorbalığa daha fazla dâhil olduklarını tespit etmiştir. Salı, Başak ve Akça'nın (2015) araştırmasında 8. sınıf öğrencilerinin 7. sınıflara göre daha fazla siber zorbalık yaptığı ve siber zorbalığa daha fazla maruz kaldıkları bulunmuştur. Yaşı büyük öğrencilerin siber zorbalığa daha az dâhil olduğunu gösteren araştırma sonuçları da literatürde yer almaktadır. Örneğin, Wang ve diğerlerinin (2009) yaş ortalaması 14.3 olan 7182

öğrenciyle yaptıkları çalışmada, yaş faktörünün siber zorbalıkta anlamlı bir fark yaratmadığını; fakat 9 ve 10. sınıf öğrencilerinin 6. sınıftakilere göre siber zorbalığa daha az dâhil olduklarını belirlemişlerdir. Mevcut literatürde, siber zorbalığın sınıf düzeyine göre değişmediği yönünde araştırmalara da rastlanmaktadır. Örneğin Varjas, Henrich ve Meyers (2009), 427 ortaokul öğrencisi ile yaptıkları çalışmada yaş değişkenine göre öğrencilerin siber zorba veya mağdur olmalarının anlamlı fark oluşturmadığını bulmuşlardır. Slonje ve Smith (2008), 12-20 yaşları arasındaki 360 öğrenci ile yaptıkları çalışmada benzer sonuçlar elde etmişlerdir.

Siber zorbalık olaylarının BİT kullanımına bağlı olarak ortaya çıkmasından dolayı, BİT kullanımı arttıkça siber zorbalık olaylarının da artması kaçınılmazdır. Gençlerin 7/24 teknoloji kullanmaları, her an siber zorbalık yapabilecekleri (ve başkalarına kasıtlı olarak zarar verebilecekleri) anlamına gelmektedir (Hinduja ve Patchin, 2013). Araştırmalar da bunu desteklemektedir. Örneğin; Erdur-Baker ve Kavşut'un (2007) çalışmalarında, internet, MSN, SMS, cep telefonu, forum siteleri ve sohbet odaları kullanımı ile siber zorba ve siber mağdur olma arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Mishna ve diğerlerinin (2012), ortaokul ve liseye devam eden 2186 öğrenciyle yaptıkları çalışmada, siber ortamda zorba, mağdur ve zorba-mağdur olan öğrencilerin olmayanlara göre gün içerisinde bilgisayarı daha fazla kullandıkları tespit edilmiştir. Smith ve diğerlerinin (2008) araştırmasında, internet kullanım sıklığı ile siber zorbalık yapma arasında anlamlı bir fark bulunmamış; fakat siber mağdurların, mağdur olmayanlara göre interneti daha sık kullandıkları tespit edilmiştir. Peker (2015), haftada sekiz saatten fazla internet kullanan bireylerin siber zorba veya siber zorba-mağdur olma risklerinin arttığını belirlemiştir. Udris (2015), teknoloji kullanım düzeyinin siber zorba veya mağdur olmayı etkilediğini tespit etmiştir.

2.1.2.4. Siber Zorbalık Tanıkları

Bir internet sitesinde paylaşılan özel bir fotoğraf, bir anda binlerce kişi tarafından görülebilmektedir. Böyle bir durumda, fotoğrafı gören herkes istemeden veya farkında olmadan, sergilenen siber zorbalık olayına dâhil olmaktadır. Siber zorbalık olaylarında çocukların ve gençlerin büyük bir kısmı olayın seyircisidir. Bir siber zorbalık olayında çocuklar ve gençler, *olayın tanığı*, *seyircisi*, *dâhil olmayan izleyicisi* veya *olası savunucusu* (gördüğü siber zorbalık olayını onaylamayan, fakat ne yapacağını bilmeyenler) gibi çeşitli rollerde bulunabilirler (Kowalski ve diğerleri, 2012). Seyirciler genellikle zorbalık olayının yanlış olduğunu düşünse de, bir zorbalık

olayı gerçekleşirken buna karışmamayı tercih etmekte, aktif olarak mağduru desteklememekte, yalnızca olayı seyretmekte veya zorbanın eylemine katılmaktadır (Macháckova ve diğerleri, 2013). Siber zorbalık olaylarında, seyircilerin mağdura destek olmasının önemi, birçok araştırmacı tarafından vurgulanmıştır. Örneğin, Macklem (2003), seyircilerin mağdura aktif şekilde destek olmasının ve zorbaya karşı durmasının zorbalığı sonlandırabileceğini ifade etmiştir. Kowalski ve diğerleri (2012), mağdurun desteklenmesinin ve zorbaya eylemi için karşı gelinmesinin, zorbalık olayının mağdur üzerinde bırakacağı olumsuz etkileri azaltacağını belirtmişlerdir.

2.1.3. Siber Zorbalığın Yaygınlığı

Siber zorbalık dünyanın her yerinde ortaya çıkan ve gün geçtikçe büyüyen bir sorundur. Çünkü, bilgisayar ve cep telefonu kullanan çocuk ve ergenlerin sayısı gittikçe artmaktadır ve bu araçlarla gerçekleştirilen etkileşim çocukları tamamen sarmış durumdadır (Hinduja ve Patchin, 2013). Kanada (Li, 2005, 2006, 2007), Amerika Birleşik Devletleri (Ybarra ve Mitchell, 2004; Selkie, Fales ve Megan, 2015), Japonya (Udris, 2015; Wright ve diğerleri, 2015); Tayvan (Huang ve Chou, 2010), Güney Afrika (Smit, 2015), Avustralya (Campbell, 2005; Spears, Campbell, Tangen, Slee ve Cross, 2015), Çin (Chan ve Wong, 2015), İspanya (Gualdo, Hunter, Durkin, Arnaiz ve Maquilon, 2015; Ortega-Baron, Buelga ve Cava, 2015; Steiner ve Raspberry; 2015) ve Türkiye (Akbulut ve Çuhadar, 2011; Aricak ve diğerleri, 2008; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Kavuk, 2011; Topçu, 2008; Yılmaz, 2011; Peker, 2015, Salı ve diğerleri, 2015) gibi dünyanın doğusundan batısına bu yaygınlığın göstergesi olan araştırmalar yapılmıştır.

Amerika'da ortaokul öğrencileriyle yapılan bir çalışmada, katılımcıların üçte biri siber zorbalığa maruz kaldığını, yarısı ise siber zorbalığa maruz kalan birini tanıdıklarını ifade etmişlerdir (Burnham, Wright ve Houser, 2011). Belçika'da, 12-18 yaş arasındaki 1318 öğrenciyle gerçekleştirilen bir araştırmada, öğrencilerin üçte birine yakınının (%64.3) en az bir kere siber mağdur olduğu, %40'ının ise en az bir kere siber zorbalık yaptığı tespit edilmiştir (Walrave ve Heirman, 2011). Selkie ve diğerleri (2015), 2003-2015 yılları arasında 10-19 yaş arası bireylerin siber zorba ve siber mağdur olma yaygınlığını ele alan 81 bildiri sunumu ve 58 makalenin meta analiz çalışmasını yapmışlardır. Bunun sonucunda, bireylerin siber zorbalık yapma oranlarının %1 ile %41 arasında; siber mağduriyet yaşama oranlarının, %3 ile %72 arasında; hem siber zorba hem de siber mağdur olarak siber zorbalığa dâhil olma oranlarının ise %2.3 ile %16.7

arasında değiştiği belirlenmiştir (Selkie ve diğerleri, 2015). Modecki ve diğerlerinin (2014) yaptıkları literatür taramasında, 12-18 yaş arasındaki öğrencilerin siber zorbalık yapma oranlarının %5.3 ile %31.5 arasında; siber mağduriyet yaşama oranlarının ise %2.2 ile %56.2 arasında değiştiğini ifade etmişlerdir. Huang ve Chou (2010), Tayvan'da yaptıkları çalışmada, öğrencilerin siber mağduriyet yaşama oranlarının, siber zorbalık yapma oranlarından yaklaşık iki kat fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Udris'in (2015), Japonya'da 899 lise öğrencisiyle yaptığı araştırmada, öğrencilerin %22'sinin siber mağduriyet yaşadığı, %7.8'inin ise başkalarına siber zorbalık yaptığı ifade edilmiştir. Siber zorbalığın Türkiye'deki yaygınlığını gösteren araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Erdur-Baker ve Kavşut'un 2007 yılında, 14-19 yaş arasındaki 227 kişiyle yaptıkları araştırmada siber zorbalık yapma oranı %28, maruz kalma oranı ise %30 şeklinde bulunmuştur. Topçu ve Erdur-Baker (2007), 4-19 yaş arasındaki 359 öğrenciyle yaptıkları araştırmaya göre, kız öğrencilerin %53.6'sının siber zorba, %64.2'sinin siber mağdur, erkeklerin %62.6'sının siber zorba, %69.5'inin siber mağdur olduğu tespit edilmiştir. Arıca ve diğerlerinin (2008), 269 ortaokul öğrencisiyle yaptıkları araştırmada, öğrencilerin %35.7'sinin siber zorba, %23.8'inin hem siber zorba hem de siber mağdur, %5.9'unun siber mağdur olduğunu tespit etmişlerdir. Topçu (2008), yaş ortalaması 16.83 olan 717 kişi ile yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında, katılımcıların %47.6'sının siber zorbalık yaptığı sonucunu elde etmiştir. Dilmaç ve Aydoğan'ın (2010) 13-15 yaş arası 300 öğrenciyle yaptıkları araştırmada, siber zorbalık oranı %19.6, siber mağduriyet oranı ise %56.2 bulunmuştur.

Siber zorbalık olaylarının oranı, yapılan ölçümün biçimine göre (öz bildirim, akran veya aile bildirimi, ciddiye boyutu, zorbalık tanımının verilip verilmemesi, vb.) veya mağdurların yaşına göre değişiklik gösterse de farklı ülkelerde yapılan çalışmalar, dikkate değer oranda öğrencinin zorbalık yaptığını veya zorbalığa maruz kaldığını göstermektedir (Yoon ve diğerleri, 2011). Hinduja ve Patchin'in (2010) alışmalarında öğrencilere "tekrarlayan şekilde e-posta veya metin mesajı yoluyla birileriyle dalga geçmek veya birilerine sanal yoldan hoşlanmayacağı bir şeyler göndermek" şeklinde bir siber zorbalık tanımı verilerek, siber zorbalık deneyimleri belirlenmeye çalışılmıştır. 11-18 yaş arasındaki 4400 öğrencinin %20'si hayatlarının bazı dönemlerinde siber mağdur olduklarını, yaklaşık %20'si başkalarına siber zorbalık yaptığını ve yaklaşık %10'u hem siber zorba, hem siber mağdur hem de siber zorbalığa tanık olduklarını söylemişlerdir (Hinduja ve Patchin, 2010).

2.1.4. Siber Zorbalığın Nedenleri

Öğrencilerin siber zorbalık yapmasını veya siber zorbalığa maruz kalmasını tetikleyen birçok faktör bulunmaktadır. Öğrenciler, yaş, cinsiyet, boy, kilo, engelli olma gibi sahip oldukları birtakım fiziksel özelliklerinden, BİT’i güvenli ve doğru kullanmamalarından ve sanal ortamın gerçek yaşama göre sunduğu avantajlardan dolayı siber zorbalık yapmakta veya siber zorbalığa maruz kalabilmektedir. Can sıkıntısı, acımasızlık, intikam hissi, güç gösterme, dikkat çekme, havalı görünme, kıskançlık, gerçek yaşamdaki zorbalığa sanal ortamda karşılık verme gibi unsurlar siber zorbalığı teşvik etmektedir. Bazı araştırmacılar, siber zorbalığın gerçek yaşam zorbalığının bir sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Örneğin, Holfeld ve Grabe (2012), gerçek yaşam zorbalığına maruz kalan ortaokul öğrencilerinin, kalmayanlara göre, siber zorbalık yaşama risklerinin, 10 kat daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Bazı öğrenciler ise hiçbir gerekçeleri olmadan sırf “yapabiliyor oldukları için” siber zorbalık yapmaktadır (Aftab, 2011). Bunların yanı sıra bazı araştırmacılar, anksiyete bozukluğu, öz saygı ve madde bağımlılığının, siber mağduriyetin yordayıcıları olduğunu ifade etmektedir (DeSmet, 2015). Reeckman ve Cannard (2009), siber zorbalık yapmak için bireyleri motive eden unsurları, eğlenmek, güçlü hissetmek, birine ders vermek, öç almak, mağduru güçlendirmek ve mağdura yüz yüze zorbalık yapmaktan korkmak olarak ifade etmişlerdir. Kowalski ve diğerleri (2012), siber zorbalık olaylarının yaşanmasına sebep olan faktörleri aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

- Bazı çocuk ve gençler, sergiledikleri davranışın siber zorbalık olduğunun farkında olmadan, genellikle kendilerine e-posta veya anlık mesaj şeklinde gönderilen olumsuz iletilere, aynı biçimde yanıt vermekte, kısasa kısas mantığıyla siber zorbalık yapmaktadır.
- Bazıları, özellikle mağdur olarak seçtikleri kişileri taciz etmek veya onlara zarar vermek amacıyla siber zorbalık yapmaktadır.
- Bazı çocuk ve gençler, sıkıldıklarında başkalarına tehdit edici veya aşağılayıcı mesaj göndermenin eğlenceli olduğunu düşünmekte ve bu yüzden siber zorbalık yapmaktadır. Bunlar, yaptıkları davranışların mağdurlar üzerinde bırakabileceği olumsuz etkileri düşünmek yerine, sıkıntılarını gidermeye odaklıdır.
- Bazıları güçlü olduklarını kanıtlamak veya öfke enerjilerini boşaltmak amacıyla siber zorbalık yapmaktadır.
- Bazıları, tatmin olma, itibar kazanma gibi amaçlarla siber zorbalık yapmaktadır.

- Siber zorbalık davranışları sergilemek, bazıları için saldırganlık düşüncelerinin sanal ortamda dışavurumudur.

Burgess-Proctor, Patchin ve Hinduja (2010), yaşları 8-17 arasındaki 3141 kız öğrenciyle yaptıkları araştırmada, öğrencilerin üçte birine yakınının öç almak veya kendilerine yapılan bir siber zorbalığa karşılık vermek amacıyla siber zorbalık yaptıklarını tespit etmişlerdir. Topçu ve diğerleri (2013), Türkiye’de 15 yaşındaki 7 kişiyle yaptıkları nitel araştırmanın sonucunda, öğrencilerin siber zorbalık yapma nedenlerini şaka yapmak, kasıtlı olarak zarar vermek, sanal ortamın zorbalık yapmayı kolaylaştırması ve intikam almak olarak belirlemişlerdir. Aftab (2011), siber zorbalık yapan çocuk ve ergenleri, kinci melekler, güç özentili olanlar, zalim kızlar ve bilinçsiz zorbalar olarak dört gruba ayırmıştır:

- “*Kinci melekler*”. Bu gruptakileri, okulda gerçek yaşam zorbalığına maruz kalıp öç almak için sanal ortamda zorbalık yapanlar olarak tanımlamıştır. Bu çocuk ve ergenlerin çekememezlik ve kıskançlık sebebiyle ve genellikle yalnız başlarına siber zorbalık yaptıklarını ifade etmiştir.
- “*Güç özentili*” siber zorbalar. Bu gruptaki zorbalar, başkaları üzerinde kontrol, güç ve otorite kurmak istemekte ve mağdurlarını korkutmak amacıyla onlara küçük düşürücü veya tehdit mesajları göndermektedirler. Siber zorbalık davranışlarını gerçekleştirirken genellikle yanlarında kendilerini izleyen ve davranışlarını destekleyen seyirciler bulunmaktadır. Bu öğrenciler genellikle okuldaki zorbalık olaylarına katılmamakta, öfke ve düşmanca davranışlarını çevrimiçi ortamlarda sergilemektedirler.
- “*Zalim kızlar*”. Bu gruptaki öğrenciler, mağdur olarak seçtikleri bireylere zarar vermek veya onları mutsuz etmek için değil, yalnızca eğlenmek ve can sıkıntılarını gidermek için siber zorbalık yapmaktadır. Sergiledikleri davranışın sonunda kendilerini popüler ve güçlü hissetmekte o yüzden mağdurların üzüntüsünden zevk almaktadırlar. Genellikle bu çocuk ve ergenler, kişisel özellik olarak acımasız yapıdadırlar. Her ne kadar bu gruptaki siber zorbalara “zalim **kızlar**” dense de, canı sıkıldığı için siber zorbalık davranışı sergileyen erkekler de vardır.
- *Bilinçsiz zorbalar*. Bu gruptaki bireyler, kendileriyle kurulan birtakım olumsuz iletişime yanıt olarak siber zorbalık yapmaktadır. Yaptıkları davranışın siber zorbalık olduğunu bilmeden, kendilerine yapılan siber zorbalığa yanıt vermek için veya “sırf yapabiliyor oldukları için” siber zorbalık yapanlardır.

Compton, Campbell ve Mergler'in (2014) yaptıkları çalışmada, siber zorbalık yapmayı tetikleyen faktörler, öğrencilere göre öğ alma isteği, öğretmenlere göre kolay yapılabilir olması ve anne-babalara göre kimliğin gizlenebilmesi şeklinde belirtilmiştir. Udris (2015) ise öğrencilerle yaptığı çalışmada, en çok sırasıyla, eğlenmek, mağdurdan nefret etmek ve daha önce siber zorbalığa maruz kalmak sebepleriyle siber zorbalık yapıldığını tespit etmiştir.

2.1.5. Siber Zorbalığın Gerçek Yaşam Zorbalığı ile Kıyaslanması

Siber zorbalık birçok yönden gerçek yaşam zorbalığı ile benzerlik göstermektedir. Örneğin zorba ve mağdur arasında güç dengesizliği bulunması, kasıtlı olarak birine zarar verme amacı ile gerçekleştirilmesi, saldırganlık davranışları olması ve tekrarlayan davranışları içermesi gibi özellikler, bir davranışın zorbalık veya siber zorbalık sayılması için sahip olması gereken özellikler arasında sayılmaktadır. Gerçek yaşamda veya sanal ortamda yaşanan zorbalık olaylarının bu benzerlikleri araştırmacılarca farklı yorumlanmaktadır. Bu farklar aşağıda özetlenmektedir.

- Gerçek yaşam zorbalığı ile siber zorbalıkta güç dengesizliğinin oluşma koşulları farklılaşmaktadır. Gerçek yaşamdaki güç dengesizliği, bir bireyin diğerinden fiziksel olarak daha büyük veya daha kuvvetli olması anlamına gelmektedir. Finkelhor, Turner, ve Hamby (2012), siber zorbalıktaki güç dengesizliğini tanımlamanın teknik olarak zor olduğunu vurgulamaktadır. Kowalski ve diğerlerine (2014) göre, siber zorbalıktaki güç dengesizliği gerçek yaşamdakine kıyasla, fiziksel, sosyal, ilişkisel veya psikolojik olmak üzere çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmekte, teknolojik yeterliği diğerine göre yüksek olan bir birey sanal ortamda diğerlerine göre daha güçlü olabilmektedir. Bir birey, e-posta, anlık mesajlaşma, kısa mesaj veya sosyal ağ gibi ortamlarda, incitici bir mesaj veya alçaltıcı bir fotoğraf göndererek, olumsuz bir yorum paylaşarak, biriyle ilgili bir söylenti yayarak veya birini çevrimiçi oyundan atarak diğerlerinden daha güçlü olabilmektedir.
- Gerçek yaşamda olumsuz bir davranışın zorbalık sayılabilmesi için tekrarlanması ve belirli aralıklarla yeniden sergilenmesi gerekmektedir (Olweus, 1999). Siber zorbalıkta ise tekrarlanma durumu, tek bir utandırıcı fotoğraf, video, aşağılayıcı mesaj veya e-posta gönderildiğinde sağlanabilmektedir. Çünkü, böyle bir paylaşım bir kez yapıldı mı aynı anda tüm sınıf, tüm okul veya farklı mekânlardaki binlerce kişi tarafından veya birçok kez görüntülenebilmekte

ve olayın mağdur üzerindeki olumsuz etkisi çok daha fazla olabilmektedir (Fauman, 2008; Kowalski ve diğerleri, 2014; Limber, Kowalski ve Agatson, 2008; Von Marees ve Petermann, 2012).

- Kimliği gizleyebilme özelliği, yüz yüze söylenemeyecek sözleri veya sergilenemeyecek davranışların sanal ortamlarda daha kolay söylenmesini veya yapılmasını sağlamaktadır (Huang ve Chou, 2013; Kowalski ve diğerleri, 2014; Limber ve diğerleri, 2008; Von Marees ve Petermann, 2012).
- Sanal ortamda zorbalık, mağdurlar üzerinde yol açtıkları olumsuzlukları doğrudan gözlemleyemediği için, empati ve pişmanlık duygularının ortaya çıkma ihtimali oldukça azalmakta ve dolayısıyla eylemlerinden bir sorumluluk hissetmemektedirler (Kowalski ve diğerleri, 2014; Limber ve diğerleri, 2008).
- Gerçek yaşam zorbalığı genellikle okulda yaşanmaktadır (Nansel ve diğerleri, 2001). Diğer yandan bireyler 7 gün 24 saat siber zorbalığa dâhil olabilmektedir. Bireyler, gece veya gündüz herhangi bir günde ve saatte, web sitesi oluşturabilmekte, kısa mesaj gönderebilmekte veya internet sayfalarında başkalarıyla ilgili mesajlar yayınlatabilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2012). Siber zorbalığın bu özelliğinden dolayı, yaşanan bir zorbalık olayının, gerçek yaşam zorbalığının aksine, çok geniş bir seyirci kitlesi olabilmekte; yayınlanan incitici bir mesaj bir anda binlerce kişi tarafından görülebilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2014; Limber ve diğerleri, 2008).
- Gerçek yaşam zorbalığının aksine sanal ortamda gerçekleşen bir zorbalık olayında yapılan konuşmalar, paylaşılan fotoğraflar veya yorumlar, gönderilen e-posta veya anlık mesajlar kaydedilebilmektedir. Bu kayıtlar ise siber zorbalık olaylarına müdahale etmede oldukça yararlı kanıt özelliği göstermektedir (Limer ve diğerleri, 2008).

Zorbalık olaylarının yaygınlık düzeyleri incelendiğinde, siber zorbalığın yaygınlık oranının, gerçek yaşam zorbalığına göre düşük olduğu görülmektedir. Örneğin, Modecki, Minchin, Harbaugh, Guerra, ve Runions (2014), zorbalık ve siber zorbalık olaylarının yaygınlığını belirlemeye dönük yapılan 80 araştırmanın meta analizini yapmışlardır. 12-18 yaş arasındaki bireylerin siber zorba, siber mağdur veya hem siber zorba hem siber mağdur olarak bir siber zorbalık olayına dâhil olma oranlarını ortalama %15 olarak tespit etmişlerdir. Aynı çalışmada, gerçek yaşam zorbalığına dâhil olma oranı ise %35 bulunmuştur (Modecki ve diğerleri, 2014). Aynı çalışmada siber zorbalıkla gerçek yaşam zorbalığının yüksek düzeyde ilişkili olduğu

tespit edilmiştir. DeSmet ve diğerlerinin (2015) yaptığı, 131 araştırmayı içeren meta analiz çalışmasında, hem gerçek yaşam zorbalığının hem de siber zorbalığın, zorba ve mağdurlar üzerinde birçok zihinsel, fiziksel ve sosyal sağlık sorunlarına yol açtığını tespit etmişlerdir. Araştırmacılara göre, yaygınlık oranı düşük olsa da, siber zorbalığın bıraktığı olumsuz etkiler, gerçek yaşam zorbalığına göre daha yıkıcı olmaktadır. Siber zorbalığın, kimliği gizleyebilme, çevrimiçi kısıtlamaların azalmasıyla acımasızlığın artması, zaman ve mekândan bağımsızlık, potansiyel katılımcı sayısının büyüklüğü, mesajların amacına dair sözel ipuçlarının olmayışı ve içeriğin sürekliliği gibi kendine özgü özelliklerinden dolayı uzmanlar, siber zorbalığın etkilerinin gerçek zorbalığın etkilerine göre daha ciddi boyutta ve daha yıkıcı olabileceğini ifade etmektedirler (Bauman ve Yoon, 2014; Gati ve diğerleri, 2002). Shariff (2005), fiziksel ortamda arkadaşça bir şakalaşmanın, birdenbire sözel zorbalığa ve daha sonra sanal ortamda devam eden psikolojik zorbalığa dönüşebileceğini ifade etmiş; siber zorbalığın ciddiyetinin fiziksel zorbalığa göre daha yüksek düzeyde oluşunu ise yüzlerce zorbanın ve hatta başlangıçtaki fiziksel zorbalığa katılmayan sınıf arkadaşlarının, teknolojinin arkasına sığınarak siber zorbalık olayına katılabilmesi gibi gerekçelerle açıklamıştır. Hinduja ve Patchin (2013), siber zorbalığın daha yıkıcı olmasının gerekçelerini aşağıdaki şekilde açıklamışlardır.

- Siber zorbalılar, sanal ortamlarda bilinmeyen e-posta adresleri veya takma isimler kullanarak kim olduklarını gizli tutabildikleri için, siber mağdurlar genellikle zorbanın kim olduğunu ve neden mağdur olarak seçildiklerini bilememektedir.
- Siber zorbanın zarar verici eylemi virüs gibidir. Çok sayıda insan (okulda, komşular arasında, şehirde, tüm dünyada) bir mağdura yapılan siber saldırıya ortak olabilmekte ya da olaya şahit olabilmekte, daha sonra ise olay herkes tarafından bilinmektedir.
- Siber zorbalık olayı, siber zorba ve mağdurun fiziksel olarak birbirine uzak olduğu ortamlarda gerçekleşebildiği için zorba, mağdurun tepkisini hemen görmeyebilmekte, böylelikle daha acımasız davranabilmektedir. Çocuk ve ergenlerin çoğu, sergiledikleri siber zorbalık davranışının özellikle mağdurlar üzerinde ne kadar ciddi sorunlara yol açtığının farkında olmamaktadır.
- Ailelerin ve eğitimcilerin, öğrencilere evde ve okulda yeterince rehberlik etmemeleri, çocuk ve gençlerin sanal ortamdaki uygun davranışlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarına neden olmaktadır. Bunun sonucunda siber zorbalığa müdahale edilememekte, mağdurların yaşadıkları unutulabilmekte ve

zorbanın eylemi denetlenmeden bırakılabilmektedir. Zorbanın kim olduğu bulunsa bile birçok çocuk ve ergen, siber zorbalığa nasıl müdahale edecekleri konusunda kendilerini yeterli görmemektedir.

2.1.6. Siber Zorbalığın Etkileri

Çocuk ve ergenlerin hayatında BİT araçları önemli bir yer kaplamaktadır. Bilgi edinme, ödev veya araştırma yapma, müzik dinleme, film izleme, iletişim kurma, haber alma gibi birçok kullanım amacının yanı sıra bazı çocuk ve ergenler BİT'i kötü amaçlı veya başkalarına zarar verme amaçlı kullanmayı düşünebilmektedir. Bu kötü amaçlı kullanımı, başka bir ifadeyle siber zorbalığı tetikleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki kimliği gizleyebilme özelliğidir. Kimliğini gizlediği düşüncesiyle birçok çocuk ve ergen, yüz yüze söyleyemeyeceği sözleri çevrimiçi ortamlarda rahatlıkla söyleyebilmekte veya sanal ortamlarda, gerçek yaşamda olmadığı kadar acımasız davranışlarda bulunabilmektedir. Bazı mağdurların siber zorbalık olaylarına müdahalesinin yavaş olmasından dolayı da çoğu siber zorba, faaliyetlerinin herhangi bir sonucunun olmadığını ya da çok önemsiz sonuçlandığını düşünmekte ve siber zorbalık etkinliklerini sürdürmeye devam etmektedir (Hinduja ve Patchin, 2013).

Siber zorbalığın mağdurlar üzerinde duygusal, sosyal, psikolojik ve fiziksel açıdan birçok olumsuzluğa sebep olduğu bilinmektedir. Korku, depresyon, üzüntü, öfke, hüsrana, yalnızlık, utanma, huysuzluk ve endişe, şiddete yönelme, kendine zarar verme isteği, uyku ve yeme bozuklukları, derslerde ve sosyal ilişkilerde başarısızlık, siber zorbalığın etkilerinden bazılarıdır. Çocuk ve ergenler, sanal ortamda sergiledikleri bir incitici veya alçaltıcı davranışın, tehdidin, tacizin veya hakaretin, mağdura nasıl acı verebileceğini tahmin edemedikleri için daha acımasız davranabilmekte ve mağdurun kendini kötü hissetmesine sebep olabilmektedir. Örneğin, Erdur-Baker ve Tanrikulu (2010), 10-14 yaşları arasındaki 165 öğrenci ile yaptıkları araştırmalarında, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin yüksek seviyede depresif belirtiler gösterdiğini tespit etmişlerdir. Deryakulu ve Büyüköztürk (2010), siber zorbalıkla ilgili Türkiye'de yapılan çalışmaları analiz etmişler ve benzer şekilde siber mağduriyet yaşayan öğrencilerin yüksek düzeyde depresif belirtiler gösterdiğini ifade etmişlerdir. Başka bir araştırmada siber mağdur olan öğrencilerin öfke (%49), utanma (%44) ve korku (%20) gibi olumsuz duygular yaşadıkları belirlenmiştir (Mark ve Ratliffe, 2011). Bir araştırmaya göre siber mağdurlar, bir siber zorbalık olayından sonra güvenlikleriyle ilgili endişe duyduklarından söz etmişlerdir (Burgess-Proctor ve diğerleri, 2010). Siber zorbalık

depresyon ve diğer fonksiyon bozukluklarının yanı sıra, şiddet, kendine zarar verme ve bazı durumlarda intihara varan sonuçlar doğurmaktadır (Feinberg ve Robey, 2009; Hinduja ve Patchin, 2010). Van Geel, Vedder ve Tanlon'un (2014), 36 araştırmayı içeren meta analiz çalışmalarında, siber zorbalığın, gerçek yaşam zorbalığına göre intihar düşüncesini daha çok tetiklediğini belirlemişlerdir.

Araştırmacılar, siber zorbalığın yalnızca mağdurları değil, olaya dâhil olan tüm öğrencileri olumsuz etkilediğinden söz etmişlerdir. DeSmet ve diğerlerine (2015) göre, siber mağdur ve/veya siber zorba olmak, sigara, alkol ve ilaç kullanımı, anksiyete bozukluğu ve depresyon gibi zihinsel sağlık sorunları, düşük öz saygı ve öz-kontrol, kendini beğenmeme, intihar düşüncesi, fiziksel sağlık sorunları, kendine zarar verme isteği ve yalnızlık duygusuyla ilişkilidir. Sourander ve diğerlerine (2010) göre, siber zorbalık olayları, siber zorba ve mağdurun kendini güvende hissetmemesine ve öğretmenleri tarafından korunmadıklarını düşünmelerine sebep olmaktadır. Spears ve diğerleri (2015), siber zorbalığa maruz kalmanın, zorbalık yapmanın ve siber zorbalığa tanık olmanın, bireylerin ruh sağlığını ciddi şekilde etkilediğini ifade etmişlerdir. Price ve Dalglish'in (2010) yaptıkları araştırmada, öğrencilerin (mağdur ve zorbaların) %86'sının siber zorbalık olaylarından olumsuz etkilendiği belirtilmiştir. Yaşları 13-16 arasındaki 4000 öğrenci ile yapılan başka bir araştırmada, siber zorbalık olaylarının hem zorba hem de mağdur bireylerde psikometrik problemlere yol açtığı belirlenmiştir (Beckman, Hagquist ve Hellstrom, 2012). Blais (2008) çalışmasında, çevrimiçi ortamda zorbalık yapmanın madde kullanımını artırdığını, çevrimiçi ortamda zorbalığa maruz kalmanın ise mutluluk ve aidiyete ilişkin yaşam kalitesini azalttığını tespit etmiştir.

2.1.6.1. Siber zorbalığın okula etkisi

Kowalski ve diğerleri (2012), öğrencilerin, okuldaki internet sınırlandırmasını aşarak veya kişisel mobil cihazlarını kullanarak, anlık mesajlaşabildiğini veya sosyal ağlara bağlanabildiğini; fakat buna rağmen okulda siber zorbalık davranışlarını sergilemekten kaçındıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilere göre siber zorbalık, çoğunlukla okuldan sonraki saatlerde, anlık mesajlaşma, metin mesajları veya sosyal ağ sitelerinde yapılan paylaşımlar ile ortaya çıkıyor olsa da okul saatleri içinde ve okulda da siber zorbalık olayları yaşanmaktadır. Örneğin, Burnukara'nın (2009), 12-18 yaş arasındaki ergenlerle yaptığı araştırmada, ergenlerin çoğu hem okul içinde hem de okul dışında siber zorbalık olaylarıyla karşılaştıklarını belirtmiştir. Smith ve diğerleri (2008)

çalışmalarında, yalnızca okul dışında siber zorbalık yaşanma oranı %11.1, yalnızca okul içinde yaşanma oranı %3.4, hem okul içinde hem de okul dışında yaşanma oranı ise %2.6 bulunmuştur. Genellikle okul dışında gerçekleşen siber zorbalık olaylarının oranı, okul içinde ve okul saatlerinde gerçekleşenlerin oranına göre daha fazla olmaktadır. Buna rağmen, siber zorba ve mağdur olan öğrenciler çoğunlukla birbirlerini okuldan tanımakta ve siber zorbalık olayı okul hayatlarını etkilemektedir. Yılmaz'ın (2011) araştırmasında, öğrencilerin %26.9'u, sınıf arkadaşları tarafından siber mağduriyet yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Li (2007), 7. sınıfa devam eden 177 öğrenciyle yaptığı çalışmada, siber mağdurların %31.8'inin kendi okul arkadaşları tarafından, %11.4'ünün okul dışındaki kişiler tarafından, %15.9'unun farklı kişiler tarafından siber zorbalığa maruz bırakıldıklarını; %40.9'unun ise siber zorbalığa kimler tarafından maruz bırakıldıklarını bilmediklerini tespit etmiştir.

Siber zorbalık, her ne kadar sanal ortamda ve kim tarafından yapıldığı belli olmayarak gerçekleşiyor olsa da, fiziksel okul ortamını etkilemektedir (Shariff, 2005). Kowalski ve diğerleri (2012), zorbalıktan kaynaklanan stres ve dikkat dağınıklığının öğrencileri akademik olarak riske soktuğunu ve zorbalığın, akademik çalışmalarını etkileyen zihinsel ve fiziksel sorunlara yol açtığını ifade etmektedirler. Yapılan bazı araştırmalar, zorbalığa maruz kalan öğrencilerin olmayanlara göre daha düşük notlar aldığını göstermektedir (Choucalas, 2013 Herrera, Kupczynski ve Mundy, 2015). Bunun yanı sıra zorbalığa maruz kalan bireyler kendilerini yalnız, aşağılanmış, güvensiz ve korkmuş hissettikleri için okula gitmek istememektedir (Ericson, 2001). Siber zorbalık mağdurlarının okula devamsızlığının arttığını gösteren araştırmalar da literatürde yer almaktadır (Choucalas (2013).

Siber zorbalığın sonuçları mağdurlar açısından psikolojik olarak yıkıcı ve tüm öğrenciler için sosyal açıdan zarar verici olabilmektedir (Gati ve diğerleri, 2002). Kim olduğu bilinmeyen bir siber zorbaya ve okulda devam eden zorbalık olaylarına duyulan korku, bütün öğrencileri (mağdur, seyirci ve zorbaları) okul çalışmalarından uzaklaştırmaktadır (Shariff, 2005). Choucalas'ın (2013) yaptığı çalışmaya göre, öğrencilerin %99'u, siber zorbalığın okula ve öğrenmeye adapte olmayı zorlaştırdığını düşünmektedir. Okulların siber zorbalık durumlarına maruz kalmaları, çevrimiçi ve çevrimdışı (okul zorbalığı) zorbalığın kesişmesi ve bir arada ortaya çıkması, 7 gün 24 saat yaşanması, sınırlanılmayan doğası, kendine has davranışları içermesi (özel mesajlar göndermek gibi) ve çevrimiçi ortamın sunduğu kimliği gizleme fırsatı gibi nedenlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır (Spears ve diğerleri, 2015).

Shariff (2005), destek almak için başvurduğunda, okul yöneticileri ve öğretmenlerinin genelde bir 'savunma duvarı' ördüğünü ifade etmişlerdir. Öğrencilerin ailelerinden veri toplanarak yapılan bir araştırmanın sonucuna göre aileler, okul yöneticilerinin aşağıda belirtilen görüşlere sahip olduklarına inanmaktadır (Shariff, 2003).

- Zorbalığı mağdurların tetiklediğini düşünmektedirler.
- Ailelerin olayları abarttığına inanmaktadırlar.
- Hâlihazırda var olan zorbalık karşıtı ilke ve kuralların, mağdurları korumak için yeterli olduğunu ve bu yüzden başka bir çalışma yapmanın gereksiz olduğunu düşünmektedirler.

Okul personeli, okul dışında gerçekleşen olaylara yasal olarak müdahale edip edemeyeceklerinden emin olamasalar da, öğrencilerin iyi ve refah içinde olmalarını sağlamakla yükümlüdürler (Campbell, Butler ve Kift, 2008; McNamara ve Moynihan, 2010). Okulların yasal olarak müdahale yetkisi sınırlı olmakla birlikte, okul ilkeleri, öğrencileri çevrimiçi davranışları konusunda sorumlu tutabilmektedir (Herrera ve diğerleri, 2015). Bunların yanı sıra eğitimciler, öğrencilerine teknolojiyi doğru ve sağlıklı kullanma alışkanlığı kazandırmakla yükümlüdürler (Limber ve diğerleri, 2008). Bütün bu nedenlerle, yönetici ve öğretmenlerin, başka bir deyişle okuldaki tüm eğitimcilerin siber zorbalık olaylarını önleme, azaltma ve yaşanan olaylara uygun yollarla müdahale etme konularında önemli bir role sahip oldukları açıkça görülmektedir. Araştırmacılara göre okulların, öğrencilerde olumlu davranışlar geliştirmeyi teşvik edici, yasal kurallara uygun, akranlar arasındaki iletişimi güçlendirici, öz-izlemeyi geliştiren ve öğrencilerin güven duygusunu artıran, siber zorbalığı azaltmaya dönük stratejiler belirlemesi gerekmektedir (Cooper ve Blumenfeld, 2012). Campbell (2005), okulların siber zorbalığı önleyici çalışmalar yapması gerektiğini belirtmiş, bunun yanı sıra siber zorbalık ilkeleri ile siber zorbalığın nasıl bildirileceğine ilişkin adımların açık ve anlaşılır biçimde belirlenmesinin önemini vurgulamıştır.

2.1.7. Yasal Açıdan Siber Zorbalık

Türkiye'deki yasa ve yönetmeliklerde kavram olarak siber zorbalık veya elektronik iletişim araçları ile yapılan zorbalıktan söz edilmemektedir. Öte yandan belirli siber zorbalık davranışları, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) bilişim suçları ile ilgili bazı maddeleri, İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar

Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (5651 sayılı kanun) ve Ortaöğretim Kurumları Ödül Disiplin Yönetmeliği kapsamında suç sayılan davranışlarla örtüşmektedir. İlgili kanun ve yönetmelik maddelerinde, davranışın gerçekleşme şekline bağlı olarak gerektirdiği maddi ve manevi yükümlülükler tanımlanmıştır. Bu maddeler genel kapsamlarıyla aşağıda özetlenmektedir.

2.1.7.1. TCK

Siber zorbalık veya elektronik iletişim araçlarıyla yapılan zorbalık kavramları TCK'da kullanılmamıştır. Buna karşın, TCK'da bilişim suçları kapsamında yer alan bazı davranışlar, aynı zamanda siber zorbalık davranışı sayılabilmektedir. Siber zorbalık sayılabilen ve TCK'da suç sayılan davranışlara ilişkin maddeler aşağıda kısaca özetlenmektedir.

- Bir bilişim sistemine girme, orada kalma, verilerin yok olmasına sebep olma, vb. davranışlar, TCK'nın 243. maddesine göre (*Bilişim sistemine girme*) suç sayılmakta olup, somut olaya bağlı olarak altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile sonuçlanabilmektedir.
- Bir bilişim sistemini engelleme, bozma, verileri yok etme, değiştirme, başka bir yere gönderme, vb. davranışlar, TCK'nın 244. maddesi (*Sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme*) kapsamında suç sayılmakta ve somut olaya bağlı olarak altı ay ile altı yıl arasında hapis ve/veya beş bin güne kadar adli para cezasıyla sonuçlanabilmektedir.
- Başkasına ait bir banka veya kredi kartını ele geçirme, bulundurma, kullanma; sahte banka veya kredi kartı üretme, satma, satın alma, kullanma, vb. davranışlar, TCK'nın 245. maddesi (*Banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması*) kapsamında suç sayılmakta ve somut olaya bağlı olarak üç ile sekiz yıl arası hapis ve/veya on bin güne kadar adli para cezası ile sonuçlanabilmektedir.
- Bir kimseyi cinsel amaçlı olarak taciz etmenin, somut olaya bağlı olarak üç aydan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile sonuçlanacağını ifade edildiği TCK'nın 105. maddesinde (*Cinsel taciz*), suçun elektronik haberleşme araçlarının sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle işlenmesi durumunda cezanın yarı oranında artırılacağından söz edilmiştir.
- Birinin huzur ve sükûnunu bozmak amacıyla ısrarla telefon edilmesi davranışı TCK'nın 123. maddesi (*Kişilerin huzur ve sükûnunu bozma*) kapsamında suç

sayılmakta ve somut olaya bağılı olarak üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile sonuçlanabilmektedir.

- Kişiler arasındaki veya kamu kurumları arasındaki haberleşmenin engellenmesi gibi davranışlar TCK'nın 124. maddesine göre (*Haberleşmenin engellenmesi*) suç sayılmakta ve somut olaya bağılı olarak altı aydan iki yıla kadar hapisle sonuçlanabilmektedir.
- Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikteki hakaret davranışlarının suç sayıldığı TCK'nın 125. maddesine göre (*Hakaret*), bu tür davranışları sesli, yazılı veya görüntülü bir iletiyle işlemenin cezasının, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası olabileceği belirtilmiştir.
- Kişiler arasındaki haberleşmenin gizliliğinin, içeriğın kaydedilmesi suretiyle ihlal edilmesi, içeriklerin hukuka aykırı olarak ifşa edilmesi veya başkalarıyla paylaşılması gibi davranışlar, TCK'nın 132. maddesi kapsamında (*Haberleşmenin gizliliğinin ihlali*) suç sayılmakta ve bu suç, somut olaya bağılı olarak bir ile beş yıl arasında hapis cezasıyla sonuçlanabilmektedir.
- Kişiler arasındaki konuşmaların izin alınmadan bir aletle dinlenmesi, ses cihazı ile kaydedilmesi, bu konuşmaların ifşa edilmesi veya yayınlanması gibi davranışlar TCK'nın 133. maddesi (*Kişiler arasındaki konuşmaların dinlenmesi ve kayda alınması*) kapsamında suç sayılmaktadır. Bu suç, somut olaya bağılı olarak altı aydan beş yıla kadar hapis ve dört bin güne kadar adli para cezası ile sonuçlanabilmektedir.
- Kişilerin özel hayatını ihlal etmenin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası gerektirdiğinin ifade edildiği TCK'nın 134. maddesinde (*Özel hayatın gizliliğini ihlal*), görüntü ve ses kaydı yoluyla gizliliğın ihlali durumunda, cezanın bir kat artırılacağı belirtilmiştir. Aynı maddede özel hayata ilişkin görüntü ve seslerin ifşa edilmesi durumunda verilecek cezanın, somut olaya bağılı olarak, iki yıldan beş yıla kadar değişebileceği ifade edilmiştir.
- Kişilerin siyasi, felsefi veya dini görüşlerine, ırki kökenlerine, ahlaki eğilimlerine, cinsel yaşamlarına, sağlık durumlarına veya sendikal bağlantılarına ilişkin bilgileri kişisel veri olarak kaydetme gibi davranışların suç sayıldığı TCK'nın 135. maddesine göre (*Kişisel verilerin kaydedilmesi*) bu suçun işleyenler, somut olaya bağılı olarak bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası alabilmektedirler.

- Kişisel verileri hukuka aykırı olarak ele geçirme, paylaşma davranışları TCK'nın 136. maddesine göre (*Verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme*) suç sayılmakta, bu suç ise somut olaya bağlı olarak, iki yıldan dört yıla kadar hapis ile cezalandırılabilir.
- Bir sistemden silinmesi gereken verileri silmemek TCK'nın 138. maddesi (*Verileri yok etmeme*) kapsamında suç sayılmakta ve somut olaya bağlı olarak bir yıldan iki yıla kadar hapis cezası ile sonuçlanabilmektedir.
- Bilişim sistemleri kullanılarak sergilenen hırsızlık davranışı TCK'nın 142. maddesinde (*Nitelikli hırsızlık*) suç sayılmakta ve somut olaya bağlı olarak beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile sonuçlanabilmektedir.
- Bilişim sistemlerinin, banka veya kredi kurumlarının araç olarak kullanılması suretiyle sergilenen dolandırıcılık davranışı TCK'nın 158. maddesinde (*Nitelikli dolandırıcılık*) suç sayılmakta ve suçu işleyenler somut olaya bağlı olarak iki yıldan yedi yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası alabilmektedir.
- Müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünleri dağıtma, satma, kiralama, alenen gösterme, reklamını yapma, paylaşma, vb. davranışlar TCK'nın 226. maddesi (*Müstehcenlik*) kapsamında suç sayılmakta ve bu suç, somut olaya bağlı olarak altı aydan üç yıla kadar hapis ve/veya beş bin güne kadar adli para cezası ile sonuçlanabilmektedir.

2.1.7.2. 5651 sayılı kanun

Türkiye'de, internet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi hakkında 5651 sayılı kanun düzenlenmiştir. Siber zorbalık davranışlarının bazıları internet ortamındaki yayınlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Siber zorbalıkla ilişkili olduğu düşünülen bu yayınların düzenlenmesine yönelik kanun maddeleri aşağıda kısaca özetlenmektedir.

- TCK'da suç kabul edilen belirli konularda (İntihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, tehlikeli madde temini, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama ile 25/7/1951 tarihli ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar) yapılan internet yayınları hakkında 5651 sayılı kanunun 8. maddesi (*Erişimin engellenmesi kararı ve yerine getirilmesi*) kapsamında erişimin engellenmesine karar verilebilmektedir. Bu kapsamda erişimin kısa süreliğine veya tamamen

engellenmesine karar verilebilmektedir. Erişimin engellenmesi kararına uyulmaması halinde, somut olaya bağlı olarak, beş yüz günden üç bin güne kadar adli para veya on bin Türk Lirasından yüz bin Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilebilmektedir.

- Kişilik haklarının ihlal edildiği internet yayınlarının, kaldırılmasına ilişkin 9. maddeye göre (*İçeriğin yayından çıkarılması ve erişimin engellenmesi*), yalnızca kişilik hakkının ihlalinin gerçekleştiği yayın, kısım, bölümün yayından kaldırılması kararı verilebilmektedir.
- Özel hayatın gizliliğini ihlal eden internet yayınlarına ilişkin düzenleme Madde 9/A'da (*Özel hayatın gizliliği nedeniyle içeriğe erişimin engellenmesi*) yapılmıştır. Bu tür yayınlar için de erişimin engellenmesi tedbiri uygulanabilmektedir.

2.1.7.3. Ortaöğretim Kurumları Ödül Disiplin Yönetmeliği

Milli Eğitim Bakanlığı, BİT'in uygun olmayan şekilde kullanımını engellemek ve öğrencilere daha sağlıklı bir eğitim-öğretim süreci sunmak amacıyla, Temmuz 2015'te ödül ve ceza yönetmeliklerini yeniden düzenlemiştir. Bu yönetmelikteki 164. maddeye göre (*Disiplin cezasını gerektiren davranış ve fiiller*);

- “Bilişim araçlarını amacı dışında kullanmak” kınama cezasını gerektiren fiil ve davranışlar arasında,
- “ Her türlü ortamda kumar oynamak veya oynatmak” ve “Bilişim araçları veya sosyal medya yoluyla eğitim- öğretim faaliyetlerine ve kişilere zarar vermek” okuldan kısa süreli uzaklaştırma cezasını gerektiren fiil ve davranışlar arasında,
- “Bilişim araçları veya sosyal medya yoluyla eğitim ve öğretimi engellemek, kişilere ağır derecede maddi ve manevi zarar vermek” okul değiştirme cezasını gerektiren fiil ve davranışlar arasında,
- “Bilişim araçları veya sosyal medya yoluyla, bölücü, yıkıcı, ahlak dışı ve şiddeti özendirilen sesli, sözlü, yazılı ve görüntülü içerikler oluşturmak, bunları çoğaltmak, yaymak ve ticaretini yapmak” örgün eğitim dışına çıkarma cezasını gerektiren fiil ve davranışlar arasında yer almaktadır.

2.1.8. Siber Zorbalıkla İlgili Ulusal Araştırmalar

Bu bölümde siber zorbalığın yaygınlığı, ortaya çıkış biçimleri, etkileri, nedenleri ve sonuçları ile ilgili olarak, ortaokul ve liseleri kapsayan ve ulusal literatürde yer alan araştırmalara yer verilmiştir.

Kavuk ve Keser (baskıda) ortaokul öğrencileriyle yaptıkları çalışmalarında, öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Elde edilen bulgulara göre; a) Verilen tüm siber zorbalık davranışlarında, erkeklerin davranışı sergileme ve maruz kalma oranı kızlardan fazla olmuştur. 19 maddenin 18'inde bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. b) Öğrencilerin en çok sergiledikleri siber zorbalık davranışları, 'telefon numarasını gizleyerek rahatsız edici cinsel sesler çıkarma, birinin kullandığı telefon veya bilgisayar modeliyle alay etme ile mail kutularını doldurarak mail gelmesini engelleme' şeklindedir. c) Öğrencilerin en çok maruz kaldıkları siber zorbalık davranışlarının ise 'kasıtlı olarak virüslü mail yollama, mail adresini ele geçirme ve zarar verme ile telefon numarasını gizleyerek rahatsız edici cinsel sesler çıkarma' olduğu ifade edilmiştir.

Peker (2015), siber zorbalığı öngören risk faktörlerini belirlemek amacıyla 400 ortaokul öğrencisinden veri toplayarak bunları lojistik regresyon analizi ile çözümlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin %17'si siber zorbalığa maruz kaldığını, %10.5'i başkalarına siber zorbalık yaptığını ve %35.2'si hem siber zorbalık yapıp hem mağduriyet yaşadığını belirtmiştir. Yedinci sınıf öğrencileri, 6 ve 8. sınıflara göre siber zorbalığa daha çok dâhil olmuşlardır. b) Sosyalleşme yetisine sahip olmamak, siber zorba, siber mağdur ve siber zorba/mağdur olmayı tetikleyen faktörlerden biri olarak belirlenmiştir. c) Erkek öğrencilerin, interneti haftada sekiz saatten fazla kullananların ve internet kullanımında anne-baba kontrolü olmayanların siber zorbalık yapma riskinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. d) Erkek öğrencilerin, interneti haftada sekiz saatten fazla kullananların ve olumsuz duygulara sahip olanların siber zorba/mağdur olma risklerinin arttığı belirlenmiştir.

Salı ve diğerleri (2015), siber zorbalığın yaygınlığını belirlemek amacıyla, 1400 öğrenciden (7 ve 8. sınıf öğrencileri) veri toplamışlardır. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin en çok yaptıkları ve maruz kaldıkları siber zorbalık türü, siber sahtecilik olarak belirlenmiştir. En az yaptıkları ve maruz kaldıkları siber zorbalıklar ise kimliği gizleyerek gerçekleştirilenler olmuştur. b) Siber zorbalık yapma ile siber zorbalığa maruz kalma arasında pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. c) Öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma puanları, cinsiyet değişkeni açısından değişiklik göstermemiştir. Öte yandan erkek öğrencilerin siber zorbalık yapma puanları, kız öğrencilere göre anlamlı düzeyde fazla olmuştur. d) Sekizinci sınıf öğrencilerinin, 7. sınıflara göre daha fazla siber zorba ve siber mağdur oldukları belirlenmiştir. e) Bilgisayara ve internet bağlantısına sahip olanların olmayanlara göre daha fazla siber zorba ve siber mağdur

oldukları tespit edilmiştir. f) İnternette tanımadığı kişilerle tanışanların ve sosyal ağlarda hesabı olanların daha sık siber zorbalık yaptığı ve siber mağdur olduğu ifade edilmiştir.

Kavuk (2011) yüksek lisans tez çalışmasında, öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerinin farklı değişkenler açısından değişimini incelemek amacıyla 2082 ortaokul öğrencisinden veri toplamıştır. Kullanılan veri toplama aracının üç boyutu, cinsel zorbalık, engelleme ve zarar verme ile söylenti yayma şeklindedir. Elde edilen bulgulara göre; a) tüm boyutlarda erkek öğrencilerin kızlara göre daha fazla siber zorbalık yaptığı ve daha fazla siber mağduriyet yaşadığı belirlenmiştir. b) Anne eğitim durumu yüksek olan öğrenciler, eğitim durumu düşük olanlara göre daha fazla siber zorba olmuştur. Baba eğitim düzeyi siber zorbalık yapma puanlarını etkilememiştir. Siber mağduriyette anne ve baba eğitim düzeyleri anlamlı bir fark yaratmamıştır. Sınıf düzeyi ve okul türü siber zorba veya mağdur olmada anlamlı fark yaratmamıştır. c) Bilgisayar ve internet bağlantısına sahip olma ile siber zorbalık ve siber mağduriyet toplam puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. d) Cep telefonuna sahip öğrenciler daha fazla siber mağdur olmakta; siber zorbalık puanları cep telefonuna sahip olma değişkeni ile anlamlı bir fark yaratmamaktadır. e) İnternete okuldan bağlanan öğrenciler bağlanmayanlara göre daha az siber zorbalık yapmaktadır. İnternete internet kafeden bağlanan öğrenciler bağlanmayanlara göre daha fazla siber zorba ve siber mağdur olmuşlardır. f) İnternet kullanım süresi fazla olan öğrencilerin, diğerlerine göre daha fazla siber zorba ve siber mağdur olduğu ifade edilmiştir. g) İnternet kullanım amaçlarının siber zorba ve mağdur olmayı etkilediği belirlenmiştir. Örneğin interneti eğitim/ders amacıyla kullanan öğrencilerin, bu amaçla kullanmayanlara göre daha fazla siber zorba ve siber mağdur olduğu bulunmuştur.

Erdur-Baker (2010), 14-18 yaş arasındaki 276 lise öğrencisi ergenin üzerinde yaptığı çalışmada, çeşitli değişkenlere göre siber zorbalık deneyimlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin %32'sinin siber mağduriyet yaşadığı, %26'sının başkalarına siber zorbalık yaptığı belirlenmiştir. b) Erkek öğrencilerin, kızlara göre daha fazla siber zorba ve siber mağdur olduğu tespit edilmiştir. c) Gerçek yaşamda zorbalığa dâhil olmakla siber zorbalığa dâhil olmak arasında yalnızca erkek öğrenciler için anlamlı bir ilişki bulunmuştur. d) İnternet hesaplarının sık ve riskli kullanımının siber zorbalığı artırdığı belirlenmiştir.

Erdur-Baker ve Tanrikulu (2010) çalışmalarında, Türkiye'de liseye devam eden öğrencilerin siber zorbalık deneyimleri ile demografik özellikleri ve depresif belirtileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya 10-14 yaşları arasındaki 165 öğrenci

katılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; a) kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık davranışı sergilemiş ve daha fazla siber mağdur olmuştur. b) Yaş değişkeni yalnızca kız öğrencilerin siber zorbalık yapma durumlarında anlamlı bulunmuştur. 14 yaşındaki kızlar, 11, 12 ve 13 yaşındakilere göre daha fazla siber zorbalık davranışı sergilemişlerdir. c) Siber mağduriyet açısından cinsiyet ve yaş değişkenleri anlamlı bir fark oluşturmamıştır. d) Siber zorbalığa maruz kalan öğrenciler, yüksek seviyede depresif belirtiler göstermiştir.

Yalın ve diğerleri (2010), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek üzere 479 ortaokul öğrencisinden veri toplamışlardır. Araştırma bulgularına göre; a) erkek öğrenciler kız öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık yapmaktadır. b) Cinsiyet değişkeni ile siber mağduriyet arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. c) Sınıf düzeyi ile siber zorba ve siber mağdur olma arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Burnukara (2009) yüksek lisans tezi kapsamında, 12-18 yaş arasındaki ergenlerin siber zorbalık deneyimlerinin, çeşitli değişkenlere göre değişimini belirlemek üzere bir araştırma yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin %21.7'si siber zorbalığa herhangi bir şekilde (zorba, mağdur, zorba/mağdur) dâhil olmuştur. b) Erkeklerin kızlara göre daha fazla siber zorbalık yaptığı, siber mağduriyet açısından cinsiyete göre bir fark olmadığı belirlenmiştir. Sınıf düzeyleri ile siber zorbalığa dâhil olma arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. c) İnternet kullanım sıklığı arttıkça, siber zorbalığa dâhil olma riskinin arttığı tespit edilmiştir. d) Gerçek yaşam zorbalığı ile siber zorbalık arasında %29 oranında örtüşme olduğu belirlenmiştir. e) Siber zorbalığa maruz kalan kız öğrencilerin daha çok sosyal destek aradığı, erkeklerin ise aktif olarak zorbalıkla mücadele ettikleri belirlenmiştir.

Topçu (2008) yüksek lisans tez çalışmasında, siber zorbalık ile empati düzeyi arasındaki ilişkiyi, toplumsal cinsiyete bağlı olarak incelemeyi ve siber zorbalığın yordayıcılarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın verileri, yaş ortalaması 16.8 olan 717 öğrenciden toplanmıştır. Araştırma bulgularına göre; a) öğrencilerin yarısına yakınının (%47.6) siber zorbalık yaptığı ve erkek öğrencilerin siber zorbalık yapma düzeylerinin kızlara göre anlamlı şekilde daha fazla olduğu belirlenmiştir. b) Gerçek yaşamda zorbalık yapmanın ve BİT araçlarını sık kullanmanın siber zorbalık yapma riskini artırdığı ifade edilmiştir. c) Empati ve zorbalık arasındaki ters yönlü ilişkide, toplumsal cinsiyet değişkeni anlamlı bulunmamıştır.

Erdur-Baker ve Kavşut (2007), lise öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, 228 lise öğrencisinden veri

toplamlıdır. Elde dılen bulgulara göre; a) erkek ğrencıler kız ğrencılere göre daha fazla siber zorba ve siber mağdur olmuştur. b) İnternet, MSN, SMS, cep telefonu, forum siteleri ve sohbet odalarının kullanımı arttıka ğrencılerin siber zorba ve siber mağdur olma oranı da artmaktadır. c) Okul türü, ailenin ekonomik geliri, yaş ve sınıf değişkenleri, ğrencılerin siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma durumlarını etkilememektedir. d) ğrencıler arasındaki en yaygın siber zorbalık davranışlarının, sohbet odasından birisini atma ve sohbet odasında hakaret etme olduğu tespit edilmiştir.

Ulusal literatür incelendiğinde siber zorbalığın ortaokul ve lise öğrencileri arasındaki yaygınlığını (Erdur-Baker, 2010; Salı ve diğerleri, 2015), siber zorbalığı tetikleyen sebepleri (Peker, 2015), yaşanan siber zorbalık davranışlarını (Kavuk ve Keser, baskıda), cinsiyet, BİT kullanımı, yaş gibi değişkenlerle siber zorbalık yapma/maruz kalma arasındaki ilişkiyi (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Kavuk, 2011), gerçek yaşam zorbalığı ile siber zorbalık arasındaki ilişkiyi (Burnukara, 2009) ve siber zorbalığın bireyler üzerinde bıraktığı etkiyi (Erdur-Baker ve Tanrıku, 2010) belirlemeye dönük araştırmalar yapıldığı görülmektedir.

2.1.9. Siber Zorbalıkla İlgili Uluslararası Araştırmalar

Bu bölümde siber zorbalığın yaygınlığı, ortaya çıkış biçimleri, etkileri, nedenleri ve sonuçları ile ilgili olarak, ortaokul ve liseleri kapsayan ve uluslararası literatürde yer alan araştırmalara yer verilmiştir.

Beran, Mishna, McInroy ve Shariff (2015), yaşları 10-17 arasında değişen 1001 öğrenciden veri toplayarak bir araştırma yapmışlardır. Araştırmanın amacı, siber zorbalığın Kanada'daki ğrencıler arasındaki yaygınlığını, etkilerini ve diğer zorbalıklarla ilişkisini belirlemektir. Öğrencilere, farklı zorbalık türlerine, son bir ayda zorba veya mağdur olarak dâhil olmalarıyla ilgili sorular sorulmuştur. Veriler, frekans ve çok değişkenli analiz teknikleri ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; a) ğrencılerin %14' en az bir kez siber zorbalığa maruz kalmış, %8'i ise başkalarına en az bir kez siber zorbalık yapmıştır. b) Siber zorbalığa maruz kalan ğrencılerin çoğu (%94.28), gerçek yaşam zorbalık türlerinden birine (en az bir kez) maruz kaldığını belirtmiştir. c) Başkalarına siber zorbalık yapan ğrencılerin üçte birine yakınının (%33.57), gerçek yaşamda da başkalarına en az bir kez zorbalık yaptığı tespit edilmiştir.

Udris (2015), Japonya'da ğrencılerin siber zorba ve mağdur olma durumları ile bunların çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere, 899 lise öğrencisinden

veri toplayarak bir araştırma yapmıştır. Araştırmada, anket yoluyla nicel veriler toplanmış ve bu veriler regresyon analizi yapılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin %22'sinin siber zorbalığa maruz kaldığı ve %7.7'inin siber zorbalık yaptığı belirlenmiştir. Siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin çoğu, siber zorbalık yapanı tanıdığını ifade etmiştir. b) Siber zorbalık yapmanın en önemli anlamlı yordayıcısı siber mağduriyet ve siber mağduriyetin en önemli yordayıcısı siber zorbalık olarak bulunmuştur. Teknoloji kullanım düzeyi de, siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalmayı öngören bir değişken olarak bulunmuştur. c) Öğrencilerin siber zorbalık yapma nedenleri çoğuna göre (%45) “yalnızca eğlenmek”, üçte birinden fazlasına göre (%38.6) mağdur olarak seçilen kişiden “nefret etmek”, %14.3'üne göre daha önce “siber mağduriyet yaşamış olmak” gibidir. Siber zorbalık yapan öğrencilerin %15.7'si ise bunu neden yaptığını bilmediğini ifade etmiştir. d) Siber zorbalıların yarısından fazlası (%57) davranışlarını sınıf arkadaşlarına karşı sergilemiştir. e) Siber mağdur olan öğrenciler, olaylarda en çok “öfke” (%38.9) ve “korku” (%14.6) hissettiklerini belirtmiştir. f) Yarısına yakını (%49) yaşadığı olayı arkadaşlarına ve dörtte birinden fazlası da (%29.8) ailesine anlattığını ifade etmiştir.

Modecki ve diğerleri (2014) literatürde, zorbalık ve siber zorbalık olaylarının yaygınlığını belirlemeye dönük yapılan 80 araştırmanın meta analizini yapmışlardır. Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların tümü 12-18 yaş arasındaki bireyler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, gerçek yaşam zorbalığının siber zorbalığa göre iki kat daha yaygın olduğu ve siber zorbalıkla gerçek yaşam zorbalığının yüksek düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Machácková, Dedkova, Sevcikova, ve Cerna (2013), siber zorbalık tanıklarının, mağdurlara destek olmasını artıran ve azaltan faktörleri belirlemek üzere, siber zorbalık tanığı olan 12-18 yaş arasındaki 2092 öğrenciyle bir araştırma yapmışlardır. Öğrencilere, destekleyici ve olumlu sosyal davranışlar, öz saygı, akranlarla problemleri ilişkiler, zorba/mağdurla ilişkiler, müdahale etme korkusu, üzüntü hissi ve mağdura destek önerisinde bulunma gibi konularda sorular sorulmuştur. Toplanan veriler dört aşamalı regresyon analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma bulgularına göre; a) öğrencilerin %76.3'ü, mağdura yapılabilecek çeşitli destekleme biçimlerinden en az birini kullanmaktadır. b) Olumlu sosyal davranışlara olan eğilim, mağduru destekleme davranışlarını yordamaktadır. Tanıkların mağdurla olan olumlu ilişkileri, diğer değişkenler sabit tutulduğunda, mağdura olan destekleyici davranışları artırmaktadır. Diğer yandan, zorba ile arkadaş olan tanıklar, zorbanın yanında durma konusunda

kendilerini sorumlu hissetmektedir. c) Araştırmanın en kuvvetli yordayıcısı duygusal tepkiler olarak belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle, mağdura karşı duygusal tepkiler geliştirmek ve mağdurla empati kurmak tanıgın tepkilerini olumlu yönde etkilemektedir. d) Mağdurdan gelen yardım isteği, tanıgın destekleyici davranışlarını artırmaktadır.

Mishna ve diğerlerinin (2012), öğrencilerin zorba, mağdur ve zorba/mağdur rollerinde, siber zorbalığa dâhil olma oranlarını belirlemek ve bu üç gruptaki öğrencilerle siber zorbalığa dâhil olmayanları karşılaştırmak amacıyla yaptıkları çalışmada, 32 okuldaki (ortaokul ve lise) ve 2186 öğrenciden veri toplamışlardır. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin yarısından fazlası bir siber zorbalık olayına zorba, mağdur veya zorba/mağdur olarak dâhil olduğunu belirtmiştir. b) Son üç ayda siber zorbalığa maruz kaldığını belirtenlerin oranı %23.8, başkasına siber zorbalık yaptığını belirtenlerin oranı %8 ve siber zorbalık olaylarına hem zorba hem de mağdur olarak dâhil olduğunu belirtenlerin oranı %25.7 olmuştur. c) Siber ortamda zorba, mağdur ve zorba/mağdur olan öğrenciler, zorba veya mağdur olmayanlara göre gün içerisinde bilgisayarı daha fazla kullanmakta, şifrelerini arkadaşlarıyla paylaşmakta ve okuldaki akranlarıyla saldırganca ilişkiler kurmaktadır. d) Siber mağdurlar, siber zorbalığa dâhil olmayan öğrencilere kıyasla, kendilerine daha az güvende hissetmektedir.

Cassidy, Jackson ve Brown (2009), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek üzere, 365 ortaokul öğrencisiyle bir araştırma yapmışlardır. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin tamamına yakını (%85-98), inanç veya engeli nedeniyle tacize maruz kalma, istenmeyen cinsel fotoğraflar veya korkuya yol açan mesajlar alma gibi cep telefonundan gerçekleştirilen siber zorbalık olayları yaşadıklarını, %35'i ise zaman zaman uygunsuz mesajlar aldıklarını belirtmişlerdir. b) Öğrencilerin %34'ü boy ve kilo gibi fiziksel özellikleri ile ilgili tacize uğrama, %33'ü akademik, atletik veya sanat kabiliyetlerinden dolayı isim takılma, %24'ü eşcinsel veya lezbiyen olarak etiketlenme ve %22'si kıyafetlerinden dolayı tacize uğrama gibi siber zorbalık olaylarına maruz kaldıklarını, %25'i, kendilerine ait özel bilgilerin başkaları tarafından internette yayınlandığını ifade etmiştir. c) Başkalarına siber zorbalık davranışı sergileyen %25 oranında öğrenci olduğu tespit edilmiştir. Bu öğrenciler siber zorbalık yapma nedenlerini, mağduru sevmeme (%14), daha önce mağdur tarafından üzüntü yaşama (%13), daha önce mağdur tarafından siber zorbalığa maruz bırakılma (%10), arkadaş ortamında siber zorbalığın kabul edilebilir olması (%9) ve eğlenceli olması

(%7) şeklinde belirtmişlerdir. d) Siber mağdurların %47'sinin bu olaydan okul personeline, %74'ünün arkadaşlarına ve %57'sinin ailelerine söz ettikleri gözlenmiştir.

Hinduja ve Patchin (2009b), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek üzere rastgele seçtikleri 2000 ortaokul öğrencisinden veri toplamışlardır. Araştırma bulgularına göre; a) öğrencilerin %17.3'ü siber zorbalığa maruz kaldığını, 17.6'sı başkalarına siber zorbalık davranışında bulunduğunu belirtmiştir. b) Öğrencilerin %12'si ise siber zorbalık olaylarına hem zorba hem de mağdur konumunda dâhil olduklarından söz etmişlerdir.

Rivers ve Noret (2009), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek üzere ortaokul 7 ve 8. sınıf öğrencileriyle bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma beş yıl süren bir boyamsalar araştırmadır. Elde edilen bulgulara göre; a) beş yıl içerisinde, bir kez ya da daha fazla sayıda siber mağduriyet yaşayan kız öğrencilerin sayısı anlamlı şekilde artmış, sıklığı ise nispeten sabit kalmıştır. b) Siber mağdur olmada cinsiyet değişkeni anlamlı bir fark yaratmamıştır. c) Erkek öğrencilerin fiziksel zorbalığa maruz kalmalarının, siber zorbalık mağduriyetlerini de artırdığı gözlenmiştir. d) Erkeklerin en fazla maruz kaldıkları siber zorbalık davranışları düşmanca mesajlar alma şeklindeyken, kızların en fazla isim takma ve alay etme davranışlarına maruz kaldıkları belirlenmiştir.

Vandebosch ve Van Cleemput (2009), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek üzere yaşları 10-18 arasındaki 2052 öğrenci ile araştırma yapmışlardır. Öğrencilerin siber zorbalık deneyimleri, doğrudan (siber zorba, siber mağdur veya seyirci olup olmadıklarını sorarak) ve dolaylı (herhangi bir incitici internet veya cep telefonu faaliyetinde aktif veya pasif olarak bulunup bulunmadıklarını ortaya çıkaracak ifadelerle) yoldan ölçülmüştür. İki ölçümden farklı sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilere siber zorbalık deneyimleri doğrudan sorulduğunda, %11.1'i kendisini siber mağdur, %18'i siber zorba ve %27.9'u seyirci olarak tanımlamış ve %63.8'i siber zorbalığın büyük bir problem olduğunu belirtmiştir. b) Siber zorbalık deneyimleri dolaylı olarak ölçüldüğünde ise öğrencilerin %61.9'u kendisini siber mağdur, %52.5'i siber zorba ve %76.3'ü seyirci olarak tanımlamıştır. c) En fazla sergilenen siber zorbalık davranışları hakaret, tehdit, kandırma, dedikodu yayma ile birinin bilgisayarına girip şifrelerini değiştirme olarak belirlenmiştir. d) Yaşça daha küçük olan ve gerçek yaşamda zorbalık yapan öğrencilerin, daha fazla siber zorba, mağdur ve seyirci oldukları tespit edilmiştir. e) İnterneti daha sık kullananların, siber zorbalık yapanların veya siber zorbalık seyircilerinin daha fazla siber mağdur olduğu ifade edilmiştir.

Varjas ve diğeri (2009), öğrencilerin siber zorbalığa yönelik algılarını incelemek amacıyla 427 ortaokul öğrencisinden veri toplamışlardır. Araştırmanın bulgularına göre; a) siber zorbalık ile okulda güvende hissetme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. b) Erkeklerin kızlara göre daha fazla siber zorbalık yaptığı, ama cinsiyet değişkeninin siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalmada anlamlı olmadığı belirlenmiştir. c) Büyük sınıftaki öğrencilerin kendilerinden küçüklere göre daha fazla siber zorbalık yaptıkları ve siber zorbalığa daha az maruz kaldıkları belirlenmiş; ancak sınıf düzeyi siber zorba ve siber mağdur olmada anlamlı bir fark yaratmamıştır.

Wang ve diğeri (2009), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek üzere yaş ortalaması 14.3 olan (ortaokul ve lise) 7182 öğrenciden veri toplamışlardır. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin %27.4'ü başkalarına siber zorbalık yaptığını, %40'ı siber mağduriyet yaşadığını ve %32.6'sı siber zorba/mağdur olduğunu belirtmiştir. b) Erkekler (%9.7) kızlara göre (%9.2) daha fazla siber zorba olurken, kızlar (%10.3) erkeklere göre (%7.1) daha fazla mağduriyet yaşamıştır. c) 9 ve 10. sınıftaki öğrencilerin kendilerinden küçüklere göre daha az siber zorbalık yaptığı ve siber mağdur olduğu belirlenmiştir. d) Yüksek düzeyde anne-baba desteğinin siber zorbalığı azalttığı tespit edilmiştir. e) Etnik köken ve arkadaş sayısı gibi değişkenlerin siber zorbalıkta anlamlı bir fark yaratmadığı belirlenmiştir.

Juvonen ve Gross (2008), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek ve yaygın siber zorbalık varsayımlarını test etmek amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Bu araştırma kapsamında çevrimiçi anket yoluyla, 12-17 yaş aralığındaki 1454 öğrenciden veri toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin üçte ikisinden fazlası (%72) son bir yılda en az bir kez siber zorbalık deneyimi yaşadığını ifade etmiştir. b) En sık yaşanan siber zorbalık davranışının isim takma ve hakaret etme olduğu belirlenmiştir. c) Siber zorbalıkta en yaygın olarak kullanılan araç ve ortamlar anlık mesajlaşma (%19) ve mesaj panoları (%16) olmuştur. d) Öğrencilerin neredeyse dörtte üçü (%73) kimler tarafından siber zorbalığa maruz bırakıldıklarından emin olduklarını (oldukça emin ve tamamen emin olanlar) belirtmişlerdir. e) Sosyal kaygı düzeyi arttıkça siber zorbalık olaylarının yaşanma oranının da arttığı tespit edilmiştir. f) Öğrencilerin tamamına yakını (%90) yaşadıkları olaydan kimseye söz etmediklerini belirtmişlerdir.

Slonje ve Smith (2008), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek üzere, yaşları 12-20 arasında olan 360 kişiden veri toplamışlardır. Bu çalışmada siber

zorbalığın dört biçiminin (kısa mesaj, e-posta, telefon konuşması ve resim/video klip yoluyla yapılanlar) çeşitli değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; a) Öğrencilerin %5.3'ü son iki ay içinde siber zorbalık yaptığını, %11.7'si ise herhangi bir siber zorbalık türüne maruz kaldığını belirtmiştir. b) Siber mağdurların %17.6'sını ortaokul, geriye kalanları (%82.4) lise öğrencilerinin oluşturduğu ifade edilmiştir. c) En sık sergilenen ve maruz kalınan siber zorbalık türü e-posta yoluyla yapılan olmuştur. d) Erkeklerin, kısa mesaj zorbalığına kızlardan daha çok; kızların ise e-posta zorbalığına erkeklerden daha çok maruz kaldıkları belirlenmiştir. e) Yaş değişkeni, siber zorba veya siber mağdur olmada anlamlı bir etki yaratmamıştır. f) Siber mağdurların üçte birinden fazlası (%36.2) erkekler tarafından, %12.1'i kızlar tarafından ve %5.2'si hem erkek hem de kızlar tarafından siber zorbalığa maruz bırakıldıklarını belirtirken, %36.2'si kendisine kim tarafından siber zorbalık yapıldığını bilmediğini ifade etmiştir. g) Siber mağdurların %50'si yaşadıkları zorbalık olayından kimseye söz etmediklerini, %35.7'si olayı arkadaşına, %8.9'u anne-babasına ve %5.4'ü başka birilerine anlattığını belirtmiştir. Öğrencilerin hiçbiri, yaşadığı olaydan öğretmenlerine bahsetmemiştir.

Li (2007), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek üzere yedinci sınıfa devam eden 177 kişiden veri toplamıştır. Elde edilen bulgulara göre; a) Öğrencilerin %24.9'u siber mağdur olduğunu, %14.5'i ise başkalarına siber zorbalık yaptığını ve %52.4'ü siber zorbalığa maruz kalan birini tanıdığını belirtmiştir. b) Siber mağdurların %31.8'i kendi okul arkadaşları tarafından, %11.4'ü okul dışındaki kişiler tarafından siber zorbalığa maruz bırakıldığını; %40.9'u siber zorbanın kim olduğunu bilmediklerini ifade etmiştir. c) Siber mağdurların yarısına yakını (%40) dört defadan fazla siber zorbalığa uğradığını; siber zorbaların %55'i ise başkalarına dört defadan fazla siber zorbalık davranışı sergilediğini belirtmiştir. d) Kız öğrenciler (%60) erkeklere göre (%52) daha fazla siber mağdur olmuş; siber zorbalık yapmada kız ve erkek öğrencilerin arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. e) Siber mağdurların çoğu (%88.6) ve siber zorbaların tamamının ayda dört defadan fazla bilgisayar kullandığı belirlenmiştir.

Kowalski ve Limber (2007), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek üzere, 1915 kız ve 1852 erkek ortaokul öğrencisinden veri toplamışlardır. Araştırma bulgularına göre; a) Öğrencilerin %11.1'i kendilerini siber mağdur, %4.1'i siber zorba ve %6.8'i siber zorba/mağdur olarak tanımlamış; %78 oranındaki öğrenciler siber zorbalığa dâhil olmadıklarını belirtmiştir. b) Kız öğrencilerin (%15) erkek

öğrencilere göre (%7) daha fazla siber mağdur; erkek öğrenciler (%5) kız öğrencilere göre (%4) daha fazla siber zorba; kız öğrenciler (%10) erkek öğrencilere göre (%4) daha çok siber zorba/mağdur özelliği göstermiştir. c) 6. sınıf öğrencilerinin, 7 ve 8. sınıflardakilere göre daha az (yaklaşık yarısı kadar) siber mağdur, siber zorba ve siber zorba/mağdur olduğu belirlenmiştir. d) Siber mağdurlar, siber zorbalık olaylarının anlık mesajlaşma, sohbet odaları, e-posta mesajları ve web sayfaları gibi araç ve ortamlar yoluyla gerçekleştiğini; siber zorbalık yapanlar ise davranışlarını en fazla anlık mesajlaşma, sohbet odaları, e-posta ile sergilediklerini ifade etmişlerdir.

Wolak ve diğerleri (2007), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini ve siber zorbalığa dâhil olan öğrenci özelliklerini belirlemek üzere yaşları 10-17 arasındaki 1500 öğrenciden telefon anketi yoluyla veri toplamışlardır. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin %9'u son bir yılda siber zorbalığa maruz kaldığını, bunların %43'ü bilinen akranlar tarafından, %57'si çevrimiçi ortamda tanıştıkları ama şahsen bilmedikleri kişiler tarafından siber zorbalığa maruz bırakıldıklarını belirtmiştir. b) Siber zorbanın kim olduğuna bağlı olarak sergilenen davranışların değiştiği gözlenmiştir. Örneğin, mesaj yollama/paylaşma şeklindeki siber zorbalık olaylarının %59'unun bilinen akranlar, %18'inin ise çevrimiçi ortamda tanışılan kişiler tarafından yapıldığı ifade edilmiştir. c) internet kullanım oranı yüksek öğrencilerin bilinen akranları tarafından taciz edilmesinin daha az üzüntüye yol açtığı belirlenmiştir.

Li (2006), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini ve çeşitli değişkenlerle ilişkisini incelemek amacıyla 264 lise öğrencisinden veri toplamıştır. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin %17'si siber zorbalık yaptığını, yaklaşık %25'i siber mağduriyet yaşadığını ve %53.6'sı siber zorbalığa maruz kalan birini tanıdığını belirtmiştir. Siber mağdurların yaklaşık %62'si 1-3 defa, %37.8'i üç defadan fazla siber zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir b) Erkeklerin siber zorbalık yapma oranı (%22) kızlara göre (%16) daha fazla bulunmuştur. Cinsiyet ile siber mağduriyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. c) Öğrencilerin sadece %64.1'i okuldaki yetişkinleri bilgilendirdiklerinde bunun işe yarayacağına, başka bir ifadeyle siber zorbalık olayını çözebileceklerine inanmaktadır. d) Kız öğrenciler erkeklere göre, siber mağduriyet yaşadıklarında, bu durumdan yetişkinlere söz etmeye daha çok eğilim göstermektedir. Siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin üçte birinden azı (%30.1) bu durumu yetişkinlere bildirdiğini ifade etmiştir.

Beran ve Li (2005), öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemek amacıyla 432 lise öğrencisinden veri toplamıştır. Araştırma bulgularına göre; a)

Öğrencilerin %69'u siber zorbalık olaylarından haberdar olduğunu belirtirken; %21'i, çoğu zaman siber zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir. Öğrencilerin %23'ü en az birkaç kez, %35'i bir ya da iki kez siber zorbalığa maruz kaldığını; %42'si ise hiç siber mağduriyet yaşamadığını ifade etmiştir. b) Başkalarına en az bir kez siber zorbalık davranışı sergileyenler öğrencilerin %26'sını oluşturmuştur. c) Öğrenciler, siber zorbalığın en çok e-posta, internet ve cep telefonu ile gerçekleştirildiğini duyduklarını ifade etmişlerdir. d) Öğrencilerin cinsiyet ve sınıf düzeylerine göre siber zorba veya siber mağdur olmalarında anlamlı bir fark bulunmamıştır. e) Siber mağduriyet yaşayan öğrencilerin yarısından fazlası (%57) olaydan dolayı öfke, %36'sı üzüntü ve acı hissettiğini ifade etmiştir.

Hinduja ve Patchin (2005) 1500 internet kullanıcısı genç üzerinde, siber zorbalık deneyimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma yapmışlardır. Elde edilen bulgulara göre; a) Katılımcıların %34.4'ü siber mağduriyet yaşamıştır. b) Bu öğrencilerin en çok maruz kaldıkları siber zorbalık davranışları tehdit (%12.6) olmuştur. c) Siber zorbalık olayları en fazla sohbet odalarında (%55.6), bilgisayar mesajı (%48.9), e-posta (%28) ve cep telefonu kısa mesajı (%9.2) yoluyla gerçekleştirilmiştir. d) Siber mağdurlar yaşadıkları olayda en fazla hüsrana (%34), kızgınlık (%30.6) ve üzüntü (%21.8) hissetmiş, %5'i güvenliklerinden endişe duyduklarını belirtmiştir. e) Siber mağdurların yarısına yakını siber zorbalığa maruz kaldığından kimseye söz etmemiş; yalnızca %14.3'ü bu durumdan ailelerini, öğretmenlerini veya diğer yetişkinleri haberdar etmiştir.

Siber zorbalıkla ilgili uluslararası literatür incelendiğinde, ortaokul ve lise çağındaki çocuk ve ergenlerle, siber zorbalık deneyimlerini (Beran ve diğerleri, 2015; Juvonen ve Gross, 2008), siber zorbalık yapma nedenlerini (Cassidy ve diğerleri, 2009; Udris, 2015) siber zorbalığın yaygınlığını (Mishna ve diğerleri, 2012, Vandebosch ve Van Cleemput, 2009) ve etkilerini (Hinduja ve Patchin, 2005; Udris, 2015), siber zorbalıkla cinsiyet, yaş, BİT kullanım düzeyi gibi değişkenlerin ilişkisini (Li, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Varjas ve diğerleri, 2009), siber zorbalıkla gerçek yaşam zorbalığının ilişkisini (Rivers ve Noret, 2009) belirlemeye yönelik araştırmalar yapıldığı görülmektedir.

2.2. Siber Zorbalıkla Baş Etme ve İlgili Araştırmalar

Ortaya çıkış biçimleri, nedenleri ve sonuçları düşünüldüğünde siber zorbalığın gerçek yaşamdaki okul zorbalığından farklı bir zorbalık türü olduğu görülmektedir.

Farklı zorbalık türleriyle baş etmek için farklı mücadele stratejilerine ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır. Jager, Amado, Matos, ve Pessoa (2010), siber zorbalığı kendine özgü ve benzersiz bir zorbalık türü olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, okullardaki siber zorbalıkla mücadele çalışmalarının da kendine özgü olması gerekmektedir. Cassidy, Brown ve Jackson'un (2012) çalışmasında öğretmenler, eğitim bölgesinde ve okullarda siber zorbalığa özgü stratejiler bulunmadığını, siber zorbalık olaylarında mevcut zorbalık stratejilerinin kullanıldığını belirtmişlerdir. Oysa ki araştırmacılar, okullarda siber zorbalığa özgü, özel bir mücadele programının, strateji, ilke ve kurallarının gerekliliğini vurgulamaktadır (Jager ve diğerleri, 2010). Okullarda gerçek yaşam zorbalığı için geliştirilmiş okul zorbalığı önleme programları, ilkeler, kurallar ve mücadele stratejileri bulunmaktadır. Bunların, siber zorbalık olaylarında doğrudan kullanılması, siber zorbalığı önleme ve azaltmada yeterli olmayacaktır. Buna karşın, siber zorbalıkla mücadele programları oluşturulurken, zorbalıkla mücadele stratejilerinden faydalanmak kaçınılmazdır. Aşağıda, araştırmacıların hem genel olarak zorbalıkla, hem de özel olarak siber zorbalıkla mücadelede gerekli olan okul programlarının nasıl oluşturulacağı ile ilgili önerilere yer verilmiştir.

Espelage ve Swearer (2004) zorbalık önleme ve müdahale yaklaşımlarının, öğrencilerin içinde bulunduğu sosyal çevrelerin (arkadaş ortamı, sınıf, okul gibi) kapsamlı bir değerlendirmesini ve çoklu çevresel durumlar için deneysel geçerliliği kanıtlanmış müdahale stratejilerini içermesini önermektedir. Heinrics (2003) bir zorbalık programının içermesi gereken temel bileşenleri;

- Gençlerin zorbalıkla ilgili bilgi ve farkındalıklarını artıran ve önleme çalışmalarına katılmalarını teşvik eden etkinliklerin yapılması,
- Okulda tarama araştırmasının yapılması,
- Öğrencilerin boş zamanlarının etkili şekilde gözetlenmesi/denetlenmesi,
- Eğitsel bir öğretmen tartışma grubunun kurulması,
- Bir işbirliği grubu oluşturulması,
- Zorbalık karşıtı sınıf kurallarının belirlenmesi,
- Öğrencilerle düzenli sınıf toplantılarının yapılması,
- Zorba ve mağdur öğrencilerle konuşmalar yapılması,
- Zorbalığa dâhil olan öğrencilerin aileleriyle konuşmalar yapılması şeklinde sıralamıştır.

Chan ve Wong (2015), literatürdeki zorbalık araştırmalarının sonucunda, okul zorbalığı ile baş etmek için *etkili stratejiler* (tam okul yaklaşımı ile sınıfta ve okul

çevresinde çalışmalar), *akran destek stratejileri* (akran arabulucuğu, akran takibi, akran dinleme ve tanık eğitimi) ve *tepkisel stratejiler* (yaptırım uygulama, yapıcı yaklaşımlar, suçlama yapmadan destekleme yaklaşımı, zorbalık olaylarının bildirilmesini teşvik yaklaşımı) olmak üzere üç temel yaklaşım bulunduğunu belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak da, zorbalığı önlemek ve zorbalık olaylarını azaltmak için kullanılmasını önerdikleri tam okul yaklaşımının 16 temel bileşenini;

- Koruyucu, saygılı, kapsayıcı ve destekleyici bir okul iklimi oluşturmak,
- Açık ve anlaşılır bir tam-okul tanımlaması yapmak,
- Okul çalışanları, aileler ve öğrencilerle birlikte açık ve anlaşılır zorbalık ilkeleri belirlemek,
- Zorbalık olaylarına işbirliği içinde, zamanında ve uygun yollarla müdahale etme konusunda yöntemler belirlemek,
- Okul genelinde zorbalık farkındalığını artırmak için konferans veya toplantılar düzenlemek,
- Tüm eğitim yılını ve sınıf düzeylerini kapsayacak biçimde sistematik eğitim etkinlikleri planlamak,
- Zorbalık karşıtı farkındalık videoları oluşturmak,
- Öğretmen eğitiminde mesleki gelişimi teşvik etmek veya zorbalık karşıtı ilkelerin kullanılması veya uygulanmasını desteklemek,
- Sınıf yönetimi ve kurallarını geliştirmek,
- Eğitim, toplantı ve bilgilendirme oturumları düzenleyerek, zorbalık karşıtı etkinliklere aileleri aktif olarak dâhil etmek,
- Zorbalık olaylarında kullanmak üzere disiplin yöntemleri veya yaptırımları tanımlamak,
- Zorbalık yapmalarını önlemek için öğrenciler arasında akran destek sistemi oluşturmak,
- Öğrencilerin okuldaki boş vakitlerini (teneffüs saatleri veya öğle araları) kaliteli geçirecekleri olanaklar sunmak,
- Bildirilen zorbalık olaylarına müdahale etmek için ayrıntılı bir eylem planı oluşturmak,
- Öğrencileri, zorbalık olaylarını bildirmeleri için teşvik etmek ve onları, yetişkinler tarafından suçlanmayacaklarına inandırmak (“Suçlama yok” yaklaşımı),

- Okul ilkelerinin, programlarının ve yöntemlerinin etkililiğini düzenli olarak gözden geçirmek ve güncellemek şeklinde ifade etmişlerdir (Chan ve Wong, 2015).

Farrington ve Ttofi (2010), etkili yaptırım ve disiplin yöntemlerinin zorbalığı önleme ve zorbalık olaylarını azaltmada yararlı olacağını belirtmişlerdir. Buna karşın bazı araştırmacılar, zorbalıkla mücadelede, disiplin ve görmezden gelme davranışlarını kesinlikle önermemektedir (Bauman, Rigby ve Hoppa, 2008; Yoon ve Barton, 2008). DeSmet ve diğerleri (2015), siber zorbalıkla baş etmek için, öğrencilerle konuşmalar yapma, öğrenci aileleri ve rehberlik uzmanları ile işbirliği içinde çalışma gibi etkinlikler yapılmasını önermektedir. Li (2008), kural koyucuların, okul yöneticilerinin, emniyet birimlerinin, ailelerin ve eğitimcilerin tamamının siber zorbalıkla baş etmede kritik role sahip olduklarını belirtmektedir. Cassidy ve diğerleri (2012), siber zorbalığı önleme stratejileri oluşturulması ve olası çözüm yollarının belirlenmesi için;

- Evde ve okulda yetişkinlerin uygun çevrimiçi davranışlarının modellenmesi,
- Açık ve saygıya dayalı bir iletişim kurulabilmesi için öğrencilerle güvene dayalı bir ilişki kurulması,
- Etkili çözümler üretebilmek için öğrenciler ve aileleriyle işbirliği yapılması,
- Sosyal ağlar konusunda öğretmenlere eğitim sağlanması ve
- Etkili bir müfredat tasarlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Kowalski ve diğerleri (2012), siber zorbalığı önlemek için, okullarda siber zorbalık önleme programının oluşturulması ve sınıflarda siber zorbalık konusuna zaman ayrılması gerektiğini vurgulamış; okulda ve sınıfta yapılabilecek çalışmaları aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir.

Okulda;

- Okuldaki siber zorbalık durumunu belirlemek,
- Çalışanlara siber zorbalık eğitimi sağlamak,
- Okula özgü bir siber zorbalık tanımı yapmak,
- Siber zorbalıkla ilgili net ilke ve kurallar belirlemek,
- Siber zorbalık olaylarının bildirilmesini teşvik etmek,
- Kaynakları ailelerle paylaşmak gerekmektedir.

Sınıfta;

- Öğrencilerle, siber zorbalık hakkında konuşmalar yapmak,
- Tanıklarını, zorbalığa karşı duracak şekilde konuşmaya teşvik etmek,

- İnternet etiği, güvenli paylaşım ve internet etkinliklerini izleme konularında öğrencilerle tartışmak ve onlara sosyal webin güvenli kullanımını öğretmek,
- Eğitilmiş lider öğrenciler belirlemek ve bunların siber zorbalıkla baş etme yöntemlerini diğer öğrencilere öğretmelerini sağlamak,
- Öğrencilerin sanal dünyalarını öğrenmek amacıyla, öğrencileri uzmanlığından yararlanmak,
- Okul kulüpleri ve topluluklarıyla işbirliği yaparak etkinlikler oluşturmak gerekmektedir.

Hinduja ve Patchin (2009e), siber zorbalığı önlemek için okulda yapılması gereken çalışmaları aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir.

- Siber zorbalıkla ilgili biçimsel değerlendirme yapmak,
- Öğrencileri siber zorbalığın ne olduğu, etkileri ve sonuçları konusunda eğitmek,
- İnternet, bilgisayar ve diğer elektronik araçların kullanımıyla ilgili açık ve net kurallar belirlemek ve bunları duyurmak,
- Öğrencileri olumlu sanal etkileşime teşvik etmek için akran danışmanlığını kullanmak,
- Güvenlik birimleriyle işbirliği yapmak,
- Okulda siber zorbalık sözleşmesi yapmak,
- Bilgisayarlarda filtreleme yazılımı kullanmak,
- Olumlu bir okul iklimi geliştirmek,
- Okul paydaşlarını eğitmek,
- Bilgi ve deneyimlerini diğer öğrencilerle paylaşmak üzere, okuldaki bir öğrenciyi siber zorbalık uzmanı olarak belirlemek.

Hinduja ve Patchin (2009a) başka bir çalışmalarında, okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma konusundaki mevcut durumlarını değerlendirmeleri için “okul siber zorbalık karnesi” adlı bir form hazırlamışlardır. Bu form siber zorbalığı *tanıma, okul iklimi, ilkeler, müfredat ve eğitim, müdahale ve teknolojik önlemler* olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır. Siber zorbalıkla baş etme konusunda araştırmacıların görüşleri değerlendirildiğinde, farklı şekillerde ifade edilmekle birlikte, önerilerin genellikle, Hinduja ve Patchin’in (2009a) “okul siber zorbalık karnesi” formundaki boyutlar etrafında toplandığı görülmektedir. Bu tez çalışması kapsamında siber zorbalıkla baş etme, *siber zorbalığı tanıma, önleme ve müdahale etme* temel boyutları ile ele alınmıştır. Önleme boyutu ise *okul iklimi, ilkeler, müfredat ve eğitim, teknolojik önlemler* alt boyutlarını içermektedir.

2.2.1. Siber Zorbalığı Tanıma

Okullarda siber zorbalığa yönelik önleme çalışmalarının yapılabilmesi için öncelikli koşul siber zorbalığı tanımadır. Siber zorbalığı tanımdan kastedilen, siber zorbalığın ne olduğunu, ortaya çıkış biçimlerini, nedenlerini ve yaygınlığını, siber zorbalığa dâhil olan öğrenci özelliklerini, olayların öğrenciler üzerinde bıraktığı etkileri, okul ortamındaki etkilerini ve yasal sonuçlarını tanımadır. Kowalski ve diğerlerine (2012) göre, siber zorbalık konusu ele alınırken okulların yapmaları gereken ilk iş, öğrencilerin, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin ve diğer okul personelinin kolaylıkla anlayabilecekleri bir siber zorbalık tanımı yapmadır. Bunun yanı sıra sınıflarda, siber zorbalığın ne olduğu, siber zorbalıkla ilgili okul ilke ve kuralları, siber zorbalık olaylarının nasıl bildirileceği, olaylara en doğru müdahalenin nasıl olacağı konusunda tartışmalar yapılmasının yararlı olacağını belirtmişlerdir (Kowalski ve diğerleri, 2012). Simmons ve Bynum (2014), okulun siber zorbalıkla ilgili ilke ve kurallarının, siber zorbalığın ayrıntılı tanımını ve istenmeyen sonuçları ile ilgili ayrıntılı bilgileri içermesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Willard (2005), okulların siber zorbalıkla baş etme çalışmalarının, planlama ile başlayıp, ihtiyaç analizi ile devam etmesi gerektiğini belirtmiş, bunun için de öğrencilerin yaşadığı siber zorbalık olaylarının miktarını, gerçekleştiği yerleri (okul içi veya okul dışı), öğrencilerin bu olayları bildirmeme nedenlerini bir anket ile belirlemeyi önermiştir. Hinduja ve Patchin (2009e) benzer şekilde, siber zorbalığı önleme çalışmaları kapsamında anket ve görüşmelerle, okulun bulunduğu bölgedeki sorunların büyüklüğünün ve kapsamının belirlenmesi, öğrencilerin ve okul personelinin eğitimi için gerekli olan stratejilerin bu bilgiler kullanılarak oluşturulması gibi önerilerde bulunmuştur. Kowalski ve diğerleri (2012) siber zorbalığı ölçmenin, okullarda siber zorbalıkla baş etmek için atılması gereken ilk adım olduğunu belirterek bunun okul yöneticilerine sağlayacağı yararları;

- Siber zorbalık ilke ve stratejilerini belirleme,
- Okul çevresinde gerçekleşen siber zorbalık olaylarına etkili şekilde müdahale etme,
- Okul dışında gerçekleşen siber zorbalık olaylarını önlemek ve bunlara etkili şekilde müdahale etmek için ailelerle birlikte çalışmalar yapma şeklinde ifade etmişlerdir.

Her siber zorbalık olayı, gerçekleştirildiği araç ve ortam, ortaya çıkış biçimi, bıraktığı etkiler ve ciddiyet boyutu ile kendine özgüdür. Bazı olaylar, arkadaşlar

arasında basit isim takma şeklinde gerçekleşebilirken, bazılar gerçek tehdit gibi daha ciddi bir davranış olabilmektedir. Bunun gibi farklı olayların çözümü için farklı yöntemlere ihtiyaç duyulması da kaçınılmazdır. Örneğin cep telefonu ile sürekli olarak incitici mesajlar gönderme şeklindeki siber zorbalık olayı, mesajların gönderildiği numara engellenerek sonlandırılabilirken, güvenliği tehlikeye sokan bir taciz olayında emniyet birimleriyle işbirliği yapmak gerekebilir. Öte yandan öğrenciler, sahip oldukları teknolojik olanaklar çerçevesinde siber zorbalık olaylarına maruz kalabilir. Akıllı telefonu olmayan bir bireyin mobil uygulamalar yoluyla bir siber zorbalık davranışı sergilemesi, böyle bir olaya maruz kalması veya tanık olması söz konusu olmayacaktır. Farklı sosyoekonomik çevrelerde bulunan okullarda görülen siber zorbalık olayları da öğrencilerin sahip olduğu olanaklara bağlı olarak değişiklik gösterecektir. Bütün bu gerekçelerle her okulun siber zorbalıkla ilgili mücadelesi de farklılaşabilmektedir. Bazı okulların cep telefonlarının güvenli kullanımı ve bu yollarla gerçekleştirilen siber zorbalık olaylarına yönelik önlem alması gerekirken, bazı okulların güvenli sosyal ağ kullanımına ağırlık vermesi gerekebilir. Bu nedenle, her okulun siber zorbalık mücadelesinin ilk adımı, kendi siber zorbalık profilini çıkarması ve sonrasında kendine özgü önleme ve müdahale stratejileri belirlemesi ile gerçekleşmelidir.

2.2.2. Siber Zorbalığı Önleme

Bu başlıkta, siber zorbalığın önlenmesine ilişkin okullarda yapılması gereken çalışmalar, olumlu okul iklimi oluşturma, siber zorbalığa yönelik ilkeler belirleme, müfredat ve eğitim düzenleme ve teknolojik önlemler alma alt boyutları ile tartışılmaktadır.

2.2.2.1. Okul İklimi

Siber zorbalığı önleme ve azaltma konusundaki en önemli sorunlardan biri, öğrencilerin yaşadıkları veya tanık oldukları olayları yetişkinlere bildirmemeleri ve böylelikle siber zorbalık olaylarına gerektiği şekilde müdahale edilememesidir. Hinduja ve Patchin'in (2005) araştırmasına göre, siber mağdurların %40'ından fazlası, yaşadıkları olaylardan kimseyi haberdar etmemektedir. Juvonen ve Gross (2008) araştırmalarında, sanal ortamda zorbalığa maruz kalan öğrencilerin tamamına yakınının (%90), yaşadıkları olayı kimseye anlatmadıklarını tespit etmişlerdir. Slonje ve Smith (2008) ise yaptıkları araştırmada, siber mağdurların yarısının mağduriyetlerinden hiç kimseye söz etmediklerini belirlemişlerdir. Başka bir araştırmaya göre (The Fight

Crime, 2006), yaşadığı siber zorbalık olayını anne-babasına anlatan çocukların (8-12 yaş) oranı %51 iken bu oran ergenlerde (12+) %35'e düşmektedir. Herhangi bir siber zorbalık olayına maruz kalan öğrencilerin, yaşadıkları olayı bir yetişkine anlatmamalarının en önemli nedenleri, tepki görmekten, suçlanmaktan, başlarına daha büyük bir dert açılmasından, olayın daha da büyümesinden, rezil olmaktan ve hatta bilgisayar veya cep telefonlarının kendilerinden alınmasından korkmalarıdır. Kowalski ve Limber (2007) yaptıkları araştırmada, öğrencilerin siber zorbalık olaylarını bildirmeme nedenlerini, BİT araç ve ortamlarını kullanmalarının kısıtlanacağından korkma, anne-babalarının vereceği tepkiden çekinme, anne-babalarının olaya müdahale etmesini istememe şeklinde ifade etmişlerdir. Öğrencilerin bu korkularını gidermenin yolu, yetişkinlerle aralarında siber zorbalık karşıtı, güvene dayalı bir iletişim kurmaktan geçmektedir. Okullarda ise güvene dayalı bir iletişim, olumlu bir okul iklimini gerektirmektedir.

Araştırmalar, olumlu bir okul iklimi oluşturmanın, öğrencileri zorbalık olaylarını bildirmeye teşvik etme konusunda önemli bir strateji olduğunu belirtmektedir (Eliot, Cornell, Gregory ve Fan, 2010). Hinduja ve Patchin'e (2013a) göre okullarda, okul personeli veya öğrenciler tarafından sergilenen belirli siber zorbalık olaylarına kesinlikle göz yumulmayacağı bakış açısıyla bir atmosfer yaratılması hayati bir önem taşımaktadır. Willard (2007), destekleyici bir okul kültürünün, açık iletişim ve pozitif ilişkileri destekleyeceğini, öğrencilerin güven duygusunu ve okula bağlılık hislerini artıracaklarını ve tüm bunların da zorbalığı azaltacağını belirtmiştir. McNamee ve Mercurio (2008), öğrencilerin yaşadıkları zorbalık olaylarını bir yetişkine rahatlıkla anlatabilmeleri için okulların, öğrencilerin güvende hissedebileceği ve açık iletişime dayalı bir ortam yaratmaları gerektiğini vurgulamıştır. Öğrenciler, başlarına herhangi bir zorbalık ya da siber zorbalık olayı geldiğinde, okulda güvenilecekleri ve başvurabilecekleri bir personelin (yönetici, öğretmen, rehber öğretmen, vb.) bulunduğunu ve bu kişinin yaşanan problemi çözmeye yetkin olduğunu bilmelidir (Kowalski ve diğerleri, 2012). Olumlu bir okul iklimi, siber zorbalık olaylarının bildirilmesine teşvik etmenin yanı sıra, akademik başarıyı artırma veya her türlü zorbalık olaylarını azaltmada etkin bir role sahiptir. Hinduja ve Patchin (2013a), sağlıklı bir ortama sahip okullarda öğrencilerin, uygun olan ve olmayan davranışları bilip buna göre davranacaklarını, bunun sonucunda da zorbalık olaylarının azalacağını belirtmişlerdir. Öte yandan olumsuz bir okul ikliminin, daha çok zorbalık olayı yaşanmasına sebep olduğu da bazı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Gendron,

Williams ve Guerra, 2011). Hinduja ve Patchin (2009e), saygı ve dürüstlük üzerine kurulu, zorbalık olaylarının resmi ve gayri resmi yaptırımlarının olduğu bir okul ortamı yaratılmasının çok önemli olduğunu vurgulamışlardır. Khan'a (2015) göre, siber zorbalığı azaltmak için okullarda, öğrencilerle empati kurmaya odaklı bir ortam kurmak gerekmektedir. Chan ve Wong (2015), olumlu bir okul ikliminde;

- Okul yönetiminin zorbalık karşısı net bir politika belirlemesi,
- Hiçbir koşulda zorbalık olaylarının göz ardı edilmeyeceğinin ve bu konuda hiçbir esnekliğin bulunmadığının ortaya konması,
- Olumlu okul ikliminin, olumlu öğrenci-öğretmen ilişkisi, okul bağlılığı, akademik destek, aidiyet hissi ve öğrencilerin okul memnuniyeti ile desteklenmesi,
- Koruyucu, saygılı, kapsayıcı ve destekleyici bir okul kültürü ve ortamı oluşturulması,
- Öğrencilerin açık bir iletişim kurmaya ve zorbalık olaylarını bildirmeye teşvik edilmesi,
- Öğrencilerle öğretmenler arasında güvene dayalı bir ilişkinin kurulması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Fullan (2007), okul yöneticilerinin, zaman ve kaynak ayırmada ve önerileri desteklemede kritik rolleri olsa da, değişimin asıl sağlayıcılarının öğretmenler olduğunu belirtmiştir (akt. Spears ve diğerleri, 2015). Yoneyama ve Rigby (2006), öğretmenlerin yaklaşımı, olumlu öğrenme ortamı ve yapısı gibi değişkenlerin zorbalık olaylarını azalttığını ifade etmişlerdir. Öğretmen, okul rehberlik uzmanı ve yöneticiler gibi eğitimciler, akran zorbalığını sonlandırmada önemli bir role sahiplerdir (DeSmet ve diğerleri, 2015). Chan ve Wang (2015), öğretmenlerin desteğinin azalmasının, okuldaki öğrencilerin zorba ve mağdur olma olasılığını artıracaklarını ifade etmişlerdir. Bazı araştırmacılar, okul ortamının öğretmen-öğrenci etkileşimi boyutunu vurgulamışlardır. Örneğin, Yoon ve Barton (2008), öğretmen-öğrenci etkileşiminin öğrencilerin okula uyumunu önemli düzeyde etkilediğini ve bu etkileşimin, zorbalık önleme çalışmalarında kritik role sahip olduğunu ifade etmişlerdir (akt. Yoon ve diğerleri, 2011). Richard, Schneider ve Mallet (2012) araştırmalarında, olumlu okul iklimi (güvende ve emin hissetme) ile düşük zorbalık davranışları arasında bir ilişki olduğunu tespit etmiş, özellikle de kaliteli öğrenci-öğretmen ilişkisinin daha az zorbalık davranışı yaşanmasına yol açtığını belirlemişlerdir. Lee (2005) yaptığı bir araştırmada, diğer değişkenler kontrol edildiğinde, okula olan uyumsuzluk (düşük düzeyde okula devam ve akademik

motivasyon) ve zayıf öğretmen-öğrenci ilişkisinin zorbalığın yordayıcıları olduğunu belirlemiştir. Öğretmenler, eğitim-öğretim ile sınıf yönetimi süreçlerinde öğrencilerle kurdukları etkileşim yoluyla, onların sosyal uyumlarını akademik ve sosyal amaçlar doğrultusunda şekillendirmekte; dolayısıyla zorbalığa verdikleri tepkiler, öğrencilerin davranışlarını ve sınıfın sosyal iklimini etkilemektedir (Yoon ve diğerleri, 2011). Spears ve diğerleri (2015), öğretmenlerin olumlu bir okul iklimi oluşturmak için sergiledikleri tutum ve davranışlar ile öğrencilerle kurdukları ilişkinin, siber zorbalık olaylarını azaltmadaki etkisi ve önemini vurgulamışlardır.

2.2.2.2. İlkeler

Eğitimciler ve öğrencilerin olumlu davranışlarını pekiştirmede ve olumsuz davranışlarını yok etmede okul ilkeleri belirlemenin önemi araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır (Marachi, Astor ve Benbenishty, 2007; Von Marees ve Petermann, 2012). Li (2008), teknolojinin sunduğu avantajlardan yararlanmak ve teknoloji kullanımından kaynaklanan problemleri çözmek için okul ilkelerinin ve eğitim programlarının gerekliliğini vurgulamıştır. Kennedy, Russom ve Kevorkian (2012), okulların zorbalıkla baş edebilmesi, zorbalığı önleyebilmesi ve olaylara uygun yollarla müdahale edebilmesi için açık ve net eğitsel ilkelere sahip olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Astor, Meyer, Benbenishty, Marachi, ve Rosemond (2005), okul genelini kapsayan başarılı bir zorbalık önleme programının anahtar bileşenlerini, okul zorbalığı ile ilgili farkındalık ve sorumluluk duygusunun artırılması ile açık ve net kurallar ve kılavuzlar oluşturulması olarak ifade etmektedirler. Chan ve Wong (2015), siber zorbalığı önlemek için önerdikleri tam okul yaklaşımında, okul çalışanları, aileler ve öğrencilerle birlikte açık, anlaşılır ve resmi zorbalık ilkeleri belirlemek gerektiğini ve okul ilke, program ve yöntemlerin etkililiğinin düzenli olarak gözden geçirilmesi ve güncellenmesinin önemini vurgulamışlardır.

Araştırmacılar, siber zorbalıkla mücadele etmek için okullarda, açık, net ve güçlü zorbalık karşıtı ilkeler belirlenmesi ve eğitimciler ile diğer paydaşların, zorbalık farkındalığının artırılması gerektiğini belirtmişlerdir (O'Moore ve Minton, 2005; Sullivan, 2000). Popovic-Citic, Djuric ve Cvetkovic (2011), okulun öğrencilerine yönelik korumacı politikalar oluşturması ve siber zorbalığın bildirilmesine yönelik açık ve net kılavuzlar sunması gerektiğini ifade etmişlerdir. Belsey (2006), okulların zorbalıkla mücadele ilkelerini, mesajlaşma, cep telefonu ve çevrimiçi zorbalıkla ilgili maddeler ekleyerek yeniden düzenlemeleri gerektiğini belirtmiştir. Kowalski ve

diğerleri (2012), okullarda siber zorbalığa yönelik ilke ve kurallar oluşturulurken dikkat edilmesi gerekenleri aşağıdaki şekilde vurgulamışlardır.

- Okul ilke ve kuralları, başkalarına zarar verme, kötöleme, müstehcen konuşma, tehdit etme veya alçaltma için iletişim kurma veya materyaller oluşturma, erişme, gönderme ve yayma gibi amaçlarla teknoloji kullanımını yasaklamalıdır.
- Öğrenci ve okul personelinden beklentiler ile siber zorbalık olaylarının sonuçları açık ve net şekilde belirtilmelidir.
- İlke ve kuralların birer örneği öğrencilere ve ailelerine dağıtılmalıdır (bununla birlikte siber zorbalığın tanımı, örnek siber zorbalık davranışlarını ve bu tür davranışların sonuçlarını da içeren bir bilgi yaprağı dağıtılması faydalı olacaktır.).
- İlke ve kurallarda, okul dışında gerçekleşen ve polise bildirilmesi gereken ciddiyetteki siber zorbalık davranışlarının neler olduğu ile ilgili maddeler yer almalıdır.

Hinduja ve Patchin (2009e), internet, bilgisayar ve diğer elektronik araçların kullanımına ilişkin açık ve net kurallar belirlenmesi veya var olan okul ilkelerinin bunları içerecek şekilde güncellenmesi gerektiğini belirtmişler; öğrencilere teknoloji kullanımındaki sorumluluklarını hatırlatmak amacıyla, okuldaki bilgisayar sınıflarına, koridorlara ve sınıflara, bu ilke ve kurallarla ilgili işaretler, afişler ve posterler asılabileceğini vurgulamışlardır.

2.2.2.3. Müfredat ve Eğitim

Okullarda siber zorbalık karşıtı eğitimlerin, öğrenci, öğretmen, yönetici ve aileler olmak üzere tüm okul paydaşlarını kapsamaması gerekmektedir. Birçok araştırmacı da tüm okul paydaşlarına siber zorbalık eğitimi verilmesine yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Örneğin Hinduja ve Patchin (2009e), okullardaki önleme çalışmalarını kapsamında öğrenci ve okul personelinin yanı sıra, anne-babaları ve toplumu da siber zorbalık hakkında bilgilendirmenin gerekliliğini vurgulamışlardır. Simmons ve Bynum (2014), okul yönetiminin öğrencilere ve ailelerine, siber zorbalık konusunda eğitim vermesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Belsey'e (2006) göre, okulun siber zorbalık mücadelesinde mutlaka öğrenci, öğretmen ve ailelere siber zorbalık eğitimleri verilmelidir. Bu kapsamda, siber zorbalığı önleme boyutunun müfredat ve eğitim alt boyutunda, öğrenci, eğitimci ve ailelere yönelik eğitim önerileri tartışılmıştır.

2.2.2.3.1. Öğrenci eğitimi

Görzig, Haddon, Livingstone ve Olafsson (2011) yaptıkları araştırmada, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin yarısından çoğunun, olayın sonuçlarından doğabilecek olumsuzlukları önlemek için olaya nasıl müdahale edeceklerini (zorbayı engellemek veya incitici materyalin silinmesini sağlamak) bilmediklerini tespit etmişlerdir. Walton (2010), okullarda öğrencileri zorbalık olaylarından kaynaklı fiziksel veya duygusal zararlardan korumak için, onları zorbalığı nasıl önleyecekleri konusunda eğitmek yerine, genellikle davranış kuralları ve davranış yönetimine odaklanıldığını ifade etmiştir. Oysa araştırmacılar, disiplin uygulamak yerine doğru davranışın öğretilmesinin daha faydalı olduğunu ifade etmektedir (Bauman ve diğerleri, 2008). Von Marees ve Petermann (2012), tüm öğrencilerin tepkisel (incitici mesajları silme, engelleme veya görmezden gelme) ve önleyici (güvenliği ve farkındalığı artırıcı) strateji ve kaynaklar hakkında bilgiye; siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin ise yaşadıkları olaylarla başa çıkma becerisine (sosyal destek talebinden bulunma gibi) ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Patchin ve Hinduja (2010) ise benzer şekilde, öğrencilerin ve öğretmenlerin, siber zorbalığa etkili şekilde müdahale etme yolları (zorbayı engelleme, incitici materyali bildirme, vb.) hakkında bilgiye ihtiyaç duyduğunu vurgulamışlardır.

Araştırmacılar, sınıfta, eğitimli öğretmenlerin rehberliğinde öğrencilere, zorbalık karşısı ilkeleri tanıtmanın, zorbalık olaylarını bildirmeleri için onlara girişkenlik eğitimi vermenin ve müfredata dayalı çalışmaların gerekliliğini ifade etmişlerdir (Chan ve Wong, 2015). Simmons ve Bynum (2014), öğrencilere yönelik siber zorbalık derslerinin, eğitim programlarına entegre edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ang, Tan, ve Talib Mansor (2010), okuldaki önleme ve müdahale çalışmalarının tümünde, öğrencilerin ilke ve inançlarını değiştirmenin amaçlanması ve öğrencilere siber zorbalığın hiçbir biçiminin kabul edilemez olduğunun öğretilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Hinduja ve Patchin'e (2009e) göre, siber zorbalık eğitimi kapsamında öğrencilere,

- Siber zorbalığın her türünün kabul edilemez olduğunun,
- Her türlü siber zorbalık davranışının disiplin konusu olduğunun,
- Siber zorbalığın sebep olabileceği “önemli aksamaların” neler olabileceğinin,
- Okulda aksamaya sebep olan siber zorbalık davranışlarının, okul dışında gerçekleşmiş olsa bile, yaptırımı tabi olduğunun öğretilmesi gerekmektedir.

Dünyada birçok ülkede, okullardaki zorbalık olaylarını önlemek ve azaltmak için programlar uygulanmaktadır (Yoon ve diğerleri, 2011). Bu programlardan en bilineni Olweus'un Zorbalık Önleme Programı'dır. Olweus, bu programı uygulayarak zorbalık olaylarını %50 azalttığını ifade etse de, aynı programın farklı ülkelerdeki uygulamalarında, daha düşük düzeyde olumlu sonuçlar alındığı ifade edilmektedir (Card, Isaacs ve Hodges, 2008). Son yıllarda okullarda siber zorbalık probleminin ortaya çıkması, yaygınlaşması ve önemli olumsuzluklara sebep olması, araştırmacıların siber zorbalığa özgü önleme programları oluşturmalarını sağlamıştır. Olweus'un zorbalık programı temel alınarak, Limber ve diğerleri (2008) tarafından öğrenciler için siber zorbalığı önleme öğretim programı geliştirilmiştir. Bu program, 6-12. sınıflardaki öğrencilerin siber zorbalıkla ilgili tutum ve davranışlarını ele almakta olup, programın amaçları;

- Siber zorbalığın ne olduğu ve neden tehlikeli olduğu konusunda öğrencilerin ve ailelerin farkındalığını arttırmak,
- Öğrencilere, siber ortamlarda birbirlerine saygılı davranmaları için beceri kazandırmak ve kaynaklar sunmak,
- Kendileri veya bir tanıdıkları herhangi bir siber zorbalık olayına maruz kaldığında nasıl yardım isteyecekleri konusunda öğrencileri bilgilendirmek,
- Öğrencilere, siber teknolojileri doğru kullanma becerisi kazandırmak şeklinde belirtilmiştir (Limber ve diğerleri, 2008):

Limber ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilen siber zorbalık önleme programında, öğrenci liderliğinin, programın kilit bileşeni olarak etkili bir biçimde kullanıldığı ve lider öğrencilere, derslerde ve kendilerinden küçük yaşta öğrencilerin eğitilmesinde görev verildiği görülmektedir. Lider öğrencilerin seçilmesi ve görev verilmesinin yanı sıra, program dâhilinde veli ve öğretmen eğitimleri (etkinlik ve materyaller) sunulmakta, siber zorbalığa özgü okul ilkeleri ve kurallarının oluşturulması sağlanmaktadır (Limber ve diğerleri, 2008).

Kowalski ve diğerleri (2012), sınıfta yapılacak tartışmalar yoluyla öğrencilere kazandırılması gereken bilgi ve becerileri;

- Siber zorbalığı tanıtıcı bilgiler (siber zorbalığın ne olduğu, siber zorbalıkla ilgili okul ilke ve kuralları, siber zorbalık olaylarının nasıl bildirileceği, olaylara en doğru müdahalenin nasıl olacağı gibi),
- Çevrimiçi etik, internet güvenliği, dijital vatandaşlık, çevrimiçi nezaket kavramlarının ne olduğu,

- Siber zorbalık olaylarına yapılacak doğru ve yanlış müdahale biçimlerinin neler olduğu,
- Birine yüz yüze söylenemeyecek bir sözün çevrimiçi ortamda da söylenmemesi gerektiği,
- Siber zorbalık olayına tanık olduğunda sergilenmesi gereken davranışların neler olduğu,
- Siber zorbalığa maruz kalan sınıf arkadaşlarına nasıl destek olunabileceği gibi sıralamışlardır.

Willard (2007), öğrencilere siber zorbalığı önleme ve müdahale edebilme yetkinliği kazandırmanın, eğitimin amaçlarından biri olduğunu belirterek, öğrencilere verilecek eğitimin;

- Aile, okul ve yasaların belirlediği çevrimiçi iletişim sınırları ve bu sınırların ihlal edilmesi durumunda oluşabilecek sorunlar,
- İnternet güvenliğinin nasıl sağlanacağı,
- Çevrimiçi ortamlarda misilleme yapma veya bir materyal paylaşmanın tehdit olarak algılanabileceği durumlar ve bunun olumsuz sonuçları,
- Siber zorbalık olayına tanık olduğunda, olayın bildirilmesinin, mağdura destek olmanın ve duyulan endişeleri paylaşmanın önemi gibi konuları içermesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bunların yanı sıra araştırmacılar, öğrencilerin, güvenli internet, güvenli paylaşım, sosyal ağların, şifrelerin veya cep telefonlarının güvenli kullanımı hakkında eğitilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin, Kowalski ve diğerleri (2012) öğrencilerin;

- Sanal ortamda ne gönderileceği veya ne paylaşılacağı hakkında nasıl karar verileceği,
- Birinin güvenilir bir sanal arkadaş olup olmayacağına nasıl karar verileceği,
- Sanal ortamda tanışılan birinin, yüz yüze buluşma isteğini geri çevirmenin önemi,
- Mobil cihazlarla yer bildirimini yapmanın ve bu bildirimini “herkese açık” hale getirmenin doğurabileceği tehlikelerin neler olduğu hakkında bilgilendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Benzer şekilde Hinduja ve Patchin (2012), öğrencilere sosyal ağların güvenli kullanılmasını öğretmek amacıyla hazırladıkları materyallerde, herkese açık profil oluşturmanın sakıncalarından, sosyal ağlarda kişisel bilgilerin paylaşılmaması

gerektiğinden, fotoğraf paylaşımında dikkat edilmesi gereken hususlardan, yer bildirimini yapmanın sebep olabileceği olumsuzluklardan ve paylaşılan içeriklere ilişkin etik kurallardan söz etmişlerdir. Aftab (2011), siber zorbalığın sonlanması için öğrencilere siber etik ve hukukla ilgili eğitimler verilmesini vurgulamıştır.

2.2.2.3.2. Öğretmen eğitimi

Öğretmenlerin siber zorbalıkla ilgili algılarının siber zorbalığı önlemede de kritik bir öneme sahip olabileceği araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir (Huang ve Chou, 2013). Kennedy ve diğerleri (2012) başarılı bir zorbalık programının uygulanmasında, öğretmen eğitimi ve mesleki geliştirmeyi temel şart olarak belirtmişlerdir. Li (2008), öğretmen eğitimlerinin siber zorbalıkla ilgili bilgiler içermesi gerektiğini vurgulamıştır. Eğitimcilerin siber zorbalığa karşı ilgisizliği veya bilgi eksikliği, ilkelerde ve önleme stratejilerinde eksikliğe yol açabilmektedir (Huang ve Chou, 2010; Sakellariou, Carroll ve Houghton, 2012). Bu nedenle, başarılı bir zorbalık mücadelesinin, öğretmen ve aile eğitimlerini içermesi gerektiği birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir (Chan ve Wong, 2015; Hinduja ve Patchin, 2009a; Kowalski ve diğerleri, 2012). Benzer şekilde Hazler, Miller, Carney, ve Green (2001), zorbalık önleme programında, öğretmen eğitiminin mutlaka olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Öğretmenlere ve yöneticilere yönelik uygun siber zorbalık eğitimi, önleme çabaları ve siber zorbalık ilke ve kurallarının, öğretmen ve yöneticilerin ortak çalışması sonucu oluşturulması oldukça önemlidir (Kennedy ve diğerleri, 2012; Marachi ve diğerleri, 2007). Vreeman ve Carrol (2007), bir zorbalık önleme programının etkili olması için zorbalık ilkelerinin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerle birlikte oluşturulması ve uygulanması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Cross ve diğerleri (2004), okulun öğretimden sorumlu olan ve olmayan tüm çalışanlarının, okulda zorbalıkla baş etme konusundaki bilgi, farkındalık ve becerilerinin, öğrenme ve öğretme materyalleriyle desteklenerek artırılması gerektiğini ifade etmiştir.

Jager ve diğerleri (2010), hem ilke geliştirme hem de öğretmen eğitiminde multi-disipliner bir bakış açısıyla hareket edilmesini önermektedir. Öte yandan, Paul, Smith, ve Blumberg (2010) ise tamamı öğrenciler tarafından düşünülmüş, planlanmış ve tasarlanmış, siber-temalı okul toplantıları ve eğitim programlarının oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Bunların yanı sıra, öğretmenlere siber zorbalıkla ilgili ders planları, web siteleri ve eğitim kursları sağlanırsa, ailelerle birlikte çalışıp teknolojinin

uygun kullanımıyla ilgili öğrencilere daha etkili önerilerde bulunabilecekleri düşünülmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2012). Wolak ve diğerleri (2007), siber zorbalığı önleme ve müdahale etmeye yönelik programların, okulun eğitim programına dâhil edilmesi, bu programların ise ayrıntılı internet güvenliği ve çevrimiçi davranış öğretimini içermesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Kowalski ve diğerlerine (2012) göre, eğitimcilerden, siber zorbalığı önleme ve olaylara doğru müdahale edebilme konularında öğrencilerle sınıf içi tartışmalar yapması beklenmekte; bu tartışmaların etkili olabilmesi için ise eğitimcilerin, zorbalık, siber zorbalık ve çocukların sosyal medya kullanımları hakkında eğitim almasına gereksinim duyulmaktadır. Bu kapsamda eğitimcilerden;

- Tüm okul paydaşlarının (yönetici, öğretmen, yardımcı hizmetler, vb.) siber zorbalık konusuna aşina olmaları,
- Belirli paydaşların (okul yöneticisi, rehber öğretmen, bilişim teknolojisi öğretmeni/uzmanı) ise okul çevresini ve öğrencileri etkileyebilecek siber zorbalık olaylarını tanıma ve müdahale etme yeterliğine sahip olmaları,
- Tüm eğitimcilerin, öğrencilerinin kullandığı popüler sanal iletişim yollarını (Örneğin anlık mesajlaşma, sosyal ağ siteleri, internette görüntülü arama yapma, çevrimiçi oyunlar ve metin mesajlaşması gibi) bilmeleri,
- Tüm eğitimcilerin, Facebook, Twitter gibi sosyal ağların, uygun ve uygun olmayan kullanım şekillerini bilmeleri gibi kazanımları sağlamaları beklenmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2012)

2.2.2.3.3. Aile eğitimi

Araştırmacılar, ailelerin sadece zorbalıkla mücadele etkinliklerine katılmalarının yeterli olmayacağını, zorbalık farkındalıklarının da artırılması gerektiğini belirtmektedir (Arora, 1994; Cross ve diğerleri., 2004; Lee ve Wong, 2009; Limper, 2000). Hinduja ve Patchin (2009e), toplumu eğitmek için özel olarak oluşturulmuş bir siber zorbalık müfredatı uygulanmasını ya da farkındalığı artırmak için seminerler ve genel bilgilendirme toplantıları yapılmasını ve okulların bu tür etkinliklere rehberlik etmesini beklemekte; böylelikle toplumdaki tüm bireylerin farkındalığının artırılacağını vurgulamaktadırlar. Kowalski ve diğerleri (2012), ailelerin çocuklarını siber zorbalık tehlikesinden koruyabilmeleri ve olaylara uygun şekilde müdahale edebilmeleri için;

- Siber zorbalığı önleme ve siber zorbalık olaylarına uygun şekilde müdahale etme yolları,

- Çocukları siber zorbalığa maruz kalırsa veya başkasına siber zorbalık yaparsa karşılaşılabilecekleri hukuksal durumlar,
- Siber zorbalık hakkında kendi kendilerini nasıl eğitecekleri,
- Bilgi ve destek alabilecekleri web sitelerinin neler olduğu,
- Çocuklarının internet davranışlarını nasıl izleyecekleri gibi konularda bilgi sahibi olmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Belsey (2006), çocukları herhangi bir siber zorbalık olayına dâhil olduğunda okuldan kimlerle işbirliği kurmaları gerektiği hakkında ailelere bilgi verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Willard'a (2007) göre, ailelere verilecek eğitimin, siber zorbalığı tanıma, çocuğunun siber zorbalığa maruz kalmasını önleme, maruz kalmışsa bunu fark edebilme ve uygun şekilde müdahale edebilme, çocuğunun siber zorbalık yapmasını önleme, siber zorbalığın yasal sonuçları ve tanıkların olayı bildirmeye nasıl teşvik edileceği konularını içermesi gerekmektedir.

Okulların, siber zorbalık konusundaki farkındalıklarını artırmada ailelere yardımcı olması gerekmektedir. Farkındalık artırma çalışmalarının, siber zorbalığı tanıma, önleme, uygun müdahale yolları, eğitsel kaynaklar, yardım ve destek alınacak kişi, kurum ve kaynaklar gibi konularda; okul toplantıları, bilgilendirme seminerleri evlere gönderilecek kitapçık veya broşürler, okul web sitesi gibi ortam ve materyaller yoluyla sağlanabileceği düşünülmektedir. Willard (2007), ailelerin siber zorbalık farkındalığı, onlara belirli aralıklarla gönderilecek bültenler veya düzenlenecek seminerlerle artırılabilirliğini, bunun yanı sıra sanal ortamda sunulacak materyallerin de faydalı olabileceğini belirtmiştir.

2.2.2.4. Teknolojik Önlemler

Siber zorbalıktan korunmak için, hem öğrencilerin, hem öğretmenlerin hem de ailelerin birtakım teknolojik önlemler alması gerekmektedir. Öğrenciler, kendilerini sanal ortamın tehlikelerinden korumak amacıyla kullandıkları bütün araç ve ortamlarda birtakım güvenlik ayarlarını yapmalıdır. Hinduja ve Patchin'e (2009c-d-f; 2012a) göre öğrenciler;

- Sanal hesaplarından “çıkış” yapmalı,
- Bütün sosyal ağ sayfalarında (Facebook, Twitter, Instagram, vb.) gizlilik ayarlarını kontrol etmeli, profillerini sadece arkadaşlarının görebileceği şekilde düzenlemeli,
- İsimli veya zararlı içeriğe sahip mesajları asla açmamalı,

- Düzenli olarak tüm büyük arama motorlarında (Google, Bing, Yahoo, ...), isimlerini yazarak arama yapmalı; kendileriyle ilgili herhangi bir kişisel bilgi ya da fotoğrafın, siber zorbalara tarafından kullanılmış olabileceğini fark ettiklerinde ise hemen gereğini yapmalı,
- Cep telefonu numarasını yalnızca, gerçekten güvendikleri kişilere vermeli,
- Cep telefonu ile asla cinsel içerikli fotoğraf veya video çekmemeli,
- Cep telefonunda tuş kilidi kullanmalı,
- Web veya cep telefonu şifrelerini anne-babası dışında hiç kimseye paylaşmamalı,
- Güvenli şifreler oluşturmalı, kolay tahmin edilebilir sözcük veya sayıları şifre olarak seçmemeli,
- Her ortamda aynı şifreyi kullanmamalı ve belirli aralıklarla şifreleri değiştirmeli,
- Şifrelerin kaydedilmediğine emin olamadığı güvenilmeyen bilgisayarlarda hiçbir sanal profiline giriş yapmamalı,
- Gerçek hayatta tanımadığı kişileri sanal ağlardaki arkadaş listesine eklememeli,
- Her ne sebeple olursa olsun kişisel bilgileri sosyal ağ sayfalarında paylaşmamalı, yer bildirimini yapmamalıdır.

Öğrencilerin internet etkinliklerini takip etmek ve onları zararlı içeriklerden korumak amacıyla hem okullardaki hem de evlerdeki bilgisayarlarda içerik engelleme veya izleme yazılımları yararlı olabilmektedir. Ailelerin, çocuklarının internet etkinliklerini izleme ve/veya karşılaşılabilecekleri zararlı içerikleri engellemek amacıyla yapması önerilen birtakım çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Kowalski ve diğerleri (2012), engelleme yazılımlarının, zararlı ve riskli içeriklerle karşılaşma ihtimali olan “meraklı” çocukları korumak için kullanılabileceğini; çocukların yaşı büyüdükçe engelleme yerine çocukların sanal etkinliklerini izleme yolunun daha faydalı olacağını belirtmişlerdir. Hinduja ve Patchin (2012b) ailelerin;

- Çocuğun sanal ortamdaki etkinliklerine aktif olarak katılarak veya izleme yazılımı kullanarak çocuğun internet etkinliklerini takip etmek,
- Çocuğun internet etkinliklerini izlerken gizliliğini ihlal etmemeye özen göstermek,
- Çocuğun sanal güvenliğini sağlamak için engelleme ve filtreleme yazılımları kullanmak gibi teknolojik önlemler alabileceğini ifade etmişlerdir.

Mesch (2009), aile arabuluculuğu ile alınacak önlemlerin etkili olacağını belirterek, iki tip arabuluculuktan söz etmiştir. Buna göre ailelerin;

- Kısıtlayıcı arabuluculuk yaparak, çocukların internette geçirdikleri süreyi sınırlandırmak, çocuklara izin verilmeyen web sitelerini filtrelemek için güvenli internet yazılımları kullanmak,
- Değerlendirici arabuluculuk yaparak, çocuk veya ergenlerle internet güvenliği hakkında konuşmalar yapmak, çevrimiçi davranışlar hakkında çocukla birlikte kurallar koymak ve bilgisayarın evin ortak kullanım alanlarından (Ör: salon) birinde kullanılmasını sağlamak gibi etkinlikler yapabileceğini belirtmiştir (Mesch, 2009).

Mishna ve diğerlerinin (2012) yaptıkları çalışmada, öğrencilerin çoğu, internet kullanımlarının aileleri tarafından denetlendiğini, dörtte birinden biraz fazlası ise, evdeki bilgisayarlarda internet engelleme programı kullanıldığını ifade etmişlerdir. Her ne kadar engelleme ve izleme yazılımları, çocukları sanal tehlikelerden korusa da, bu önlemler tek başına yeterli olmamaktadır. Çünkü teknoloji meraklısı çocukların, engelleme yazılımlarını engellemesi veya filtreleri kaldırmanın bir yolunu bulması çok da zor olmamaktadır (Hinduja ve Patchin, 2012b; Kowalski ve diğerleri, 2012).

Hinduja ve Patchin (2009e), okullardaki siber zorbalık önleme çalışmaları kapsamında, belirli web sitelerine veya yazılımlara erişimi önlemek amacıyla, bilgisayarlara ek yazılımlar kurulabileceği önerisinde bulunmuşlardır. Türkiye'deki okullarda kullanılan MEB internet ağı, zararlı içeriğe sahip olduğu düşünülen birçok siteye erişimi engellemektedir. Okulların tümünde bu internet ağının kullanılması zorunlu olduğu için, gerekli donanımsal ve yazılımsal önlemlerin birçoğu yalnızca bu ağın kullanılmasıyla bile sağlanabilmektedir. Öte yandan, bazı okullarda öğrenciler kendilerine ait mobil cihazları ve özel internet hattını kullanabilmektedir. Öğrencilerin kişisel cihazlarının takibinin etik dışı ve zor olması, okullar tarafından bunlara yönelik önlem alınmasını zorlaştırmakta, bu da öğrencilerin okul saatlerinde ve okul içinde siber zorbalığa maruz kalma riskini artırmaktadır.

Öğrencilerin siber zorbalık olaylarına maruz kalmasını önlemek için okulların donanım ve yazılım boyutunda önlem almasının yanı sıra, öğrencilerin kişisel veya akademik bilgilerinin herhangi bir web sitesinde (okul web sitesi, milli eğitim müdürlüklerinin web siteleri, vb.) paylaşılmasını önlemelidir. Bunlara ek olarak, okulların bir diğer sorumluluğu, öğrencileri ve ailelerini, siber zorbalıktan korunmak amacıyla alabilecekleri teknolojik önlemler hakkında bilgilendirmek ve onlara bu konuda eğitim ve kaynak sağlamaktır.

2.2.3. Siber Zorbalığa Müdahale Etme

Araştırma bulguları incelendiğinde, öğretmenlerin çoğunun, siber zorbalık ve olumsuz etkileri konusunda endişe duymasına rağmen, çok azının siber zorbalık karşıtı stratejileri uyguladığı görülmektedir (Huang ve Chou, 2013). Oysa siber zorbalık olaylarına müdahale etmede, ailelerin olduğu kadar okul personelinin de sorumluluğu bulunmaktadır. Marachi ve diğerlerinin (2007) yaptıkları araştırmaya göre, öğrenciler arasında yaşanan bir zorbalık olayına müdahalede, öğretmenin etkin olmaması veya olayı görmezden gelmesi, akran zorbalığını artırmaktadır. Siber zorbalık olaylarında, tüm okulların kullanılabileceği bir müdahale biçimi henüz tanımlanmamıştır (Farrington ve Ttofi, 2010; Rigby ve Smith, 2011; Ttofi ve Farrington, 2011). Bu nedenle, müdahaleleri kimin gerçekleştireceği ve bunun en iyi şekilde nasıl yapılacağı gibi bilgilerin açığa kavuşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir siber zorbalık olayına yapılacak müdahaleler;

- Aileleri bilgilendirme/ uyarma,
- Öğrencilere ve ailelere uygun müdahale yöntemleri hakkında önerilerde bulunma,
- Siber zorbalık materyalinin silinmesini sağlama,
- Polisle iletişim kurma,
- Hassasiyetle disiplin uygulama,
- Tehdit analizi yapma,
- Öğrencileri terapiye yönlendirme biçiminde olabilmektedir (Shariff, 2005; Kowalski ve diğerleri, 2012).

Bu müdahale biçimlerinin her olaya uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir müdahale biçimi, belirli bir olay için en uygun yöntem olabilirken, başka bir olayda daha kötü sonuçlara sebep olabilmektedir. Daha önce de söz edildiği üzere, her siber zorbalık olayı ortaya çıkış biçimi, bıraktığı etki, siber zorba ve mağdurun özellikleri gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik göstereceğinden, her olaya yapılacak müdahalenin de kendine özgü olması kaçınılmazdır. Bir siber zorbalık olayına doğru biçimde müdahale edebilmek için öncelikli olarak, olayın tüm ayrıntılarıyla incelenmesi gerekmektedir. Hinduja ve Patchin (2009f), siber zorbalık olaylarının iyice analiz edilmesinin, öğrencileri ihtiyaç duyacakları kaynaklara yönlendirme ve gerekli durumlarda disiplin uygulama gibi konularda yararlı olacağını belirtmişlerdir. Simone, Smith ve Blumberg (2012), okullarda siber zorbalık olaylarına müdahale ederken, olayın ciddiyet düzeyine göre, aileler ve diğer uzmanlarla işbirliği içerisinde

bulunularak öğrencilerle toplantılar yapılmasını ve buna göre adımlar atılmasını önermektedir. Chan ve Wong (2015), öğretmenlerin zorbalığa zamanında ve etkili bir biçimde müdahale etme yeterliliği ve becerisinin kritik bir öneme sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Siber zorbalığa etkili şekilde müdahale etmek için siber zorbalıkla ilgili açık ve net okul ilke ve kurallarının belirlenmiş olması gerekmektedir (Smith, 2007). Yapılacak en doğru müdahale yönteminin belirlenebilmesindeki bir diğer gereklilik ise olaya ait kanıtların edinilmesidir. Siber zorbalık olayının kanıtları, zorbalığın gerçekleştiği web sitesi, metin mesajı, e-posta ve diğer bilgi ve iletişim araç ve ortamlarından veya mağdurun ailesinden temin edilebilmektedir. Cep telefonu aramaları, kaydedilmeden silinen zorbalık materyalleri gibi, kanıtların elde edilemediği bazı durumlarda, ilgili cep telefonu şirketine veya web sitesi yöneticilerine başvurulabilmektedir. Siber zorbalık müdahalesinde kanıtları kaydetmenin önemi birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır (Hinduja ve Patchin, 2009f; Kowalski ve diğerleri, 2012; Shariff, 2005). Willard (2005), siber zorbalık müdahalesinin ilk aşamasının kanıtları kaydetmek olduğunu ifade etmiş, mağdurun kendini hukuki yollarla savunması sırasında kanıtların hayati önem taşıdığını vurgulamıştır.

Kowalski ve diğerleri (2012), genel olarak okulun işleyişinde aksamaya sebep olan siber zorbalık olaylarının, olaya dâhil olan öğrencilerin ailelerine bildirilmesi gerektiğini vurgulamış olsalar da, polise intikal eden bir olayda, ailelerin bilgilendirilip bilgilendirilmeyeceğine, emniyet birimlerine danışılarak karar verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, tüm öğrencileri riske sokan bir siber zorbalık olayında ise sadece olaya dâhil olan öğrencilerin değil, tüm öğrencilerin ailelerinin bilgilendirilmesi ve uyarılması gerektiğini eklemiştir (Kowalski ve diğerleri, 2012). Willard (2005), okulların herhangi bir siber zorbalık olayına müdahale ederken izlemesi gereken adımları;

- Kanıtların kaydedilmesi (öğrenci, okul personeli ve ailelerin kanıtların önemi hakkında bilgilendirilmesi, gerektiğinde onlara teknik destek sağlanması)
- Olay analizinin yapılması (olayın ciddi bir karmaşaya, şiddete veya intihar şüphesine yol açıp açmadığının belirlenmesi; şiddete yönelik ciddi bir sözel tehdit olması durumunda güvenlik güçleriyle irtibata geçilmesi),
- Uygulanabilecek müdahalelerin gözden geçirilmesi (olay okul içinde gerçekleşmişse disiplin gerektirebilmekte, okul dışında gerçekleşmişse disiplin uygulamak mümkün olmayabilmektedir.),

- Zorbanın kim olduğunun tespit edilmesi (teknik servislerden destek alınarak zorbalığı kimin yaptığının tespit edilmesi, evdeki bilgisayarlar/araçlar ile gerçekleşmişse ailelerden destek alınarak zorbanın kimliğinin belirlenmesi),
- Mağdurun desteklenmesi (disiplin uygulanmasa bile, mağdurun ve ailesinin, okul tarafından verilebilecek her türlü desteğin verildiğinden emin olması, rehberlik, terapi veya teknik destek sağlanması, ruhsal veya yasal destek alabilecekleri kaynaklara yönlendirme yapılması),
- Siber zorbalığın sonlandırılması için rehberlik edilmesi (zorbalık materyalinin silinmesi veya rahatsız edici konuşmaların sonlandırılması için ailelere yardım edilmesi),
- İnfomal çözümler aranması (zorbalık yapan öğrenciye ve ailesine destek vermek için teklifte bulunulması, isterlerse terapi veya teknik destek sağlanması) şeklinde ifade etmiştir.

Hinduja ve Patchin (2009f), okulların siber zorbalık olaylarına müdahale yöntemi belirlerken, anne-babalar, cep telefonu şirketleri, web sitesi yöneticileri veya yakınlarıdaki diğer okullardan destek alıp onlarla birlikte çalışmanın etkili olacağından söz etmişlerdir. Bir araştırmada öğrenciler, siber zorbalığa en önemli müdahale yönteminin ara verme ve aile toplantıları yapma olduğunu belirtmişlerdir (Simone ve diğerleri, 2012).

Bazı siber zorbalık olayları, gerçekleştiği ortamda yapılacak basit müdahalelerle sonuçlanabilmektedir. Örneğin; cep telefonu ile sürekli yapılan aramalar, görmezden gelindiğinde veya tepkisiz kalındığında sonlanabilmektedir. Görmezden gelmenin işe yaramadığı durumlarda, ilgili araç ve ortamlarda engelleme işlevlerinin devreye sokulması yararlı olabilmektedir. Birçok sosyal ağ sitesi, yapılan paylaşımların veya yazılan yorumların silinmesini veya zorbaların şikâyet edilmesini kolaylaştıran düzenlemeler içermektedir. Sosyal ağ sayfasındaki incitici bir ileti, şikâyet butonu kullanılarak sayfadan kaldırılabilir; engelleme özelliği sayesinde zorbalık yapan kişinin mağdura ulaşmasının önüne geçilebilmektedir. Birçok anlık mesajlaşma programı da kişileri engelleme özelliğine sahiptir. Elektronik postalar, istenmeyen kişilerden gelen mesajların filtrelenmesine olanak tanımaktadır. Elbette bir mağduru rahatsız etmek isteyen zorba için bu yöntemler aşılabilmektedir. Zorba, yeni bir profil, kullanıcı hesabı veya telefon numarası ile mağdura yaptığı eziyete devam edebilmektedir. Kowalski ve diğerleri (2012), görmezden gelme ve engellemeye rağmen devam eden siber zorbalık olaylarında veya fiziksel zarar vermekle tehdit etme,

cinsel taciz, çıplak veya uygunsuz fotoğraf paylaşımı, gasp ve sapıklık davranışları gibi ciddi siber zorbalık olaylarında vakit kaybetmeden emniyet birimleri ile iletişime geçilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Hinduja ve Patchin (2009f), özellikle öğrencilerin veya okul personelinin güvenliğinin tehdit eden durumlarda okulun güvenlik birimleri veya okul dışındaki güvenlik birimlerine başvurulması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Okuldaki teknolojik araç gereçler kullanılarak veya kişisel araç gereçlerin okulda ve okul saatleri içinde kullanılması yoluyla siber zorbalık yapılmışsa, okulun siber zorbalık ilke ve kuralları doğrultusunda disiplin uygulamak gerekebileceğini belirten araştırmacılar da vardır (Chan ve Wong, 2015; Kowalski ve diğerleri, 2012; Willard, 2005). Burada disiplinin asıl amacının öğretmek olduğunun unutulmaması ve hassasiyetle uygulanması gerekmektedir.

2.2.4. Siber Zorbalıkla Baş Etmeye İlgili Ulusal Araştırmalar

Bu bölümde siber zorbalıkla baş etme konusunda yapılmış ulusal araştırmalara yer verilmiştir.

Semerci (2015), ortaokul öğrencilerinin, kısa mesaj yoluyla gerçekleştirilen siber zorbalık davranışlarıyla ilgili görüşlerini belirlemek üzere 872 öğrenci ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Elde edilen bulgulara göre; a) öğrencilerin %41.3'ü kısa mesaj zorbalığına maruz kaldığını ve %11.9'u başkalarına bu yolla zorbalık yaptığını belirtmiştir. b) Erkek öğrenciler (%51.5) kız öğrencilere göre (%33) daha fazla siber zorbalığa (kısa mesaj yoluyla) maruz kalmıştır. c) Yedinci sınıf öğrencileri, 6 ve 8. sınıflara göre daha çok siber mağduriyet yaşamıştır. d) Kız öğrencilerin %84.6'sı, erkeklerin %69.6'sı kendilerine siber zorbalık yapan kişinin kim olduğunu bilmediklerini ifade etmişlerdir. e) Öğrencilerin %46.7'si kendisine gönderilen mesajı ailesiyle paylaştığını, %12.7'si zorbaya yanıt verdiğini, %7.9'u mesajı arkadaşına gösterdiğini, %4.4'ü olayı polise bildirdiğini veya bu durumu öğretmeniyle paylaştığını belirtmiş ve %28.4'ü hiçbir tepkide bulunmadığını ifade etmiştir. f) Kız öğrenciler (%12.5), erkeklere göre (%11.2) daha fazla siber zorbalık (kısa mesaj yoluyla) yapmıştır. g) Sekizinci sınıf öğrencileri 6 ve 7. sınıftakilere göre daha fazla siber zorba olmuştur. h) İnterneti bir haftada dört saatten az kullananların kısa mesaj yoluyla sergilenen zorbalığa daha çok; haftada 28 saat ve daha fazla internet kullananların ise kısa mesaj zorbalığına daha az maruz kaldıkları tespit edilmiştir. İnterneti haftada 12 saatten az kullananların, kısa mesaj zorbalığını en çok yapanlar; 28 saatten fazla

kullananların ise kısa mesaj zorbalığını en az yapanlar oldukları belirlenmiştir. Buna rağmen internet kullanım süresi ile kısa mesaj zorbalığı yapmak arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Horzum ve Ayas (2013), rehber öğretmenlerin siber zorbalık farkındalıklarını çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla 180 katılımcıdan veri toplamışlardır. Veri toplama aracı olarak Ayas ve Horzum (2011) tarafından geliştirilen “Öğretmenlerin Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği” kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; a) kadın öğretmenlerin farkındalık düzeyleri, erkeklere göre yüksektir. b) Öğretmenlerin siber zorbalığa ilişkin farkındalık düzeyleri mesleki kıdemlerine göre değişmemiştir. c) Yaşı daha büyük öğretmenlerin, yaşı küçük olanlara göre daha düşük siber zorbalık farkındalığına sahip oldukları görülmüştür.

Yenilmez ve Seferoğlu (2013), öğretmenlerin siber zorbalık hakkındaki düşüncelerini belirlemek amacıyla 583 öğretmen ile bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Anket yoluyla toplanan verilerin analizi frekans, yüzde ve kay-kare testi ile çözümlenmiştir. Araştırma bulgularına göre; a) öğretmenlerin çoğu (%73.6) siber zorbalık davranışlarının yalnızca yetişkinler arasında değil, yetişkin olmayanlar tarafından sergilenebileceğini; %13.5'i sadece yetişkinler tarafından sergileneceğini ifade etmiş ve %12'si bu konuda kararsız kalmıştır. b) Yarısından çoğu (%65.2) erkeklerin kadınlara göre daha fazla siber zorbalık yaptığını düşünmektedir. c) Öğretmenlerin cinsiyeti ile siber zorbalık hakkındaki görüşlere katılma oranları arasında anlamlı, ama küçük farklar olduğu belirlenmiştir. d) Öğretmenlerin görev yaptıkları illerin sosyoekonomik düzeyinin, siber zorbalıkla ilgili bazı görüşlerini etkilediği görülmüştür. Buna göre, örneğin, “Siber zorba İnternet üzerinden iletişim araçlarıyla ya da telefon ile aşağılama, küfretme, tartışma veya tehdit etme davranışlarında bulunur.” ifadesine katılan ve alt sosyoekonomik düzeydeki bir okulda görev yapan öğretmenlerin, diğerlerine göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. e) Siber zorbalıkla ilgili bazı görüşlere katılım durumlarının, öğretmenlerin internet kullanım sıklığına göre değişiklik göstermiştir. Bu çalışmada, öğretmenlerin genel olarak internetin risk ve tehlikeler içerebilecek bir ortam olduğu sonucuna varılmıştır.

Bayar ve Uçanok (2012), ergenlerin maruz kaldıkları ve başkalarına sergiledikleri siber zorbalık davranışları ile bunların okul sosyal iklimi arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide akranlara dair algıların aracı rolünü incelemek üzere bir araştırma yapmışlardır. Türkiye'deki farklı illerde bulunan 1263 ergenden veri toplamış, bunları yapısal eşitlik modeli ile analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, ergenlerin

devam ettikleri okula dair algılarının siber zorbalığa maruz kalmayı azaltması, erkeklerde tamamen kızlarda kısmen, akranlarına yönelik algılarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ek olarak, okul sosyal iklimi, siber zorbalığa maruz kalma ve siber zorbalık yapma ile ters yönde ilişkili bulunmuştur.

Akbulut ve Çuhadar (2011), BT öğretmen adaylarının yaşadıkları siber zorbalık ve siber mağduriyetlere ilişkin fikirlerini belirlemek üzere bir araştırma yapmışlardır. Araştırmanın verileri 55 öğretmen adayından toplanmıştır. Öğretmen adaylarının siber zorbalığa yönelik farkındalıklarını artırmak için, iki saatlik bir siber zorbalık dersine katılmaları sağlanmıştır. Daha sonra öğretmen adaylarından, derste edindikleri bilgileri kullanarak, yaşadıkları veya tanık oldukları siber zorbalık olaylarını yazmaları için ev ödevi verilmiştir. Öğretmen adaylarının yazıkları anekdotlar, döküman analizi ile değerlendirilerek, siber zorbalığa yönelik, deneyimleri, izlenimleri ve algıları belirlenmiştir. İçerik analizinde oluşturulan kategoriler, mağdur profilleri, araç ortamlar, siber zorbalık biçimleri, siber zorbalığın sebep olduğu problemler ve müdahaleler şeklindedir. Elde edilen bulgulara göre; a) Öğretmen adaylarının yaşadıkları veya tanık oldukları 42 siber zorbalık olayı olmuştur. Bu olayların %55'inde kızlar mağdur olmuştur. b) Siber zorbalık olaylarının %22'si sosyal ağ (Facebook), çevrimiçi oyun, tartışma grubu, çevrimiçi kumar siteleri gibi sanal ortamlarda ve %18'i cep telefonu kullanarak arama yapma, mesajlaşma ve ses/görüntü kaydı alma biçiminde gerçekleşmiştir. Olayların %11'inde anlık mesajlaşma ve %8'inde e-posta kullanılmıştır. c) En çok görülen siber zorbalık biçimleri sırasıyla, taciz, kışkırtma, gizlenme, takipçi taciz ve itibarsızlaştırma olmuştur. d) Siber zorbalık olaylarının en çok sırasıyla, çeşitli psikolojik sorunlara, paranoya, sosyal kaygı, akademik başarısızlık, isteksizlik, aşağılanma hissi, çaresizlik, düşük öz saygı ve intihar girişimi gibi sorunlara sebep olduğu belirlenmiştir. e) Siber zorbalık olaylarında zorbalıların en çok gösterdiği tepki, pişmanlık olmuştur. Siber mağdurların hiçbir tepki göstermeden zorbalığın sonlanmasını bekledikleri belirlenmiştir. Siber mağdurların en çok aldıkları önlemler ise zorbalılarla iletişimi kesmek (engellemek), aile ve arkadaş desteği ile yasal desteğe başvurmak olmuştur. Araştırmanın sonunda, öğretmen adaylarına verilen eğitimin, siber zorbalık farkındalıklarını artırdığı tespit edilmiştir.

Ayas ve Horzum (2011), öğretmenlerin siber zorbalığa yönelik algılarını ve bu algıların çeşitli değişkenler açısından farkını incelemek amacıyla, okullarda aktif olarak görev yapan 140 öğretmen ile bir araştırma yapmışlardır. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen, 5'li Likert tipli ve 20 sorulu bir ölçek ile toplanmıştır.

Öğretmenlerin siber zorbalığa ilişkin algıları, ölçekteki her maddeden aldıkları puan hesaplanarak değerlendirilmiştir. Algıların çeşitli değişkenlere göre değişimi ise t-testi ve ANOVA ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin, algı ölçeğindeki tüm maddelerdeki ve toplamdaki ortalamaları yüksek bulunmuştur. Buna bağlı olarak, veri toplama aracında yer alan ve öğretmenlerin yüksek oranda katılım gösterdikleri maddeler; a) siber zorbalığı belirlemek için öğrencilere anket uygulanması; b) önlemek için öğrenci, okul personeli ve ailelerin bilgilendirilmesi, sınıf dışı etkinlikler yapılması, ailelerden yardım alınması ve medya aracılığıyla bilgilendirme çalışmaları yapılması ve c) müdahale yöntemi olarak, siber zorbalıkların cezalandırılması ve mağdurların psikolojik yardım alması şeklindedir. Öğretmenlerin siber zorbalık algıları ile cinsiyet, mesleki kıdem, yaş, branş ve siber zorbalık araçlarını kullanım durumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Ryan, Kariuki ve Yılmaz (2011), Kanada ve Türkiye'deki öğretmen adaylarının, siber zorbalığın ciddiyet boyutuna, okuldaki siber zorbalık olaylarını tanıma ve bunlarla baş etme yeterliliklerine ilişkin algılarını belirlemiş ve iki ülkedeki katılımcı görüşlerinin karşılaştırmışlardır. Araştırmaya Türkiye'den 163, Kanada'dan 241 öğretmen adayı katılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; a) Türkiye'deki katılımcıların %72'si ve Kanada'dakilerin %80'i, siber zorbalığın okullarda bir sorun olduğunu düşünmektedir. c) Türkiye ve Kanada katılımcılarının çoğu (sırasıyla %86 ve %94), öğrencilerin siber zorbalıktan etkilendiğini belirtmiştir. c) Türkiye ve Kanada'daki öğretmen adayları (sırasıyla %77 ve %81) siber zorbalık konusunda endişeli olduklarını belirtmişlerdir. d) Türkiye'deki öğretmen adayları (%51) siber zorbalık olaylarını tanımlamada, Kanada'dakilere göre (%30) kendilerini daha çok yeterli hissetmektedir. e) Katılımcıların yarısından azı siber zorbalıkla baş etme konusunda kendilerini yeterli bulmaktadır. Bu bulguların yanı sıra Türkiye'deki öğretmen adaylarının %90'ı, okulların siber zorbalık ilkeleri belirlemesi gerektiğini; %88'i, siber zorbalık konusunda personel eğitimi sağlamak için okullarda çalışmalar yapılması gerektiğini; %91'i, öğretmenlerin, öğrencileri siber zorbalık konusunda eğitmek için bir eğitim programı kullanmaları gerektiğini; %84'ü, öğretmenlerin siber zorbalıkla ilgili sınıf etkinlikleri düzenlemesi gerektiğini; %81'i, okul yöneticilerinin siber zorbalıkla ilgili okul etkinlikleri düzenlemesi gerektiğini ve %85'i okulların siber zorbalık konusunu ailelerle tartışması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Arıca ve diğerleri (2008), öğrencilerin sanal zorbalık deneyimlerini ve bunlarla baş etme yöntemlerini belirlemek üzere bir çalışma yapmışlardır. Bu amacı

gerçekleştirmek üzere 269 ortaokul öğrencisinden veri toplamışlardır. Araştırmanın bulgularına göre; a) Öğrencilerin %35.7'sinin siber zorbalık yaptığı, %5.9'unun siber mağduriyet yaşadığı ve %23.8'inin hem siber zorba hem de siber mağdur olduğu belirlenmiştir. b) Erkek öğrenciler kızlara göre daha fazla siber zorba, siber mağdur ve siber zorba/mağdur olmuştur. c) İnternet kullanım sıklığı arttıkça siber zorba ve siber mağdur olma riskinin arttığı bulunmuştur. d) Öğrencilerin en fazla sergiledikleri siber zorbalık davranışları, yüz yüze söylenemeyecek sözleri çevrimiçi ortamlarda söylemek, başka kimliğe bürünmek, doğru olmayan şeyler söylemek, virüslü e-posta yollamak ve başkalarının fotoğraflarını izinsiz paylaşmak olmuştur. e) En çok maruz kalınan siber zorbalık davranışları ise sanal ortamda hakaret ve tehdit olarak belirlenmiştir. f) Siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin dörtte biri (%25) yaşadıkları olaydan ailelerine ve arkadaşlarına söz ettiğini belirtmiştir. g) Siber mağdur öğrencilerin olaya karşı en çok sergiledikleri müdahale (%30.6) siber zorbayı engelleme (yapmamasını söylemek veya kullanıcı adını değiştirmek) olmuştur.

Topçu ve diğerleri (2008), ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerini ve siber zorbalığa müdahale yöntemlerini incelemek üzere 183 ortaokul öğrencisinden veri toplamışlardır. Elde edilen sonuçlara göre; a) İnternet temelli iletişim araçlarını daha sık kullanan ve devlet okullarında öğrenim gören öğrencilerin siber zorba ve siber mağdur olma risklerinin daha fazla olduğu bulunmuştur. Özel okullarda öğrenim görenler için internet temelli iletişim araçlarını kullanım sıklığı anlamlı bir yordayıcı olmamıştır. b) Devlet okullarındaki öğrenciler, siber zorbalığa maruz kaldıklarında en çok öfke (%44.8) ve üzüntü (%21) duyduklarını; özel okuldakiler ise en çok umursamadıklarını (%34.6) ve öfke (%29.5) duyduklarını belirtmiştir. c) Siber mağduriyet yaşayan ve devlet okuluna devam eden öğrenciler, en çok arkadaşlarından (%28.6) ve kardeşlerinden (%17.1); özel okula devam edenler ise en çok arkadaşlarından (%43.6) ve ailelerinden (%15.4) yardım istediklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, devlet okulundakilerin %23.8'i ve özel okuldakilerin %29.5'i yaşadıkları siber zorbalık olayından hiç kimseye söz etmemektedir.

Siber zorbalıkla baş etme konusundaki ulusal literatür incelendiğinde, yalnızca öğrencilerle (Arıcak ve diğerleri, 2008; Bayar ve Uçanok, 2012; Semerci, 2015), yalnızca öğretmenlerle (Horzum ve Ayas, 2013; Yenilmez ve Seferoğlu, 2013) veya öğretmen adaylarıyla (Akbulut ve Çuhadar, 2011; Ryan ve diğerleri, 2011) yapılan araştırmaların olduğu görülmektedir. Araştırmalarda siber zorbalığı tanıma (Yenilmez ve Seferoğlu, 2013), önleme (Bayar ve Uçanok, 2013) ve müdahale (Topçu ve diğerleri,

2008) boyutlarının ele alındığı belirlenmiştir. Örneğin, tanıma ve müdahale boyutlarının birlikte ele alındığı ve öğretmen adaylarıyla yapılan bir çalışmaya (Akbulut ve Çuhadar, 2011; Topçu ve diğerleri, 2008), önleme boyutunun ilkeler ve eğitim verme alt boyutlarında, öğretmen adayları ile yapılan bir çalışmaya (Ryan ve diğerleri, 2011), öğrencilerle siber zorbalık müdahalesine yönelik çalışmalara (Arıcak ve diğerleri, 2008; Semerci, 2015) rastlanmıştır. Literatürde rastlanan başka bir araştırmada öğretmenlerin siber zorbalığı tanıma, önleme ve müdahale boyutlarına ilişkin algıları incelenmiştir (Ayas ve Horzum, 2011). Öte yandan, birden çok paydaşın veya tüm paydaşların dâhil edildiği, siber zorbalığın tüm boyutlarındaki farkındalık düzeylerini belirlemeye dönük araştırmalara ulusal literatürde rastlanmamıştır.

2.2.5. Siber Zorbalıkla Baş Etmeyle İlgili Uluslararası Araştırmalar

Bu bölümde siber zorbalıkla baş etme konusunda yapılmış uluslararası araştırmalara yer verilmiştir.

DeSmet ve diğerlerinin (2015), siber zorbalıkla baş etme etkinlikleri ile buna yönelik algılarını analiz ettikleri araştırmalarında, 451 eğitimciden anket yoluyla veri toplamışlardır. Elde edilen bulgulara göre; a) eğitimcilerin çoğu siber zorbalıkla baş etmek için uzmanlarca önerilen etkinliklerde bulunmaktadır. Bu etkinlikler, mağduru destekleyici tavsiyelerde bulunma (%69.5), diğerlerini destekleme (%37), aileleri dâhil etme (%36.4) ve öğrencilerle konuşmalar yapma (%36.3) gibidir. Öte yandan, eğitimcilerin bir kısmı disiplin uygulama (%39.5), mağdura zorbayla konuşması yönünde tavsiye verme (%27) gibi uzmanlarca önerilmeyen etkinlikler yapmaktadır. b) Eğitimcilerin %1.5'inin ise siber zorbalık olayını görmezden gelme yolunu tercih ettiği belirlenmiştir. c) Eğitimcilerin yarısına yakını (%46), siber zorbalık karşıtı eylemde bulunmalarının olumlu etkisinin olacağını düşünmektedir. d) Siber zorbalıkla baş etme etkinliklerine profesyonelleri (%67.1) ve aileleri (%57.6) dâhil etmenin veya zorbayla (%57.4) veya diğer öğrencilerle (%39.9) konuşmanın da olumlu etki edeceğini ifade etmişlerdir. e) Eğitimcilerden bazıları (%16), disiplin uygulamanın siber zorbalıkla baş etmede olumlu etki yaratmayacağını düşünmektedirler. f) Eğitimcilerin çoğuna göre (%73.2) başkaları kendilerinden, okul çevresini bilgilendirerek siber zorbalığa karşı önlem almalarını beklemektedir. g) Eğitimcilerin yarısından fazlası (%64.4) öğrencileriyle iyi bir eğitici-öğrenci ilişkisi kurduklarını; dörtte birinden azı ise (%22.8), siber zorbalıkla baş etmek için oldukça yeterli olduklarını düşünmektedirler.

Herrera ve diğeri (2015), öğrencilerin siber zorbalığa ilişkin algılarını test etmek üzere, ortaokul 7, 8 ve 9. sınıf öğrencileri (n=329) ile nicel bir araştırma yapmışlardır. Öğrencilerin siber zorbalık algıları ile öğretmenlerin algıları arasındaki farkı belirlemek üzere, öğretmenlerin (n=35) de görüşleri alınmıştır. Ölçme aracı olarak dördümlü Likert tipli bir ölçek kullanılmıştır. Likert ölçeğe verilen yanıtlar 1 (kesinlikle katılmıyorum), 2 (katılmıyorum), 3 (katılıyorum) ve 4 (kesinlikle katılıyorum) şeklindedir. Araştırmanın öntest sonuçlarına göre; a) 'siber zorbalığın okulda bir problem durumunda olması'; 'siber zorbalığın öğrenciler arasında popüler algılanması'; 'siber zorbalığın güvenilen bir öğretmene, yöneticiye veya yetişkine anlatılması' maddelerine öğrenciler ve öğretmenler ortalama 2 (katılmıyorum) yanıtı vermiştir. b) 'Güvenli internet kullanımı ve siber zorbalığın önlenmesi konusunda okulun yeterince çalışma yapması', 'siber zorbalığın nasıl bildirileceğinin bilinmesi', 'öğretmenlerin siber zorbalık olaylarının nasıl tanınacağını ve uygun yollarla olaylara nasıl müdahale edeceğini bilmesi', 'okulun siber zorbalığı önlemek ve durdurmak için yeterince çalışma yapması' maddelerine ise öğrenciler ve öğretmenler 3 (katılıyorum) yanıtı vermiştir. c) Öğretmenler ile öğrencilerin algılanan siber zorbalık etkileri ve olayların bildirilme yollarına ilişkin yanıtları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Siber zorbalığın olumsuz etkilerine ilişkin öğretmenlerin algıları öğrencilere göre daha yüksek; olayların bildirilme yollarına ilişkin öğrenci algıları ise öğretmenlere göre daha yüksek bulunmuştur. d) Yedi, sekiz ve dokuzuncu sınıf öğrencilerine yönelik siber zorbalık müdahalesi ve müfredat ihtiyacı ile ortaokul öğretmenlerine yönelik eğitim ihtiyacının olduğu belirtilmiştir.

Khan (2015) yüksek lisans tez çalışmasında, ortaokul öğretmenlerinin siber zorbalığa eğitsel olarak nasıl müdahale ettiklerini incelemeyi amaçlamıştır. Bu nitel araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme sorularından oluşan bir formla toplanmıştır. Araştırma, biri öğretmen, diğeri rehber öğretmen olan iki katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların ikisi de, zorbalık ve siber zorbalık konusunda oldukça deneyimli öğretmenlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; a) zorbalık karşıtı eğitimin aile-okul yönetimi-öğrenci üçlüsünü içermesi gerekmektedir. b) Kapsayıcı ve herkes için güvenli bir okul ortamı yaratmak konusunda, okul personeli, aileler ve öğrenciler arasında sosyal uyum olması gerekmektedir. c) Zorbalığı önlemek için öğrencilerle empati kurmak oldukça önemlidir. Bunun için okulda, öğrenciler için empatik bir ortam kurmak gerekmektedir.

Kowalski ve diğ erleri (2014), 131 araştırmayı ele aldıkları bir meta-analiz çalışması yapmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre; a) siber mağdur olma ile siber zorbalık yapma arasında pozitif ve güçlü; gerç ek yaşamda zorbalık yapma ile siber zorbalık yapma arasında pozitif ve orta düzey ilişki bulunurken, siber zorbalık ile gerç ek yaşamda mağdur olma arasında düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. b) Riskli çevrimiçi davranışlar, internet kullanım sıklığı ve öfke ile siber zorbalık arasında pozitif ve düşük düzeyli ilişkiler tespit edilmiştir. c) Okul güvenliği, empati, okul iklimi ve ebeveyn kontrolü ile negatif ve düşük düzeyli ilişkiler belirlenmiştir. d) Siber zorba olma ile madde ve alkol kullanımını arasında pozitif ve orta düzey, anksiyete bozukluğu ve depresyon arasında pozitif ve düşük düzeyde ilişki olduğu ifade edilmiştir. e) Siber zorbaların, düşük yaşam memnuniyeti, düşük öz saygı, düşük akademik başarı ve yüksek düzeyde yalnızlık gösterdikleri tespit edilmiştir. f) Siber mağdur olmanın en güçlü yordayıcısının gerç ek yaşamdaki mağduriyet olduğu belirlenmiştir. g) Siber mağdurların gerç ek yaşamda zorbalık yaptığı ifade edilmiştir. h) Siber mağdur olma ile öfke, riskli çevrimiçi davranışlar, internet kullanım sıklığı, sosyal anksiyete bozukluğu, kayıtsızlık ve hiperaktiflik arasında düşük düzeyde ilişkiler tespit edilmiştir. i) Yüksek düzeyde siber mağduriyet gösteren bireyler aynı zamanda yüksek düzeyde intihar düşüncesi, depresyon, anksiyete bozukluğu, yalnızlık, bedensel ve duygusal problem ile madde ve alkol kullanım oranı göstermiştir. Ek olarak siber mağdur bireylerin, düşük öz saygı, antisosyal davranışlara da sahip olduğu belirtilmiştir.

Ortega-Baron ve diğ erlerinin (2015), 1062 öğrenci ile (11-18 yaş arası) yaptıkları araştırmanın amacı okul ve aile ortamının siber mağdurlar üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırmada üç siber mağdur grubu tanımlanmıştır. ‘Ayda bir iki kez’ veya ‘toplamda iki-üç kez’ siber mağduriyet yaşayanlar ‘orta düzey siber mağdur’; ‘haftada bir iki-kez’ ve ‘her gün veya neredeyse her gün’ siber mağduriyet yaşayanlar ‘ileri düzey siber mağdur’ ve hiç siber zorbalık yaşamayanlar ise ‘mağdur olmayan’ şeklinde gruplandırılmıştır. Veri toplama aracı olarak, 18 maddelik ‘mobil cihaz ve internet yoluyla yaşanan zorbalık ölçeği’ (dörtlü Likert); 6 maddelik ‘mobil cihaz ve internet zorbalığının düzeyini belirleme ölçeği’ (6 seçenekli); 12 sorudan oluşan, akademik benlik algısına ve aileye dönük benlik algısına ilişkin maddeler içeren ‘benlik algısı ölçeği’ (1-99 arası puanlama); 30 doğru/yanlış sorusundan oluşan ‘sınıf ortamı ölçeği’ ve 27 doğru/yanlış sorusundan oluşan ‘aile ortamı ölçeği’ kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; a) Siber mağdur olan öğrencilerin %20.5’i orta düzey, %5.5’i ileri düzey siber mağdur kategorisindedir. b) Siber zorbalığın, akademik benlik algısı,

okula katılım, okula bağlılık, öğretmen desteği, aileye dönük benlik algısı, aile uyumu ve ailedeki açık iletişim gibi değişkenlerle arasında negatif; ailedeki çatışma değişkeni ile arasında pozitif ilişki bulunmuştur. c) Tüm okul ve aile değişkenlerinde, ileri düzey ve orta düzey siber mağdurlar ile mağdur olmayanlar arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Örneğin, ileri ve orta düzey siber mağdurların akademik benlik algısı mağdur olmayanlarınkine göre daha düşük bulunmuş; ileri ve orta düzey siber mağdurların akademik benlik algıları arasında fark bulunmamıştır. İleri düzey siber mağdurların okula özgü değişkenlerdeki (katılım, bağlılık, öğretmen desteği) puanları mağdur olmayanlara göre daha düşük olmuştur. Aile benlik algısı ve aile ortamına dönük değişkenlere (uyum, açık iletişim) bakıldığında, ileri düzey siber mağdurların mağdur olmayanlara göre daha düşük puanlara sahip olduğu görülmüştür. Buna ek olarak ileri düzey siber mağdurların ifade ettikleri aile çatışma düzeyleri mağdur olmayanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Orta düzey mağdurlar ile mağdur olmayanlar arasında aile çatışma değişkenine yönelik anlamlı fark bulunmamıştır. d) Regresyon analizi sonuçlarına göre, okul ve aile değişkenleri, mobil cihazlar ve internet yoluyla yaşanan zorbalığın, sırasıyla- %6.2 ve %9.7' sini açıklamaktadır.

Pabian ve Vandebosch (2015), siber zorbalık ile okula ve öğretmene bağlılık arasındaki iki yönlü ilişkileri tespit etmek amacıyla, 2128 ortaokul ve lise öğrencisi ile bir çalışma yapmışlardır. Boylamsal araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada, öğrencilerden altı ay arayla iki kez veri toplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; a) Son altı ayda başkasına siber zorbalık yaptığını belirten öğrenci oranı birinci ölçümde %10.2, ikinci ölçümde %10.3 olmuştur. Siber zorbalığa maruz kalma oranları ise birinci ve ikinci ölçümde sırasıyla %11.2 ve %11.1'dir. b) Araştırmanın tüm bağımlı değişkenleri (okula ve öğretmene bağlılık, siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma) geçen sürede sabit kalmıştır. Okul ve öğretmenle zayıf ilişkiler kuran öğrencilerin daha çok siber zorbalık yaptığı gözlenmiştir. Kız öğrencilerin okula bağlılığı, erkeklere göre daha yüksek, siber mağdur olma oranları ise erkeklerden daha düşük bulunmuştur. c) Birinci ölçümdeki düşük öğretmene bağlılık düzeyi, daha sonra (ikinci ölçümde) gerçekleşecek siber zorbalık yapma davranışını öngörmektedir. Birinci ölçümdeki siber zorbalık yapma davranışı da, ikinci ölçümdeki düşük öğretmen bağlılığını öngörmektedir. d) Okula bağlılık ile siber zorbalık yapma arasında (birinci ölçümden ikinci ölçüme) anlamlı bir yordama ilişkisi bulunmamıştır. e) Birinci ölçümdeki zayıf okul bağlılığı, (ikinci ölçümdeki) siber zorbalık mağduriyeti riskini

artırmaktadır. Öğretmen bağlılığı ile siber mağduriyet arasında yordama ilişkisi bulunmamıştır.

Spears ve diğerleri (2015) tarafından Avustralya'daki öğretmen adaylarının zorbalık ve siber zorbalık konusundaki bilgilerini ve algılarını belirlemek amacıyla, tarama modelini kullanarak, kesitsel bir keşif araştırması yapmışlardır. Araştırma, Avustralya'daki üç farklı üniversiteye devam eden öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiştir. Nitel ve nicel sorular içeren bir anket ile veri toplanmıştır. Öğretmen adayları, yaptıkları tanımlarda siber zorbalığın üç özelliğini öne çıkarmışlardır: zarar verme isteği, güç dengesizliği ve tekrarlı davranışlar olması. Araştırma sonuçlarına göre Avustralya'daki öğretmen adaylarının, zorbalık ve siber zorbalığın yapısını bildikleri, müdahale etme konusunda çoğunluğunun kendini yeterli ve bilgili hissettiği ve zorbalık/siber zorbalık davranışlarını, zorbalık/siber zorbalık olmayan davranışlardan ayırt edebildiği tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının çoğu, siber zorbalık olaylarının ciddiyet seviyesini ayırt edebilmiştir. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre, kadın ve erkek öğretmen adaylarının siber zorbalığa maruz kalan öğrencilere verecekleri tavsiyeler farklılaşmıştır. Kadınlar daha çok duygusal kontrole dönük (ağlama, korkma, vb.), erkekler daha çok yardım istemeye dönük (bir öğretmene anlat, bir yetişkinden yardım iste, vb.) önerilerde bulunmuştur.

Boulton, Hardcastle, Down, Fowles ve Simmonds (2014), öğretmen adaylarının gerçek yaşam zorbalığının türlerine ve siber zorbalığa yönelik algılarını ve tepkilerini karşılaştırmak amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Bu amaçla yaşları 18-54 arasında olan 222 öğretmen adayından veri toplamışlardır. Katılımcılara, gerçek yaşam zorbalığının türlerini içeren iki hikâye ile siber zorbalık içeren iki hikâye sunumu yapılmış ve daha sonra onlardan, beşli Likert tipli ölçeği doldurmaları istenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, a) Zorbalık türlerinin en tehlikeli olandan en aza doğru sıralaması fiziksel, sözel, siber ve ilişkisel zorbalık şeklinde yapılmıştır. b) Mağdur öğrenciyle en çok empati kurdukları zorbalık türleri sırasıyla, fiziksel, sözel, siber ve ilişkisel zorbalıktır. c) Öğretmen adayları kendilerini en çok sırasıyla, fiziksel, sözel, ilişkisel ve siber zorbalık olayları ile baş etmeye hazır hissetmektedir. e) En çok sırasıyla, fiziksel, sözel, siber ve ilişkisel zorbalık olaylarına müdahale etmeye istekli olmuşlardır.

Compton ve diğerleri (2014), öğrencilerin, öğretmenlerin ve anne-babaların, öğrencileri zorbalık ve siber zorbalık yapmaya motive eden faktörler hakkındaki görüşleri belirlemek amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Araştırmada odak grup görüşmeleriyle, nitel veriler toplanmıştır. Araştırmaya, 9 veya 10. Sınıfa devam eden

öğrenciler, 9. sınıfların dersine giren öğretmenler ve 9. sınıfta çocuğu olan anne-babalardan oluşan toplam 35 kişi katılmıştır. Gruplara, zorbalık ve siber zorbalık kavramlarından ne anladıkları ile öğrencilerin zorbalık ve siber zorbalık yapma nedenlerinin ne olduğuna dair dört soru sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre; a) siber zorbalığın tanımını yaparken öğrenci ve aileler, “güç dengesizliği” özelliğini, öğretmenler ise “kasıtlı olarak zarar vermek” özelliğini vurgulamış, “tekrarlanma” özelliği ise hiçbir grup tarafından ifade edilmemiştir. b) “Cezalandırma/öç alma” faktörü, üç grup tarafından da ifade edilen ama öğrenciler tarafından en çok vurgulanan siber zorbalık yapma nedeni olmuştur. Ailelere göre siber zorbalık yapmaya iten ön önemli faktör, “Kimliği gizleyebilme özelliği” olmuştur. Öğrenciler ve bazı öğretmenler de kimliği gizleyebilme özelliğinin siber zorbalık yapma nedeni olduğunu ifade etmiş olsa da, bazı öğretmenler bu özelliğin siber zorbalık yapma nedeni olamayacağını vurgulamıştır. “Güç ve statü kazanma” faktörü en çok aileler tarafından vurgulanmış; fakat öğrenciler ve öğretmenler tarafından motivasyon sebebi olarak görülmemiştir. “Eğlenme/sıkıma” faktörü, en çok öğrenciler tarafından vurgulanan ve anne-babaların da motivasyon sebebi olarak gördükleri bir sebep olmuştur. Öğretmenler eğlence veya sıkıntıyı giderme amacıyla siber zorbalık yapılabileceğini belirtmemiştir. Son olarak, “kolay olması” faktörü, en çok öğretmenler tarafından sözü edilen, anne-babaların tartışmalarında çok az geçen ve öğrencilerin ise hiç söz etmedikleri sebep olmuştur.

Houng ve Chou'nun (2013), Tayvan'da K-12 düzeyindeki okullarda görev yapan 2781 öğretmen ile yaptıkları araştırmanın amaçları; öğretmenlerin, siber zorbalığın biçimleri ve kullanılan araçlar, kimliği gizleyebilme ve öğrencilerin siber zorbalık müdahalelerine yönelik algılarını, siber zorbalık deneyimleri ve bunlara yönelik kaygılarını ve siber zorbalıkla ilgili sahip oldukları ön bilgilerinin, siber zorbalık algıları ve siber zorbalıkla mücadele çabaları üzerindeki etkilerini belirlemektir. Veri toplama aracı olarak 4'lü Likert tipli ölçek kullanılmıştır. Elde edilen bulgular şöyledir: a) Öğretmenlerin %80.7'si okullarında en az bir alay davranışı, %70.7'si en az bir tehdit veya taciz davranışı, %66.3'ü en az bir söylenti yayma davranışı ve %51.9'u en az bir utandırıcı fotoğraf/video yayınlama davranışı yaşandığını belirtmiştir. b) Öğretmenlere göre, öğrencilerin en çok sergiledikleri siber zorbalık davranışları sırasıyla utandırıcı fotoğraf/video paylaşma, tehdit veya taciz, alay etme ve söylenti yayma iken; siber zorbalıkta en çok kullanılan araçlar sırasıyla anlık mesaj, sohbet odaları, Web siteleri, duyuru panoları, e-posta, cep telefonları ve sosyal ağ siteleri olmaktadır. c) Öğretmenlerin çoğu (%81.7) siber zorbalık yapan öğrencilerin

davranışlarını gizleme eğilimi gösterdiklerini düşünmektedir. Yarısından azı ise (%49) siber zorbalık yapan öğrencileri tanıyabileceğini belirtmiştir. d) Öğretmenlerin %44.8'i siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerinin yardım isteyeceğini; %56.3'ü siber mağdur öğrencilerin mağduriyetlerini gizleme eğilimi göstereceğini ve %60.7'si siber zorbalığa tanık olan öğrencilerin tanık oldukları olayı kendilerine bildireceğini düşünmektedir. e) Öğretmenlerin %70.7'si siber zorbalık ve etkileri konusunda endişe duyduklarını, %94.5'i, siber zorbalığı önlemeye dönük kılavuzların gerekli ve yararlı olduğunu düşünmekte; fakat yalnızca %12.6'sı öğrencilerine bu tür kılavuzlar sağladığını ifade etmektedir. f) Öğretmenlerin çoğu (%87.9), öğrencilerinin siber zorbalığa dâhil olmaları durumunda hemen müdahale edebileceğini belirtmişlerdir.

Cassidy ve diğerleri (2012), eğitimciler ile yaptıkları nitel araştırmanın amacı, eğitimcilerin siber zorbalık deneyimlerini, sosyal ağ teknolojileriyle ilgili bilgilerini, siber zorbalığın önlenmesine verdikleri önemi ve siber zorbalığa yönelik çözüm önerilerini belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, öğrenci sayısı 1000'in üzerinde olan, teknolojik açıdan iyi donanıma sahip iki liseden 17 eğitimci ile görüşme yapmışlardır. Kullandıkları görüşme formu, yarı yapılandırılmış ve açık uçlu 16 sorudan oluşmuştur. Bunun yanı sıra, seçenekleri Likert tipli olan, üç kapalı uçlu soru sorulmuştur. Araştırmanın bulguları şöyledir: a) Öğretmenler sohbet odası ve blog gibi ortamlara çok aşına değildir. Genellikle YouTube ve Facebook ile e-posta ve cep telefonu kullanmaktadırlar. b) Öğretmenlerin çoğu (%59) siber zorbalık konusunda endişeli veya çok endişeli olduklarını belirtmişlerdir. c) Öğretmenlerin dörtte birine yakını (%23.5) okullarında herhangi bir siber zorbalık olayı olmadığını ifade etmişler; aynı okuldaki öğrencilerin %36'sı bir önceki eğitim öğretim yılında siber zorbalık olayına dâhil olduklarını, %32'si ise siber zorbalık mağduru olduklarını belirtmiştir. d) Okul bölgesinde (eğitim müdürlükleri) teknolojiyle ilgili önceliklere rağmen, ne okul bölgesinde ne de okullarda siber zorbalığa özgü stratejiler bulunmamakta, bunun yerine öğretmenler, eğitim müdürlüklerinin zorbalık stratejilerini kullandığını belirtmektedir. e) Öğretmenlerin %82.4'ü, siber zorbalığın önlenmesini önemli veya çok önemli bulmaktadır. f) Öğretmenler Facebook ve Youtube gibi sosyal ağlardan korkmak ve okullarda kullanılmasını yasaklamak yerine, bunlara yararlı iletişim ve eğitim araçları olarak bakmak gerektiğini ifade etmişlerdir.

Kennedy ve diğerleri (2012), 98 öğretmen ve 41 okul yöneticisi olmak üzere 139 katılımcıyla gerçekleştirdikleri araştırmalarında, okul zorbalığı konusunda öğretmen ve yöneticilerin algıları arasındaki farkı ortaya koymayı amaçlamışlardır. Tarama modeli

ile yapılan bu araştırmada, 10 Likert tipli sorudan oluşan Zorbalık Algı ölçeği kullanılmışlardır. Veri analizi Mann Whitney U testi ile yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular şöyledir: a) Eğitimcilerin %93'ü zorbalık konusunda daha fazla eğitim almak istediklerini ifade etmiştir. b) %90'ı zorbalığı önleme konularının tüm eğitim kademelerinin müfredatında, yer alması gerektiğini belirtmiştir. c) zorbalığı önlemede eğitimcilerin önemli bir role sahip olduğuna inanan eğitimcilerden, öğretmenlerin sıra ortalaması 63.58 iken yöneticilerin ortalaması 85.35 olmuştur. Bu soruda, öğretmen ve yöneticilerin yanıtları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. d) Zorbalık eğitiminin ilk, orta ve lise türü okulların eğitim programlarında olması gerektiğini belirten öğretmenlerin puan ortalaması 68.83 iken, yöneticilerin ortalaması 72.80 olmuştur. Öğretmen ve yöneticilerin bu soruya ilişkin yanıtları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. e) Zorbalık eğitimi ve mesleki gelişimin gerekli olduğunu düşünen öğretmenlerin ilgili sorulara verdikleri yanıtlardaki puan ortalamaları 62.92 iken, yöneticilerin ortalaması 86.93 olmuştur. Bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. f) Zorba veya mağdur öğrencilerin aileleriyle görüşürken ne kadar güvende hissettikleri sorusuna verilen yanıtlardaki öğretmen ortalaması 76.16 iken, yöneticilerin ortalaması 55.27 olmuş ve bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Hoff ve Mitchell (2009), öğrencilerin siber zorbalık deneyimleri ile okul yöneticilerinin siber zorbalık müdahalelerine ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmalarında 351 öğrenciden veri toplamışlardır. Araştırma bulgularına göre, a) Kızların (%72.1) siber mağdur olma oranları, erkeklere göre (%27.9) oldukça yüksek bulunmuştur. b) Siber zorbalık olayları en çok, ayrılma (%41), kıskançlık (%20), hoşgörüsüzlük (%16) ve çeteleşme (%14) gibi ilişki sorunlarından ortaya çıkmaktadır. c) Öğrencilerin yarısından fazlası (%52), siber zorbalık yapmayı en çok kolaylaştıran sebebin, kimliği gizleyebilme özelliği olduğunu ifade etmişlerdir. d) Siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin en çok öfke, çaresizlik, üzüntü ve korku gibi olumsuz duygular yaşadıkları belirlenmiştir. e) Öğrencilerin %65.3'ü siber zorbalığın, kendilerinin herhangi bir şey yapmasına gerek kalmadan son bulacağına inanmakta iken; birçok öğrenci, sanal zorbalık davranışlarının sonlanmayacağını ve gittikçe artacağını belirtmiş, bunun için ne yapmaları gerektiğini bilmediklerini ifade etmişlerdir. f) Öğrencilerin %35.9'u yaşadıkları siber zorbalık olaylarını ailelerine anlatırken, sadece %16.7'si okul yöneticilerine bu durumlardan söz etmiştir. Siber

zorbalığı okul yöneticilerine bildiren öğrencilerin çoğu (%70), yöneticilerin genellikle hiçbir müdahalede bulunmadıklarını veya olayla nadiren ilgilendiklerini belirtmiştir.

Kraft ve Wang (2009), ergenlerin çeşitli siber zorbalık önleme stratejilerinin etkileri ile ilgili görüşlerini belirlemeyi amaçladıkları araştırmalarında, 713 ortaokul ve lise öğrencisinden veri toplamışlardır. Veri toplama aracı olarak 39 soruluk bir anket kullanılmıştır. Anketin yanıtlanmasından sonra öğrenciler, siber zorbalıkta aldıkları rollere göre dört gruba ayrılmışlardır (siber zorbalar, siber mağdurlar, hem siber zorba hem mağdur olanlar ve siber zorbalığa katılmayanlar). Daha sonra, öğrencilerin siber zorbalıktaki rolleri ile siber zorbalığı önleme stratejilerinin etkililiğine ilişkin algıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Öğrencilerin değerlendirmeleri için 14 siber zorbalık önleme stratejisi sunulmuştur. Buna göre siber mağdur olan, hem siber zorba hem siber mağdur olan ve siber zorbalığa katılmayan öğrencilerin en etkili buldukları önleme stratejileri sırasıyla, a) zorbanın sosyal ağ sitelerini kullanımının engellenmesi, b) zorbanın bilgisayar ve cep telefonuna ailesi tarafından el konması, c) zorbayla ilgili açık kurallar konup ona ceza verilmesi, d) 20 saatlik kamu hizmeti cezası verilmesi ve e) zorbanın okulda ve evde bilgisayar kullanımının yasaklanması şeklindedir. Siber zorba grubundaki öğrencilerin en etkili buldukları önleme stratejileri ise sırasıyla 1) zorbanın sosyal ağ sitelerini kullanımının engellenmesi, 2) zorbanın bilgisayar ve cep telefonuna ailesi tarafından el konması, 3) zorbanın okulda ve evde bilgisayar kullanımının yasaklanması 4) sınıftaki öğrencilere siber zorbalığa maruz kaldıklarında ne yapmaları gerektiğinin anlatılması ve 5) Sıfır toleransın olduğu yeni siber zorbalık ilkeleri oluşturulması şeklindedir. Öğrencilerin siber zorbalıktaki rolleri, sekiz önleme stratejisinde anlamlı farklar ortaya çıkarmıştır. Bu stratejilerden bazıları, zorbaların ders dışı etkinliklere (ör. spor) katılımının yasaklanması, zorbanın siber zorbalıkla ilgili sunum yapması, zorbanın internet etiği derslerine katılması, zorbanın bilgisayar ve cep telefonu kullanımının yasaklanması şeklindedir. Siber zorbalık yapan (siber zorba veya hem siber zorba hem siber mağdur olarak) bir gruba dâhil olan öğrenciler, diğer gruptakilere göre, önleme stratejilerinin daha az etkili olduğunu ifade etmiştir.

Li (2008), öğretmen adaylarının siber zorbalıkla ilgili algılarını belirlemek amacıyla, 154 katılımcıya anket uygulamışlardır. Elde edilen bulgulara göre, a) öğretmen adaylarının üçte birine yakını (%31.9) siber zorbalığın okullarda bir problem olduğunu, üçte ikisine yakını (%65.5) öğrencileri etkilediğini ve yarısına yakını (%49.7) siber zorbalık hakkında endişeli olduklarını belirtmişlerdir. b) %13.1'i siber zorbalığı belirleme ve %11.1'i siber zorbalık olaylarını çözüme konusunda kendini yeterli

hissetmektedir. c) okulların siber zorbalıkla ilgili sorumluluklarına ilişkin olarak, katılımcıların %75.3'ü siber zorbalık ilkeleri oluşturmanın, %67.7'si öğretmenleri eğitmenin, %67.5'i ailelerle görüşme yapmanın, %53.2'si ders içi etkinlikleri yapmanın, %53.1'i ders dışı etkinlikler yapmanın ve %46.1'i siber zorbalığa yönelik eğitim programı uygulamanın gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Siber zorbalıkla baş etme konusunda yapılan uluslararası araştırmalar incelendiğinde, yalnızca öğrencilerden (Ortega-Baron ve diğerleri, 2015; Pabian ve Vandebosch, 2015), yalnızca öğretmen adaylarından (Boulton ve diğerleri, 2014; Spears ve diğerleri, 2015) ve yalnızca eğitimcilerden (DeSmet ve diğerleri, 2015; Khan, 2015) toplanan verilerle gerçekleştirilen araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Literatürde, siber zorbalığın tanıma (Boulton ve diğerleri, 2014; Ortega-Baron ve diğerleri, 2015), önleme (Pabian ve Vandebosch, 2015) ve müdahale (Hoff ve Mitchell, 2009; Khan, 2015) boyutlarına yönelik araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Önleme boyutundaki araştırmalarda genellikle yalnızca okul iklimi (Pabian ve Vandebosch, 2015), yalnızca eğitim (Kennedy ve diğerleri, 2012) veya yalnızca ilkeler (Cassidy ve diğerleri, 2012; Kraft ve Wang, 2012) alt boyutlarında ele alınmıştır. Teknolojik önlemlerin veya önleme boyutundaki tüm alt boyutların birlikte ele alındığı araştırmalara literatürde rastlanmamıştır. Öğrenci ve öğretmenlerin birlikte dâhil edildiği ve siber zorbalığın tüm boyutlarıyla ilgili farkındalık düzeylerinin araştırıldığı yalnızca bir çalışmaya rastlanmıştır (Herrera ve diğerleri, 2015). Öğrenci, öğretmen ve velilerin tümünden veri toplanarak gerçekleştirilen yalnızca bir araştırmaya rastlanmıştır (Compton ve diğerleri, 2014).

Ulusal ve uluslararası literatürdeki tüm araştırmalar değerlendirildiğinde, okulların veya tüm okul paydaşlarının, siber zorbalığın tanıma, önleme ve müdahale boyutlarının tümüne yönelik hazır olma durumlarının ele alındığı araştırmalara rastlanmamıştır. Bu durum, bu araştırmanın yapılma gerekçesini oluşturmuştur.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması, eğitim ortam ve materyallerinin geliştirilmesi ve uygulanması ile verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmanın birinci alt amacı, okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır oluş düzeylerini belirlemeye yöneliktir. Araştırmanın birinci aşamasını oluşturan birinci alt amacını gerçekleştirmek üzere, Türkiye'deki ortaokul ve liselerin, "Siber Zorbalık Farkındalık Profilleri" oluşturulmuştur. Bu aşamada genel tarama modellerinden ilişkiyel tarama yöntemi kullanılarak nicel veriler toplanmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2008). Karasar (2008), tarama araştırmalarını genel tarama ve örnek olay tarama olarak ikiye ayırmaktadır. Genel tarama modellerini de tekil ve ilişkiyel tarama olarak sınıflayan Karasar (2008), ilişkiyel tarama araştırmalarını, iki ya da daha çok değişkenin aralarındaki ilişkilerin de belirlenmek üzere incelendiği araştırma modelleri şeklinde tanımlamaktadır.

Araştırmanın ikinci alt amacı belirlenen okullardaki paydaşların siber zorbalığa yönelik eğitim ihtiyaçlarını tespit etmek; üçüncü alt amacı ise bu ihtiyaçlar doğrultusunda tasarlanan ve uygulanan eğitim ortam ve materyallerinin, paydaşların siber zorbalık farkındalıklarına sunduğu katkıyı ortaya koymaktır. Araştırmanın kinci ve üçüncü alt amaçlarını kapsayan ikinci aşaması, tekil tarama yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Tekil tarama araştırmalarında, değişkenlerin tek tek, tür ya da miktar olarak oluşumları belirlenmektedir (Karasar, 2008). Bu aşamada, birinci aşamaya dâhil edilmeyen iki okulda (bir ortaokul ve bir lise), paydaşların siber zorbalıkla ilgili eğitim ihtiyaçlarını belirlemek üzere, ihtiyaç analizi yapılmış, buna göre eğitim ortam ve materyalleri tasarlanmış, geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Eğitimin etkililiği ise katılımcı eğitimcilerden oluşan başka bir grup tarafından değerlendirilmiştir. Bu aşamanın verileri, nicel ve nitel olmak üzere karma yöntem ile elde edilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evrenini, Türkiye’de, MEB’e bağlı ortaokul ve liseler oluşturmaktadır. MEB’in verileri dikkate alındığında (MEB kurum listesi, 04.01.2013) Türkiye’de resmi ortaokul sayısı 15467, lise sayısı 6782 olarak tespit edilmiştir. Buna göre araştırmanın hedef evreninin büyüklüğü N=22249’dur.

3.2.1. Okulların Siber Zorbalık Farkındalık Profillerine İlişkin Verilerin Toplandığı Örneklem

Araştırmanın birinci aşamasını oluşturan birinci alt amacı, okulların siber zorbalık tehlikesiyle baş etmeye hazır oluş düzeylerini belirlemektir. Evrendeki ortaokul ve lise sayısının, araştırmacının ulaşamayacağı büyüklükte olması nedeniyle, bu amacı gerçekleştirmek üzere evrenden örneklem alma yoluna gidilmiştir. Örneklem seçiminde, tabakalı (stratified) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme, sınırları belirlenmiş bir evrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, 105). Balcı (2010) tabakalı örneklemeden, evrendeki alt grupların, örnekleme temsil edilmelerinin garanti altına alındığı bir yöntem olarak söz etmektedir. Bu örneklemede önemli olan nokta, her tabakadan seçilecek objenin elemanın sayısının, o tabakanın tüm evrene olan oranına göre belirlenmesidir (Kaptan, 1998, 119).

Araştırmanın örneklem büyüklüğü hesaplanırken, Cochran’ın (1962; Akt. Balcı, 2010) tabakalı örneklemede, örneklem büyüklüğünü saptamada yaygın olarak kullanılan formül kullanılmıştır.

$$n = \frac{t^2 (PQ)/d^2}{1 + (1/N) t^2 (PQ)/d^2}$$

Formülde;

- n : Örneklem büyüklüğünü,
- N : Evren büyüklüğünü,
- d : Tolerans düzeyini (.05 ya da .01),
- t : Güven düzeyinin tablo değerini (1.96 ya da 2.58),
- PQ : (.50)(.50)=.25 Maksimum örneklem büyüklüğü için örneklem yüzdesini göstermektedir.

Örneklem büyüklüğü hesaplanırken, N=22249, tolerans düzeyi d=.05; güven düzeyi t=1.96; maksimum örneklem büyüklüğü için örneklem yüzdesi, PQ=.25 alınarak formül uygulanmıştır. Yapılan hesaplamalar doğrultusunda araştırmanın örneklem

büyüklüğü 377,64 olarak bulunmuştur. Bunun yanısıra Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2007), farklı örnekleme hataları için, farklı evren büyüklüklerinden çekilmesi gereken örneklem büyüklüklerini hesaplayarak tablolaştırmıştır. Bu hesaplamalar Çizelge 1’de verilmiştir:

Çizelge 1

Örneklem büyüklüklerinin, farklı evren büyüklüklerine göre dağılımı

Evren Büyüklüğü	Kesinlik (Göz Yumulabilir Hata)				
	± %1	± %2	± %3	± %4	± %5
1.000	*	*	*	375	287
2.000	*	*	696	462	322
3.000	*	1334	787	500	341
4.000	*	1500	842	522	350
5.000	*	1622	879	536	357
10.000	4899	1936	964	566	370
20.000	6489	2144	1013	583	377
50.000	8057	2291	1045	593	381
100.000	8763	2345	1056	597	383
500.000 - ∞	9423	2390	1065	600	384

Kaynak: Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2007).

Çizelge 1’e göre, ±%5 örnekleme hata payına göre 22249 okuldan 377’sinin örnekleme alınması gerektiği görülmektedir. Bu da, Cochran’ın formülünde hesaplanan okul sayısı ile örtüşmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın en küçük örneklem büyüklüğü 377 okul olarak belirlenmiştir.

Örneklemin seçiminde *coğrafi bölge* ve *bilişim suç oranı* değişkenleri temel alınmıştır. Bilişim suçları ile siber zorbalık davranışlarının ortaya çıkmasında bir benzerlik olduğu düşünüldüğünden il seçiminde bu değişken kullanılmıştır. Coğrafi bölgelere göre illerin belirlenmesinde, Türkiye İstatistik Kurumu’nun, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması, birinci düzey ölçütleri esas alınmıştır (İBBS, 2005). Bu sınıflamada ülke evrenini temsil eden 12 bölge bulunmaktadır. Bu bölgeler Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz’dir. Bilişim suç oranlarına göre illerin belirlenmesinde ise İlbaş ve Köksal’ın (2011) “Türkiye Bilişim Suçları Raporu 1990-2011 Temmuz” adlı çalışmalarından faydalanılmıştır.

Bu çalışma; Türkiye’de mahkeme kayıtlarına geçen ilk bilişim suçunun işlendiği 1990 yılından 2011 yılının Temmuz ayına kadar yıl ve il bazında mahkemelere intikal eden 40 farklı suç maddesine ait 73.185 adet ceza ve hukuk davasının

dosya ve sanık sayıları açısından analizlerini içermektedir. Söz konusu dönemde yargılanan toplam 98.391 sanık bulunmaktadır. Çalışmada il ve yıl bazında 1990 yılı ile 2011 yılı Temmuz ayı arasındaki bilişim suçu konulu ceza ve hukuk davalarının dosya ve sanık sayıları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan dava dosyalarının kanun ve madde açıklamaları şöyledir:

1. TCK m.135, 136.137.138 Kişisel veriler ile ilgili suçlar
2. TCK m.142/2,e Nitelikli hırsızlık
3. TCK m.158/1,f Nitelikli dolandırıcılık
4. TCK m.226 Müstehcenlik
5. TCK m.243 Yetkisiz erişim
6. TCK m.244 Sisteme ve veriye müdahale
7. TCK m.245 Banka ve kredi kartlarının kötüye kullanılması
8. FSEK m.71,72,73 (Manevi mali haklar, koruyucu programları etkisiz kılma)
9. 5651 Sayılı kanuna muhalefet (İnternet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi)

Türkiye Bilişim Suçları Raporu'na göre illerin bilişim suç olanları Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2

1990-2011 yılları arasındaki nüfusa oranlı bilişim suçu dosya sayılarının, illere göre dağılımı

Sıra	İl	Toplam	Ortalama	Nüfus (2000)	/10.000
1	İstanbul	20412	949.40	10.018.735	20.37
2	Muğla	1444	67.16	715.328	20.19
3	Antalya	3469	161.35	1.719.751	20.17
4	İzmir	5876	273.30	3.370.866	17.43
5	Aydın	1491	69.35	950.757	15.68
6	Denizli	1286	59.81	850.029	15.13
7	Ankara	5984	278.33	4.007.860	14.93
8	Bursa	3120	145.12	2.125.140	14.68
9	Kocaeli	1674	77.86	1.206.085	13.88
10	Adana	2468	114.79	1.849.478	13.34
11	Batman	561	26.09	456.734	12.28
12	Uşak	360	16.74	322.313	11.17
13	Mersin	1836	85.40	1.651.400	11.12
14	Tekirdağ	684	31.81	623.591	10.97
15	Sakarya	822	38.23	756.168	10.87
16	Yalova	182	8.47	168.593	10.80
17	Çanakkale	481	22.37	464.975	10.34
18	Edirne	410	19.07	402.606	10.18
19	Gaziantep	1299	60.42	1.285.249	10.11
20	Eskişehir	711	33.07	706.009	10.07
21	Bolu	270	12.56	270.654	9.98
22	Kayseri	1046	48.65	1.060.432	9.86
23	Kırklareli	301	14.00	328.461	9.16
24	Balıkesir	950	44.19	1.076.347	8.83
25	Manisa	1084	50.42	1.260.169	8.60
26	Konya	1795	83.49	2.192.166	8.19
27	Karabük	178	8.28	225.102	7.91
28	Zonguldak	481	22.37	615.599	7.81
29	Isparta	397	18.47	513.681	7.73
30	Rize	279	12.98	365.938	7.62
31	Bartın	140	6.51	184.178	7.60
32	Burdur	195	9.07	256.803	7.59
33	Nevşehir	225	10.47	309.914	7.26
34	Samsun	851	39.58	1.209.137	7.04
35	Niğde	243	11.30	348.081	6.98
36	Düzce	219	10.19	314.266	6.97
37	Kırıkkale	257	11.95	383.508	6.70
38	Malatya	568	26.42	853.658	6.65
39	Karaman	160	7.44	243.210	6.58
40	Kütahya	432	20.09	656.903	6.58
41	Hatay	814	37.86	1.253.726	6.49
42	K.maraş	611	28.42	1.002.384	6.10

(devam ediyor)

Çizelge 2 (devamı)

Sıra	İl	Toplam	Ortalama	Nüfus (2000)	/10.000
43	Afyonkarahisar	458	21.30	812.416	5.64
44	Diyarbakır	735	34.19	1.362.708	5.39
45	Bilecik	101	4.70	194.326	5.20
46	Şanlıurfa	747	34.74	1.443.422	5.18
47	Amasya	185	8.60	365.231	5.07
48	Sinop	107	4.98	225.574	4.74
49	Çorum	282	13.12	597.065	4.72
50	Aksaray	186	8.65	396.084	4.70
51	Osmaniye	212	9.86	458.782	4.62
52	Kilis	52	2.42	114.724	4.53
53	Sivas	333	15.49	755.091	4.41
54	Elazığ	245	11.40	569.616	4.30
55	Erzurum	395	18.37	937.389	4.21
56	Erzincan	133	6.19	316.841	4.20
57	Tokat	340	15.81	828.027	4.11
58	Kastamonu	148	6.88	375.476	3.94
59	Trabzon	374	17.40	975.137	3.84
60	Kırşehir	97	4.51	253.239	3.83
61	Kars	119	5.53	325.016	3.66
62	Bayburt	33	1.53	97.358	3.39
63	Ordu	291	13.53	887.765	3.28
64	Giresun	164	7.63	523.819	3.13
65	Adıyaman	190	8.84	623.811	3.05
66	Bingöl	75	3.49	253.739	2.96
67	Artvin	54	2.51	191.934	2.81
68	Çankırı	74	3.44	270.355	2.74
69	Iğdır	43	2.00	168.634	2.55
70	Yozgat	173	8.05	682.919	2.53
71	Mardin	155	7.21	705.098	2.20
72	Van	188	8.74	877.524	2.14
73	Gümüşhane	40	1.86	186.953	2.14
74	Hakkâri	49	2.28	236.581	2.07
75	Siirt	53	2.47	263.676	2.01
76	Ardahan	25	1.16	133.756	1.87
77	Şırnak	61	2.84	353.197	1.73
78	Bitlis	63	2.93	388.678	1.62
79	Tunceli	15	0.70	93.584	1.60
80	Muş	67	3.12	453.654	1.48
81	Ağrı	57	2.65	528.744	1.08
*	Türkiye	73.185	3403.95	67.803.927	574.61

Kaynak: İlbaş ve Köksal (2011).

Örneklem belirlenirken, karşılaştırma yapabilmek ve yeterli sayıya ulaşabilmek için İstanbul bölgesi dışındaki her bölgeden, bilişim suç oranı en yüksek ve en düşük olmak üzere, her bölgeden iki, toplamda ise 23 il araştırma kapsamına alınmıştır.

Ortaokul ve liseler hedef evrenin iki alt tabakasını oluşturmaktadır. Bu tabakaların hedef evrendeki oranları dikkate alınmış ve araştırmanın örnekleme dâhil edilmesi gereken toplam okul sayıları, ortaokul için 263 ve lise için 115 olarak belirlenmiştir. Buna göre, araştırmanın birinci aşamasında yer alan illerin bilişim suç oranları, illerdeki toplam okul sayıları ve örnekleme dâhil edilmesi gereken en az okul sayıları Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3

Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme illerinin bilişim suç oranları, okul sayıları ve en küçük örneklem büyüklüklerinin dağılımı

Bölgeler	İller	Bilişim suç oranları	Evren			En küçük örneklem büyüklüğü			
			Lise	Ortaokul	Topl.	Lise	Ortaokul	Topl.	
1	Kuzeydoğu Anadolu	Iğdır	6.49	22	69	91	1.1	3.3	4.4
		Ağrı	1.8	49	196	245	2.4	9.4	11.8
2	Ortadoğu Anadolu	Malatya	6.65	101	200	301	4.9	9.6	14.5
		Muş	1.48	40	184	224	1.9	8.8	10.8
3	Güneydoğu Anadolu	Batman	12.28	43	163	206	2.1	7.8	9.9
		Şırnak	1.73	42	220	262	2.0	10.6	12.6
4	İstanbul	İstanbul	20.37	629	1221	1850	30.2	58.6	88.8
5	Batı Marmara	Tekirdağ	10.97	66	130	196	3.2	6.2	9.4
		Balıkesir	8.83	127	289	416	6.1	13.9	20.0
6	Ege	Muğla	20.19	90	200	290	4.3	9.6	13.9
		Afyon	5.64	99	255	354	4.8	12.2	17.0
7	Doğu Marmara	Bursa	14.68	173	437	610	8.3	21.0	29.3
		Yalova	2.53	20	59	79	1.0	2.8	3.8
8	Batı Anadolu	Ankara	14.93	342	480	822	16.4	23.1	39.5
		Karaman	6.58	37	62	99	1.8	3.0	4.8
9	Akdeniz	Antalya	20.17	158	439	597	7.6	21.1	28.7
		Osmaniye	4.62	49	129	178	2.4	6.2	8.5
10	Orta Anadolu	Kayseri	9.86	127	264	391	6.1	12.7	18.8
		Yozgat	2.53	82	196	278	3.9	9.4	13.4
11	Batı Karadeniz	Karabük	7.91	33	58	91	1.6	2.8	4.4
		Çankırı	2.74	33	46	79	1.6	2.2	3.8
12	Doğu Karadeniz	Rize	7.62	58	82	140	2.8	3.9	6.7
		Gümüşhane	2.14	26	46	72	1.2	2.2	3.5
TOPLAM				2446	5425	7871	117.5	260.5	378.0

Bu sayıların limit değerler olduğu düşüncesiyle 23 ilde yer alan tüm okullara, başka bir ifadeyle, seçilen illerdeki 5425 ortaokul ve 2446 lise olmak üzere, toplam 7871 okula anket gönderilmiştir. Bunun nedeni ise ölçme araçlarının geri dönüşünde sorunlar olabilmesi ve bazı hatalı ya da uygun olmayan anketlerin elenebileceği düşüncesidir. Nitekim veri toplama aracı gönderilen 7871 okuldan, 1440 okul ve 2691 eğitimci veri toplama aracını yanıtlamışlardır. Bunlar arasından 1431 okul ve 2586

eğitimciden dönen veri toplama araçları geçerli sayılarak araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. İllere ve okul türlerine göre araştırma kapsamına alınan okul ve eğitimci sayıları Çizelge 4’te gösterilmiştir.

Çizelge 4

Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme dâhil edilen okul ve eğitimci sayılarının illere ve okul türlerine göre dağılımı

Sıra No	İller	Okul sayıları			Eğitimci sayıları		
		Lise	Ortaokul	Toplam	Lise	Ortaokul	Toplam
1	İğdır	2	8	10	4	8	12
2	Ağrı	16	39	55	36	96	132
3	Malatya	32	50	82	66	83	149
4	Muş	4	13	17	6	28	34
5	Batman	19	39	58	30	78	108
6	Şırnak	12	23	35	34	48	82
7	İstanbul	40	63	103	49	77	126
8	Tekirdağ	26	33	59	41	59	100
9	Balıkesir	95	99	194	192	168	360
10	Muğla	22	32	54	33	56	89
11	Afyon	17	30	47	35	52	87
12	Bursa	48	88	136	81	134	215
13	Yalova	1	6	7	4	10	14
14	Ankara	32	58	90	53	82	135
15	Karaman	16	26	42	34	56	90
16	Antalya	21	36	57	33	49	82
17	Osmaniye	9	25	34	20	52	72
18	Kayseri	39	69	108	83	129	212
19	Yozgat	21	47	68	58	98	156
20	Karabük	5	20	25	10	29	39
21	Çankırı	23	24	47	51	48	99
22	Rize	44	50	94	93	88	181
23	Gümüşhane	5	4	9	5	7	12
	TOPLAM	549	882	1431	1051	1535	2586

Çizelge 3 ve 4 incelendiğinde, bazı illerden beklenenin çok üzerinde bazılarından ise beklenenin çok altında katılım olduğu görülmektedir. Örneğin Balıkesir ilinde en küçük örneklem büyüklüğü 20 okul iken, veri toplama aracını yanıtlayan okul sayısı 194 olmuştur. Bu sayı Balıkesir ilindeki toplam okul sayısının yaklaşık yarısına (%46.6) denk gelmektedir. Öte yandan İstanbul’da ulaşılması gereken en az okul sayısı 89 iken ulaşılan okul sayısı 103 olmuştur. Bu sayı İstanbul’daki toplam okul sayısının %5.6’sını oluşturmaktadır. İllere göre ulaşılan örneklem büyüklüklerinin oranı Çizelge 5’te gösterilmektedir.

Çizelge 5

Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerini belirlemek üzere her ilden ulaşılan okul sayısının, o ildeki toplam okul sayısına oranı

Sıra No	İller	Ulaşılan okul oranı (%)	Sıra No	İller	Ulaşılan okul oranı (%)
1	Iğdır	11.0	13	Yalova	8.9
2	Ağrı	22.4	14	Ankara	10.9
3	Malatya	27.2	15	Karaman	42.4
4	Muş	7.6	16	Antalya	9.5
5	Batman	28.2	17	Osmaniye	19.1
6	Şırnak	13.4	18	Kayseri	27.6
7	İstanbul	5.6	19	Yozgat	24.5
8	Tekirdağ	30.1	20	Karabük	27.5
9	Balıkesir	46.6	21	Çankırı	59.5
10	Muğla	18.6	22	Rize	67.1
11	Afyon	13.3	23	Gümüşhane	12.5
12	Bursa	22.3		TOPLAM	32.9

Çizelge 5'ten anlaşılacağı üzere, bu araştırmanın birinci alt amacını gerçekleştirmek üzere, evrenin yaklaşık üçte birine (%32.9) ulaşılmıştır. Örneklemeye alınan okulların ve eğitimcilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıda özetlenmektedir.

Araştırmanın birinci alt amacını gerçekleştirmek üzere, 882'si (%61.6) ortaokul ve 549'u (%38.4) lise olmak üzere toplam 1431 okul ve 2586 eğitimciden veri toplanmıştır. Okulların 770'inden (%53.7) bir eğitimci; 337'inden (%23.5) iki eğitimci; 183'ünden (%12.8) üç eğitimci; 129'undan (%9) dört eğitimci; 9'undan (%0.6) beş eğitimci; 4'ünden (%0.3) altı eğitimci ve 1 okuldan (%0.1) 8 eğitimci araştırmaya katılmıştır. Eğitimcilerin okul türlerine ve görevlerine göre dağılımı Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6

Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme dâhil edilen eğitimcilerin okul türlerine ve görevlerine göre dağılımı

Okul türü		Okul yöneticisi	BT/BT	Rehber	Diğer	Toplam
			Rehber öğrt.	Rehber öğrt.	branş öğrt.	
Ortaokul	f	900	295	266	74	1535
	%	34.8	11.4	10.3	2.9	59.4
Lise	f	577	200	255	19	1051
	%	22.3	7.7	9.9	0.7	40.6
Toplam	f	1477	495	521	93	2586
	%	57.1	19.1	20.1	3.6	100.0

Çizelge 6'ya göre, katılımcıların yarısından fazlasının (%57.1) okul müdür ve müdür yardımcılardan oluştuğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, araştırmaya katılan BT/BT rehber öğretmenleri ile okul rehber öğretmenlerinin oranı birbirine yakındır. Eğitimcilerin branşlarına göre dağılımı Çizelge 7'de gösterilmiştir.

Çizelge 7

Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme dâhil edilen eğitimcilerin branşlarına göre dağılımı

Branş	Oran	
	f	%
Rehberlik ve Psikoloji	515	19.9
Bilişim Teknolojileri	480	18.6
Sınıf Öğretmenliği	351	13.6
Sosyal Bilimler	312	12.1
Türkçe ve Edebiyat	231	8.9
Fen Bilimleri	118	4.6
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	96	3.7
Matematik	94	3.6
Sanat Dersleri	92	3.6
Yabancı Dil	84	3.2
Beden Eğitimi	69	2.7
Meslek Dersleri	111	4.3
Belirtmeyenler	33	1.3

Çizelge 7'ye göre, araştırmaya en çok Rehberlik ve Psikoloji, Bilişim Teknolojileri ve Sınıf öğretmenliği branşlarından katılım olduğu görülmektedir. Eğitimcilerin hizmet yıllarına göre dağılımları Çizelge 8'de gösterilmiştir.

Çizelge 8

Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme dâhil edilen eğitimcilerin hizmet yıllarına göre dağılımı

Hizmet Yılı	Oran	
	f	%
1 yıl veya daha az	188	7.3
2-5 yıl	444	17.2
6-10 yıl	546	21.1
11-20 yıl	858	33.2
21 yıl ve daha çok	529	20.5
Belirtmeyenler	21	0.8

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin hizmet yılları, 4 ay ile 47 yıl arasında değişmektedir. Okul yöneticilerinin ortalama hizmet sürelerinin 17.2 yıl,

öğretmenlerin ortalama hizmet sürelerinin ise 7.8 yıl olduğu tespit edilmiştir. Okullardaki öğretmen ve öğrenci sayılarına ilişkin bulgular Çizelge 9’da gösterilmiştir.

Çizelge 9

Okulların siber zorbalık farkındalık düzeylerinin belirlendiği örnekleme dâhil edilen okullardaki toplam öğretmen ve öğrenci sayıları

	En az-En çok	Ortalama
BT/BT Rehber öğretmeni	0-11	1.0
Okul rehber öğretmeni	0-5	0.9
Toplam öğretmen	3-261	29.9
Toplam öğrenci	15-3516	472.6

Çizelge 9’a göre, araştırmanın birinci alt amacını gerçekleştirmek üzere belirlenen örnekleme dâhil edilen okulların bazılarında hiç BT/BT rehber öğretmeni bulunmazken, bazı okullarda 11 BT/BT rehber öğretmeni bulunduğu; benzer şekilde okul rehber öğretmeni sayısının sıfır ile beş arasında değiştiği görülmektedir. Okullardaki öğretmen sayıları en az 3, en fazla 261; öğrenci sayısının ise en az 15, en fazla 3516 olduğu belirlenmiştir. Okullardaki BT/BT öğretmenleri ile okul rehber öğretmenlerinin ortalamasının oldukça düşük olduğu gözlenmiştir. Bu durum birçok okulda bu branş öğretmenlerinin bulunmadığının göstergesidir. Okullarda, siber zorbalık sorununa çözüm üretmesi beklenen, bu iki branşın öğretmenlerinin bulunmamasının, bu konuda önemli bir dezavantaj oluşturacağı düşünülmektedir.

3.2.2. Siber Zorbalık Eğitimi Çalışmalarına İlişkin Verilerin Toplandığı Çalışma Grupları

Balcı (2010), bir örneklemden giderek parametrelerin kestirilmesinin ancak olasılığa dayalı, yansızlık kuralına göre seçilmiş örnekleme mümkün olacağını belirtmiş, örnekleme seçiminde temel amaçlar da düşünüldüğünde olasılığa dayalı olmayan-yansızlık kuralına göre seçilmeyen kümeler “örneklem” denmesinin doğru olmayacağını, bu tür kümeler “çalışma grubu” gibi isimlerin verilebileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla, araştırmanın ikinci ve üçüncü alt amaçlarını kapsayan ikinci aşamasındaki katılımcılar, çalışma grubu olarak adlandırılmıştır. Araştırmanın ikinci aşaması iki ayrı çalışma grubu ile yürütülmüştür.

Araştırmanın ikinci alt amacı, belirlenen okullardaki paydaşların siber zorbalığa yönelik eğitim ihtiyaçlarını tespit etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, araştırmanın ilk aşamasına dâhil edilmeyen bir ortaokul ve bir lise belirlenmiştir. Bu okullardaki bütün öğrenciler, veliler ve eğitimciler, araştırmanın ikinci amacının

birinci çalışma grubunu oluşturmaktadır. Buna göre, okul paydaşlarının siber zorbalığa yönelik eğitim ihtiyaçlarının belirlendiği birinci çalışma grubunun paydaşlara göre dağılımı Çizelge 10'da verilmiştir.

Çizelge 10

Siber zorbalığa yönelik eğitim ihtiyaçlarının belirlendiği çalışma grubunun paydaşlara göre dağılımı

Sınıf düzeyi	Öğrenci sayısı	Veli sayısı	Veli katılım oranı	Eğitimci sayısı
5	99	81	82.7	
6	53	31	58.5	
7	71	43	60.6	22
8	38	18	47.4	
9	180	16	8.9	
10	149	14	9.4	17
11	94	32	34.0	
12	0	0	0	
Toplam	684	235	34.6	39

Çizelge 10'a göre, siber zorbalık eğitimi konusundaki ihtiyaç analizi 684 öğrenci, 235 veli ve 39 eğitimci ile gerçekleştirilmiştir. Okul yönetiminden gelen talep doğrultusunda, üniversite sınavına hazırlandıkları gerekçesiyle 12. sınıf öğrencileri kapsam dışı bırakılmıştır. Velilerin yaklaşık üçte birinin araştırmaya katılmaya gönüllü oldukları görülmektedir. Bu oran, siber zorbalığı önleme ve sonlandırmada kritik role sahip olan anne-babaların böylesine ciddi bir konuya yeterince ilgili göstermediklerine işaret etmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt amacı, okul paydaşlarına yönelik tasarlanan, geliştirilen ve uygulanan eğitim ortam ve materyallerinin, paydaşların siber zorbalık farkındalıklarına sunduğu katkıyı ortaya koymaktır. Eğitim ortam ve materyalleri, araştırmanın ikinci alt amacı için belirlen okullardaki paydaşların kullanımına sunulmuş olsa da paydaşlar, bu ortam ve materyalleri değerlendirmeye gönüllü olmamışlardır. Bu nedenle araştırmanın üçüncü alt amacı için ikinci bir çalışma grubuna ihtiyaç duyulmuştur. Bu çalışma grubu, araştırmanın hiçbir aşamasına dâhil edilmeyen iki ildeki öğretmen ve yöneticilerden oluşmuştur. Araştırmanın ikinci aşamasındaki ikinci çalışma grubu 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Amasya ve Trabzon illerinde görev yapmakta olan 26 öğretmen ve 22 yönetici olmak üzere toplam 51 katılımcı eğitimciden oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından geliştirilen nicel ve nitel veri toplama araçları yoluyla toplanmıştır. Bu araçları geliştirme süreçleri aşağıda ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

3.3.1. Okulların Siber Zorbalık Farkındalık Profillerine İlişkin Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Araştırmanın birinci aşamasını oluşturan birinci alt amacı, ortaokul ve liselerin siber zorbalık tehlikesine karşı hazır oluş durumlarını belirlemeye dönüktür. Bu alt amacı gerçekleştirmek üzere, araştırmacı tarafından “Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi” isimli veri toplama aracı geliştirilmiştir (EK 1).

Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde anketin yanıtlanmasına ilişkin genel açıklamalara, kısaltmalara ve önemli olduğu düşünülen bazı tanımlara yer verilmiştir. Birinci bölüm anketi yanıtlayanlara ilişkin kişisel bilgiler ve ikinci bölüm okula yönelik bilgilerden oluşmaktadır. Anketin üçüncü bölümünde ise, okulun siber zorbalık tehlikesiyle baş etmeye hazır oluş durumunu farklı boyutlarda ortaya koymayı hedefleyen maddeler yer almaktadır. Okulların siber zorbalık farkındalıklarını, başka bir ifadeyle siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma düzeylerini ölçen bu anket, üç temel boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar siber zorbalığı *tanıma, önleme ve müdahale etme* şeklindedir. Önleme boyutu kendi içinde dört alt boyut içermektedir. Bu alt boyutlar *okul iklimi, ilkeler, müfredat ve eğitim* ile *teknolojik önlemler*dir. Ankette 38’i çoktan seçmeli, 12’si sınıflamalı biri açık uçlu olmak üzere toplam 51 soru bulunmaktadır. Maddelerin boyut ve alt boyutlara göre dağılımı Çizelge 11’de gösterilmektedir.

Çizelge 11

Okulda siber zorbalık farkındalık anketindeki maddelerin boyut ve alt boyutlara göre dağılımı

Boyut	Madde	
Tanıma	m1-15	
Önleme	Okul iklimi	m16-19
	Müfredat ve eğitim	m20-32
	İlkeler	m40-46
	Teknolojik önlemler	m47-51
Müdahale	m33-39	

“Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi”nin geliştirme sürecinde aşağıdaki anket geliştirme aşamaları izlenmiştir (Büyüköztürk, 2005):

1. Aşama. Problemi belirleme, Amaç ve soruları belirleme
 2. Aşama. Madde yazma, Taslak form oluşturma
 3. Aşama. Uzman görüşü alma, Ön uygulama formu oluşturma
 4. Aşama. Ön uygulama, Analiz, Ankete son şeklini verme
- Aşağıda bu aşamaların gerçekleştirilme süreci özetlenmektedir.

Birinci aşama: Problemi tanımlama

Siber zorbalıkla baş etmek; siber zorbalık olaylarını tanımak, önlemek ve bu olaylara uygun yollarla müdahale etmek anlamına gelmektedir. Türkiye'deki ortaokul ve liselerdeki öğrenci, öğretmen, yönetici ve aileleri, siber zorbalık konusunda farkındalık kazandırmaya yönelik eğitim çalışmalarına gereksinim duyulmaktadır. Bu eğitim çalışmalarının planlanmasından önce, okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumlarının, başka bir deyişle mevcut siber zorbalık farkındalıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Okul Siber Zorbalık Farkındalık Anketi bu problem durumunu karşılamak amacıyla geliştirilmiştir.

İkinci aşama: Madde yazma

Okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumlarını belirlemek amacıyla ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasına yönelik olarak madde havuzu oluşturulmuştur. Bu süreçte ilk olarak literatür taranmış ve siber zorbalıkla baş etmek için okul personelinin sahip olması gereken yeterlikler ve okullarda düzenlenmesi gereken etkinlikler belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra farklı üniversitelerin Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) ile Ölçme ve Değerlendirme bölümlerinde görev yapan öğretim elemanlarından seçilen toplam 18 kişiyle yüz yüze ve e-posta yoluyla; ortaokul ve liselerde görev yapan yöneticiler, BT/BT Formatör ve Rehber öğretmenlerinden seçilen 21 kişiyle e-posta yoluyla görüşmeler yapılarak araştırmanın amacından söz edilmiş, böyle bir amaca hizmet edecek bir ankette bulunması gereken maddelere ilişkin görüş ve önerileri alınmıştır. Bunlara ek olarak, Hinduja ve Patchin (2009) ile Mishna vd.'nin (2006) siber zorbalık konusundaki ölçeklerinden yararlanılmıştır. Bu ölçeklerden yararlanmak için araştırmacılarla e-posta yoluyla iletişim kurularak gerekli izinler (EK 2, 3) alınmıştır. Sözü edilen bütün bu kaynakların birleştirilmesi sonucunda anketin taslak formu oluşturulmuştur (Ek 4).

Üçüncü aşama: Uzman görüşü alma ve ön uygulama formu oluşturma

Bu aşamada taslak formun kapsam geçerliliğini ve görünüş geçerliliğini test etmek amacıyla uzmanlara gönderilecek olan, “Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi Uzman Değerlendirme Formu” oluşturulmuştur (Ek 4). İki bölümden oluşan formun birinci bölümünde, konu alanı uzmanlarına yönelik sunuş yazısı bulunmaktadır. Sunuş yazısında uzmanlara, anketin amacı hakkında bilgi verilmiş ve her bir maddenin içerik ve nitelik olarak uygunluğuna dair görüşleri sorulmuştur. İkinci bölümde ise okulun siber zorbalık tehlikesiyle baş etmeye hazır olma durumunu farklı boyutlarda ortaya koymayı hedefleyen maddeler yer almıştır. Bu bölümde, öngörülen boyutların altında verilen maddeler için uzmanlardan, maddenin amaca uygunluğuna ve gerekliliğine, maddenin yer aldığı temel ve alt boyuta uygunluğuna, ifadelerin doğruluğuna ve anlaşılabilirliğine dair değerlendirme yapmaları istenmiştir. Konu alanı uzmanlarına yönelik sunuş yazısında beklentiler açıkça belirtilmeye çalışılmış ve uzmanların görüşlerini belirlemek için iki seçenekli, “uygun/uygun değil” şeklinde bir format kullanılmıştır. Ayrıca, uzmanların maddelere ilişkin eleştirilerini ve düzeltme önerilerini belirtmeleri için her bir maddede ve bölümde “düzeltme/öneri” kısımlarına yer verilmiştir.

Konu alanı uzmanları, beş ayrı devlet üniversitesinde (Anadolu, Ankara, Gazi, İstanbul ve Yıldız Teknik), Eğitim fakültelerinin BÖTE bölümlerinde görev yapmakta olan 16 öğretim elemanından oluşmaktadır. Büyüköztürk vd. (2010, 168), uzman görüşlerini belirlemede “uyun/uygun değil” şeklinde bir format kullanıldığında, her bir sorunun geçerli olduğu noktadaki uyuşma düzeylerinin %90-100 olmasının bekleneceğini; uzmanların %70-80 oranında uyuşma gösterdikleri maddelerin eleştirilere göre düzeltme yapılarak ölçekte tutulabileceğini belirtmişlerdir. Uzmanların, anketin kapsam geçerliliğine ilişkin görüşleri ilk olarak uyuşma oranları hesaplanarak değerlendirilmiştir.

Daha sonra, Lawshe (1975) tekniği olarak da bilinen bir yol ile maddelere ilişkin Kapsam Geçerlik Oranları (KGO) hesaplanmıştır. KGO’lar, uzmanların herhangi bir maddeye ilişkin görüşleri toplanarak aşağıdaki formülün uygulanmasıyla elde edilmektedir (Yurdugül, 2005).

$$KGO = \frac{N_G}{N/2} - 1$$

N_G : Maddeye ilişkin “Uygun” görüşünü belirten uzman sayısı

N : Toplam uzman sayısı

KGO'ların, $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyindeki minimum değerleri (kapsam geçerlilik ölçütleri), Veneziano ve Hooper (1997) tarafından tablolaştırılmıştır (Çizelge 12). Uzman sayısı ile ilişkili olarak minimum KGO değerleri, maddenin istatistiksel olarak anlamlılığını vermektedir (Yurdugül, 2005).

Çizelge 12

$\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde KGO'ların minimum değerleri

Uzman Sayısı	Min. Değer	Uzman Sayısı	Min. Değer	Uzman Sayısı	Min. Değer	Uzman Sayısı	Min. Değer
5	0.99	9	0.75	13	0.54	25	0.37
6	0.99	10	0.62	14	0.51	30	0.33
7	0.99	11	0.59	15	0.49	35	0.31
8	0.78	12	0.56	20	0.42	40+	0.29

Maddelerin her birine yönelik KGO'lar belirlendikten sonra, anketin bütününe yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri (KGİ) hesaplanmıştır. KGİ, $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı olan ve nihai forma alınacak maddelerin toplam KGO ortalamaları üzerinden elde edilmekte; eğer ölçülmek istenen özellik birden fazla boyutta toplanmış ise KGİ'nin her bir boyut için hesaplanması gerekmektedir (Yurdugül, 2005). Anketteki KGİ'ler her boyut için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında değerlendirme 16 uzman ile yapıldığı için KGO ve KGİ'lerin .05 düzeyindeki minimum değeri 0.49 olarak kabul edilmiştir (Çizelge 12).

Dördüncü aşama: Ön uygulama, analizler ve ankete son şeklini verme

Ön uygulama, anketin geçerlilik ve güvenilirliğinin gözleme dayalı verilerle sorgulandığı bir aşamadır (Büyüköztürk, 2005). Kapsam geçerliliğine ilişkin uzman görüşleri alındıktan sonra maddeler tekrar gözden geçirilerek öneriler doğrultusunda ilgili maddelerde ve boyutlarda düzeltmeler yapılmış ve "Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi Ön Uygulama Formu" oluşturulmuştur. Ön uygulama formu, araştırmanın amacı ve kapsamı doğrultusundaki hedef kitleyle benzer özelliklere sahip bir çalışma grubunda uygulanmış, soruların tek olarak anlaşılabilirliği, cevaplanabilirliği ve güvenilirliği incelenmiştir.

Büyüköztürk (2005), ön uygulama için gerekli örneklem büyüklüğü ve uygulama sonuçlarının nasıl değerlendirileceğini, anket sorularının farklı özellikleri veya aynı özelliği ölçüp ölçmediğine göre iki ayrı başlıkta incelemiştir. Anket, bağımsız sorular olarak da tanımlanabilen sorulardan oluşmakta, başka bir deyişle farklı özellikleri ölçen bir anket özelliği göstermektedir. Büyüköztürk ve diğerlerinin

(2010,136), “bu tür anketlerde soruların tek tek olarak anlaşılabilirliğinin, cevaplanabilirliğinin ve güvenilirliğinin inceleneceğini ve bunların ön uygulamasının, belirlenen örneklem büyüklüğünün yaklaşık %5’i kadar bir grupta yapılabileceğini; bununla birlikte, sorulara verilen cevapların güvenilirliğinin (tutarlılığı); ankette aynı amaca yönelik hazırlanan değişik ifade edilmiş sorulara verilen cevaplarla kontrol edilebileceğini” ifade etmişlerdir. Türkiye’de MEB’e bağlı toplam ortaokul ve lise sayısı 22249’dur (mebbis.meb.gov.tr/KurumListesi.aspx, 04.01.2013). Cochran’ın (1962) örneklem büyüklüğü belirlemede yaygın olarak kullanılan formülü (Balcı, 2010) ile hesap yapıldığında, buradan seçilecek örneklemin büyüklüğünün en az 377 olması gerekmektedir. Bu durumda ön uygulama için gerekli olan minimum okul sayısı 19’dur.

Ön uygulama öncesinde, Ankara Üniversitesi Etik Kurulu’ndan ankette yer alan soruların etik uygunluğuna ilişkin onay (Ek 6) ile MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü’nden, Anketin MEB’e bağlı okullarda uygulanmasına ilişkin uygulama izni (Ek 7) alınmıştır. Buna bağlı olarak ön uygulama formu, 24 okula (12 ortaokul ve 12 lise) e-posta yoluyla gönderilerek, bu okullardaki yöneticiler (müdür veya müdür yardımcısı), BT/BT Formatör öğretmenleri ve okul rehber öğretmenleri tarafından yanıtlanması sağlanmıştır. Buna ek olarak, aynı ilçeye bağlı 4 okul (2 ortaokul ve 2 lise) araştırmacı tarafından ziyaret edilmiş, buradaki okul müdürleri, BT/BT formatör öğretmenleri ve okul rehber öğretmenlerine yüz yüze uygulamalar yapılmıştır. Anketin ön uygulaması 28 okulda, 28 okul müdürü/müdür yardımcısı, 28 BT/BT formatör öğretmeni ve 28 okul rehber öğretmeni olmak üzere toplam 112 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Bu işlemin ardından anket yeniden gözden geçirilerek nihai form oluşturulmuştur (Ek 4). Okul Siber Zorbalık Farkındalık Anketi’nin geliştirilme çalışması, Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergi’sinin 2015 yılı 23 (1) sayısında yayınlanmıştır (Keser ve Kavuk, 2015).

3.3.2. Siber Zorbalık Eğitimi Çalışmalarına İlişkin Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi

Araştırmanın ikinci alt amacı, belirlenen okullardaki paydaşların siber zorbalığa yönelik eğitim ihtiyaçlarını tespit etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere araştırmacı tarafından üç anket formu geliştirilmiştir. Öğrenci, eğitimci ve velilere dönük olarak geliştirilen bu üç anket, Okul Siber Zorbalık Farkındalık Anketi’ndeki sorulardan yola çıkılarak ve uzman görüşüne dayalı olarak elde edilmiştir. Anketler, öğrenci, öğretmen ve velilerin siber zorbalığı tanıma, önleme ve müdahale etme konularındaki

farkındalıklarını, başka bir ifadeyle eğitim ihtiyaçlarını belirlemek ve paydaşların verdikleri yanıtları karşılaştırabilmek amacıyla paralel formlar biçiminde hazırlanmıştır. Anketler, birçok araştırmacının siber zorbalığı önleme çalışmalarının ilk adımı olarak önerdiği ihtiyaç analizini (Hinduja ve Patchin, 2009e; Kowalski ve diğerleri, 2012; Willard, 2005) gerçekleştirmek üzere tüm okul paydaşlarına uygulanmıştır. Bu aşamada kullanılan “Siber zorbalık farkındalık anketi- öğrenci formu” (Ek 8), yedi tanesi çok yanıtı, altı tanesi tek yanıtı olmak üzere 11 sorudan; “siber zorbalık farkındalık anketi- eğitimci formu” (Ek 9), altısı çok yanıtı, 10’u tek yanıtı olmak üzere 16 sorudan; “siber zorbalık farkındalık anketi- veli formu” (Ek 10) ise yedisi çok yanıtı ve dokuzu tek yanıtı olmak üzere 16 sorudan oluşmaktadır. Bu üç form, okullar hakkında genel bir değerlendirme yapmaya yarayan ve siber zorbalığın tanıma, önleme ve müdahale boyutlarını içeren sorulardan oluşmaktadır. Maddelerin boyutlara göre dağılımı Ek 8, 9 ve 10’da belirtilmiştir. Bu anketler kullanılarak yapılan ihtiyaç analizine dayalı olarak, tüm paydaşların siber zorbalık farkındalıklarını artırmak amacıyla eğitim ortam ve materyalleri tasarlanmıştır.

Araştırmanın üçüncü alt amacı, tasarlanan, geliştirilen ve uygulanan siber zorbalık eğitim ortam ve materyallerinin, paydaşların farkındalıklarına sunduğu katkıyı belirlemeye yöneliktir. Bu alt amacı gerçekleştirmek üzere, araştırmacı tarafından ve uzman görüşüne dayalı olarak, yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmış ve kullanılmıştır (Ek 11). Bu form, biri çok yanıtı, biri tek yanıtı ve biri açık uçlu olmak üzere üç sorudan oluşmaktadır. Birinci soruda, eğitim etkinliğinin hangi konularda katkı sağladığını belirlemek amacıyla, eğitim içeriği dikkate alınarak kategoriler oluşturulmuştur. İkincisinde, önerdikleri farklı eğitim etkinliklerini belirlemek amacıyla açık uçlu bir soru sorulmuştur. Üçüncü soruda ise bu eğitimin başka illerde ve okullarda uygulanmasını önerip önermediklerine yönelik tek yanıtı bir soru yer almıştır.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu bölümde araştırmanın birinci ve ikinci aşamasındaki verilerin toplanması ve bu verilen analizi ile ilgili bilgiler, iki alt başlıkta sunulmuştur.

3.4.1. Okulların Siber Zorbalık Farkındalık Profillerine İlişkin Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın birinci alt amacını kapsayan birinci aşaması doğrultusunda, okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma düzeylerini belirlemeye dönük veriler elektronik ortamda toplanmıştır. Okul Siber Zorbalık Farkındalık Anketi’nin online

formu hazırlandıktan sonra, araştırma kapsamına alınan illerin milli eğitim müdürlüklerinin web sitelerinden e-posta adreslerine ulaşılmıştır. MEB'nden alınan izin ve onaylı anketlerin eklendiği e-postalar, her ilin milli eğitim müdürlüğüne gönderilmiştir. E-postalar tüm illere ilk olarak 06.02.2014 tarihinde gönderilmiştir. Yaklaşık on gün beklendikten sonra, hiçbir dönüt alınmayan iller belirlenmiş, teknik bir sorun olabileceği düşüncesiyle 17.02.2014 tarihinde bu illere yeniden e-posta gönderilmiştir. Aynı işlem 03.03.2014 tarihinde yeniden tekrarlanmıştır. Bu hatırlatmalara rağmen dönüt gelmeyen illerle önce telefon yoluyla görüşülmüştür. Araştırma kapsamına alınan illerden ikisi, e-posta yoluyla gelen anket yanıtı isteklerine yanıt verilmeyeceğini, bunun yerine ilgili başvurunun yüz yüze yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine ilgili tüm dokümanlar posta yoluyla ilgili milli eğitim müdürlüklerinin adreslerine gönderilmiştir. Bir başka ilde ise (İstanbul) anket uygulama başvurusunun posta yoluyla da kabul edilmeyeceğinin belirtilmesi üzerine, ilgili birim ziyaret edilerek başvuru yapılmıştır. Fakat MEB'den alınan anket uygulama izni bulunmasına rağmen bu ildeki ilgili birimler anketin uygulanmasına izin vermemiştir. İstanbul tek başına bir bölge olduğu için ve yerine alınabilecek başka bir il bulunmadığı için araştırma kapsamından çıkarılamamış, başvuru yeniden yapılarak ve yüz yüze birkaç görüşme sonucunda anketlerin uygulanmasına izin verilmesi sağlanmıştır. İstanbul'daki bu sorun uygulama esnasında da devam etmiştir. Duyuru yapıldıktan sonra katılım yine çok düşük olmuştur. Örnekleme alınması gereken en az sayıya ulaşmak için birçok okul ziyaret edilmiş, telefon ve e-posta yoluyla anketten haberdar edilmiş ve böylelikle gereken okul sayısına ulaşılabilmektedir. Veriler 06.02.2014 ile 25.04.2014 tarihleri arasında 11 haftalık bir sürede toplanmıştır. Çevrimiçi ortamda toplanan verilerde, tekrarlama, yanlış butona basma, eksik bilgi vb. birçok sorunla karşılaşılabilir. Bu nedenle analize geçmeden önce bütün veriler teker teker gözden geçirilmiş, düzenlenmiş ve geçerli olanlar araştırma kapsamına alınmıştır. Daha sonra analiz aşamasına geçilmiştir.

Araştırmanın birinci aşamasındaki verilerin analizinde MS Office Excel 2013 ve IBM SPSS Statistics 21 paket programları kullanılmıştır. Demografik veriler ile eğitimcilerin siber zorbalığın farklı boyutlarına verdikleri yanıtlar frekans (f) ve yüzdelere (%) ile analiz edilmiştir. Eğitimcilerin görevlerine göre (yönetici, BT/BT rehber öğretmeni, okul rehber öğretmeni ve diğer öğretmen) ve buldukları illerin bilişim suç oranına göre (yüksek, düşük) verdikleri yanıtlar arasındaki farkların analizi, İki Değişken için Kay-Kare testi ile gerçekleştirilmiştir.

3.4.2. Siber Zorbalık Eğitimi Çalışmalarına İlişkin Verilerinin Toplanması ve Analizi

Eğitim çalışması yapılacak okullar belirlenirken, ilk olarak sosyokültürel ve sosyoekonomik yönden orta düzeydeki bölgelerde bulunan, öğrencilerinin BİT'e erişim olanaklarının olduğu, veliler ve öğretmenlerle kolay iletişim kurulabileceği ve ulaşılabilir olduğu düşünülen okulların listesi çıkarılmıştır. Bu listede yer alan okullarda çalışma yapılabilmesi için MEB'den yeniden izin alınmıştır (Ek 6). Bu okullar teker teker telefonla aranmış, okulların müdür veya müdür yardımcılarıyla görüşülerek, araştırmanın amacından ve yapılması planlanan eğitim çalışmalarından bahsedilmiştir. Daha sonra ise böyle bir çalışmaya katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Aranan beş okulun tamamı araştırmaya katılmak istediklerini belirtmiş olsalar da, planlandığı biçimiyle biri ortaokul diğeri lise olmak üzere iki okul araştırma kapsamına alınmıştır. Bu aşamadaki nicel veriler basılı anket formları yoluyla toplanmıştır.

Belirlenen günlerde okullar ziyaret edilmiş, okul yöneticileri ve okul rehber öğretmenleriyle birlikte bir çalışma planı oluşturulmuştur. Bu aşamada ilk olarak ihtiyaç analizi yapılmıştır. Siber zorbalık farkındalık anketi-öğrenci formu araştırmacı tarafından uygulanmak istenmiş; fakat okul yöneticileri anketleri kendilerinin uygulaması gerektiğini ifade ederek bu isteği reddetmiştir. Bunun her şube için öğrenci sayısına göre, öğrenci ve veli anketleri paketlenerek okullara bırakılmış, sınıf öğretmenleri tarafından, kendi belirledikleri zamanlarda uygulanmıştır. Veli anketleri öğrencilerle evlere gönderilmiş, kaybedilen anketlerin yerine yenileri verilmiş, ilgi gösteren ve anketi yanıtlayan velilerin formları öğrenciler tarafından öğretmenlerine teslim edilmiştir. Okulda görev yapan öğretmenlere araştırma hakkında bilgi verilerek eğitimci anketlerini yanıtlamaları istenmiştir. Yanıtlanan tüm anketler, belirlenen günlerde okullar ziyaret edilerek geri alınmıştır. Bu süreçte özellikle eğitimci ve veli anketlerinin yanıtlanmasında sorunlar yaşanmıştır. Siber zorbalık konusunda birçok sorun yaşadıklarını ve bu araştırmaya katılmak istediklerini belirtmelerine rağmen ne öğretmenler, ne yöneticiler, ne de anne-babalar anketleri yanıtlamak için yeterince gönüllü olmamışlardır. Örneğin, öğretmenlere farklı zamanlarda üç hatırlatma yapılmasına rağmen, her okuldaki toplam sayının yalnızca yarısına yakınına ulaşılabilmektedir.

İhtiyaç analizinin yapılmasının ardından okul paydaşlarına eğitimler düzenlenmiş ve uygulanmıştır. Bu eğitimler sırasında onlar için geliştirilen web sitesinin duyurusu yapılmış ve siteyi de inceledikten sonra, orada bulunan siber zorbalık eğitimi değerlendirme formunu yanıtlayarak tüm etkinliklerle ilgili görüşlerini

bildirmeleri istenmiştir. Belirli aralıklarla üç kez yapılan hatırlatmaya rağmen, elektronik ortamdaki görüşme formu paydaşlar tarafından yanıtlanmamıştır. Bu durumun sebebini araştırmak için okul müdür yardımcıları ve okul rehber öğretmenleri ile görüşülmüştür. Okul müdür yardımcıları ve rehber öğretmenleri, her eğitim-öğretim yılında birçok araştırmacının Ankara'daki okullarda araştırma yapmak istediğini, öğrenci, öğretmen ve ailelerin bu nedenle anket doldurma veya görüşme yapma gibi etkinliklere katılmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu sorundan hareketle, benzer bir çalışmanın farklı illerde yapılmasına karar verilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için araştırmanın birinci ve ikinci aşamasına dâhil edilmeyen illerin milli eğitim müdürlükleri ile telefon görüşmeleri yapılmış, hazırlanan etkinliklerden, eğitim ortam ve materyallerinden söz edilmiş ve öğrenci, eğitici ve ailelere siber zorbalık farkındalığı konusunda seminer verilmesi teklif edilmiştir. Birçok il bu konuda gönüllü olsa da, görüşme yapılan tüm yetkililer, öğrenci ve ailelerle bu tür bir etkinlik yapmanın güçlüğüne dile getirmişlerdir. Bu durumda, belirlenen iki ilde (Amasya ve Trabzon) yalnızca eğitimcilere yönelik etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Belirlenen günlerde il milli eğitim müdürlüklerinin desteği ile öğretmen ve okul yöneticilerine siber zorbalıkla baş etme konusunda seminer verilmiştir. Yapılan sunumların ardından hazırlanan diğer eğitim ortam ve materyalleri tanıtılmış ve eğitimcilerden yapılan etkinlikleri değerlendirmeleri istenmiştir. Uygulamada karşılaşılan sorunlardan dolayı, öğrenci ve velilerden eğitimlere ilişkin görüş alınamamıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasındaki ihtiyaç analizine ilişkin verilerin analizi MS Office Excel 2013 ve IBM SPSS Statistics 21 paket programları kullanılarak, frekans (f) ve yüzdelerle (%) gerçekleştirilmiştir. Görüşme formlarının uygulanmasından elde edilen nitel veriler ise betimsel analiz yaklaşımı ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz yaklaşımında veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Anket ve görüşme formlarından elde edilen verilerin çözümlenmesinin ardından sonuçlar, eğitim ortam ve materyallerinin öğrenci, öğretmen, yönetici ve velilerin, siber zorbalık tehlikesi, önleme ve müdahale yolları ile ilgili farkındalıklarını artırmadaki etkisi çerçevesinde yorumlanmıştır.

Araştırmanın tümünde bulgular tablolaştırılırken, frekans ve yüzdelerin gösterimindeki iç tutarlılığı korumak, okunabilirliği olumsuz etkilememek ve sayfa tasarrufu sağlamak adına; eğitimcilerin görevleri ile illerin bilişim suç oranlarına ait kategoriler, seçeneklerin az olduğu maddelerde satırlarda, seçeneklerin fazla olduğu maddelerde ise sütunlarda gösterilmiştir. Bazı maddelerde seçenekler uzun olduğu için,

çizelgelerde kısaltılarak göstermiştir. Maddelerin ve seçeneklerin, veri toplama aracında sunulan biçimine, ekler bölümünden ulaşılabilir.

3.5. Eğitim Ortam ve Materyallerinin Geliştirilmesi ve Uygulanması

Araştırmacılar, siber zorbalığın önlenmesinde okul paydaşlarına (öğrenci, öğretmen, okul yöneticisi ve aileler) siber zorbalığı tanıma, önleme ve müdahale etmeye dönük eğitim çalışmalarının yapılmasını bir gereklilik olarak görmektedir (Belsey, 2006; Simmons ve Bynum, 2014). Siber zorbalık farkındalığını artırmak için her okulun kendi ihtiyaçları doğrultusunda eğitim ve müfredat düzenlemesi yapması gerekmesine rağmen, araştırmanın birinci ve ikinci aşamasından elde edilen veriler, siber zorbalığın bütün boyutlarında ve tüm paydaşların eğitim ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Bu bulgudan hareketle bu araştırma kapsamında siber zorbalığın tüm boyutlarına ve tüm paydaşlara yönelik, kapsamlı bir siber zorbalık eğitimi tasarlanmış, ortam ve materyalleri geliştirilmiş ve kullanıma sunulmuştur. Bu eğitimin hazırlanmasındaki diğer bir amaç ise tüm okulların, öğrencilerin, eğitimcilerin, velilerin ve diğer bireylerin, kendi ihtiyaçları doğrultusunda belirli bölümlerinden veya tümünden faydalanabilecekleri eğitim içerikleri, ortam ve materyalleri oluşturmaktır.

Düzenlenecek eğitimin kapsamına karar verildikten sonra siber zorbalığa ilişkin geniş bir literatür taraması yapılarak farklı ülkelerde yapılan eğitim çalışmaları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda siber zorbalığa yönelik eğitimlerin genellikle öğrenci, eğitimci ve velilere yönelik; tanıma, önleme ve müdahale boyutlarında çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Örneğin Amerika'da Dr. Sameer Hinduja ile Dr. Justin Patchin'in, tüm paydaşlara ve siber zorbalığın tüm boyutlarına yönelik eğitim vermek amacıyla birçok doküman ve kaynak hazırlamışlardır (cyberbullying.us/org). Benzer şekilde, Nancy Willard, güvenli internet kullanımı, siber zorbalık ve siber tehditle ilgili birçok eğitim materyali hazırlamış ve kullanıma sunmuşlardır (cyberbully.org, csriu.org). İngiltere'de, öğrenci, eğitimci ve velilere yönelik devletin sunduğu zorbalık ve siber zorbalık eğitimleri bulunmaktadır (<http://www.bullying.co.uk/>). Bütün bu çalışmalar ve literatürdeki diğer çalışmalar incelenerek siber zorbalığın tüm boyutlarında ve tüm paydaşlara yönelik eğitim içerikleri oluşturulmuştur. Oluşturulan içeriklerin kapsam geçerlilikleri uzman görüşüne sunulmuş ve değerlendirilmiş ve son biçimine getirilmiştir.

Araştırma süresi boyunca okul paydaşlarıyla yapılan görüşmelerde, eğitimcilerin siber zorbalıkla ilgili eğitimleri web sitesi, afiş, basılı materyal ve seminer gibi yollarla

almak istedikleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan içeriklerden öğrenci, eğitimci ve veli kitapçıkları, afişler ve sunular oluşturulmuş, bunların yanı sıra bir web sitesi geliştirilmiştir. Eğitimin etkililiğini artırmak ve dikkat çekmek için bir logo tasarlanmış ve tüm ortam ve materyallerde kullanılmıştır. Hazırlanan sunu, kitapçık ve web sitesi, içerik yönünden paralellik göstermektedir. Örneğin, web sitesine ulaşma imkânı olmayan paydaşlar, kitapçıkları kullanarak gerekli bilgilere ulaşabilmektedir. Tüm ortam ve materyallerin tasarımında çeşitli araştırmacılar tarafından belirtilen görsel tasarım ilkelerinden yararlanılmış, rahat okunabilir nitelikte olmalarına özen gösterilmeye çalışılmış, kullanılabilirliğine yönelik esaslar göz önünde bulundurulmuştur (Seferoğlu, 2006; Yalın, 2004). Tasarım ve geliştirme süreçlerinde üniversitelerin Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümündeki öğretim elemanlarından, hem görünüş hem de kapsam geçerliliğine yönelik uzman görüşü alınmıştır. Gelen eleştiriler doğrultusunda eğitim ortam ve materyalleri yeniden gözden geçirilerek ön uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Ön uygulamada, hedef kitlelere benzer özellik gösteren öğrenci, öğretmen ve velilere sunular yapılmış, web sitesi tanıtılmış, afiş ve kitapçıklarla ilgili görüşleri alınmıştır. Daha sonra, uygulamanın yapılacağı okulların yöneticileri, BT/BT rehber öğretmenleri ve rehber öğretmenlerinden eğitim ortam ve materyallerin uygunluğu hakkında görüş alınmıştır. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda geliştirilen ortam ve materyallerde son düzenleme ve gözden geçirmeler tamamlanarak uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Siber zorbalığın tüm boyutlarını kapsayan sunu materyalleri, öğrenci, öğretmen ve veli boyutlarında hazırlanmıştır (Ek 12). Okulların yönetici ve rehber öğretmenleriyle birlikte seminer günleri planlanmıştır. Ortaokulda, öğrencilere üç grup (5 ve 6. Sınıflar, 7. Sınıflar ve 8. Sınıflar) halinde sunumlar yapılmış, farklı bir günde ise öğretmen sunumu gerçekleştirilmiştir. Lisede ise benzer şekilde öğrenciler sunumlar için üç gruba ayrılmıştır (9. Sınıflar, 10. Sınıflar ve 11. Sınıflar). Lise öğretmenleri onlar için hazırlanan ve uygulanmak istenen sunum etkinliğine katılmak istemedikleri için lise öğretmen sunumu gerçekleştirilememiştir. Veliler için planlanan sunum etkinlikleri her iki okulda da gerekli ilgiliyi görmediği için gerçekleştirilememiştir. İki okulda veliler, öğrenciler aracılığıyla yapılan duyuru, evlere gönderilen bilgilendirme mektupları ile etkinlikten haberdar edilmiştir. Sonrasında ise okulun mesajlaşma ağından velilere etkinliğin duyurusu yapılmıştır. Planlanan gün ve saatte okullarda hazır bulunulmuş, fakat hiçbir veli etkinliğe katılım göstermemiştir. Siber zorbalık farkındalık eğitimi basılı materyalleri için, öğretmen, eğitimci ve veli nüshası olmak üzere üç farklı

kitapçık hazırlanmıştır (Ek 13). Bunların her biri siber zorbalığın tanınması, önlenmesi ve doğru müdahale strateji ve yöntemlerine ilişkin ayrıntılı bilgiler ile pratik ipuçları içermektedir. Yapılan seminerlerden sonra bu kitapçıklar paydaşlara dağıtılmıştır. Seminerler sırasında salonun duvarlarına, sonrasında ise okulun panolarına asılan iki adet afiş hazırlanmıştır (Ek 14). Eğitim kapsamında hazırlanan web sitesi (www.siberzorbalik.info), öğrenci, öğretmen ve veli modüllerinden oluşmaktadır (Ek 15). Her modülde, “Tanıma, Önleme, Müdahale ve Bunları unutma” bölümleri yer almaktadır. Tüm boyutlar, içerik olarak basılı materyaller ve sunularla örtüşmektedir. Bunlara ek olarak web sayfalarına, sesli ve görüntülü materyaller ile örnek olay canlandırmaları eklenmiştir. Bu eğitimin amaçlarıyla tutarlı videolar yeniden hazırlanmamış, daha önceden çeşitli kurum ve kuruluşların hazırladığı veya uyarladığı materyallerden yararlanılmıştır. Web sitesine eklenen her video materyali kaynak gösterilerek ve ilgili siteye bağlantı kurularak kullanılmıştır.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın alt amaçları doğrultusunda elde edilen bulgulara yer verilerek bu bulgular, literatür çerçevesinde yorumlanmıştır.

4.1. Okulların Siber Zorbalık Farkındalık Profillerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt amacı, okulların siber zorbalık tehlikesiyle baş etmeye hazır olma düzeylerini belirlemektir. Bu alt amacı gerçekleştirmek üzere 1431 okul ve 2586 eğitimciden veri toplanmıştır. Okulların ve eğitimcilerin demografik özellikleri aşağıda özetlenmektedir.

Araştırmaya dâhil edilen okulların 925'inde (%64.6) BT sınıfı bulunduğu, 373'ünde ise (%26.1) BT sınıfı bulunmadığı tespit edilmiş; ancak 133 okulda (%9.3) BT sınıfı bulunup bulunmadığı belirlenememiştir. Ortaokullarda 5. sınıflara ortalama 1.4 yıldır, 6. sınıflara ortalama 1.6 yıldır, 7. sınıflara ortalama 1.4 yıldır ve 8. sınıflara ortalama 1.5 yıldır BT dersi verilmektedir. Liselerde ise BT dersinin, 9. sınıflara ortalama 1.1 yıldır, 10. sınıflara ortalama 1.5 yıldır, 11. sınıflara ortalama 1.3 yıldır ve 12. sınıflara ortalama 1.2 yıldır verildiği görülmektedir. Görüldüğü üzere, okullarda BT dersi, tüm sınıf düzeylerinde ortalama bir yıl süreyle verilmektedir. Bu durumun, BT ile ilgili derslerin, ortaokulların 7 ve 8. sınıfları ile liselerin tüm sınıf düzeylerinde (Meslek liselerinin BT alanı dışındaki liselerde) seçmeli dersler arasında olması ve birçok okulda bu dersin seçilmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bulunan eğitimcilere göre, öğrencilerin BT sınıfı dışında internet kullanım yerleri Çizelge 13'te belirtilmiştir.

Çizelge 13

Öğrencilerin internet kullanım yerlerinin bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı

İnternet kullanım yeri	Bilişim suç oranı düşük		Bilişim suç oranı yüksek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Ev	546	21.1	775	30.0	1321	51.1
İnternet Kafe	514	19.9	572	22.1	1086	42.0
Sınıf	269	10.4	420	16.2	689	26.6
Mobil Cihazlar	296	11.4	381	14.7	677	26.2
Kütüphane	145	5.6	251	9.7	396	15.3
Fatih Projesi Sınıfı	116	4.5	147	5.7	263	10.2
Bilgim yok.	63	2.4	50	1.9	113	4.4

Çizelge 13 incelendiğinde, hem bilişim suç oranı düşük illerde hem de yüksek illerde öğrencilerin internet kullanım yerlerinin benzerlik gösterdiği; internete en çok ev (%51.1), internet kafe (%42), sınıf (%26.6) ve mobil cihazlardan (%26.2) erişildiği görülmektedir. Bu bulgu, literatürde siber zorbalığın en çok evde gerçekleştiğini ifade eden araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir (Choucalas, 2013). Bilişim suç oranı yüksek illerde ev (%30), internet kafe (%22.1), sınıf (16.2), mobil cihaz (%14.7), kütüphane (%9.7) ve Fatih projesi sınıfında (%5.7) internet kullanıldığını belirten eğitimcilerin oranı, benzer yanıtı veren ve bilişim suç oranı düşük illerde bulunan eğitimcilerden fazla olmuştur. Okullardaki dersliklerde kullanılan internet ağ türleri Çizelge 14’te gösterilmiştir.

Çizelge 14

Dersliklerde kullanılan internet ağ türlerinin dağılımı

Kullanılan internet ağ türü	Okul sayısı	
	f	%
MEB ağı	851	59.5
Özel ağ	57	4.0
MEB ve özel ağ	44	3.1
Sınıfta internet yok.	264	18.4
Bilgisine ulaşılmayanlar	206	15.0
Toplam	1431	100

Çizelge 14’e göre, dersliklerde en çok kullanılan ağ türünün, MEB ağı olduğu (%59.5) belirtilmiştir. Bu ağ türünün özelliği yasaklı veya sakıncalı internet sitelerine erişimi engelliyor olmasıdır. MEB’e bağlı okullarda kullanılması zorunlu olan bu ağın yanı sıra bazı okullarda kablolu ya da kablosuz başka bir internet ağı da kullanılmaktadır. Dersliklerdeki internet kullanımının denetiminin kim tarafından

yapıldığına ilişkin eğitimci görüşleri ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 15'te gösterilmiştir.

Çizelge 15

Eğitimcilerin görevlerine göre, dersliklerdeki internet denetimini yapanlar hakkındaki görüşlerinin karşılaştırılması

Görev		Okul yönetimi yapıyor.	BT/BT rehber ögrt. yapıyor.	Okul/sınıf rehber ögrt. yapıyor.	Denetim yapılmıyor.
Okul yöneticileri	f	683	567	458	124
	%	46.2	38.4	31.0	8.4
BT/BT rehber ögrt.	f	162	286	102	63
	%	32.7	57.8	20.6	12.7
Okul rehber ögrt.	f	14	17	11	3
	%	2.7	3.3	2.1	0.6
Diğer branş ögrt.	f	1	0	3	1
	%	1.1	0.0	3.2	1.1
Toplam	f	860	870	574	191
	%	33.3	33.6	22.2	7.4
χ^2		375.012	406.601	208.227	63.584
sd		3	3	3	3
p		.000*	.000*	.000*	.000*

*p<.01

Çizelge 15'e göre eğitimciler, dersliklerdeki internet kullanımının en çok, okul yönetimi (%33.3) ve BT/BT rehber öğretmenleri (%33.6) tarafından denetlendiğini belirtmişlerdir. Okul yöneticilerinin %46.2'si, dersliklerdeki internet kullanımını kendilerinin ve %38.4'ü BT/BT rehber öğretmenlerinin denetlediğini düşünmektedir. Öte yandan BT/BT rehber öğretmenlerinin %57.8'i, dersliklerdeki internet kullanımını kendilerinin ve %32.7'si okul yönetiminin denetlediğini ifade etmiştir. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu kay-kare sonuçlarından görülmektedir. Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevler, dersliklerde internet denetimini yapanlara ilişkin görüşlerini etkilemektedir.

Eğitimcilerden alınan yanıtlar doğrultusunda, bir eğitim-öğretim yılında okullarda genel konulara yönelik olarak yaşanan disiplin sorunları soruşturma/olay sayısı ortalama 7.3 iken; bilişim teknolojileri konularına yönelik ortalama bir soruşturma/olay yaşandığı görülmüştür.

Öğrencilerin okulda BT araçlarını kullanım durumlarına ilişkin bulgular Çizelge 16'da verilmiştir.

Çizelge 16

BT araçlarının okullardaki kullanım durumlarının dağılımı

BT aracı	Serbest ve kuralımız var		Serbest ama kuralımız yok		Yasak	
	f	%	f	%	f	%
Cep telefonu	1114	43.1	84	3.2	1388	53.7
Laptop	1549	59.9	257	9.9	780	30.2
Tablet	1551	60.0	277	10.7	758	29.3
Fotoğraf makinesi	1293	50.0	221	8.5	1072	41.5
Kamera	897	34.7	156	6.0	1533	59.3
Ses kayıt cihazı	683	26.4	149	5.8	1754	67.8

Çizelge 16'ya göre eğitimcilerin %53.7'si okullarda cep telefonu/akıllı telefon, %59.3'ü kamera ve %67.8'i ses kayıt cihazı kullanmanın yasak olduğu şeklinde görüş belirtmişlerdir. Öte yandan eğitimcilerin %43.1'i, okulda cep telefonu/akıllı telefon, %59.9'u diz üstü bilgisayar ve %60.0'ı tablet kullanımının kurala bağlı olarak serbest olduğunu belirtmişlerdir. Kurala bağlı olsun veya olmasın, eğitimcilerin yaklaşık yarısı (%46.3) öğrencilerin okula cep telefonu getirmelerinin serbest olduğunu ifade etmişlerdir. MEB Fatih projesi kapsamında, 22.02.2015 tarihi itibarıyla, 81 ilde 737 bin 800 tablet bilgisayarın öğrencilere dağıtıldığı belirtilmiştir (MEB Fatih projesi, <http://www.meb.gov.tr/>). Oysa eğitimcilerin verdikleri yanıtlardan, okulların %29.3'ünde tablet kullanımının yasak olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun, tablet kullanımının yasak olduğu okulların, proje kapsamında tablet dağıtılan okullar arasında yer almamasından kaynaklanabileceği, veya öğrencilerin ders dışında, kişisel amaçlarla tablet kullanmalarının yasaklanmış olabileceği söylenebilir. Kowalski ve diğerlerinin (2012) yaptıkları bir araştırmada öğrencilere, okulda birbirlerine mesaj gönderip göndermedikleri sorulmuş, okul yönetiminin bu konudaki yasağına rağmen tüm öğrenciler bunu her gün sıklıkla yaptıklarını dile getirmişlerdir. Choucalas (2013) araştırmasında, okul saatleri içinde siber zorbalık yapmak için cep telefonlarını kullanan öğrencilerin oranının korkutucu derecede yüksek olduğunu tespit etmiştir. Smith ve diğerleri (2008), cep telefonlarının siber zorbalıkta en çok kullanılan araç olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmen ve yöneticilerin, öğrencilerin okulda internet güvenliği konusunda bilgilendirilip bilgilendirilmediğine ilişkin görüşleri ve eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 17'de gösterilmiştir.

Çizelge 17

Eğitimcilerin görevlerine göre, öğrencilerin internet güvenliği konusunda bilgilendirilme durumlarına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Görev		Evet	Kısmen	Hayır	Bilgim yok
Okul yöneticileri	f	1083	360	26	8
	%	73.3	24.4	1.8	0.5
BT/BT Rehber ögrt.	f	367	118	9	1
	%	74.1	23.8	1.8	0.2
Okul rehber ögrt.	f	350	145	18	8
	%	67.2	27.8	3.5	1.5
Diğer branş ögrt.	f	53	35	3	2
	%	57.0	37.6	3.2	2.2
Toplam	f	1853	658	56	19
	%	71.7	25.4	2.2	0.7

$\chi^2=28.639$, $sd=9$, $p=.001$

Çizelge 17'ye göre eğitimcilerin üçte ikisinden fazlası (%71.7) öğrencilerin internet güvenliği konusunda bilgilendirildiğini, dörtte birinden biraz fazlası ise (%25.4) kısmen bilgilendirildiğini belirtmiştir. Eğitimcilerin görevlerine göre bu maddeye verdikleri yanıtlar arasında anlamlı fark bulunmuştur ($\chi^2=28.639$, $sd=9$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevler, bu maddeye verdikleri yanıtları etkilemiştir. Buna göre, öğrencilerin internet güvenliği konusunda bilgilendirildiğini düşünen BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%74.1), diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla iken; bilgilendirilmediğini belirten okul rehber öğretmenlerinin oranı (%3.5) diğer görevlerdeki eğitimcilerden fazladır. Öte yandan, öğrencilerin internet güvenliği konusunda kısmen bilgilendirildiklerini ifade eden (%37.6) veya bu konuda bilgisi olmadığını belirten (%2.2) diğer branş öğretmenlerinin oranı, benzer yanıtları veren farklı görevdeki eğitimcilerden fazladır. Bu maddeye olumlu yanıt verenler arasından BT öğretmenlerinin oranının fazla olmasının, verdikleri dersin içeriğinde internet güvenliğine ilişkin konuların yer almasından kaynaklandığı söylenebilir. Öte yandan okul rehber öğretmenleri, öğrencilere ders dışı bilgilendirme çalışmalarının yapılmadığını düşündünden dolayı bu maddeye, diğer görevlerdeki eğitimcilere göre daha fazla olumsuz yanıt vermiş olabilir.

Okul personelinin, öğrencilerin internet faaliyetlerini izleme ve onları güvenli olmayan sitelerden koruma konusundaki yeterliğine ilişkin katılımcı görüşleri ile katılımcıların görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 18'de verilmiştir.

Çizelge 18

Okul personelinin öğrencilerin internet faaliyetlerini izleme konusundaki yeterliğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evete	Kısmen	Hayır	Bilgin yok
Okul yöneticileri	f	771	585	101	20
	%	52.2	39.6	6.8	1.4
BT/BT Rehber ögrt.	f	239	213	28	15
	%	48.3	43.0	5.7	3.0
Okul rehber ögrt.	f	262	194	51	14
	%	50.3	37.2	9.8	2.7
Diğer branş ögrt.	f	49	30	9	5
	%	52.7	32.3	9.7	5.4
Toplam	f	1321	1022	189	54
	%	51.1	39.5	7.3	2.1

$\chi^2=23.728$, $sd=9$, $p=.005$

Çizelge 18’de görüldüğü üzere, öğrencilerin internet faaliyetlerini izleme ve onları güvenli olmayan sitelerden koruma konusunda okul personelinin yeterli olduğunu düşünen %51.1 ve kısmen yeterli olduğunu düşünen %39.5 oranında eğitimci bulunmaktadır. Sözü edilen konuda okul personelinin yeterli bulan okul yöneticileri (%52.2) ve diğer branş öğretmenlerinin (%52.7) oranı, diğer görevlerde bulunan öğretmenlerden fazladır. Öte yandan okul personelinin öğrencilerin internet faaliyetlerini izleme ve onları güvenli olmayan sitelerden koruma konusunda yeterli bulmayan okul rehber öğretmenlerinin oranı (%9.8), diğer görevlerdeki eğitimcilerden fazladır. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=23.728$, $sd=9$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir deyişle, bu maddeye verilen yanıtlarda, eğitimcilerin buldukları görevlerin etkisi bulunmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan okulların özellikleri değerlendirildiğinde, okullarda BT dersinin yeterli düzeyde verilmediği, okulların çoğundaki dersliklerde yaygın olarak kullanılan internet ağ türünün MEB ağı olduğu, bunun yanısıra bazı okullarda özel internet ağının da kullanıldığı belirlenmiştir. Öğrenciler BT sınıfı dışında en çok, evde ve internet kafelerde internet kullanmaktadır. Birçok okulda, kurala bağlı olarak veya herhangi bir kurala bağlı olmadan, öğrencilerin cep telefonu/akıllı telefon, diz üstü bilgisayar, tablet, fotoğraf makinesi, kamera veya ses kayıt cihazı gibi BİT araçlarını kullandıkları tespit edilmiştir. Dersliklerdeki internet kullanımları daha çok okul yönetimi ve BT/BT rehber öğretmenleri tarafından yapılmaktadır. Eğitimcilerin çoğu, öğrencileri internet güvenliği konusunda bilgilendirdiklerini ifade etmişlerdir. Eğitimcilerin yarısına yakını ise, öğrencilerin internet faaliyetlerini izleme ve onları güvenli olmayan sitelerden koruma konusunda kendilerini yeterli bulmamaktadır.

Araştırmanın birinci alt amacı doğrultusunda, demografik özellikleri yukarıda belirlenen okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumları, başka bir ifadeyle, siber zorbalığı tanıma, önleme ve olaylara müdahale etmedeki farkındalık düzeyleri, aşağıda üç başlıkta ele alınmıştır.

4.1.1. Okulların Siber Zorbalığı Tanımaya Yönelik Farkındalık Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt amacının birinci boyutu doğrultusunda, okulların siber zorbalığı tanımaya yönelik farkındalık düzeyleri belirlenmiştir. Veri toplama aracında bu amacı gerçekleştirmek üzere 15 madde yer almaktadır (m1-15). Eğitimcilerin her maddeye ilişkin görüşleri ile bu görüşlerin eğitimcilerin görevlerine ve buldukları ilin bilişim suç oranına göre değişimi aşağıda özetlenmektedir.

Tanımaya boyutunun ilk maddesinde (m1) eğitimcilerden istenen, siber zorbalıkla fiziksel zorbalığı (vurma, itme, tekmeleme, tükürme) kıyaslamalarıdır. Bu maddeye ilişkin eğitimci görüşleri ve eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 19’da gösterilmiştir.

Çizelge 19

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla fiziksel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı

Görev		Siber zorbalık daha tehlikelidir.	Fiziksel zorbalık daha tehlikelidir.	İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.	İkisi de tehlikeli değildir.	Fikrim yok.
Okul yöneticileri	f	411	132	891	17	26
	%	27.8	8.9	60.3	1.2	1.8
BT/BT Rehber ögrt.	f	133	60	296	2	4
	%	26.9	12.1	59.8	0.4	0.8
Okul rehber ögrt.	f	126	62	325	6	2
	%	24.2	11.9	62.4	1.2	0.4
Diğer branş ögrt.	f	20	14	57	0	2
	%	21.5	15.1	61.3	0.0	2.2
Toplam	f	690	268	1569	25	34
	%	26.7	10.4	60.7	1.0	1.3

$\chi^2=21.12$, $sd=12$, $p=.049$

Çizelge 19’a göre, katılımcıların %60.7’si siber zorbalık ile fiziksel zorbalığı eşit düzeyde tehlikeli bulmaktadır. Eğitimcilerin dörtte birinden fazlası ise siber zorbalığı fiziksel zorbalıktan daha tehlikeli bulduğunu belirtmiştir. Öte yandan siber zorbalığı fiziksel zorbalıktan daha az tehlikeli bulan, iki zorbalık türünü de tehlikeli bulmayan veya bu konuda fikri olmayan eğitimcilerin oranı %12.7’dir. Kay-kare testi sonuçlarına göre, farklı göreve sahip eğitimcilerin siber zorbalık ile fiziksel zorbalığın

kiyaslanmasına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. ($\chi^2=21.12$, $sd=12$, $f=2586$, $p<.05$). Bu durum, eğitimcilerin buldukları görevlerin, siber zorbalıkla fiziksel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin yanıtlarını etkilediği anlamına gelmektedir. Buna göre, siber zorbalığı fiziksel zorbalıktan daha tehlikeli bulan okul yöneticilerinin oranı (%27.8), diğer görevde bulunan ve benzer yanıt veren eğitimcilerden daha fazladır. Fiziksel zorbalığı siber zorbalıktan daha tehlikeli bulan diğer branş öğretmenlerinin oranı (%15.1) ise benzer yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden yüksektir. Öte yandan iki zorbalık türünü de eşit düzeyde tehlikeli bulan okul rehber öğretmenleri (%62.4), diğer görevlerdeki eğitimcilere kıyasla daha yüksek orana sahiptir.

Tanıma boyutunun ikinci maddesinde (m2) eğitimcilerin siber zorbalıkla gerçek yaşamdaki sözel zorbalığı (isim takma, küfür etme, alay etme, iğneleme, hakaret etme) kıyaslamaları istenmiştir. Bu maddeye ait bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 20’de verilmiştir.

Çizelge 20

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla sözel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı

Görev		Siber zorbalık daha tehlikelidir.	Sözel zorbalık daha tehlikelidir.	İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.	İkisi de tehlikeli değildir.	Fikrim yok.
Okul yöneticileri	f	478	123	829	18	29
	%	32.4	8.3	56.1	1.2	2.0
BT/BT Rehber ögrt.	f	162	40	285	4	4
	%	32.7	8.1	57.6	0.8	0.8
Okul rehber ögrt.	f	148	49	316	7	1
	%	28.4	9.4	60.7	1.3	0.2
Diğer branş ögrt.	f	25	11	54	0	3
	%	26.9	11.8	58.1	0.0	3.2
Toplam	f	813	223	1484	29	37
	%	31.4	8.6	57.4	1.1	1.4

$\chi^2=19.77$, $sd=12$, $p=.072$

Çizelge 20’ye göre, eğitimcilerin %57.4’ü siber zorbalık ile sözel zorbalığı eşit düzeyde tehlikeli bulmuş; %31.4’ü ise siber zorbalığın sözel zorbalıktan daha tehlikeli olduğunu ifade etmiştir. Siber zorbalığı sözel zorbalıktan daha az tehlikeli bulan, iki zorbalık türünü de tehlikeli bulmayan veya bu konuda fikri olmayan katılımcıların oranı %11.1 olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonucuna göre, farklı görevlerde bulunan eğitimcilerin siber

zorbalıkla sözel zorbalığın karşılaştırılmasına yönelik görüşlerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=19.77$, $sd=12$, $f=2586$, $p>.05$). Bu durumda, eğitimcilerin buldukları görevlerin, siber zorbalıkla sözel zorbalığın karşılaştırılmasına yönelik görüşlerini etkilemediği söylenebilir.

Tanıma boyutunun üçüncü maddesinde (m3) eğitimcilerden beklenen, siber zorbalıkla gerçek yaşam sosyal/ilişkisel zorbalığı (sosyal dışlama, söylenti yayma) kıyaslamalarıdır. Bu maddeye ilişkin katılımcı görüşleri ve eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 21’de gösterilmiştir.

Çizelge 21

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla sosyal/ilişkisel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı

Görev		Siber zorbalık daha tehlikelidir.	Sosyal zorbalık daha tehlikelidir.	İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.	İkisi de tehlikeli değildir.	Fikrim yok.
Okul yöneticileri	f	392	198	830	19	38
	%	26.5	13.4	56.2	1.3	2.6
BT/BT Rehber öğrt.	f	128	80	279	4	4
	%	25.9	16.2	56.4	0.8	0.8
Okul rehber öğrt.	f	103	87	324	5	2
	%	19.8	16.7	62.2	1.0	0.4
Diğer branş öğrt.	f	18	17	55	1	2
	%	19.4	18.3	59.1	1.1	2.2
Toplam	f	641	382	1488	29	46
	%	24.8	14.8	57.5	1.1	1.8

$\chi^2=30.18$, $sd=12$, $p=.003$

Çizelge 21’e göre, eğitimcilerin %57.5’i siber zorbalık ile sosyal/ilişkisel zorbalığı eşit düzeyde tehlikeli bulmuş; %24.8’i ise siber zorbalığın sosyal/ilişkisel zorbalıktan daha tehlikeli olduğunu ifade etmiştir. Siber zorbalığı sosyal/ilişkisel zorbalıktan daha az tehlikeli bulan, iki zorbalık türünü de tehlikeli bulmayan veya bu konuda fikri olmadığını ifade eden katılımcı oranı %17.7’dir. Kay-kare testi sonuçlarına göre, farklı görevlerde bulunan eğitimcilerin, siber zorbalık ile sosyal/ilişkisel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşleri arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=30.18$, $sd=12$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin görevleri, bu maddeye verdikleri yanıtları etkilemiştir. Buna göre, siber zorbalık ile sosyal/ilişkisel zorbalığı eşit düzeyde tehlikeli bulan eğitimciler arasından okul rehber öğretmenlerinin oranı (%62.2); siber zorbalığı daha tehlikeli bulanlar arasından okul yöneticilerinin oranı (%26.5); siber zorbalığı daha az tehlikeli bulanlar arasından ise

diğer branş öğretmenlerinin oranı (%18.3), benzer yanıtı veren ve farklı görevlerde bulunan eğitimcilerden daha yüksek bulunmuştur.

Siber zorbalık ile gerçek yaşam zorbalık türlerinin karşılaştırılmasında bilişim suç oranı düşük ve yüksek olan illerdeki eğitimcilerin görüşleri arasındaki fark, iki değişken için kay-kare testi ile incelenmiştir. Kay-kare testinin sonucunda siber zorbalık ile fiziksel zorbalığın ($\chi^2=5.220$, $sd=4$, $f=2586$, $p=.265$); siber zorbalık ile sözel zorbalığın ($\chi^2=6.598$, $sd=4$, $f=2586$, $p=.159$) ve siber zorbalık ile sosyal/ilişkisel zorbalığın ($\chi^2=6.855$, $sd=4$, $f=2586$, $p=.144$) kıyaslanmasında, bilişim suç oranı farklı illerde görev yapan eğitimcilerin görüşleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Başka bir deyişle, eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranının yüksek veya düşük olması, siber zorbalıkla gerçek yaşam zorbalığı türlerinin karşılaştırılmasına yönelik yanıtlarını etkilememiştir. Araştırmanın gerçekleştirildiği illerde farklı bilgi birikimine ve deneyime sahip birçok eğitmen görev yapmaktadır. Veri toplama aracının bu üç maddesine verilecek yanıtlar, bulunulan illerdeki durumu değil, eğitimcilerin sözü edilen konularla ilgili farkındalıklarını yansıtacak türdendir. Bilişim suç oranı farklı illerde eğitimcilerin görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunmamasının, bundan kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Veri toplama aracının birinci, ikinci ve üçüncü maddelerinden elde edilen bulgulardan farklı olarak, Spears ve diğerlerinin (2015) yaptığı araştırmaya göre, kadın öğretmen adayları ilişkisel/sosyal zorbalık biçimlerini, erkeklere göre daha iyi tanımlamakta, bunların daha tehlikeli olduğunu düşünmektedir. Bunun yanı sıra bu araştırmaya katılan erkek ve kadın öğretmen adaylarının, çevrimiçi zorbalığın ciddiyetinin farkında oldukları ifade edilmiştir (Spears ve diğerleri, 2015). Öğrencilerle yapılan bir araştırmada öğrencilerin üçte ikisinin, siber zorbalığı gerçek yaşam zorbalığı kadar tehlikeli gördükleri tespit edilmiştir (Storm ve diğerleri, 2012). Boulton ve diğerleri (2014) öğretmen adaylarıyla yaptıkları çalışmada, katılımcıların fiziksel ve sözel zorbalık türlerini siber zorbalıktan daha tehlikeli, ilişkisel zorbalık türünü ise siber zorbalıktan daha az tehlikeli bulmuşlardır. Siber zorbalık ile gerçek yaşam zorbalığının birçok ortak özelliği bulunmaktadır. Bunlar, her iki zorbalık türünün saldırganlık davranışları içermesi, zorba ve mağdur arasında güç dengesizliği olması ve mağdurlar üzerinde olumsuz etkiler bırakması şeklindedir. Araştırmacılar, gerçek yaşamdaki zorbalık türleri ile siber zorbalığın, tarz ve teknik olarak benzerlik gösterdiğini, fakat siber zorbalığın diğerlerine göre daha yıkıcı olduğunu ifade etmektedir (Hinduja ve Patchin 2013; Holfeld ve Grabe, 2012; Kowalski ve diğerleri, 2008; Shariff, 2004,

2005). Bauman (2013), siber zorbalığın gerçek yaşam zorbalığından daha tehlikeli olması gibi gerçekçi bir endişenin varlığından söz etmiştir. Ryan ve diğerleri (2011), zorbalık türleri konusundaki bilgi eksikliğinden dolayı öğretmenlerin farklı zorbalık türlerini fark etmede yetersiz kalıyor olabildiklerini belirtmişlerdir. Benzerlik ve farklılıkları düşünüldüğünde herhangi bir zorbalık türünün diğerinden daha az tehlikeli olduğunu net bir şekilde söylemek mümkün değildir. Bu nedenle siber zorbalığın diğer zorbalık türlerinden daha az tehlikeli olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Bu doğrultuda eğitimcilerden beklenen, siber zorbalığı en az diğer zorbalık türleri kadar tehlikeli bulmaları iken; diğer zorbalık türlerini siber zorbalıktan daha tehlikeli bulan, hiçbir zorbalık türünü tehlikeli bulmayan veya bu konuda fikri olmayan eğitimci oranı azımsanmayacak kadar çoktur.

Tanıma boyutunun dördüncü maddesinde (m4) eğitimcilerin gerçek yaşamda zorbalık yapanlarla siber zorbalık yapanların aynı kişiler olup olmadığını değerlendirmeleri istenmiştir. Bu maddeye ait bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 22’de verilmiştir.

Çizelge 22

Gerçek yaşam zorbaları ile siber zorbaların aynı kişiler olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bazıları	Bilgin yok.
Okul yöneticileri	f	326	230	792	129
	%	22.1	15.6	53.6	8.7
BT/BT Rehber öğrt.	f	86	70	310	29
	%	17.4	14.1	62.6	5.9
Okul rehber öğrt.	f	81	69	347	24
	%	15.5	13.2	66.6	4.6
Diğer branş öğrt.	f	21	11	54	7
	%	22.6	11.8	58.1	7.5
Toplam	f	514	380	1503	189
	%	19.9	14.7	58.1	7.3

$\chi^2=36.601$, $sd=9$, $p=.000$

Çizelge 22’ye göre, eğitimcilerin %58.1’i, gerçek yaşamda zorbalık yapanlardan bazılarının siber zorbalık da yaptığını düşünmektedir. Eğitimcilerin beşte birine yakını (%19.9) gerçek yaşam zorbaları ile siber zorbaların aynı kişiler olduğunu belirtmiştir. Gerçek yaşamda zorbalık yapanlar ile siber zorbalık yapanların aynı kişiler olmadığını veya bu konuda bilgisi bulunmadığını belirten eğitimci oranı (%22.0) tüm eğitimcilerin neredeyse dörtte biri kadardır. Çizelge 22 incelendiğinde, eğitimcilerin görevlerine göre

bu maddeye verdikleri yanıtlar arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=36.601$, $sd=9$, $f=2586$, $p<.05$). Bir başka ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevlerin, siber zorbalık ile gerçek yaşam zorbalıklarının karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerini etkilediği söylenebilir. Buna göre, bu maddeye ‘evet’ yanıtı verenlerden diğer branş öğretmenlerinin oranı (%22.6) ve ‘bazıları’ yanıtı verenlerden okul rehber öğretmenlerinin oranı (%66.6) diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla olmuştur. Bunun yanı sıra, ‘hayır’ (%15.6) ve ‘bilgim yok’ (%8.7) yanıtı veren okul yöneticilerinin oranı, benzer yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden daha yüksek bulunmuştur. Gerçek yaşam zorbalıkları ile siber zorbalıkların karşılaştırılmasında, bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki eğitimcilerin görüşleri arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçlarına göre, anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.086$, $sd=3$, $f=2586$, $p=.780$). Bu durumda, buldukları illerin bilişim suç oranının, eğitimcilerin bu maddeye verdikleri yanıtları etkilemediği söylenebilir.

Yapılan araştırmalar siber zorbalık yapmanın birçok yordayıcı değişkeni olduğunu göstermektedir. Literatürdeki kaynaklardan bazıları, gerçek yaşamda zorbalık yapmanın, sanal ortamda da zorbalık yapmayı tetiklediğini göstermekte iken (Bauman, 2013; Campbell, 2009; Hinduja ve Patchin, 2010; Vendebosch ve Van Cleemput, 2009); bazıları siber zorbalığa dâhil olmak ile gerçek yaşam zorbalığına dâhil olmak arasında bir ilişki olmadığını belirtmektedir (Kowalski ve Limber, 2007; Smith ve diğerleri, 2008; Sourander ve diğerleri, 2010). Bazı araştırmacılara göre siber zorbalıkta veya gerçek yaşam zorbalığında mağdur olmak, siber zorbalık yapmanın en önemli yordayıcısıdır (Bauman, 2013; Vendebosch ve Van Cleemput, 2009). Benzer şekilde bazı araştırmacılar, gerçek yaşamda zorbalık yapmanın, siber zorbalık yapma olasılığını yedi kat artırdığını belirtmişlerdir (Monks, Robinson ve Worlidge; 2012). Bauman (2010) ve Bauman ve Pero (2011), siber zorbalık yapmayı tetikleyen en önemli faktörün siber mağduriyet; siber mağduriyetin en önemli tetikleyicisinin ise siber zorbalık yapmak olduğunu belirlemişlerdir. Wright ve Li (2013) tarafından gerçekleştirilen boylamsal bir araştırmada, siber mağduriyet yaşayan bireylerin altı ay sonra siber zorbalık yapabileceği ifade edilmiştir. Başka bir araştırmada ise 7. sınıfta sergilenen bir ilişki zorbalığının, 9. sınıfta sergilenecek siber zorbalığının göstergesi olduğu belirtilmiştir (Hemphill ve diğerleri, 2012). Bazı durumlarda arkadaş ortamında bir şakalaşmayla başlayan davranışlar biçim değiştirerek sanal ortama taşınan zorbalık davranışına dönüşebilmektedir (Shariff, 2005). Araştırma bulguları dikkate alındığında,

gerçek yaşamda zorbalık davranışı sergileyenlerin aynı zamanda siber zorbalık da yapabileceği görülmektedir. Bu ihtimal değerlendirildiğinde, siber zorbalık yapan bireylerin, gerçek yaşamda zorbalık yapmadığını söylemek yanlış bir değerlendirmedir.

Tanıma boyutunun beşinci maddesinde (m5) eğitimcilerden beklenen, siber zorbalığın sınıf ortamında yaratacağı etkilere ilişkin görüşlerini belirtmeleridir. Katılımcıların bu maddeye ait yanıtları ile görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 23'te verilmiştir.

Çizelge 23

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalığın sınıf ortamındaki etkilerine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Görev		Düşmanca ortam	Öğrenmeyi güçleştirme	Düşmanca ortam, öğrenmeyi güçleştirme	Hiçbir etkisi olmaz.	Fikrim yok.
Okul yöneticileri	f	696	328	347	15	91
	%	47.1	22.2	23.5	1.0	6.2
BT/BT Rehber öğrt.	f	205	78	171	3	38
	%	41.4	15.8	34.5	0.6	7.7
Okul rehber öğrt.	f	242	73	190	5	11
	%	46.4	14.0	36.5	1.0	2.1
Diğer branş öğrt.	f	40	12	30	0	11
	%	43.0	12.9	21.3	0.0	11.8
Toplam	f	1183	491	738	23	151
	%	45.7	19.0	28.5	0.9	5.8

$\chi^2=76.408$, $sd=12$, $p=.000$

Çizelge 23'e göre, eğitimcilerin yarısına yakını (%45.7), siber zorbalığın sınıfta düşmanca bir ortam yaratacağını, beşte birine yakını ise (%19) öğrencilerin öğrenmesini güçleştireceğini düşünmektedir. Hem düşmanca bir ortam yaratacağını hem de öğrenmeyi güçleştireceğini ifade eden eğitimci oranı %28.5 olmuştur. Öte yandan siber zorbalığın sınıfta herhangi bir olumsuzluk yaratmayacağını veya bu konuda fikri olmadığını belirten katılımcılar %6.4 oranındadır. Katılımcıların görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçlarına göre, eğitimcilerin görevlerine göre, bu maddeye verdikleri yanıtlar arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=76.408$, $sd=12$, $f=2586$, $p<.05$). Buna göre, eğitimcilerin buldukları görevlerin, siber zorbalığın sınıf ortamındaki etkilerine ilişkin görüşlerini etkilediği söylenebilir. Siber zorbalığın düşmanca bir ortam yaratacağını (%47.1) ve öğrenmeyi güçleştireceğini (%22.2) düşünen okul yöneticilerinin oranı benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden yüksek bulunmuştur. Öte yandan siber zorbalığın hem düşmanca ortam yaratacağını hem de öğrenmeyi güçleştireceğini

belirten okul rehber öğretmenlerinin oranı (%36.5), diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıtlar veren eğitimcilerden daha fazla olmuştur. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki eğitimcilerin verdikleri yanıtların incelendiği kay-kare testi sonuçlarına göre eğitimcilerin görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=8.062$, $sd=4$, $f=2586$, $p=.089$). Başka bir ifadeyle, bu maddeye verilen yanıtlarda, bilişim suç oranı değişkeninin etkisi olmamıştır.

Siber zorbalıkla ilgili araştırmalar incelendiğinde, okul ortamında ya da okul ortamı dışında yaşanan siber zorbalık olaylarının sınıf ortamına yansıdığı, öğrenciler arasında düşmanca bir ortama yol açtığı, bıraktığı sosyal ve psikolojik etkilerden dolayı öğrencilerin akademik başarılarının düşmesine sebep olduğu görülmektedir (Arsenault ve diğerleri, 2006; Choucalas, 2013; DeVoe ve Chandler, 2005; Shariff, 2005). Choucalas (2013) eğitimcilerle yaptığı araştırmada, katılımcıların %87'si, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin okula gelmek istemediklerini ifade etmiştir. Li (2008) araştırmasında, öğretmen adaylarının üçte ikisine yakınının, siber zorbalığın öğrencileri olumsuz etkilediğini belirttiğini gözlemlemiştir. Ericson (2001), zorbalık mağdurlarının kendilerini yalnız, aşağılanmış, güvensiz ve korkmuş hissettiklerini bu yüzden de okula gitmek istemediklerini; bunun yanı sıra okulda zayıf ilişkiler kurduklarını ve arkadaş ortamlarının olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir. Okulu güvensiz bir yer, okuldakileri de güvenilmeyecek kişiler olarak gören öğrencilerin okula gitmek istememesi çok doğaldır (DeVoe ve Chandler, 2005). Okula devamsızlığın veya öğrencilerin hissettiği bu olumsuz duyguların, akademik başarıyı olumsuz etkilemesi de kaçınılmazdır. Bir araştırmada, öğretmenlerin %99'u siber zorbalığın öğrencilerin okula odaklanmasını zorlaştırdığını ifade etmişlerdir (Choucalas, 2013). Eğitimcilerin siber zorbalığın sınıf ortamındaki etkilerine ilişkin yanıtlarına bakıldığında (Çizelge 23), dörtte birinden biraz fazlasının (%28.5), düşmanca ortam yaratma ve öğrenmeyi güçleştirme gibi olumsuzlukların ikisinin de ortaya çıkabileceğinden söz ettikleri görülmektedir. Geriye kalanların (%71.5) ise bu konuda eksik veya yanlış bilgiye sahip oldukları veya herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları söylenebilir.

Tanıma boyutunun altıncı maddesinde (m6) eğitimcilere, öğrencilerinin siber zorbalığa maruz kalması durumunda bunu kime anlatacakları sorulmuştur. Bu maddeyle ilgili bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkı belirlemek için yapılan kay-kare testi sonuçları Çizelge 24'te gösterilmiştir.

Çizelge 24

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber mağdurların iletişim kuracağı kişilere ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Görev		Okul yönetimi	BT ögrt.	Rehber ögrt.	Diğer branş ögrt.	Aile	Arkadaş	Fikrim yok.
Okul yöneticileri	f	797	418	844	430	569	891	38
	%	54.0	28.3	57.1	29.1	38.5	60.3	2.6
BT/BT Rehber ögrt.	f	186	307	290	140	188	320	19
	%	37.6	62.0	58.6	28.3	38.0	64.6	3.8
Okul rehber ögrt.	f	189	122	457	172	170	367	2
	%	36.3	23.4	87.7	33.0	32.6	70.4	0.4
Diğer branş ögrt.	f	28	16	46	32	35	49	2
	%	30.1	17.2	49.5	34.4	37.6	52.7	2.2
Toplam	f	1200	863	1637	774	962	1627	61
	%	46.4	33.4	63.3	29.9	37.2	62.9	2.4
X^2		80.842	233.950	170.203	4.362	5.903	21.701	13.839
sd		3	3	3	3	3	3	3
p		.000*	.000*	.000*	.225	.116	.000*	.003*

*p<.05

Çizelge 24'ten anlaşılacağı üzere eğitimciler, öğrencilerin herhangi bir siber zorbalık olayına maruz kalmaları halinde, bu durumu öncelikli olarak okul rehber öğretmenlerine (%63.3) ve arkadaşlarına (62.9) anlatacaklarını düşünmektedir. Eğitimcilerin yarısına yakını (%46.4), öğrencilerin yaşadıkları olayı okul yöneticilerine, %37.2'si ailelerine, %33.4'ü BT/BT rehber öğretmenine ve %29.9'u diğer öğretmenlere anlatacaklarını belirtmişlerdir. Bu konuda fikri olmadığını ifade eden eğitimci oranı %2.4 olmuştur.

Eğitimcilerden bu maddeye 'okul yönetimi' yanıtı verenlerden, okul yöneticisi görevinde bulunanların oranı %54 iken, BT/BT rehber öğretmenliği görevinde olanlarda bu oran %37.6'ya; okul rehber öğretmenliği yapanlarda %36.3'e ve diğer branş öğretmenlerinde %30.1'e düşmüştür. Öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalmaları halinde, bu durumu okul yönetimine bildireceklerini ifade eden eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu fark, yapılan kay-kare testine göre anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=80.842$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevler, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin okul yönetiminden destek alıp almayacaklarına yönelik yanıtlarını etkilemiştir.

Çizelge 24'teki verilere göre, BT/BT rehber öğretmenlerinin %62'si, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin başvuracağı kişi olarak kendilerini görmekte iken, başvuru kaynağı olarak 'BT/BT rehber öğretmenlerini' gören okul yöneticilerinin oranı %28.3, okul rehber öğretmenlerinin oranı %23.4 ve diğer öğretmenlerin oranı %17.2

olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar, kay-kare testi sonuçlarına göre anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=233.950$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$). Bu durumda eğitimcilerin görevleri, siber mağduriyet yaşayan öğrencilerin BT/BT rehber öğretmenlerinden yardım isteyeceklerine ilişkin görüşlerini etkilemektedir. İnternetin güvenli kullanımı, etik ve siber zorbalıkla ilgili diğer konular BT derslerinin içeriğinde yer almaktadır. Dolayısıyla BT/BT rehber öğretmenleri, siber zorbalık olaylarında başvurulması ve bilgi alınması gereken öğretmenler kategorisinde yer almaktadır. Oysa bu maddeye verilen yanıtlardan, eğitimcilerin üçte ikisinin (%66.6), BT/BT rehber öğretmenlerini, siber mağduriyet durumunda başvurulacak kişiler olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. Bu durumun üç sebebi olabileceği düşünülmektedir. Birincisi, çoğu sınıf düzeyinde (Alanı BT olmayan 8, 9, 10, 11 ve 12. sınıflar) BT dersinin seçmeli dersler kategorisinde yer alması ve dolayısıyla birçok okulda BT dersinin seçilmemiş olması; ikincisi, BT dersinin içeriği ve BT/BT rehber öğretmenlerinin siber zorbalıkla baş etme konusundaki rolü hakkında birçok eğitimcinin bilgi sahibi olmaması; üçüncüsü ise okulların çoğunda BT/BT rehber öğretmenin bulunmaması şeklindedir. Daha önceden verilen ve okulların özelliklerine işaret eden bulgular incelendiğinde, BT dersinin tüm sınıf düzeylerinde ortalama bir yıl verildiği ve bazı okullarda BT/BT rehber öğretmeni bulunmadığı görülmektedir (Çizelge 9). Bu durum, BT/BT rehber öğretmenlerinin siber zorbalıkta başvurulacak kaynak olarak görülmemesine ilişkin sözü edilen olası sebepleri desteklemektedir.

Çizelge 24'e göre, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin bu durumu 'okul rehber öğretmenlerine' anlatacaklarını düşünen eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farklar, yapılan kay-kare testine göre anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=170.203$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir deyişle, eğitimcilerin bu yanıtı vermelerinde, buldukları görevin etkisi olmuştur. Buna göre, okul rehber öğretmenleri, siber zorbalığa uğrayan öğrenciler için birincil başvuru kaynağı olarak kendilerini görmektedir (%87.7). Bu oran, 'okul rehber öğretmenlerini' başvurulacak kişiler olarak gören BT/BT rehber öğretmenlerinde %58.6, okul yöneticilerinde %57.1 ve diğer branş öğretmenlerinde %49.5 olmuştur.

Öğrencilerin maruz kaldıkları bir siber zorbalık olayını, 'arkadaşlarına' anlatacaklarını düşünen okul rehber öğretmenlerinin oranı % 70.4 iken bu oran BT/BT rehber öğretmenleri için %64.6, okul yöneticileri için % 60.3 ve diğer branş öğretmenleri için %52.7 olmuştur (Çizelge 24). Eğitimcilerin verdikleri yanıtlar arasındaki bu fark, kay-kare testi sonuçlarına göre anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=21.701$,

sd=3, f=2586, p<.05). Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin bu yanıtı vermelerinde, buldukları görevlerin etkisi olmuştur. Kay-kare testi sonuçlarına göre, öğrencilerin siber zorbalık yaşanması durumunda, 'diğer öğretmenlere' ($\chi^2=4.362$, sd=3, f=2586, p=.225) veya 'ailelerine' ($\chi^2=5.903$, sd=3, f=2586, p=.116) başvuracağını ifade eden eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevler, siber mağdur öğrencilerin diğer öğretmenlerden veya ailelerinden yardım isteyeceklerine ilişkin görüşlerini etkilememiştir.

Çizelge 24'ten anlaşılacağı üzere, öğrenciler bir siber zorbalık olayına maruz kaldıklarında, bunu anlatacakları kişiler hakkında herhangi bir fikri olmayan eğitimcilerin yanıtları, görevlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($\chi^2=13.839$, sd=3, f=2586, p<.05). Başka bir deyişle, eğitimcilerin buldukları görevler, siber mağdur öğrencilerin kimden yardım isteyecekleri hakkında, fikirlerinin bulunmadığı yönündeki görüşlerini etkilemiştir. Buna göre, bu maddeye ilişkin bir fikri olmadığını belirten BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı %3.8 iken, bu oran okul yöneticileri için %2.6'ya, diğer branş öğretmenleri için %2.2'ye ve okul rehber öğretmenleri için %0.4'e düşmüştür.

Tanım boyutunun altıncı maddesine verilen yanıtlar ve eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farklar incelendiğinde eğitimcilerin, siber mağduriyet yaşayan öğrencilerinin, ilk olarak kendilerinden yardım isteyeceğini düşündükleri söylenebilir. Oysa gerçekte durum farklıdır. Patchin ve Hinduja (2006) ortaokul ve lise çağındaki gençlerle yaptıkları araştırmalarında, siber zorbalığa maruz öğrencilerin yalnızca %10'unun bu durumu anne-babalarıyla, %5'ten daha azının ise bir öğretmenleriyle paylaştıklarını belirtmişlerdir. Ortaokul öğrencileri ile yapılan benzer bir araştırmada bu oranların arttığı ve siber mağdurların %54.1'inin mağduriyetlerini arkadaşlarıyla, %41.1'inin anne-babalarıyla ve %29.7'sinin öğretmenleriyle paylaştıkları tespit edilmiştir (Hinduja ve Patchin, 2007). Öğretmenler ve öğrencilere benzer soruların sorulduğu başka bir araştırmada öğretmenlerin %33'ü, öğrencileri siber zorbalığa uğrarlarsa bunu kendilerine söyleyeceklerini ifade ederken; öğrencilerin yalnızca %3'ü böyle bir durumu öğretmenlerine anlatacaklarını belirtmişlerdir (Mishna ve MacFadden, 2008). Aynı çalışmada öğretmenlerin %54'ü siber mağdur olan öğrencilerin bu durumu arkadaşlarıyla paylaşacaklarını bildirmişlerdir. Rigby (1999), öğrencilerin, zorbalık mağduriyetlerini arkadaşlarıyla daha rahat paylaştıklarını belirtmiştir. Bu araştırmada öğretmenlerin yarısından fazlasının (%62.9) benzer şekilde

düşündüğü ve siber zorbalık yaşayan öğrencilerin bunu arkadaşlarıyla paylaşacaklarını belirttikleri görülmektedir. Öte yandan öğretmenlerin çoğunun, öğrencilerin başvuru kaynağı olarak kendilerini görerek büyük bir yanılğı içinde oldukları söylenebilir. Houg ve Chou'nun (2013) araştırmasına göre, öğretmenlerin %44.8'i siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerinin yardım isteyeceğini; %56.3'ü siber mağdur öğrencilerin mağduriyetlerini gizleme eğilimi göstereceğini ve %60.7'si siber zorbalığa tanık olan öğrencilerin tanık oldukları olayı kendilerine bildireceğini düşünmektedir. Benzer bir araştırma sonucuna göre, okul yöneticilerinin %75'i, öğretmenlerin %60'ı ve anne-babaların %30'u, siber mağduriyet yaşayan öğrencilerinin, güvendikleri bir yetişkinden yardım talep edeceklerini belirtmiş; fakat aynı araştırmadaki öğrencilerin yalnızca %12'si bir yetişkinden yardım isteyeceğini ifade etmiştir (Choucalas, 2013).

Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki eğitimcilerin bu maddeye verdikleri yanıtların incelendiği kay-kare testi sonuçlarına göre, 'okul yönetimi' ($\chi^2=0.105$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.746$), 'BT/BT rehber öğretmeni' ($\chi^2=0.819$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.365$), 'okul rehber öğretmeni' ($\chi^2=2.283$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.131$), 'diğer öğretmen' ($\chi^2=0.159$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.690$), 'aile' ($\chi^2=3.352$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.067$), 'arkadaş' ($\chi^2=0.811$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.368$) ve 'fikrim yok' ($\chi^2=0.679$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.410$) yanıtını verenlerin görüşleri arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Başka bir ifadeyle, buldukları illerin bilişim suç oranlarının düşük veya yüksek olması, siber mağduriyet yaşayan öğrencilerin başvuracakları kaynaklara ilişkin eğitimci görüşlerini etkilememiştir.

Tanıma boyutundaki yedinci maddede (m7) eğitimcilere, okullarında bugüne kadar siber zorbalığa maruz kalan öğrenci olup olmadığı sorulmuştur. Gelen yanıtlara ait bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ve illerin bilişim suç oranları farkına ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 25'te verilmiştir. Çizelge 25 incelendiğinde, eğitimcilerin %53.2'sinin, buldukları okulda siber zorbalığa maruz kalan öğrenci olmadığını belirttikleri görülmektedir. Eğitimcilerin beşte birine yakını (%21) okulunda siber mağdur öğrenciler bulunduğunu, dörtte birinden fazlası da (%25.9) bu konuda bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçlarına göre, farklı görevlerdeki eğitimcilerin verdikleri yanıtlar anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($\chi^2=219.452$, $sd=2$, $f=2586$, $p<.05$). Bu durumda, okulda siber mağdur öğrencilerin bulunup bulunmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerinden etkilendiği söylenebilir.

Çizelge 25

Okulda siber zorbalığa maruz kalan öğrenci olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı

Görev		Evvet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	250	886	341
	%	16.9	60.0	23.1
BT/BT Rehber öğrt.	f	88	201	206
	%	17.8	40.6	41.6
Okul rehber öğrt.	f	201	237	83
	%	38.6	45.5	15.9
Diğer branş öğrt.	f	3	51	39
	%	3.2	54.8	41.9
$\chi^2=219.452, sd=6, p=.000$				
Bilişim suç oranı				
Düşük	f	192	639	307
	%	16.9	56.2	27.0
Yüksek	f	350	736	362
	%	24.2	50.8	25.9
$\chi^2=20.557, sd=2, p=.000$				
Toplam	f	542	1375	669
	%	21.0	53.2	25.9

Çizelge 25'e göre, okulda siber mağdurlar bulunduğunu ifade edenler arasından, okul rehber öğretmenlerinin oranı (%38.6); okulda siber mağdur öğrenci bulunmadığını belirtenlerden ise okul yöneticilerinin oranı (%60) diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazladır. Bu konuda bilgisi bulunmadığını belirten diğer branş öğretmenleri (%41.9) ve BT/BT rehber öğretmenlerinin (%41.6) oranı, benzer yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla bulunmuştur.

Bilişim suç oranı düşük olan illerdeki okullarda, siber mağdur öğrenci bulunduğunu belirten %16.9 oranında eğitimci olurken; bilişim suç oranı yüksek olan illerde bu oran %24.2'ye yükselmiştir. Bilişim suç oranı düşük illerdeki okullarda, siber mağdur öğrenci bulunmadığını belirten eğitimci oranı %56.2 iken bu oran bilişim suç oranı yüksek illerde %50.8'e düşmüştür. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki bu fark, yapılan kay-kare testine göre anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=20.557, sd=2, f=2586, p<.05$). Buna göre, eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, okulda siber mağdur öğrenci bulunup bulunmadığına dönük görüşlerini etkilemektedir.

Tanıma boyutundaki sekizinci maddede (m8) eğitimcilere, okullarında bugüne kadar siber zorbalık yapan öğrenciler olup olmadığı sorulmuştur. Verilen yanıtlara ait

bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ve illerin bilişim suç oranı farkına ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 26’da verilmiştir.

Çizelge 26

Okulda siber zorbalık yapan öğrenci olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	241	956	280
	%	16.3	64.7	19.0
BT/BT Rehber ögrt.	f	82	242	171
	%	16.6	48.9	34.5
Okul rehber ögrt.	f	182	252	87
	%	34.9	48.4	16.7
Diğer branş ögrt.	f	3	53	37
	%	3.2	57.0	39.8
$\chi^2=173.296, sd=6, p=.000$				
Bilişim suç oranı				
Düşük	f	173	700	265
	%	15.2	61.5	23.3
Yüksek	f	335	803	310
	%	23.1	55.5	21.4
$\chi^2=25.446, sd=2, p=.000$				
Toplam	f	508	1503	575
	%	19.6	58.1	22.2

Çizelge 26’dan anlaşılacağı üzere, eğitimcilerin %58.1’i, okullarında siber zorbalık yapan öğrenci olmadığını belirtmiştir. Okulunda siber zorba öğrenci olduğunu belirten beşte bire yakın oranda (%19.6), bu konuda bilgisinin olmadığını belirten dörtte bire yakın oranda (%22.2) eğitimci bulunmaktadır. Çizelge 26’daki kay-kare testine göre, eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasında, anlamlı farklar bulunmuştur ($\chi^2=173.296, sd=2, f=2586, p<.05$). Başka bir deyişle, eğitimcilerin buldukları görevler, okullarda siber zorbalık yapan öğrenci bulunup bulunmadığına yönelik görüşlerini etkilemiştir. Buna göre, okulunda siber zorbalık yapan öğrenci olduğunu söyleyen okul rehber öğretmenlerinin oranı (%34.9), bu yanıtı veren okul yöneticilerinin (%16.3), BT/BT rehber öğretmenlerinin (%16.6) ve diğer branş öğretmenlerinin (%3.2) oranından fazladır. Okulunda siber zorba öğrenci bulunmadığını belirten okul yöneticilerinin oranı (%64.7) veya bu konuda bilgisi bulunmadığını belirten diğer branş öğretmenleri (%39.8) ve BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%34.5) diğer görevdeki eğitimcilerden fazladır.

Bilişim suç oranı düşük illerde, okullarında siber zorbalık yapan öğrenci bulunduğunu belirten eğitimcilerin oranı %15.2 iken, bu oran bilişim suç oranı yüksek illerdeki eğitimciler için %23.1'e yükselmiştir (Çizelge26). Bilişim suç oranı düşük illerdeki eğitimcilerin çoğu (%61.5) okullarında siber zorbalık yapan öğrenci bulunmadığını belirtirken, bilişim suç oranı yüksek illerde bu oran %55.5'e düşmüştür. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki eğitimci görüşlerindeki bu fark, yapılan kay-kare testine göre anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=25.446$, $sd=2$, $f=2586$, $p<.05$). Bu durumda, bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, eğitimcilerin bu maddeye verdikleri yanıtları etkilemiştir.

Yapılan ulusal ve uluslararası araştırmalar, her yaştaki öğrencilerin siber mağduriyet yaşadığını ve siber zorbalık yaptığını göstermektedir. Cassidy ve diğerlerinin (2012) çalışmasındaki bir bulguya göre, öğretmenlerin dörtte birine yakını (%23.5) okullarında herhangi bir siber zorbalık olayı olmadığını ifade etmişler; aynı okuldaki öğrencilerin %36'sı bir önceki eğitim öğretim yılında en az bir siber zorbalık olayına dâhil olduklarını, %32'si ise siber zorbalık mağduru olduklarını belirtmiştir. Başka bir araştırmaya göre, son üç ayda siber zorbalığa maruz kaldığını belirten öğrencilerin oranı %23.8, başkasına siber zorbalık yaptığını belirtenlerin oranı %8 ve siber zorbalığa hem zorba hem de mağdur olarak dâhil olduğunu belirtenlerin oranı %25.7 olmuştur (Mishna ve diğerleri, 2012). Wang ve diğerleri (2009), son iki ay içerisinde öğrencilerin %12.8'inin fiziksel, %36.5'inin sözel, %41'inin ilişkisel ve %9.8'inin siber zorbalığa maruz kaldığını belirlemişlerdir. Arıca ve diğerleri (2008) ortaokul öğrencileriyle yaptıkları araştırmada öğrencilerin %5.9'unun siber mağdur olduğunu, %35.7'sinin siber zorbalık yaptığını ve %23.8'inin hem siber zorba hem de siber mağdur olduğunu belirlemişlerdir. Erdur-Baker (2010), 14-18 yaş arasındaki öğrencilerle yaptığı araştırmasında, grubun %32'sinin siber zorbalığa maruz kaldığını, %26'sının ise siber zorbalık yaptığını tespit etmiştir. Yalın ve diğerlerinin (2010) ortaokul öğrencileriyle yaptıkları araştırmada, Burnukara (2009) ve Kavuk'un (2011) ortaokul öğrencileriyle yaptıkları tez çalışmalarında siber zorbalık yapan ve maruz kalan öğrenciler olduğu belirlenmiştir. Topçu'nun (2008) ergenlerle yaptığı araştırmada, katılımcıların %47.6'sının siber zorbalık yaptığı tespit edilmiştir. Bu araştırma bulguları dikkate alındığında eğitimcilerin çoğunun öğrencilerin siber mağduriyet yaşayıp yaşamadıkları konusunda eksik veya yanlış bilgiye sahip olduğu veya hiç bilgi sahibi olmadıkları söylenebilir. Mark (2009) yaptığı araştırmada, öğrencilerin siber zorbalığın önlenmesinde en yetkili kişiler olarak öğretmenleri gördüklerini, öğretmenlerin ise

yalnızca üçte birine yakınının (%30) siber zorbalık olaylarının farkında olduklarını tespit etmişlerdir.

Veri toplama aracının yedinci ve sekizinci maddelerinden elde edilen bulgular doğrultusunda, okul yöneticilerinin çoğunun okullarında siber zorba veya siber mağdur öğrenci bulunduğunun farkında olmadıkları, farkında olsalar bile bunu reddetme eğilimi gösterdikleri veya gerçeği yansıtmak istemedikleri söylenebilir. Okullardaki zorbalık olayları genellikle okul rehber öğretmenlerine yansıtılmaktadır. Bu nedenle okul rehber öğretmenlerinin okuldaki siber zorbalık ve siber mağduriyetlerden daha fazla haberdar oldukları veya olayların daha çok farkında oldukları söylenebilir. Öte yandan siber zorbalık konusuyla doğrudan ilgilenmesi gereken BT/BT rehber öğretmenlerinin, okuldaki öğrencilerin siber zorbalık olaylarına dâhil olup olmadıkları ile ilgili farkındalıklarının düşük olması, başka bir ifadeyle bu konuda bilgilerinin bulunmadığını belirtenlerin oranının diğer görevdekilere göre fazla olması şaşırtıcıdır. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki siber zorbalık ve siber mağduriyet olaylarındaki farklar dikkate alındığında, bilişim suç oranı yüksek illerde, düşük illerdekine göre daha fazla siber zorbalık yaşandığı söylenebilir.

Tanıma boyutunun dokuzuncu maddesinde (m9) eğitimcilerin, siber zorbalığın okullarında önemli bir sorun olup olmadığı ile ilgili görüşleri alınmıştır. Bu maddeye ilişkin bulgular ve eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 27’de verilmiştir.

Çizelge 27

Siber zorbalığın okullarda önemli bir sorun olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	42	1373	62
	%	2.8	93.0	4.2
BT/BT Rehber ögrt.	f	14	473	44
	%	2.8	88.3	8.9
Okul rehber ögrt.	f	39	459	23
	%	7.5	88.1	4.4
Diğer branş ögrt.	f	1	82	10
	%	1.1	88.2	10.8
Toplam	f	96	2351	139
	%	3.7	90.9	5.4

$\chi^2=48.433$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 27’ye göre, eğitimcilerin %90.9’u siber zorbalığın buldukları okulda önemli bir sorun olmadığını düşünmektedir. Öte yandan %3.7 oranındaki eğitimciler,

siber zorbalığın okullarında önemli bir sorun olduğunu, %5.4 oranındakiler de bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını düşünmektedirler. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar incelendiğinde; okul yöneticilerinin ve BT/BT rehber öğretmenlerinin yalnızca %2.8'i siber zorbalığın okullarında önemli bir sorun durumunda olduğunu ifade ederken okul rehber öğretmenlerinde bu oran %7.5'e yükselmiştir. Öte yandan siber zorbalığın okullarında önemli bir sorun olmadığını belirten okul yöneticilerinin oranı %93 iken bu oran diğer görevlerdeki eğitimciler için yaklaşık %88'e düşmüştür. Farklı görevdeki eğitimcilerin verdikleri yanıtlardaki bu farklılıklar kay-kare testi sonuçlarına göre anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=48.433$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevler, siber zorbalığın okullarında bir sorun olup olmadığına ilişkin görüşlerini etkilemiştir.

Tanıma boyutundaki yedinci ve sekizinci maddelere benzer şekilde, okul yöneticilerinin çoğunun, siber zorbalığı okullarında önemli bir sorun olarak görmedikleri, önemli bir sorun olarak görseler bile bunu yansıtmak istemedikleri görülmektedir. Öte yandan, zorbalık olaylarının daha çok kendilerine yansımından dolayı, okul rehber öğretmenlerinin bu sorunların daha çok farkında oldukları söylenebilir. Literatürde buna benzer ve farklı olan araştırma bulgularına rastlanmıştır. Örneğin Herrera ve diğerlerinin (2015) yaptıkları çalışmada, 7. sınıf öğrencileri, siber zorbalığın okullarında bir problem durumunda olduğunu, 6. ve 8 sınıf öğrencileri ile öğretmenler ise problem durumunda olmadığını ifade etmişlerdir. Aynı çalışmadaki öğrenciler ve öğretmenler, siber zorbalığın öğrenciler arasında popüler algılanmadığını belirtmişlerdir (Herrera ve diğerleri, 2015). Choucalas'ın (2013) araştırmasında ise, öğrencilerin %72'si, ailelerin %54'ü, öğretmenlerin %49'u ve yöneticilerin %48'i, siber zorbalığın okullarında önemli bir sorun durumunda olduğunu, %26'sı ise bundan emin olmadıklarını ifade etmişlerdir. Accordino ve Accordino (2011), 124 ortaokul öğrencisi ile yaptıkları çalışmada, öğrencilerin %32'sinin, siber zorbalığın okullarında bir problem durumunda olduğunu hissettiklerini ifade etmişlerdir. Li'nin (2008) öğretmen adaylarıyla yaptığı çalışmada, katılımcıların üçte birine yakını (%31.9) siber zorbalığı okullarda bir sorun olarak görmekte ve %49.7'si siber zorbalık konusunda endişe duymaktadır. Ayas ve Horzum'un (2011) çalışmalarında öğretmenler, siber zorbalıktan endişe duyduklarını belirtmişlerdir.

Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki eğitimcilerin, siber zorbalığın okulda önemli bir sorun olup olmadığına ilişkin verdikleri yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=4.611$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.100$). Bu durumda eğitimcilerin, bilişim suç

oranı düşük veya yüksek illerde bulunmalarının, siber zorbalığın okullarında bir sorun durumunda olup olmadığına ilişkin görüşlerini etkilemediği söylenebilir.

Tanıma boyutunun 10. maddesi (m10), son bir yılda okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarının sayılarını belirlemeye yöneliktir. Eğitimcilerin yaklaşık yarısı (%45.1) bu madde için görüş belirtmemiştir. Öte yandan eğitimcilerin %33.6'sı okullarında hiç siber zorbalık olayı yaşanmadığını ifade etmiş, %18.5'i okullarında 1-5 arası olay yaşandığını, %1.9'u okullarında 6-10 arası olay yaşandığını, %0.6'sı 11-20 arası olay yaşandığını, %0.2'si 21-50 arası olay yaşandığını ve %0.1'i de 50'den fazla olay yaşandığını belirtmiştir. Eğitimcilerin verdikleri yanıtlara göre, okullarda son üç yılda ortalama 1.6 siber zorbalık olayı yaşanmaktadır. Bu bulgu, siber zorbalığın okullarda az da olsa yaşandığını göstermektedir.

Tanıma boyutunun 11. maddesinde (m11) okullarda yaşanan siber zorbalık olayları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu maddeye ilişkin bulgular ve eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 28'de gösterilmiştir. Çizelge 28'de görüldüğü üzere, okullarda en çok yaşanan siber zorbalık olayları sırasıyla, 'sanal ortamda kaba lakap takma' (%18.4), 'sanal ortamda söylenti yayma' (%16.9) ve 'sanal ortamda tehdit' (%15.3) iken; en az yaşanan siber zorbalık olayları, 'sanal ortamda başkalarına, cinsel içerikli istenmeyen sözler veya fotoğraflar yollama' (%3.5), 'biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı bir web sayfası oluşturma' (%2.4) ve 'sanal ortamda cinsel içerikli teklifte bulunma' (%1.9) olmuştur. Sanal ortamda gerçekleştirilen 'kaba lakap takma' ($\chi^2=36.737$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$), 'tehdit' ($\chi^2=56.034$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$), 'söylenti yayma' ($\chi^2=69.102$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$), 'kişisel bir fotoğrafı/videoyu izinsiz olarak başkalarıyla paylaşma' ($\chi^2=37.575$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$), 'sanal yalancılık' ($\chi^2=19.851$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$), 'başkalarına cinsel içerikli istenmeyen sözler veya fotoğraflar yollama' ($\chi^2=9.157$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$), 'cep telefonu metin mesajı yoluyla tehdit etme' ($\chi^2=20.065$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$) ve 'biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı web sayfası oluşturma' ($\chi^2=14.410$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$) gibi davranışların yaşandığını belirten eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevler, okullarında yaşanan siber zorbalık davranışlarına ilişkin görüşlerini etkilemiştir.

Çizelge 28

Eğitimcilerin görevlerine göre, okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Davranışlar	Okul yönetici.		BT/BT Rehber ö.		Okul rehber öğrt.		Diğer branş öğtr.		Toplam		χ^2 sd p
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Kaba lakap	246	16.7	75	15.2	143	27.4	12	12.9	476	18.4	36.737 3 .000*
Tehdit	194	13.1	62	12.5	133	25.5	6	6.5	395	15.3	56.034 3 .000*
Söylenti	218	14.8	63	12.7	150	28.8	7	7.5	438	16.9	69.102 3 .000*
İzinsiz paylaşım	137	9.3	52	10.5	97	18.6	5	5.4	291	11.3	37.575 3 .000*
Sanal yalancılık	116	7.9	56	11.3	75	14.4	9	9.7	256	9.9	19.851 3 .000*
Cinsel içerikli ileti yollama	45	3.0	16	3.2	29	5.6	1	1.1	91	3.5	9.157 3 .027*
Cinsel içerikli teklifte bulunma	24	1.6	10	2.0	13	2.5	1	1.1	48	1.9	1.986 3 .575
Gizli arama yapma	78	5.3	26	5.3	39	7.5	3	3.2	146	5.6	4.846 3 .183
Kısa mesajla tehdit	90	6.1	29	5.9	58	11.1	2	2.2	179	6.9	20.065 3 .000*
Utandırıcı web sayfası oluşturma	26	1.8	9	1.8	24	4.6	3	3.2	62	2.4	14.410 3 .002*

*p<.05

Çizelge 28'e göre anlamlı fark bulunan yanıtların tümünde, yukarıda sayılan siber zorbalık olaylarının yaşandığını belirten okul rehber öğretmenlerinin oranı, benzer yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerin oranından yüksek olmuştur. Okul rehber öğretmenlerine yönelik oluşan bu farkın, tüm okul paydaşlarının yaşadıkları veya tanık oldukları birçok siber zorbalık olayında okul rehber öğretmenlerine başvurmalarından, başka bir ifadeyle, okul rehber öğretmenlerinin diğer eğitimcilere göre daha çok siber zorbalık olayıyla karşılaşmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Cassidy diğerlerinin (2012) çalışmasında, öğretmenlerin okulda yaşadığını belirttikleri siber zorbalık olayları; sahte bir Facebook hesabı oluşturarak bir öğretmene

hoş olmayan ve aşağılayıcı mesajlar gönderilmesi ve bu mesajın daha sonra diğer öğrencilerle paylaşılması, başka bir öğretmeni hedef alan sahte bir web sayfası oluşturulması, okul müdürüne e-posta yoluyla kin dolu mesajlar yollanması, gerçek yaşamda birine kötü bir şey söylemeyen bir öğrencinin sanal ortamda birini aşağılaması, öğrencilerin sanal ortamda birbirlerini tehdit etmeleri, uyguladıkları fiziksel şiddeti kameraya kaydedip Youtube veya Facebook'ta paylaşmaları ve bu videoların altına, hoş olmayan, cinsel içerikli veya kırıcı yorumlar yapmaları şeklindedir. Kavuk ve Keser'in (baskıda) çalışmasına göre, erkek öğrencilerin en fazla sergiledikleri siber zorbalık davranışları, 'telefon numarasını gizleyerek rahatsız edici cinsel sesler çıkarma', 'mail adresini ele geçirme ve zarar verme' ile 'birinin kullandığı telefon veya bilgisayar modeliyle alay etme' iken; kızlar en çok 'telefon numarasını gizleyerek rahatsız edici cinsel sesler çıkarma', 'birinin kullandığı telefon veya bilgisayar modeliyle alay etme' ile 'mail kutularını doldurarak mail gelmesini engelleme' gibi siber zorbalık davranışlarını gerçekleştirmektedir. Aynı çalışmada, öğrencilerin en az gerçekleştirdikleri siber zorbalık davranışları 'gizlice çekilen uygunsuz görüntüleri mesajla, maille başkalarına yollama, internette yayınlama ya da CD ile çoğaltıp dağıtma', gizlice çekilen uygunsuz görüntüler aracılığıyla şantaj yapma' ile 'internet/telefonla cinsel içerikli söylenti çıkarıp yayma' şeklinde tespit edilmiştir (Kavuk ve Keser, baskıda). Serin'in (2012) yaptığı çalışmada, okul yöneticileri en çok sırasıyla 'küfürlü yazışmalar' (%16.09), 'alay etmek' (%11.42) ve 'izinsiz fotoğraf ve video paylaşımı' (%11.42) gibi siber zorbalık davranışları ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Aynı çalışmada öğretmenlerin en çok karşılaştıkları siber zorbalık davranışları sırasıyla 'küfürlü yazışmalar' (%16.59), 'alay etmek' (%12.55) ve 'dedikodu yapmak' (%11.03) olmuştur (Serin, 2012).

Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarına ilişkin eğitimci görüşlerinin incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 29'da gösterilmiştir. Çizelge 29'a göre, sanal ortamda gerçekleştirilen 'kaba lakap takma' ($\chi^2=14.670$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$), 'tehdit' ($\chi^2=13.874$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$), 'söylenti yayma' ($\chi^2=15.063$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$) ve 'kişisel bir fotoğrafı/videoyu izinsiz olarak başkalarıyla paylaşma' ($\chi^2=4.052$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$) gibi siber zorbalık davranışları, bilişim suç oranı yüksek olan illerde bilişim suç oranı düşük olan illere göre daha fazla gerçekleşmektedir. Bilişim suç oranlarına göre ortaya çıkan bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin görev

yaptıkları illerin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, bu maddeye verdikleri yanıtlar etkilemiştir.

Çizelge 29

Okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarının, bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı

Davranışlar	Bilişim suç oranı				Toplam		χ^2 (sd) p
	Düşük		Yüksek		f	%	
	f	%	f	%			
Kaba lakap	172	15.1	304	21.0	476	18.4	14.670 (1) .000*
Tehdit	140	12.3	255	17.6	395	15.3	13.874 (1) .000*
Söylenti	156	13.7	282	19.5	438	16.9	15.063 (1) .000*
İzinsiz paylaşım	112	9.8	179	12.4	291	11.3	4.052 (1) .044*
Sanal yalancılık	104	9.1	152	10.5	256	9.9	1.318 (1) .251
Cinsel içerikli ileti yollama	43	3.8	48	3.3	91	3.5	0.403 (1) .525
Cinsel içerikli teklifte bulunma	22	1.9	26	1.8	48	1.9	0.066 (1) .797
Gizli arama yapma	69	6.1	77	5.3	146	5.6	0.665 (1) .415
Kısa mesajla tehdit	70	6.2	109	7.5	179	6.9	1.874 (1) .171
Utandırıcı web sayfası oluşturma	21	1.8	41	2.8	62	2.4	2.648 (1) .104

*p<.05

Çizelge 29'dan anlaşılacağı üzere, bilişim suç oranı değişkenine göre anlamlı fark bulunan tüm maddelerde, sözü edilen siber zorbalık davranışları, bilişim suç oranı yüksek olan illerde, düşük olan illere göre daha fazla gerçekleşmektedir. Bu bulgu, daha önce ele alınan ve okullarda siber zorbalık yapan veya siber zorbalığa maruz kalan öğrenci olup olmadığını belirlemeye yönelik bulgu (Çizelge 25, 26) ile benzerlik göstermektedir.

Tanıma boyutunun 12. maddesinde (m12) okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarının gerçekleştirildiği araçlar; 13. maddesinde (m13) ortamlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu iki maddeye ilişkin bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farklara ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 30'da gösterilmiştir.

Çizelge 30

Siber zorbalık olaylarının gerçekleştirildiği araç ve ortamlara ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Araç, ortam	Okul yönetici.		BT/BT Rehber ö.		Okul rehber ö.		Diğer ö.		Toplam		χ^2 (sd) p
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Cep tel.	325	22.0	90	18.2	177	34.0	9	9.7	601	23.2	51.598 (3) .000*
Laptop	140	9.5	66	13.3	142	27.3	8	8.6	356	13.8	104.894 (3) .000*
Tablet	26	1.8	4	0.8	20	3.8	1	1.1	51	2.0	13.589 (3) .004*
Foto. mak.	20	1.4	4	0.8	8	1.5	1	1.1	33	1.3	1.240 (3) .743
Kamera	11	0.7	4	0.8	7	1.3	0	0.0	22	0.9	2.506 (3) .474
Ses kayıt cihazı	6	0.4	0	0.0	1	0.2	0	0.0	7	0.3	2.721(3) .437
Kısa mesaj (SMS)	195	13.2	56	11.3	94	18.0	3	3.2	348	13.5	19.800 (3) .000*
Mobil uyg.	42	2.8	19	3.8	30	5.8	1	1.1	92	3.6	11.332 (3) .010*
E-posta	27	1.8	17	3.4	10	1.9	2	2.2	56	2.2	4.705 (3) .195
Sosyal ağ	302	20.4	109	22.0	215	41.3	13	14.0	639	24.7	98.879 (3) .000*
Anlık sohbet	73	4.9	32	6.5	76	14.6	3	3.2	184	7.1	57.010 (3) .000*

*p<.05

Çizelge 30'daki verilere göre eğitimciler, siber zorbalık olaylarının en çok 'sosyal ağ sitelerinde' (%24.7) ve 'cep telefonu/akıllı telefonlar kullanılarak' (%23.2) gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Siber zorbalık olaylarının, 'kamera' (%0.9) ve 'ses kayıt cihazı' (%0.3) kullanılarak gerçekleştirildiğini belirten eğitimci oranı düşüktür. Siber zorbalık olaylarının 'cep telefonu/ akıllı telefon' ($\chi^2=51.598$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$), 'diz üstü bilgisayar (laptop)' ($\chi^2=104.894$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$), 'tablet' ($\chi^2=13.589$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$), SMS ($\chi^2=19.800$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$), 'mobil uygulamalar' ($\chi^2=11.332$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$) ve 'sosyal ağ siteleri' ($\chi^2=98.879$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$) kullanılarak gerçekleştirildiğini ifade eden katılımcıların görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, siber zorbalığın gerçekleştiği araç ve ortamlara ilişkin görüşlerde, eğitimcilerin buldukları görevlerin etkisi bulunmaktadır. Buna göre bu maddeye belirtilen yanıtları veren eğitimcilerden, okul rehber öğretmenlerinin oranı, diğer görevlerde bulunan eğitimcilerin oranından fazladır.

Choucalas'ın (2013) araştırmasında, katılımcıların (öğretmen ve öğrenci) %78'i okul saatlerinde ve cep telefonu kullanılarak siber zorbalık yapıldığını belirtmişlerdir. Beran ve Li'nin (2005) lise öğrencileriyle yaptığı çalışmada, öğrenciler en çok e-posta, internet ve cep telefonu kullanarak yapılan siber zorbalık olaylarından haberdar olduklarını ifade etmişlerdir. Hinduja ve Patchin (2005), siber zorbalık olaylarının en fazla sohbet odalarında (%55.6), anlık mesajlaşma (%48.9), e-postayla (%28) ve cep telefonu mesajlarıyla (%9.2) gerçekleştirildiğini tespit etmişlerdir. Bir başka çalışmaya göre, siber mağdurlar en fazla, anlık mesajlaşma, sohbet odaları, e-posta mesajları ve web sayfaları ile zorbalığa maruz kaldıklarını; siber zorbalılar ise benzer şekilde en fazla anlık mesajlaşma, sohbet odaları, e-posta mesajlarını kullanarak siber zorbalık yaptıklarını ifade etmişlerdir (Kowalski ve Limber, 2007). Semerci'nin (2015) ortaokul öğrencileriyle yaptığı bir çalışmada ise cep telefonu mesajı kullanarak siber zorbalık yapanların oranı %11.9, benzer şekilde siber zorbalığa maruz kalanların oranı ise %41.3 bulunmuştur.

Okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarının gerçekleştirildiği araç ve ortamlara ilişkin verilen yanıtların bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki farkının incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 31'de verilmiştir. Çizelge 31'e göre, bilişim suç oranı yüksek olan illerde, siber zorbalık olaylarının en çok 'sosyal ağ siteleri' (%27.8) ve 'SMS' (%14.8) gibi ortamlar ile 'cep telefonu/akıllı telefon' (%25.1) ve 'diz üstü bilgisayar (laptop)' (%16.1) gibi araçlarla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bilişim suç oranı düşük illerde, 'cep telefonu/akıllı telefon' (%20.8), 'sosyal ağ siteleri' (%20.7), SMS (%11.7) ve 'diz üstü bilgisayar (laptop)' (%10.8), siber zorbalığın en çok sergilendiği araç ve ortamları oluşturmaktadır. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye 'cep telefonu/akıllı telefon' ($\chi^2=6.642$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$), 'diz üstü bilgisayar (laptop)' ($\chi^2=14.980$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$), 'SMS' ($\chi^2=5.467$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$), 'mobil uygulama' ($\chi^2=7.130$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$), 'sosyal ağ siteleri' ($\chi^2=17.234$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$) ve 'anlık sohbet ortamları' ($\chi^2=12.530$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$) yanıtını veren eğitimcilerin oranları kay-kare testine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, eğitimcilerin siber zorbalığın gerçekleştiği araç ve ortamlara ilişkin görüşlerinde, buldukları ilin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması etkili olmuştur.

Çizelge 31

Siber zorbalık olaylarının gerçekleştirildiği araç ve ortamlara ilişkin görüşlerin, bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı

Araç, ortam	Bilişim suç oranı				Toplam		χ^2 (sd) p
	Düşük		Yüksek		f	%	
	f	%	f	%	f	%	
Cep tel.	237	20.8	364	25.1	601	23.2	6.642 (1) .010*
Laptop	123	10.8	233	16.1	356	13.8	14.980 (1) .000*
Tablet	20	1.8	31	2.1	51	2.0	0.485 (1) .486
Foto. mak.	15	1.3	18	1.2	33	1.3	0.028 (1) .866
Kamera	11	1.0	11	0.8	22	0.9	0.324 (1) .570
Ses kayıt cihazı	1	0.1	6	0.4	7	0.3	2.516 (1) .113
Kısa mesaj (SMS)	133	11.7	215	14.8	348	13.5	5.467 (1) .019*
Mobil uyg.	28	2.5	64	4.4	92	3.6	7.130 (1) .008*
E-posta	18	1.6	38	2.6	56	2.2	3.269 (1) .071
Sosyal ağ	236	20.7	403	27.8	639	24.7	17.234 (1) .000*
Anlık sohbet	58	5.1	126	2.7	184	7.1	12.530 (1) .000*

*p<.0

Çizelge 31'e göre, bilişim suç oranı yüksek olan illerde 'cep telefonu, diz üstü bilgisayar, SMS, mobil uygulama, sosyal ağ siteleri ve anlık sohbet ortamları gibi araç ve ortamlar aracılığıyla gerçekleştirilen siber zorbalık olaylarının oranının, bilişim suç oranı düşük illerde bu araç ve ortamlarda gerçekleştirilenlere göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, okullarda siber zorbalığa maruz kalan ve siber zorbalık yapan öğrenci olup olmadığını (Çizelge 25-26) ve okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarının neler olduğunu (Çizelge 29) belirlemeye dönük maddelerden elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Bilişim suç oranı daha yüksek illerde, başka bir deyişle, siber zorbalık yapılma oranı daha fazla olan ve belirli siber zorbalık davranışlarının daha çok sergilendiği illerde, belirli araç ve ortamlarla sergilenen siber zorbalık davranışlarının daha fazla olması kaçınılmazdır.

Tanıma boyutunun 14. maddesinde (m14) eğitimcilerin buldukları okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarının miktarında yıllara göre yaşanan değişimi belirlemek amaçlanmıştır. Bu maddeye ait bulguların, eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri

yanıtlar arasındaki farkın ve illerin bilişim suç oranı farkının incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 32’de gösterilmiştir.

Çizelge 32

Siber zorbalık olay miktarının yıllara göre değişimine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı

Görev		Artıyor.	Azalıyor.	Değişmiyor.	Bilgin yok.
Okul yöneticileri	f	165	46	123	168
	%	11.2	3.1	8.3	11.4
BT/BT Rehber öğrt.	f	55	17	34	53
	%	11.1	3.4	6.9	10.7
Okul rehber öğrt.	f	111	10	84	65
	%	21.3	1.9	16.1	12.5
Diğer branş öğrt.	f	6	0	1	18
	%	6.5	0.0	1.1	19.4

$\chi^2=107.373$, sd=12, p=.000

Bilişim suç oranı					
Düşük	f	128	37	86	143
	%	11.2	3.3	7.6	12.6
Yüksek	f	209	36	156	161
	%	14.4	2.5	10.8	11.1

$\chi^2=16.239$, sd=4, p=.003

Toplam	f	337	73	242	304
	%	13.0	2.8	9.4	11.8

Çizelge 32’ye göre, eğitimcilerin %63’ü bu maddede herhangi bir görüş belirtmemiştir. Okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarının miktarının arttığını belirten %13 oranında, azaldığını belirten %2.8 oranında, değişmediğini belirten %9.4 oranında eğitimci olmuştur. Eğitimcilerin %11.8’i ise bu konuda herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Siber zorbalığın yıllara göre artış gösterdiğini (%21.3) veya değişiklik göstermediğini (%16.1) belirten okul rehber öğretmenlerinin oranı, benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan katılımcılardan daha yüksek olmuştur. Siber zorbalığın miktarının azaldığını ifade eden okul rehber öğretmenlerinin oranı (%1.9) ise diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıtı veren eğitimcilerden daha düşük olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=107.373$, sd=12, f=2586, p<.05). Bu durumda, eğitimcilerin buldukları görevlerin, siber zorbalığın miktarındaki değişime ilişkin görüşlerini etkilediği söylenebilir.

Bilişim suç oranı yüksek illerde bulunan ve siber zorbalık olaylarının miktarının yıllara göre arttığını (%14.4) veya değişmediğini (%10.8) belirten eğitimcilerin oranı,

bilişim suç oranı düşük illerde bulunan ve benzer yanıtları veren eğitimcilerden fazla bulunmuştur (Çizelge 32). Bilişim suç oranı düşük illerdeki eğitimcilerden ise siber zorbalık olaylarının miktarının azaldığını (%2.5) veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını (%11.1) belirtenler, bilişim suç oranı yüksek illerdeki eğitimcilerden fazla olmuştur. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek olan iller için alınan yanıtlar arasındaki bu fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=16.239$, $sd=4$, $f=2586$, $p<.05$). Başka

Türkiye’de siber zorbalığın yaygınlığını gösteren boylamsal bir araştırmaya rastlanmamıştır. Literatürde farklı yaş gruplarındaki öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini belirlemeye dönük birçok araştırma olmasına rağmen, siber zorbalığın yaş ile ilişkisi net olarak ortaya konmamıştır. Örneğin, Erdur-Baker ve Kavşut’un 2007’de 14-19 yaş arasındaki öğrencilerle yaptıkları çalışmada, siber zorbalık yapma oranı %28, maruz kalma oranı %30 bulunmuştur. Aynı yıl aynı yaş grubundaki öğrencilerle yapılan başka bir çalışmada kız öğrencilerin %53.6’sının siber zorba, %64.2’sinin siber mağdur olduğu; erkek öğrencilerin %62.6’sının siber zorba, %69.5’inin ise siber mağdur olduğu belirlenmiştir (Topçu ve Erdur-Baker, 2007). Dilmaç ve Aydoğan’ın (2010) 13-15 yaş arasındaki öğrencilerle yaptıkları çalışmada siber zorbalık yapma oranı %19.6 ve siber mağdur olma oranı ise %56.2 bulunmuştur. Peker (2013) ortaokul öğrencileriyle yaptığı çalışmada, öğrencilerin %46’sının siber zorbalık davranışları sergilediğini, %65’inin de siber zorbalığa maruz kaldığını tespit etmiştir. Salı ve diğerlerinin (2015) ortaokul öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma oranları %34 ve siber zorbalık yapma oranları ise %29 bulunmuştur. Semerci’nin (2015) ortaokul öğrencileriyle yaptığı çalışmada ise kız öğrencilerin %6.2’sinin siber zorba, %33’ünün siber mağdur; erkek öğrencilerin ise %5’inin siber zorba, %51.5’inin siber mağdur olduğu tespit edilmiştir. Bu oranlar değerlendirildiğinde, siber zorbalık yapma oranının, maruz kalma oranına göre daha düşük olduğu görülmektedir. Erdur-Baker (2013) bu durumun iki sebepten kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Bunlar, aynı siber zorbaların birden fazla kişiye siber zorbalık yapıyor olma ihtimali veya son on yılda ilgi çekici bir konu olan siber zorbalığa karşı farkındalık yaratmaya yönelik yapılan çalışmaların bir sonucu olarak siber zorbaların siber zorbalık yaptıklarını itiraf etmek ve deşifre olmak istememeleridir (Erdur-Baker, 2013).

Tanıma boyutunun son maddesi olan 15. madde (m15) ile okullardaki siber zorbalık olaylarının yoğun yaşandığı sınıf düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu maddeye ait bulgular Çizelge 33'te görülmektedir.

Çizelge 33

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalığın yoğun yaşandığı sınıf düzeylerine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

		5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Ortaokullarda görev yapan eğitimciler	f	26	77	225	339				
	%	1.7	5.0	14.7	22.1				
Liselerde görev yapan eğitimciler	f					232	198	137	95
	%					22.1	18.8	13.0	9.0

Çizelge 33'ten anlaşıldığı üzere, ortaokullarda görev yapan eğitimcilerin görüşüne göre, ortaokullarda siber zorbalık olaylarının daha yoğun görüldüğü sınıf düzeyleri sırasıyla 8. (%22.1), 7. (%14.7), 6. (%5) ve 5. (%1.7) sınıflardır. Liselerde görev yapan öğretmenlerin görüşüne liselerde siber zorbalık olaylarının daha yoğun yaşandığı sınıf düzeyleri sırasıyla 9. (%22.1), 10. (%18.8), 11. (%13) ve 12. (%9.0) sınıflardır. Görüldüğü üzere, siber zorbalık olaylarının yaşanma sıklığı ortaokullarda 5. sınıftan 8. sınıfa doğru artış göstermekte, lise döneminde ise 9. sınıftan 12. Sınıfa doğru düşüşe geçmektedir.

Bilişim suç oranı düşük ve yüksek olan illerde bu maddeye ilişkin yanıtlardaki farkların incelendiği kay-kare testi sonuçlarına göre, ortaokullarda siber zorbalık olaylarının 5. sınıflarda ($\chi^2=1.223$, $sd=1$, $f=1535$, $p=.269$), 6. sınıflarda ($\chi^2=2.182$, $sd=1$, $f=1535$, $p=.140$), 9. sınıflarda ($\chi^2=0.029$, $sd=1$, $f=1051$, $p=.864$), 10. sınıflarda ($\chi^2=0.756$, $sd=1$, $f=1051$, $p=.385$), 11. sınıflarda ($\chi^2=0.000$, $sd=1$, $f=1051$, $p=.988$), veya 12. sınıflarda ($\chi^2=0.724$, $sd=1$, $f=1051$, $p=.395$) daha yoğun yaşandığını belirten katılımcı görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Başka bir deyişle, eğitimcilerin bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bulunmaları, siber zorbalığın 5, 6, 9, 10, 11 ve 12. sınıflardaki yoğunluğuna ilişkin görüşlerini etkilememiştir. Öte yandan bu maddeye 7. sınıf veya 8. sınıf yanıtını veren eğitimcilerin görüşleri, buldukları illerin bilişim suç oranına bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu durumda, siber zorbalığın 7 ve 8. sınıflardaki yoğunluğuna yönelik eğitimci görüşlerinin, buldukları ilin bilişim suç oranından etkilendiği söylenebilir. Siber zorbalığın 7 ve 8. sınıflardaki yoğunluğunun, bilişim suç oranına bağlı değişimi ve kay-kare testi sonuçları Çizelge 34'te gösterilmiştir.

Çizelge 34

Siber zorbalığın yoğun yaşandığı sınıf düzeylerinin bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı

Bilişim suç oranı	7. sınıf		8. sınıf	
	f	%	f	%
Düşük	73	11.0	125	18.9
Yüksek	152	17.4	214	24.5
Toplam	225	14.7	339	22.1
χ^2 (sd)	12.412 (1)		7.081 (1)	
p	.000*		.008*	

p<.05

Çizelge 34'e göre, bilişim suç oranı yüksek olan illerde 7. (%17.4) ve 8. (%24.5) sınıfta yaşanan siber zorbalık olayları, bilişim suç oranı düşük illerdeki 7. (%11) ve 8. (%18.9) sınıftakine göre daha yüksektir. Bu bulgudan hareketle, bilişim suç oranı yüksek illerde, özellikle 7 ve 8. sınıftaki öğrencilerin, siber zorbalık olaylarına dâhil olmada daha yüksek risk taşımakta oldukları söylenebilir.

Mevcut literatür incelendiğinde, siber zorba ve mağdur olma durumlarının sınıf düzeylerine göre değişiminin incelendiği araştırmalarda farklı sonuçlara rastlanmıştır. Örneğin, Beran ve Li'nin (2005) ortaokul öğrencileriyle yaptıkları bir araştırmada siber zorbalığın sınıf düzeyine göre değişiklik göstermediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Kavuk ve Keser'in (baskıda) ortaokul öğrencileriyle yaptıkları çalışmada da siber zorba veya mağdur olmanın sınıf düzeyine göre anlamlı şekilde değişmediği sonucuna varılmıştır. Slonje ve Smith (2008) yaptıkları araştırmada yaş faktörünün siber zorba veya mağdur olmayı etkilemediğini belirtmişlerdir. Wang ve diğerlerinin (2009) ortaokul ve lise öğrencileriyle yaptıkları çalışmada 6, 7 ve 8. sınıflar için siber zorbalığa maruz kalmada anlamlı bir fark bulunmamış, öte yandan 9 ve 10. sınıf öğrencilerinin daha küçük sınıftakilere göre daha fazla siber mağdur oldukları belirlenmiştir.

Semerci'nin (2015) ortaokul öğrencileriyle yaptıkları araştırmada, 8. sınıf öğrencilerinin 6 ve 7. sınıflara göre daha az siber mağdur olduğunu ve daha fazla siber zorbalık yaptığını tespit etmiştir. Walrave ve Heirman (2011), siber zorbalık yapma oranının yaş arttıkça arttığını tespit etmişlerdir. Mishna ve diğerleri (2014), kızlarda yaşı büyük olanların (10 ve 11. sınıftakilerin) küçük olanlara göre (7 ve 8. sınıf) daha fazla siber zorbalık yaptığını; erkeklerde ise yaşı büyük olanların, küçük olanlara göre daha az siber zorbalık yaptığını belirlemişlerdir. Salı ve diğerlerinin (2015) çalışmalarında 8. Sınıf öğrencilerinin diğerlerine göre daha fazla siber zorba ve daha fazla siber mağdur oldukları bulunmuştur. Vandebosch ve Van Cleemput (2009) araştırmalarında, siber zorbaların yaşça daha küçük olduğunu belirlemişlerdir. Serin (2012), okul

yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşlerini alarak gerçekleştirdiği araştırmasında, siber zorbalığın en çok 8.sınıflarda görüldüğünü belirlemiştir.

4.1.2. Okulların Siber Zorbalığı Önlemeye Yönelik Farkındalık Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt amacının ikinci boyutu doğrultusunda, okulların siber zorbalığı önlemeye yönelik farkındalık düzeyleri belirlenmiştir. Veri toplama aracında siber zorbalığın önlenmesine ilişkin dört alt boyut ve 29 madde yer almaktadır. Bu boyutlar okul iklimi (m16-19), müfredat ve eğitim (m20-32), ilkeler (m40-46) ve teknolojik önlemler (m47-51) şeklindedir. Eğitimcilerin her boyuttaki maddelere ilişkin görüşleri ile bu görüşlerin eğitimcilerin görevlerine ve buldukları ilin bilişim suç oranına göre değişimi aşağıda dört başlıkta özetlenmektedir.

4.1.2.1. Okul İklimi Oluşturmaya Yönelik Farkındalık Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Önleme boyutunun birinci maddesinde (m16), siber zorbalığa maruz kalan veya tanık olan öğrencilerin sessiz kalmak yerine güvendikleri bir yetişkine olaydan haberdar edip etmeyeceklerine ilişkin eğitimci görüşleri alınmıştır. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 35'te gösterilmiştir.

Çizelge 35

Öğrencilerin siber zorbalık olaylarını bir yetişkine anlatma durumlarına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgin yok.
Okul yöneticileri	f	1056	90	331
	%	71.5	6.1	22.4
BT/BT Rehber öğrt.	f	322	28	145
	%	65.1	5.7	29.3
Okul rehber öğrt.	f	426	40	55
	%	81.8	7.7	10.6
Diğer branş öğrt.	f	65	5	23
	%	69.9	5.4	24.7
Toplam	f	1869	163	554
	%	72.3	6.3	21.4

$\chi^2=56.559$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 35'e göre, eğitimcilerin %72.3'ü, siber zorbalık olaylarına maruz kalan veya tanık olan öğrencilerin bu durumu güvendikleri bir yetişkine anlatacaklarını ifade etmişlerdir. Oysa geriye kalan yaklaşık üçte bir oranındaki eğitimciler (%27.7)

öğrencilerinin böyle bir durumdan yetişkinleri haberdar etmeyeceğini düşünmekte veya bu konuda herhangi bir bilgilerinin olmadığını ifade etmektedir. Eğitimcilerin görevlerine göre görev verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($\chi^2=56.559$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin bu maddeye ilişkin görüşlerinde, buldukları görevlerin etkisi vardır. Buna göre, siber zorbalık olaylarına maruz kalan veya tanık olan öğrencilerin bu durumu güvendikleri bir yetişkine anlatacaklarını ifade eden okul rehber öğretmenlerinin oranı (%81.8) benzer yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla olmuştur. Bu maddeye ‘hayır’ yanıtı veren okul rehber öğretmenlerinin oranı (%7.7) ile bu konuda bilgisinin olmadığını belirten BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%29.3), benzer yanıtları veren ve farklı görevlerde bulunan eğitimcilerden yüksek bulunmuştur. Bilişim suç oranı düşük veya yüksek illerde bulunan eğitimci görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.568$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.457$). Bir başka deyişle, siber zorbalığa maruz kalan veya tanık olan öğrencilerin, bu durumu bir yetişkine anlatma durumlarına ilişkin eğitimci görüşlerinde, bilişim suç oranı düşük veya yüksek illerde bulunmalarının etkisi olmamıştır.

Önleme boyutunun ikinci maddesinde (m17) eğitimcilerin, “Öğrencilere, siber zorbalık veya çevrimiçi güvenlik ile ilgili bir sorun yaşadıklarında, yardım için okul yönetimine veya öğretmenlerine başvurmaları düzenli olarak hatırlatılmaktadır.” maddesine ilişkin görüşleri alınmıştır. Bu maddeye ait bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 36’da verilmiştir.

Çizelge 36’ya göre, eğitimcilerin %82’si, siber zorbalık veya çevrimiçi güvenlik ile ilgili bir sorun yaşadıklarında, yardım için okul yönetimine veya öğretmenlerine başvurmaları konusunda, öğrencilere düzenli olarak hatırlatmalar yapıldığını ifade etmişlerdir. Öte yandan %18 oranındaki eğitimciler, öğrencilere bu tür hatırlatmalar yapılmadığını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu maddeye ‘evet’ yanıtı veren okul yöneticilerin oranı (%84.1), benzer yanıtı veren öğretmenlerden yüksek iken; bu maddeye ‘hayır’ yanıtı verenler arasında BT/BT rehber öğretmenlerinin en yüksek orana (%11.7) sahip olduğu görülmektedir (Çizelge36). Bu konuda bilgisi bulunmadığını belirten eğitimcilerden en yüksek orana sahip olanlar ise diğer branş öğretmenleri (%16.1) olmuştur. Eğitimci görüşleri arasındaki bu farklar, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=21.952$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$).

Çizelge 36

Siber zorbalık olaylarında okul yönetiminden veya öğretmenlerden yardım istemelerinin öğrencilere düzenli olarak hatırlatılmasına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgin yok.
Okul yöneticileri	f	1242	123	112
	%	84.1	8.3	7.6
BT/BT Rehber öğrt.	f	380	57	58
	%	76.8	11.5	11.7
Okul rehber öğrt.	f	431	51	39
	%	82.7	9.8	7.5
Diğer branş öğrt.	f	68	10	15
	%	73.1	10.8	16.1
Toplam	f	2121	241	224
	%	82.0	9.3	8.7

$\chi^2=21.952$, $sd=6$, $p=.001$

Siber zorbalık veya çevrimiçi güvenlik ile ilgili bir sorun yaşadıklarında, yardım için okul yönetimine veya öğretmenlerine başvurmaları konusunda, öğrencilere düzenli olarak hatırlatmalar yapılıp yapılmadığına ilişkin yanıtlarda, eğitimcilerin buldukları ilin bilişim suç oranına göre fark olup olmadığı kay-kare testi ile incelenmiştir. Kay-kare testine göre, bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=4.134$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.127$). Bu durumda, eğitimcilerin buldukları görevlerin, bu maddeye verdikleri yanıtları etkilediği; buldukları illerin bilişim suç oranının ise bu maddeye ilişkin görüşlerini etkilemediği söylenebilir.

Mevcut literatür incelendiğinde, öğrencilerin siber zorbalık olaylarını yetişkinlere bildirme oranları ile eğitimcilerin bu konudaki tahminleri arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin, bu araştırma ile benzerlik gösteren Choucalas'ın (2013) araştırmasına göre, yetişkin katılımcıların %56'sı (okul yöneticilerinin %67'si, öğretmenlerin %76'sı ve anne-babaların %47'si, öğrencilerin siber zorbalık olaylarını kendilerine bildireceklerini, üçte birinden fazlası bildirmeyeceklerini ve %17'si ise bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Aynı araştırmadaki öğrencilerin yarısına yakını (%48) herhangi bir siber zorbalık olayını okuldan bir personele bildirmeyeceklerini belirtmişlerdir (Choucalas, 2013). Bir başka araştırmada, 6. sınıf öğrencileri, yaşadıkları veya tanık oldukları bir siber zorbalık olayını bir öğretmene, okul yöneticisine veya yetiştikine “kesinlikle anlatmadıklarını”, 7 ve 8. sınıf öğrencileri, “anlattıklarını” ve öğretmenler ise “anlatmadıklarını” ifade etmişlerdir (Herrera ve diğerleri, 2015). Huang ve Chou, 2010 yılında yaptıkları bir

araştırmada, öğrencilerin herhangi bir siber zorbalık olayı yaşadıklarında, bunu birine anlatmak yerine sessiz kalmayı tercih ettiklerini tespit etmişlerdir. Huang ve Chou, 2013 yılında yaptıkları başka bir araştırmaya göre, öğretmenlerin %44.8'i siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerinin yardım isteyeceğini; %56.3'ü siber mağdur öğrencilerin mağduriyetlerini gizleme eğilimi göstereceğini ve %60.7'si siber zorbalığa tanık olan öğrencilerin tanık oldukları olayı kendilerine bildireceğini düşünmektedir. Hoff ve Mitchell (2009), öğrencilerin %35.9'unun, yaşadıkları siber zorbalık olaylarından ailelerine ve sadece %16.7'sinin okul yöneticilerine söz ettiklerini belirlemişlerdir.

Önleme boyutunun üçüncü maddesinde (m18), teknolojinin uygunsuz kullanımının okul yönetimi tarafından göz ardı edilmeyeceğinin öğrenciler tarafından açıkça bilinip bilinmediğine ilişkin eğitimcilerin görüşleri alınmıştır. Elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 37'de gösterilmiştir.

Çizelge 37

Teknolojinin uygunsuz kullanımının okul yönetimi tarafından göz ardı edilmeyeceğinin öğrenciler tarafından bilinmesine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1404	35	38
	%	95.1	2.4	2.6
BT/BT Rehber öğrt.	f	449	15	31
	%	90.7	3.0	6.3
Okul rehber öğrt.	f	477	21	23
	%	91.6	4.0	4.4
Diğer branş öğrt.	f	83	3	7
	%	89.2	3.2	7.5
Toplam	f	2413	74	99
	%	93.3	2.9	3.8

$\chi^2=22.954$, $sd=6$, $p=.001$

Çizelge 37'de görüldüğü üzere yönetici ve öğretmenlerin %93.3'ü, teknolojinin uygunsuz kullanımının okul yönetimi tarafından göz ardı edilmeyeceğinin, öğrenciler tarafından bilindiğini ifade etmişlerdir. Geriye kalan %6.7 oranındaki eğitimciler ise bu maddeye olumsuz veya 'bilgim yok' yanıtı vermiştir. Farklı görevlerde bulunan eğitimcilerin verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($\chi^2=22.954$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Diğer bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevlerin, bu maddeye ilişkin yanıtları üzerinde bir etkisi bulunmaktadır. Öğrencilerin, teknolojinin uygunsuz kullanımının okul yönetimi tarafından göz ardı edilmeyeceği konusunda bilgi sahibi olduğunu belirten okul yöneticilerinin oranı (%95.1), aynı yanıtı

veren ve diğer görevlerde bulunan öğretmenlerden fazla olmuştur. Okul rehber öğretmenlerinden bu maddeye 'hayır' yanıtı verenlerin (%4), aynı yanıtı veren diğer görevlerdeki eğitimcilerden fazla olduğu belirlenmiştir. Ek olarak, bu konuda bilgisi bulunmadığını ifade edenlerden diğer branş öğretmenleri (%7.5), diğer görevlerdeki eğitimcilerden daha yüksek orana sahip olmuştur. Eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranı farkının incelendiği kay-kare testi sonucuna göre, bilişim suç oranı düşük veya yüksek olan iller arasında bu maddeye verilen yanıtlar açısından anlamlı bir fark yoktur ($\chi^2=0.721$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.697$). Bu durumda, bilişim suç oranı düşük veya yüksek illerde görev yapmanın, eğitimcilerin bu maddeye verdikleri yanıtları etkilemediği söylenebilir. Araştırmacılar, teknoloji kullanımı konusunda okulun tavrının öğrenciler tarafından bilinmesinin, siber zorbalık davranışlarını azalttığına yönelik tespitlerde bulunmuştur. Örneğin Hinduja ve Patchin (2013a) okullarda, okul personeli veya öğrenciler tarafından sergilenen belirli siber zorbalık olaylarına kesinlikle göz yumulmayacağı bakış açısıyla bir atmosfer yaratılmasının siber zorbalığı önlemede hayati bir önem taşıdığını belirtmişlerdir.

Önleme boyutunun dördüncü maddesinde (m19) eğitimcilere, buldukları okullarda, siber zorbalığın öğrenciler arasında popüler algılanmadığı bir okul ortamı yaratmak konusunda çalışmalar yapıp yapılmadığı sorulmuştur. Elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 38'de verilmiştir.

Çizelge 38

Okullarda, siber zorbalığın öğrenciler arasında popüler algılanmadığı bir okul ortamı yaratmak konusunda çalışmalar yapılmasına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1076	233	168
	%	72.9	15.8	11.4
BT/BT Rehber ögrt.	f	303	101	91
	%	61.2	20.4	18.4
Okul rehber ögrt.	f	337	108	76
	%	64.7	20.7	14.6
Diğer branş ögrt.	f	49	16	28
	%	52.7	17.2	30.1
Toplam	f	1765	458	363
	%	68.3	17.7	14.0

$\chi^2=51.634$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 38'e göre, eğitimcilerin üçte ikisine yakını (%68.3) siber zorbalığın öğrenciler arasında popüler algılanmadığı bir okul ortamı yaratma konusunda çalışmalar yapıldığını ifade ederken üçte birine yakını (%31.7) bu tür çalışmalar yapılmadığını

veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilere dönük sözü edilen konuda çalışma yapıldığını belirten okul yöneticilerinin oranı (%72.9), çalışma yapılmadığını belirten okul rehber öğretmenlerinin oranı (%20.7) ve çalışma yapılmadığı hakkında bilgisi bulunmadığını ifade eden diğer branş öğretmenlerinin oranı (%30.1), benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri bu yanıtlar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=51.634$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek olan illerden alınan yanıtlarda ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.067$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.587$). Bu durumda, siber zorbalığın öğrenciler arasında popüler algılanmadığı bir okul ortamı yaratma konusunda çalışma yapıp yapılmadığına ilişkin görüşlerde, eğitimcilerin buldukları görevlerin etkisinin olduğu; görev yaptıkları illerin bilişim suç oranının ise etkisinin bulunmadığı söylenebilir.

Bazı araştırmacılar, siber zorbalık davranışlarının popüler algılanmasının, bu tür davranışların yapılma sıklığını artırdığını ifade etmişlerdir. Örneğin Aftab'ın (2011) "kinci melekler" olarak tanımladığı gruptaki öğrenciler, siber zorbalık yaptıklarında kendilerini popüler ve güçlü hissettikleri için mağduru düşürdükleri durumdan zevk almaktadırlar. Siber zorbalığın popüler olarak algılandığı ortamlarda, siber zorbalık yapan öğrenci sayısının artması da kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle okullarda siber zorbalığın popüler olmadığı ve yanlış davranışlar arasında sayıldığı bir okul ortamı yaratmak, siber zorbalığın önlenmesi için alınması gereken önlemler arasındadır. Birçok araştırmacı, olumlu okul ikliminin siber zorbalık olaylarının azaltılmasında ve sonlandırılmasındaki önemini vurgulamaktadır. Örneğin, Hinduja ve Patchin (2009e), olumlu bir okul iklimi oluşturmayı, siber zorbalığa karşı alınacak önlemler arasında saymıştır. Chan ve Wong (2015), siber zorbalığı önlemek için önerdikleri tam okul yaklaşımında koruyucu, saygılı, kapsayıcı ve destekleyici bir okul iklimi oluşturmanın gerekliliğinden söz etmiştir. Williams ve Guerra (2007), olumsuz okul iklimi ve akran desteğinin az olmasının, siber zorbalığa dâhil olma olasılığını artırdığını belirlemişlerdir. Benzer şekilde Bayar ve Uçanok (2012) yaptıkları çalışmada, olumlu okul sosyal ikliminin siber zorbalık yapmayı ve siber zorbalığa maruz kalmayı azalttığını tespit etmiştir. Pabian ve Vandebosch (2015) öğrencilerle yaptıkları araştırmada, hem öğretmenlere hem de okula olan bağlılığın zayıf olmasının siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma riskini artırdığını belirlemişlerdir.

Önleme boyutunun okul iklimi oluşturma alt boyutunda yer alan dört madde (m16-19) incelendiğinde; eğitimcilerin çoğunun maddelere olumlu yanıtlar verdiği

görülmektedir. Bunun yanı sıra siber zorbalıkla ilgili olumlu bir okul iklimi oluşturma konusunda çalışma yapılmadığını belirten veya ilgili maddelerde bilgisinin bulunmadığını ifade eden eğitimci oranları %6.7 ile %31.7 arasında değişmektedir. Bu oranların, eğitimcilerin sahip olduğu eksik veya yanlış bilgiler ile okullardaki çalışma eksikliklerinin göstergesi olduğu düşünülmektedir. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar incelendiğinde, bu alt boyutta bulunan tüm maddelerde anlamlı farklar bulunduğu görülmektedir. Siber zorbalık olayları yaşanması durumunda öğrencilerin bu durumdan yetişkinleri haberdar edeceklerini düşünen okul rehber öğretmenleri, benzer düşünceye sahip olup diğer görevlerde bulunan öğretmenlerden fazla olmuştur. Bu bulgu dikkate alındığında, zorbalık veya siber zorbalık ile ilgili sorunların çözümü için genellikle okul rehber öğretmenlerine başvurulduğu söylenebilir. Öte yandan okulda yapılan çalışmalara işaret eden maddeler incelendiğinde (öğrencilere yardım istemelerinin hatırlatılması, teknolojinin uygunsuz kullanımının okul yönetimi tarafından göz ardı edilmeyeceğinin öğrenciler tarafından bilinmesi, siber zorbalığın popüler algılanmadığı bir okul ortamı yaratılması) okul yöneticilerinin diğer görevlerdeki öğretmenlere göre daha çok olumlu yanıt verme eğiliminde oldukları dikkat çekmektedir. Bunlara ek olarak, siber zorbalık konusunda okul iklimi oluşturmada önemli bir role sahip olduğu düşünülen BT/BT rehber öğretmenlerinin, bu boyuttaki maddelere %6.3 ile %29.3 arasında değişen oranlarda ‘bilgim yok’ yanıt vermeleri dikkat çekicidir. BT/BT rehber öğretmenlerinin siber zorbalıkla ilgili tüm konulardan en az okul yöneticileri ve okul rehber öğretmenleri kadar haberdar olmaları, siber zorbalığa ilişkin önleme çalışmalarına katkıda bulunmaları beklenmektedir. Okul iklimi alt boyutundaki maddelere ilişkin yapılacak tüm çalışmalar, daha çok öğretmen ve yöneticilerin siber zorbalık ve güvenli internet ile ilgili yaptığı etkinliklere bağlıdır. Dolayısıyla okulun bulunduğu ilin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, okulda bu konuyla ilgili olarak yapılacak çalışmaları etkilemeyecektir. Bilişim suç oranına bağlı olarak bu maddelere verilen yanıtların değişmemesinin sebebinin bundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

4.1.2.2. Müfredat ve Eğitim Alt Boyutundaki Farkındalık Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Önleme boyutundaki beşinci maddede (m20) eğitimcilere, siber zorbalıkla mücadelenin okuldaki eğitim programlarının bir parçası olarak ele alınıp alınmadığı

sorulmuştur. Elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 39’da verilmiştir.

Çizelge 39

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla mücadelenin okuldaki eğitim programlarının bir parçası olarak ele alınmasına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	959	390	128
	%	64.9	26.4	8.7
BT/BT Rehber öğrt.	f	275	134	86
	%	55.6	27.1	17.4
Okul rehber öğrt.	f	305	152	64
	%	58.5	29.2	12.3
Diğer branş öğrt.	f	48	19	26
	%	51.6	20.4	28.0
Toplam	f	1587	695	304
	%	61.4	26.9	11.8

$\chi^2=56.660$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 39’da görüldüğü gibi, eğitimcilerin yarısından fazlası (%61.4) siber zorbalığın okuldaki eğitim programlarının bir parçası olarak ele alındığını belirtse de, eğitimcilerin yaklaşık %40’ı eğitim programlarında siber zorbalığın yer almadığını veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu maddeye ‘evet’ yanıtını veren okul yöneticilerinin oranı (%64.9), benzer yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan öğretmenlerden fazla iken; ‘hayır’ yanıtı veren okul rehber öğretmenlerin oranı (%29.2) ve ‘bilgim yok’ yanıtı veren diğer branş öğretmenlerinin oranı (%28), benzer yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerin oranından yüksek olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar, yapılan kay-kare testine göre anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=56.660$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=3.427$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.180$). Buna göre, siber zorbalığın eğitim programlarının bir parçası olarak ele alınması konusundaki görüşlerde, eğitimcilerin görevlerinin etkisi bulunmakta; fakat buldukları illerin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması bu maddeye verilen yanıtları etkilememektedir.

Eğitimcilerin bu maddeye verdikleri yanıtların aksine bazı araştırmalar, okullarda yeteri kadar çalışma yapılmadığını göstermektedir. Örneğin, Unnever ve Cornell’in (2003) yaptıkları araştırmaya göre öğrenciler, öğretmenlerin zorbalığı önleme ve durdurma konusunda çok az çalışma yaptığını düşünmektedir. Türkiye’de okullarda uygulanan müfredatlar değerlendirildiğinde, siber zorbalığın konu olabileceği öncelikli

derslerin başında Bilişim Teknolojileri ve Yazılım dersinin geldiği söylenebilir. Bu dersin öğretim programı incelendiğinde (MEB, 2012), kazanımların içinde güvenli internet, zararlı içerikler ve korunma yolları, gizlilik, etik ve sosyal değerler gibi konuların geçtiği; fakat siber zorbalık, sanal zorbalık, internet zorbalığı gibi kavramlardan söz edilmediği görülmektedir. Genellikle okullarda, MEB'in öngördüğü ders içerikleri takip edildiği için, çoğu okul yeni bir müfredat düzenlemesi yapamamakta, dolayısıyla doğrudan siber zorbalık konulu bir eğitim-öğretim programı düzenleyememektedir. Bunun yerine bazı okullarda diğer derslerde, serbest etkinlik saatlerinde veya kulüp toplantılarında bu konuda tartışmalar yapılabilmektedir. Burada eğitimcilerin de bu tür etkinlikleri kastederek, siber zorbalığın eğitim programlarının bir parçası olarak ele alındığını belirtmiş oldukları düşünülmektedir.

Önleme boyutunun altıncı maddesinde (m21) eğitimcilere sorulan soru, okul yöneticilerinin siber zorbalıkla baş etmeyi bilip bilmedikleri idi. Bu maddeye verilen yanıtlar ve eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 40'ta verilmiştir.

Çizelge 40

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla nasıl baş edileceğinin okul yöneticileri tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Görev		Evet	Hayır	Bilgin yok.
Okul yöneticileri	f	1133	229	115
	%	76.7	15.5	7.8
BT/BT Rehber öğrt.	f	295	79	121
	%	59.6	16.0	24.4
Okul rehber öğrt.	f	354	64	103
	%	67.9	12.3	19.8
Diğer branş öğrt.	f	64	9	20
	%	68.8	9.7	21.5
Toplam	f	1846	381	359
	%	71.4	14.7	13.9

$\chi^2=117.508$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 40'tan görüldüğü üzere, eğitimcilerin üçte ikisinden fazlası (%71.4) okul yöneticilerinin siber zorbalıkla nasıl baş edeceklerini bildiğini ifade etmiştir. Geriye kalan yaklaşık üçte bir oranındaki eğitimciler (%28.6), bu maddeye olumsuz yanıt vermiş veya bu konuda bilgilerinin olmadığını belirtmişlerdir. Eğitimcilerin görevlerine göre, bu maddeye verdikleri yanıtlarda anlamlı farklar bulunmuştur ($\chi^2=117.508$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir deyişle, eğitimcilerin buldukları görevler, okul yöneticilerinin siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bilip bilmediklerine ilişkin görüşleri

etkilemiştir. ‘Okul yöneticilerinin’ siber zorbalıkla nasıl baş edeceklerini bildiklerini ifade eden okul yöneticilerinin oranı (%76.7), aynı yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazladır. Bu maddeye olumsuz (%16) veya ‘bilgim yok’ (%24.4) yanıtı veren BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı, benzer yanıtları veren diğer görevlerdeki eğitimcilerden fazladır. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.376$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.502$). Buna göre, eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, bu maddeye verdikleri yanıtları etkilememiştir.

Önleme boyutunun yedinci maddesinde (m22) eğitimcilere, öğretmenlerin siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bilip bilmedikleri sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 41’de gösterilmiştir.

Çizelge 41

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla nasıl baş edileceğinin öğretmenler tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1024	227	226
	%	69.3	15.4	15.3
BT/BT Rehber öğrt.	f	284	78	133
	%	57.4	15.8	26.9
Okul rehber öğrt.	f	325	73	123
	%	62.4	14.0	23.6
Diğer branş öğrt.	f	60	11	22
	%	64.5	11.8	23.7
Toplam	f	1693	389	504
	%	65.5	15.0	19.5

$\chi^2=42.857$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 41’de görüldüğü gibi, eğitimcilerin yaklaşık üçte ikisi (%65.5), ‘öğretmenlerin’ siber zorbalıkla nasıl baş edeceğini bildiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan eğitimcilerin üçte birinden fazlası (%34.5), bu maddeye olumsuz yanıt vermiş veya bu konuda bilgisinin bulunmadığını belirtmiştir. Okul yöneticilerinden bu maddeye olumlu yanıt verenlerin oranı (%69.3), diğer görevlerde bulunan ve bu maddeye olumlu yanıt veren eğitimcilerden fazla iken; olumsuz (%15.8) veya ‘bilgim yok’ (%26.9) yanıtı veren BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıtları veren eğitimcilerden fazla olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=42.857$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek

illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=0.312$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.855$). Bu durumda, öğretmenlerin siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bilip bilmemelerine ilişkin görüşlerde, eğitimcilerin görevlerinin etkili olduğu; fakat buldukları illerin bilişim suç oranının etkili olmadığı söylenebilir.

Çizelge 40 ve 41'deki veriler incelendiğinde, siber zorbalıkla baş etme konusunda eğitimcilerin genel olarak kendilerine güvendikleri söylenebilir. Choucalas'ın (2013) yaptığı araştırmada, öğretmenlerin yarısından fazlası (%52), okul yöneticilerinin üçte ikisinden fazlası (%70), siber zorbalık olaylarının nasıl fark edileceğinin öğretmenler tarafından bilineceğini ifade etmiş; aynı soruya benzer yanıt veren %31 oranında öğrenci ve %36 oranında anne-baba olmuştur. Aynı araştırmada, öğretmenlerin siber zorbalık olaylarında yardımcı olmaya veya uygun şekilde müdahale etme konusunda yeterli olup olmadıkları sorulmuş; okul yöneticilerinin üçte ikisine yakını (%63), öğretmenlerin ise yalnızca üçte bire yakını (%37) bu soruya olumlu yanıt vermiştir. Bir başka araştırmada ise, eğitimcilerin dörtte birinden azı (%22.8), siber zorbalıkla baş etmek için kendilerini yeterli bulmuşlardır (DeSmet ve diğerleri, 2015). Li (2008) yaptığı araştırmada, öğretmen adaylarının %13.1'nin siber zorbalığı belirleme ve %11.1'inin siber zorbalık olaylarını çözüme kavuşturma konusunda yeterli olduğunu belirlemiştir. Herrera ve diğerlerinin (2015) yaptıkları bir araştırmada, hem öğretmenler hem de öğrenciler, siber zorbalık olaylarının nasıl tanınacağı ve uygun yollarla olaylara nasıl müdahale edileceği konusunda öğretmenleri yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Ayas ve Horzum'un (2011) araştırmasında öğretmenlerin siber zorbalıkla baş etmede kendilerini oldukça yeterli buldukları tespit edilmiştir. Başka bir araştırmada okul yöneticilerinin %53.2'sinin, öğretmenlerin ise %47.6'sının daha önceden "siber zorbalık" şeklinde bir kavramı duydukları, yöneticilerin %58.7'sinin ve öğretmenlerin %58.3'ünün ise bu kavramın tanımını bildikler; ayrıca yöneticilerin %51.7'sinin, öğretmenlerin %65.4'ünün siber zorbalığa karşı herhangi bir önleyici çalışmada bulunmadıkları görülmüştür (Serin, 2012) .

Önleme boyutunun sekizinci maddesinde (m23) eğitimcilere, öğrencilerin siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bilip bilmedikleri sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 42'de gösterilmiştir.

Çizelge 42

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla nasıl baş edileceğinin öğrencilerin tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Görev		Evet	Hayır	Bilgin yok.
Okul yöneticileri	f	759	413	305
	%	51.4	28.0	20.6
BT/BT Rehber öğrt.	f	255	129	111
	%	51.5	26.1	22.4
Okul rehber öğrt.	f	262	151	108
	%	50.3	29.0	20.7
Diğer branş öğrt.	f	34	28	31
	%	36.6	30.1	33.3
Toplam	f	1310	721	555
	%	50.7	27.9	21.5

$\chi^2=11.779$, $sd=6$, $p=.067$

Çizelge 42'ye göre, eğitimcilerin yarısı (%50.7) 'öğrencilerin' siber zorbalıkla nasıl baş edeceklerini bildiğini düşünmektedir. Diğer yandan 'öğrencilerin' siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bilmediklerini belirten veya bu konuda bilgi sahibi olmayan eğitimciler, tüm katılımcıların yaklaşık yarısını (%49.3) oluşturmaktadır. Eğitimcilerin görevlerine göre, bu maddeye verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($\chi^2=11.779$, $sd=6$, $f=2586$, $p=.067$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde, bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=4.410$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.110$). Başka bir ifadeyle, öğrencilerin siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bilip bilmediklerine ilişkin görüşlerde eğitimcilerin buldukları görevlerin veya görev yaptıkları illerin bilişim suç oranlarının etkisi olmamıştır.

Görüldüğü gibi eğitimcilerin yalnızca yarısı, öğrencilerinin siber zorbalıkla baş edebileceğini düşünmektedir. Buna karşın literatürdeki bazı araştırmalar, eğitimcilerin öğrencilere siber zorbalıkla baş etme yeterliliği kazandırmaya dönük çok az çalışma yaptıklarını göstermektedir. Örneğin, Huang ve Chou (2013), öğretmenlerin %70.7'sinin siber zorbalık ve etkileri konusunda endişe duyduklarını, %94.5'inin, siber zorbalığı önlemeye dönük kılavuzların gerekli ve yararlı olduğunu düşündüğünü; fakat yalnızca %12.6'sının öğrencilerine bu tür kılavuzlar sağladığını tespit etmişlerdir. Choucalas'ın (2013) araştırmasında, siber zorbalık olaylarına nasıl müdahale edileceğinin öğrencilere öğretilip öğretilmediği sorulmuş, eğitimcilerin yarısından biraz fazlası (%53) olumlu yanıt vermiş; fakat dörtte birinden biraz fazlası (%26) emin olmadıklarını, beşte birinden biraz fazlası ise (%21) öğrencilere böyle bir eğitimin verilmediğini ifade etmiştir. Aynı çalışmada, katılımcıların %58'i öğrencilere, siber

zorbalığa maruz kaldıklarını nasıl anlayacaklarının öğretildiğini, %14'ü öğretilmediğini ve %28'i bundan emin olmadıklarını belirtmişlerdir (Choucalas, 2013). Herrera ve diğerlerinin (2015) araştırmasında, öğrenci ve öğretmenler, siber zorbalığın nasıl bildirileceği konusunda öğrencilerin bilgi sahibi olduklarını ifade etmişlerdir.

Önleme boyutunun dokuzuncu maddesinde (m24) eğitimcilere, öğrenci ailelerinin siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bilip bilmedikleri sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 43'te gösterilmiştir.

Çizelge 43

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalıkla nasıl baş edileceğinin aileler tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Görev		Evet	Hayır	Bilgin yok.
Okul yöneticileri	f	331	582	564
	%	22.4	39.4	38.2
BT/BT Rehber öğrt.	f	93	169	233
	%	18.8	34.1	47.1
Okul rehber öğrt.	f	146	203	172
	%	28.0	39.0	33.0
Diğer branş öğrt.	f	20	36	37
	%	21.5	38.7	39.8
Toplam	f	590	990	1006
	%	22.8	38.3	38.9

$\chi^2=26.007$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 43'te gösterildiği gibi, eğitimcilerin %22.8'i, ailelerin siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bildiklerini ifade etmiştir. Diğer taraftan bu maddeye olumsuz veya 'bilgin yok' yanıtı veren eğitimcilerin oranı, tüm eğitimcilerin dörtte üçünden fazladır (%77.2). Ailelerin siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bildiğini ifade eden okul rehber öğretmenlerinin oranı (%28), benzer düşünceye sahip ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazladır. Ailelerin siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bilmediklerini ifade eden okul yöneticileri (%39.4) ve okul rehber öğretmenlerinin oranı (%39) benzer yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan öğretmenlerden fazladır. Bunların yanı sıra bu konuda bilgisi olmadığını belirten BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%47.1) diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıt veren eğitimcilerden fazladır. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=26.007$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=4.173$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.124$). Diğer bir deyişle, ailelerin siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini

bilip bilmediklerine ilişkin görüşlerde eğitimcilerin görevleri etkili olurken, buldukları illerin bilişim suç oranları etkili olmamıştır.

Görüldüğü gibi, eğitimcilerin çok az bir kısmı, aileleri siber zorbalıkla baş etme konusunda yeterli bulduğunu belirtmiştir. Aslında bu durum, ailelere yönelik daha fazla eğitim ve bilgilendirme çalışmaları yapılmasını gerektirmektedir. Öte yandan ailelerle araştırma yapmanın zorluğu bilinmektedir. Hem bu araştırmanın uygulama sürecinde karşılaşılan problemler, hem de eğitimcilerle yapılan görüşmeler, ailelerin eğitim, toplantı, görüşme gibi etkinliklere pek sıcak bakmadığını göstermektedir. Eğitimciler, ailelerin tamamına yakınının, okulda yapılan toplantıların hiçbirine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun sebebi olarak, e-okul sistemini göstermişlerdir. Ailelerin, çocuklarının not, devamsızlık, davranış gibi tüm bilgilerini bu sistem üzerinden öğrenebilmeleri, çocuklarıyla ilgili görüşmeler yapma ihtiyacı duymamalarına ve bu nedenle okullardan yapılan toplantı davetlerini yanıtlamamalarına sebep olmaktadır. Nitekim bu araştırma kapsamında, planlanan siber zorbalık seminerine velilerin hiçbiri katılım göstermemiştir. Bunlara ek olarak, mevcut literatürde siber zorbalık konusunda öğrencilerinin ailelerine ulaşılan çok az sayıda araştırma olduğu tespit edilmiştir (Choucalas, 2013).

Önleme boyutunun 10. maddesinde (m25) eğitimcilere, siber zorbalıkla baş etme konusunda üst sınıftaki öğrencilerin alt sınıflardakileri bilgilendirip bilgilendirmedikleri sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 44'te gösterilmiştir.

Çizelge 44

Siber zorbalıkla baş etme konusunda üst sınıftaki öğrencilerin alt sınıflardakileri bilgilendirme durumlarına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgin yok.
Okul yöneticileri	f	442	774	261
	%	29.9	52.4	17.7
BT/BT Rehber öğrt.	f	105	278	112
	%	21.1	56.2	22.6
Okul rehber öğrt.	f	108	344	69
	%	20.7	66.0	13.2
Diğer branş öğrt.	f	23	43	27
	%	24.7	46.2	29.0
Toplam	f	678	1439	469
	%	26.2	55.6	18.1

$$\chi^2=51.566, sd=6, p=.000$$

Çizelge 44'te görüldüğü üzere, siber zorbalıkla baş etme konusunda üst sınıftaki öğrencilerin kendilerinden küçükleri bilgilendirdiklerini belirten eğitimcilerin oranı %26.2 olmuştur. Bu maddeye olumsuz yanıt veren veya bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade eden eğitimciler ise tüm katılımcıların neredeyse dörtte üçü (%73.7) kadardır. Eğitimcilerin görevlerine göre bu maddeye verdikleri yanıtlar, anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($\chi^2=51.566$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevler, üst sınıftaki öğrencilerin alt sınıftakileri bilgilendirmelerine ilişkin yanıtlarını etkilemiştir. Buna göre, üst sınıftaki öğrencilerin, alt sınıftakileri siber zorbalıkla baş etme konusunda bilgilendirdiğini düşünen okul yöneticilerinin oranı (%29.9), benzer yanıtı veren diğer görevlerdeki eğitimcilerden fazla iken; öğrencilerin böyle bir bilgilendirme yapmadığını belirten okul rehber öğretmenlerinin oranı (%66) diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıt veren eğitimcilerden fazladır. Son olarak bu konuda bilgisi bulunmadığını belirten diğer branş öğretmenlerinin oranı (%29) diğer görevlerde bulunan ve bu konuda bilgisi bulunmayan eğitimcilerden fazladır. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.002$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.606$). Diğer bir deyişle, eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, bu maddeye ilişkin görüşlerini etkilememiştir.

Araştırmacılar, öğrencilerin siber zorbalıkla ilgili bilgilendirilmesinde akran yardımının öneminden söz etmektedir (Hinduja ve Patchin, 2009e; Kowalski ve diğerleri, 2012). Öğrenciler, BİT'i etik kurallara uygun ve doğru kullanarak kendilerinden küçüklere örnek olabilir. Bunun yanı sıra, büyük öğrencilerin siber zorbalığa karşı bir duruş sergilediğini fark eden küçük öğrenciler, benzer davranışlar sergilemeye özen göstereceklerdir. Bu nedenle, okullarda, büyük öğrencilerin, kendilerinden küçük olanlara iyi birer rol model olmanın yanı sıra, siber zorbalığın tüm boyutlarıyla ilgili bilgilerini ve deneyimlerini onlarla paylaşarak onların siber zorbalık olaylarına dâhil olmalarını önleyebilirler. Buna karşın çok az eğitimcinin, önleme çalışmaları kapsamında bu yola başvurduğu görülmektedir.

Önleme boyutunun 11. maddesinde (m26) eğitimcilere sorulan soru, öğrencilerin bilgisayar ve internet kullanımları ile ilgili yasal düzenlemelerin okul personeli tarafından bilinip bilinmediğidir. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 45'te gösterilmiştir.

Çizelge 45

Okul personelinin, öğrencilerin bilgisayar ve internet kullanımları ile ilgili yasal düzenlemeleri bilip bilmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1177	167	133
	%	79.7	11.3	9.0
BT/BT Rehber öğrt.	f	363	59	73
	%	73.3	11.9	14.7
Okul rehber öğrt.	f	386	69	66
	%	74.1	13.2	12.7
Diğer branş öğrt.	f	63	8	22
	%	67.7	8.6	23.7
Toplam	f	1989	303	294
	%	76.9	11.7	11.4

$\chi^2=31.252$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 45'te görüldüğü gibi, eğitimcilerin dörtte üçünden fazlası (%76.9), öğrencilerin bilgisayar ve internet kullanımları ile ilgili yasal düzenlemelerin okul personeli tarafından bilindiğini düşünmektedir. Geriye kalan yaklaşık dörtte bir oranındaki eğitimciler (%23.1), bu maddeye olumsuz veya 'bilgim yok' yanıtı vermiştir. Bu maddeye olumlu yanıt veren eğitimcilerden okul yöneticilerinin oranı (%79.9), diğer görevdekilerden fazla iken; olumsuz yanıt verenlerden okul rehber öğretmenlerinin oranı (%13.2) diğer görevdekilerden fazladır. Bu konuda bilgisi olmadığını belirtenlerden diğer branş öğretmenlerinin oranı (%23.7), diğer görevdeki eğitimcilerden fazladır. Yapılan kay-kare testine göre eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farkın anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2=31.252$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=0.774$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.679$). Başka bir ifadeyle, siber zorbalıkla ilgili yasal düzenlemelerin okul personeli tarafından bilinip bilinmemesine ilişkin görüşlerde, eğitimcilerin görevlerinin etkisi olmuş; fakat buldukları ilin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, bu maddeye verdikleri yanıtları etkilememiştir.

Önleme boyutunun 12. maddesinde (m27) eğitimcilere, okulun, siber zorbalıkla baş etme konusunda, okul çevresinde alınacak önlemlerdeki sorumluluğunun farkında olup olmadığı sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 46'da gösterilmiştir.

Çizelge 46

Okulun, siber zorbalıkla baş etme konusunda, okul çevresinde alınacak önlemlerdeki sorumluluğunun farkında olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1224	132	121
	%	82.9	8.9	8.2
BT/BT Rehber öğrt.	f	328	64	103
	%	66.3	12.9	20.8
Okul rehber öğrt.	f	401	58	62
	%	77.0	11.1	11.9
Diğer branş öğrt.	f	63	10	20
	%	67.7	10.8	31.5
Toplam	f	2016	264	306
	%	78.0	10.2	11.8

$\chi^2=55.678$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 46'ya göre, eğitimcilerin dörtte üçünden fazlası (%78), buldukları okulun, siber zorbalıkla baş etme konusunda, okul çevresinde alınacak önlemlerdeki sorumluluğunun farkında olduğunu belirtmiştir. Geriye kalan yaklaşık dörtte bir oranındaki katılımcılar (%22) ise okullarının bu sorumluluğun farkında olmadığını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar incelendiğinde, bu maddeye olumlu yanıt veren eğitimcilerden okul yöneticilerinin oranı (%82.9), diğer görevdekilerden fazla; olumsuz yanıt verenlerden BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%12.9) diğer görevdekilerden fazla; 'bilgim yok' yanıtı verenlerden diğer branş öğretmenlerinin oranı (%31.5), diğer görevdekilere göre fazla bulunmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlıdır ($\chi^2=55.678$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=0.494$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.781$). Diğer bir ifadeyle, eğitimcilerin bu maddeye verdikleri yanıtlarda, görevlerinin etkisi olmuş, buldukları ilin bilişim suç oranının ise etkisi olmamıştır.

Okullarda zorbalığı önleme faaliyetleri düzenlenirken okulda çalışan tüm personel ve çevrede bulunan diğer bireylerin (komşu, esnaf vb.) hazırlanacak önleme planlarında yer alması gerekmektedir (Totan, 2007). Pepler'in (2006) bu konudaki görüşüne göre, okul temelli zorbalık önleme programlarının etkili olabilmesi için zorba ve mağdur öğrencilerin gelişimsel profillerinin çıkarılması ve çevreyle olan ilişkilerinin bilinmesi gerekmektedir. DeSmet ve diğerlerinin (2015) yaptıkları araştırmada, eğitimcilerin çoğuna göre (%73.2) birçok insan, eğitimcilerden ve okullardan, çevreyi

bilgilendirerek siber zorbalığa karşı önlem almalarını beklemektedir. Çevrede alınacak önlemlere eğitim çalışmalarının da dâhil edilmesi gerekmektedir. Araştırmacılar, okulların yalnızca okul içinde değil, okul dışında ve topluma yönelik de bilgilendirme çalışmaları yapmaları gerektiğini vurgulamışlardır (Hinduja ve Patchin, 2009e).

Önleme boyutunun 13. maddesinde (m28) eğitimcilere sorulan soru, doğru, sağlıklı, etik, bilgisayar ve internet kullanımı konusunda öğrencilere yönelik ders dışı bilgilendirme çalışmaları yapılıp yapılmadığı ile ilgili idi. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ve illerin bilişim suç oranı farkına ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 47’de gösterilmiştir.

Çizelge 47

Doğru, sağlıklı, etik, bilgisayar ve internet kullanımı konusunda öğrencilere yönelik ders dışı bilgilendirme çalışmaları yapılıp yapılmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1073	334	70
	%	72.6	22.6	4.7
BT/BT Rehber ögrt.	f	308	146	41
	%	62.2	29.5	8.3
Okul rehber ögrt.	f	368	119	34
	%	70.6	22.8	6.5
Diğer branş ögrt.	f	53	26	14
	%	57.0	28.0	15.1
$\chi^2=136.809$, $sd=6$, $p=.000$				
Bilişim suç oranı				
Düşük	f	737	319	82
	%	64.8	28.0	7.2
Yüksek	f	1065	306	77
	%	73.5	21.1	5.3
$\chi^2=23.303$, $sd=2$, $p=.000$				
Toplam	f	1802	625	159
	%	69.7	24.2	6.1

Çizelge 47’ye göre, eğitimcilerin üçte ikisinden fazlası (%69.7), öğrencilere doğru, sağlıklı, etik bilgisayar ve internet kullanımı konusunda ders dışı bilgilendirme çalışmaları yapıldığını düşünmektedir. Diğer taraftan eğitimcilerin yaklaşık üçte biri (%30.3) öğrencilere sözü edilen konuda ders dışı bilgilendirme çalışması yapılmadığını veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu maddeye olumlu yanıt veren eğitimcilerden okul müdürlerinin oranı (%72.6); olumsuz yanıt veren eğitimcilerden BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%29.5); bu konuda bilgi sahibi

olmadığını belirten eğitimcilerden diğer branş öğretmenlerinin oranı (%15.1), benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden yüksektir. Okullarda belirli konularda öğrencilere yönelik ders dışı etkinlikler genellikle okul rehber öğretmenleri tarafından, okul yönetiminin kontrolünde gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla yapılan etkinliklerden en çok onların haberdar olması olağan bir durumdur. Bu maddeye olumlu yanıt veren okul yöneticileri ve okul rehber öğretmenlerinin oranının diğer görevdekilere göre daha yüksek olmasının, bu eğitimcilerin yapılan etkinliklerden daha çok haberdar olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öte yandan, bilişim suç oranı yüksek olan illerde bu maddeye olumlu (%73.5), olumsuz (%21.1) veya 'bilgim yok' (%5.3) yanıtı veren eğitimci oranları, bilişim suç oranı düşük illerde benzer yanıtı veren eğitimci oranından yüksek bulunmuştur. Eğitimcilerin verdikleri yanıtlar arasındaki farklar, görevlerine göre ($\chi^2=136.809$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$) ve buldukları illerin bilişim suç oranına göre ($\chi^2=23.303$, $sd=2$, $f=2586$, $p<.05$) anlamlı bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin görevlerinin ve buldukları ilin bilişim suç oranının, bu maddeyle ilgili görüşleri etkilediği görülmektedir.

Daha önce tanıma boyutunda ele alınan, okullarda siber zorbalığa maruz kalan ve siber zorbalık yapan öğrenci olup olmadığını (Çizelge 25, 26), yaşanan siber zorbalık olaylarının neler olduğunu (Çizelge 29) ve yaşanan siber zorbalık olaylarının hangi araç ve ortamlarla gerçekleştiğini (Çizelge 31) belirlemeye dönük maddelerden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, siber zorbalık olaylarının bilişim suç oranı daha yüksek illerde daha çok görüldüğü söylenebilir. Başka bir ifadeyle, bilişim suç oranı daha yüksek illerin, siber zorbalık riskinin de daha yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Bu doğrultuda, daha yüksek risk altındaki öğrencilere, bilgisayar ve internetin doğru, sağlıklı ve etik kurallara uygun kullanımı konusunda daha çok eğitim verilmesi olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Önleme boyutunun 14. maddesinde (m29) eğitimcilere, öğrencilerin siber zorbalıkla baş etme konusunda bilgi aldıkları kaynaklar sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 48'de gösterilmiştir.

Çizelge 48

Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilerin bilgi aldıkları kaynaklara ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Bilgi kaynağı	Okul yönetici.		BT/BT Rehber ö.		Okul rehber ö.		Diğer branş ö.		Toplam		$\chi^2(sd)$ p
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Yönetim	995	67.4	204	41.2	280	53.7	39	41.9	1518	58.7	124.264 (3) .000*
BT ögrt.	816	55.2	420	84.8	298	57.2	42	45.2	1576	60.9	151.778 (3) .000*
Okul rehber ö.	799	54.1	237	47.9	409	78.5	32	34.4	1477	57.1	139.613 (3) .000*
Sınıf rehber ö.	903	61.1	194	39.2	322	61.8	54	58.1	1473	57.0	79.292 (3) .000*
Aile	364	24.6	91	18.4	136	26.1	13	14.0	604	23.4	14.972 (3) .002*
Arkadaş	280	19.0	123	24.8	141	27.1	14	15.1	558	21.6	20.727(3) .000*
İnternet	285	19.3	170	34.3	111	21.3	24	25.8	590	22.8	48.893 (3) .000*
Hiçbiri	39	2.6	9	1.8	21	4.0	6	6.5	75	2.9	8.941 (3) .030*
Bilgim yok.	86	5.8	32	6.5	30	5.8	11	11.8	159	6.1	5.694 (3) .127

*p<.05

Çizelge 48'e göre eğitimciler, öğrencilerin siber zorbalıkla baş etmek için çoğunlukla BT/BT rehber öğretmenleri (%60.9), okul yöneticileri (58.7), okul rehber öğretmenleri (%57.1) ve sınıf rehber öğretmenlerinden (%57.0) bilgi aldıklarını düşünmektedir. Bunların yanı sıra eğitimcilerin dörtte birine yakını, ailelerin (%23.4), internetin (%22.8) ve arkadaşların (%21.6) öğrenciler için siber zorbalıkla baş etme konusundaki bilgi kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, öğrencilerin siber zorbalıkla ilgili bilgi aldıkları kaynaklara ilişkin eğitimci görüşlerinde, buldukları görevlerinin etkisi vardır.

Bilgi kaynağı olarak 'okul yönetimi' yanıtı veren eğitimciler arasından okul yöneticilerinin oranı (%67.4); 'BT/BT rehber öğretmeni' yanıtı veren eğitimciler arasından BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%84.4); 'okul rehber öğretmeni' yanıtı veren eğitimciler arasından okul rehber öğretmenlerinin oranı (%78.5) diğer görevdeki eğitimcilerden fazladır (Çizelge 48). Bu maddeye 'sınıf rehber öğretmeni' (%61.8), 'aile' (%26.1) ve 'arkadaş' (%27.1) yanıtı veren okul rehber öğretmenlerinin oranı diğer görevlerde bulunup benzer yanıt veren eğitimcilerden fazladır. Bunların yanı sıra, öğrencilerin bilgi kaynağı olarak interneti kullandığını ifade eden eğitimciler arasından

BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%34.3) diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazladır.

Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farklar, okul yöneticileri, okul rehber öğretmenleri ve BT/BT rehber öğretmenlerinin, öğrencilerin siber zorbalıkla baş etme konusundaki başvuru kaynağı olarak kendilerini gördüklerini işaret etmektedir. Bu bulgu, eğitimcilerin, siber mağduriyet yaşayan öğrencilerin kendilerinden yardım isteyeceklerini ifade ettikleri maddeden (Çizelge 24) elde edilen bulgular ile benzerlik göstermektedir. Daha önce de söz edildiği gibi mevcut literatürde, eğitimcilerin kendilerini başvuru kaynağı olarak gördüklerini; fakat öğrencilerin bunun aksini yaptıklarını belirleyen araştırmalar yer almaktadır (Herrera, 2015; Houng ve Chou, 2013; Mishna ve diğerleri, 2008).

Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilerin bilgi aldıkları kaynakların sorulduğu bu maddede (m29), eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranına göre verdikleri yanıtların incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 49’da verilmiştir.

Çizelge 49

Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilerin bilgi aldıkları kaynaklara ilişkin görüşlerin, bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı

Bilgi kaynağı	Bilişim suç oranı				Toplam		χ^2 (sd) p
	Düşük		Yüksek		f	%	
	f	%	f	%			
Yönetim	638	56.1	880	60.8	1518	58.7	5.831 (1) .016*
BT ögrt.	676	59.4	900	62.2	1576	60.9	2.028 (1) .154
Okul rehber ö.	595	52.3	882	60.9	1477	57.1	19.361 (1) .000*
Sınıf rehber ö.	624	54.8	849	58.6	1473	57.0	3.752 (1) .053
Aile	226	19.9	378	26.1	604	23.4	13.885 (1) .000*
Arkadaş	238	20.9	320	22.1	558	21.6	0.529 (1) .467
İnternet	245	21.5	345	23.8	590	22.8	1.909 (1) .167
Hiçbiri	38	3.3	37	2.6	75	2.9	1.391 (1) .238
Bilgim yok.	82	7.2	77	5.3	159	6.1	3.936 (1) .047*

*p<.05

Çizelge 49’a göre, bilişim suç oranı yüksek illerde de (%62.2), düşük illerde de (%59.4) öğrencilerin siber zorbalıkla baş etmek için daha çok BT/BT rehber

öğretmenlerine başvurdukları görülmektedir. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki eğitimcilerin bu maddeye verdikleri yanıtların bazılarında anlamlı farklar bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle, eğitimcilerin, bilişim suç oranı düşük veya yüksek bir ilde görev yapmaları, okul yönetimi, okul rehber öğretmeni ve ailelerin bilgi kaynağı olarak görülmesine ilişkin yanıtları etkilemiştir. Bilişim suç oranı yüksek illerde bu maddeye ‘okul yönetimi’ (%60.8), ‘okul rehber öğretmeni’ (%60.9) ve ‘aile’ (%26.1) yanıtı veren eğitimci oranları, benzer yanıtı veren ve bilişim suç oranı düşük illerde yer alan eğitimcilere göre daha fazladır. Öte yandan bu maddeye ‘BT/BT rehber öğretmeni’, ‘sınıf rehber öğretmeni’, ‘arkadaş’, ‘internet’ ve ‘hiçbir kaynaktan bilgi almıyorlar’ yanıtını veren eğitimci oranları, buldukları ilin bilişim suç oranına göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Buna göre bu yanıtların, illerin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olmasından etkilenmediği söylenebilir.

Önleme boyutunun 15. maddesinde (m30), okullarda siber zorbalıkla baş etme konusunda, öğrencilere yönelik yapılan bilgilendirme çalışmalarının neler olduğu sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 50’de gösterilmiştir.

Çizelge 50

Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilere yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Etkinlik	Okul yönetici.		BT/BT Rehber ö.		Okul rehber ö.		Diğer branş ö.		Toplam		$\chi^2(sd)$ p
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Seminer	640	43.3	162	32.7	295	56.6	23	24.7	1120	43.3	73.257 (3) .000*
Okul dışı toplantı	98	6.6	26	5.3	23	4.4	6	6.5	153	5.9	3.921 (3) .270
Basılı materyal	326	22.1	100	20.2	123	23.6	17	18.3	566	21.9	2.462 (3) .482
Web sitesi	24	1.6	16	3.2	7	1.3	3	3.2	50	1.9	6.921 (3) .074
Okul web sayfası	183	12.4	70	14.1	56	10.7	5	5.4	314	12.1	6.879 (3) .076
Serbest etkinlik	752	50.9	206	41.6	276	53.0	41	44.1	1275	49.3	17.058 (3) .001*
BT dersi	448	30.3	253	51.1	153	29.4	24	25.8	878	34.0	81.263 (3) .000*
Hiçbiri	198	13.4	72	14.5	67	12.9	16	17.2	353	13.7	1.684 (3) .640

*p<.05

Çizelge 50'den görüldüğü gibi, siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilere yönelik en çok yapılan çalışmalar, 'serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme' (%49.3), 'seminer/konferans düzenleme' (%43.3), 'BT dersinin seçilmesini teşvik etme' (%34), 'basılı materyal dağıtma' (%21.9) ve 'okul web sayfasında bilgi sunmadır' (%12.1). En az gerçekleştirilen çalışmalar ise 'okul dışı toplantı ve organizasyonlar düzenleme' (%5.9) ile 'web sitesi düzenleme' (%1.9) olarak tespit edilmiştir. Öğretmenlerin %13.7'si ise öğrencilere siber zorbalıkla nasıl baş edeceklerini öğretmeye yönelik herhangi bir çalışma yapılmadığını belirtmiştir. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farklar incelendiğinde, öğrencilere 'seminer/konferans düzenlendiğini' belirten eğitimciler arasından okul rehber öğretmenlerinin oranının (%56.6) diğer görevlerdeki eğitimcilerden fazla olduğu ($\chi^2=73.257$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$); 'serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme yapıldığını' belirten eğitimciler arasından yine okul rehber öğretmenlerinin oranının (%53) diğer görevdeki eğitimcilerden fazla olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=17.058$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$). 'BT dersinin seçilmesini teşvik edildiğini' belirten eğitimciler arasından ise BT/BT rehber öğretmenlerinin oranının (%51.1) diğer görevde bulunanlardan fazla olduğu görülmektedir ($\chi^2=81.263$, $sd=3$, $f=2586$, $p<.05$). Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. başka bir ifadeyle eğitimcilerin buldukları görevler, bu maddeye verilen yanıtları etkilemiştir.

Okullarda zorbalık veya siber zorbalık konusunda okul paydaşlarına, özellikle de öğretmen ve velilere yönelik toplantı ve seminerler genellikle okul rehber öğretmenleri tarafından düzenlenmektedir. Bu etkinlikler onların çalışma planları içerisinde yer almaktadır. Bu tür konularda öğrencilerin bilgilendirilmesi ise yine okul rehber öğretmenleri tarafından serbest etkinlik saatlerinde veya kulüp toplantılarında gerçekleştirilmektedir. Bu nedenlerle, sözü edilen bu etkinliklerden en çok onların haberdar olması beklenen bir durumdur. Öte yandan BT dersinin içeriğini ve önemini en iyi bilen eğitimcilerin, BT/BT rehber öğretmenleri olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle BT dersinin seçilmesini en çok teşvik edecek kişilerin de onlar olması kaçınılmazdır. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlarda okul rehber öğretmenleri ve BT/BT rehber öğretmenlerinin daha yüksek oranlarda yanıt vermelerinin, sözü edilen bu sebeplerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Eğitimcilerin bu maddeye verdikleri yanıtlarda, bilişim suç oranı farkının incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 51'te verilmiştir.

Çizelge 51

Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilere yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, illerin bilişim suç oranına göre dağılımı

Etkinlik	Bilişim suç oranı				Toplam		χ^2 (sd) p
	Düşük		Yüksek		f	%	
	f	%	f	%			
Seminer	383	33.7	737	50.9	1120	43.3	77.157 (1) .000*
Okul dışı toplantı	66	5.8	87	6.0	153	5.9	0.50 (1) .823
Basılı materyal	225	19.8	341	23.5	566	21.9	5.320 (1) .021*
Web sitesi	14	1.2	36	2.5	50	1.9	5.301 (1) .021*
Okul web sayfası	111	9.8	203	14.0	314	12.1	10.867 (1) .001*
Serbest etkinlik	556	48.9	719	49.7	1275	49.3	0.162 (1) .687
BT dersi	410	36.0	468	32.3	878	34.0	3.906 (1) .048*
Hiçbiri	185	16.3	168	11.6	353	13.7	11.711 (1) .001*

*p<.05

Çizelge 51'e göre, bilişim suç oranı düşük illerde öğrencilere yönelik en çok yapılan çalışmalar sırasıyla, 'serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme' (%48.9), 'BT dersinin seçilmesini teşvik etme' (%36) ve 'seminer/konferans düzenleme' (%33.7) iken; bilişim suç oranı yüksek illerde en çok yapılan çalışmalar sırasıyla 'seminer/konferans düzenleme' (%50.9), 'serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme' (%49.7) ve 'BT dersinin seçilmesini teşvik etme' (%32.3) şeklindedir. Öğrencilere 'seminer/konferans düzenlendiğini' belirten eğitimcilerden bilişim suç oranı yüksek illerde bulunanların oranı (%50.9), bilişim suç oranı düşük illerde bulunanlardan fazladır ($\chi^2=77.157$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$). Öğrencilere 'basılı materyal dağıtıldığını' (%23.5), 'web sitesi düzenlendiğini' (%2.5) ve 'okul web sayfasında bilgi sunulduğunu' (%14) belirten eğitimciler arasından bilişim suç oranı yüksek illerde bulunanlar, bilişim suç oranı düşük illerde bulunanlardan fazladır. Öte yandan BT dersinin seçilmesinin teşvik edildiğini (%36) veya çalışma yapılmadığını (%16.3) belirten eğitimcilerden, bilişim suç oranı düşük illerde bulunanların oranı, bilişim suç oranı yüksek illerde bulunanların oranından fazladır. Bilişim suç oranına göre verilen yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin verdikleri yanıtlarda, buldukları ilin bilişim suç oranının etkili olduğu belirlenmiştir.

Daha önce tanıma boyutunda ele alınan, okullarda siber zorbalığa maruz kalan ve siber zorbalık yapan öğrenci olup olmadığını (Çizelge 25, 26), yaşanan siber zorbalık olaylarının neler olduğunu (Çizelge 29) ve yaşanan siber zorbalık olaylarının hangi araç ve ortamlarla gerçekleştiğini (Çizelge 31) belirlemeye dönük maddelerden elde edilen bulgularda, bilişim suç oranı yüksek illerde daha fazla siber zorbalık yaşandığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, bilişim suç oranı yüksek illerde, siber zorbalığın önlenmesi ve sonlandırılmasına yönelik, öğrenciler için daha fazla çalışma ve etkinlik yapılması gerekli ve önemli görülmektedir.

Önleme boyutunun 16. maddesinde (m31), siber zorbalıkla baş etme konusunda öğretmenlere yönelik olarak okulda yapılan bilgilendirme çalışmalarının neler olduğu sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 52’de gösterilmiştir.

Çizelge 52

Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğretmenlere yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Etkinlik	Okul yönetici.		BT/BT Rehber ö.		Okul rehber ö.		Diğer branş ö.		Toplam		$\chi^2(sd)$ p
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Seminer	587	39.7	150	30.3	193	37.0	30	32.3	960	37.1	15.151 (3) .002*
Okul dışı toplantı	182	12.3	35	7.1	38	7.3	12	12.9	267	10.3	17.864 (3) .000*
Basılı materyal	293	19.8	67	13.5	101	19.3	17	18.3	478	18.5	10.125 (3) .018*
Web sitesi	32	2.2	12	2.4	6	1.2	3	3.2	53	2.0	3.180 (3) .365
Okul web sayfası	141	9.5	52	10.5	38	7.3	5	5.4	236	9.1	5.136 (3) .162
Serbest etkinlik	388	26.3	101	20.4	115	22.1	19	20.4	623	24.1	9.354 (3) .025*
BT dersi	169	11.4	84	17.0	40	7.7	7	7.5	300	11.6	23.275 (3) .000*
Hiçbiri	392	26.5	185	37.4	201	38.6	29	31.2	807	31.2	36.943 (3) .000*

*p<.05

Çizelge 52’de görüldüğü gibi, siber zorbalıkla baş etme konusunda öğretmenlere yönelik olarak en çok yapılan çalışmalar sırasıyla, seminer/konferans düzenleme (%37.1), serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme (%24.1) ve ‘basılı materyal dağıtma’ (%18.5) iken; en az yapılan çalışmalar ‘okul web sayfasında bilgi sunumu’ (%9.1) ile

'web sitesi düzenleme' (%2) olmuştur. Eğitimcilerin üçte birine yakını (%31.2) ise okullarında siber zorbalıkla baş etme konusunda öğretmenlere yönelik çalışma yapılmadığını ifade etmiştir. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farklar incelendiğinde; öğretmenlere yönelik 'seminer/konferans düzenlendiğini' (%39.7); 'basılı materyal dağıtıldığını' (%19.8); 'serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme yapıldığını' (%26.3) belirten eğitimcilerden okul yöneticilerinin oranının diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıt veren eğitimcilerden fazla olduğu belirlenmiştir. Okul dışı toplantı ve organizasyonlar yapıldığını belirten eğitimcilerden diğer branş öğretmenlerinin oranı (%12.9); BT dersinin seçilmesinin teşvik edildiğini belirten eğitimcilerden BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%17) ve çalışma yapılmadığını belirten eğitimcilerden okul rehber öğretmenlerinin oranı (%38.6) , diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıtlar veren eğitimcilerden fazla olmuştur. Eğitimcilerin verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle, öğretmenlere yönelik siber zorbalıkla baş etme eğitimlerine ilişkin görüşlerde, görev değişkeninin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğretmenlere yönelik olarak okulda yapılan bilgilendirme çalışmalarının neler olduğuna yönelik maddeye ilişkin bulgular değerlendirdiğinde, okul yöneticilerinin diğer eğitimcilere göre, siber zorbalıkla ilgili öğretmen etkinliklerinin yapıldığını belirtmeye daha çok eğilim gösterdikleri görülmektedir. Bu durumun iki sebebi olabileceği düşünülmektedir. Birincisi, planlanan ve uygulanan tüm etkinlikler okul yönetiminin onayından geçtiği için, okul yöneticileri bu etkinliklerden daha çok haberdar olabilecekleridir. İkincisi sebep ise, okul yöneticilerinin kendi okullarındaki eksikleri dışarıya belli etmeme eğilimi gösterebilecekleridir.

Eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranına göre, bu maddeye verdikleri yanıtların incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 53'te verilmiştir. Çizelge 53'ten anlaşılacağı gibi, bilişim suç oranı düşük illerde öğretmenlere yönelik en çok yapılan çalışmalar 'seminer/konferans düzenleme' (%28.8), 'serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme' (%24.5) ve 'basılı materyal dağıtma' (%17.5) iken; bilişim suç oranı yüksek illerde benzer şekilde öğretmenlere en çok 'seminer/konferans düzenlendiği' (%43.6), 'serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme yapıldığı' (%23.8) ve 'basılı materyal dağıtıldığı' (%19.3) ifade edilmiştir.

Çizelge 53

Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğretmenlere yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, illerin bilişim suç oranına göre dağılımı

Etkinlik	Bilişim suç oranı				Toplam		χ^2 (sd) p
	Düşük		Yüksek		f	%	
	f	%	f	%			
Seminer	328	28.8	632	43.6	960	37.1	59.989 (1) .000*
Okul dışı toplantı	114	10.0	153	10.6	267	10.3	0.207 (1) .649
Basılı materyal	199	17.5	279	19.3	478	18.5	1.342 (1) .247
Web sitesi	21	1.8	32	2.2	53	2.0	0.422 (1) .516
Okul web sayfası	88	7.7	148	10.2	236	9.1	4.757 (1) .029*
Serbest etkinlik	279	24.5	344	23.8	623	24.1	0.201 (1) .654
BT dersi	144	12.7	156	10.8	300	11.6	2.197 (1) .138
Hiçbiri	397	34.9	410	28.3	807	31.2	12.815 (1) .000*

*p<.05

Çizelge 53'e göre, öğretmenlere yönelik 'seminer/konferans düzenlendiğini' (%43.6) ve 'okul web sayfasında bilgilendirme yapıldığını' (%10.2) belirten eğitimcilerden bilişim suç oranı yüksek illerde bulunanların oranı, bilişim suç oranı düşük illerde bulunanlara göre daha fazladır. Öğretmenlere yönelik çalışma yapılmadığını ifade eden eğitimcilerden bilişim suç oranı düşük illerde bulunanların oranı (%34.9), bilişim suç oranı yüksek illerdekinden daha fazla olmuştur. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde görülen bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları ilin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, bu maddeye verdikleri yanıtları etkilemiştir.

Bilişim suç oranı daha yüksek illerde, daha fazla siber zorbalık davranışları gerçekleştiğini gösteren bulgularla (Çizelge 25, 26, 29, 31) kıyaslandığında, bu illerde öğretmenlere yönelik daha fazla etkinlik yapılması, eğitimcilerin öğrencilere, ailelerine ve topluma daha iyi rehberlik etmelerine, diğer paydaşlara yönelik düzenlenecek etkinliklerde daha aktif rol almalarına yarayacaktır. Bu nedenle bilişim suç oranı yüksek illerde öğretmenlere yönelik etkinliklerin daha fazla olması gerekli ve yararlı bulunmaktadır.

Önleme boyutunun 17. maddesinde (m32), siber zorbalıkla baş etme konusunda ailelere ve topluma yönelik olarak okulda yapılan bilgilendirme çalışmalarının neler

olduğu sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 54'te gösterilmiştir.

Çizelge 54

Siber zorbalıkla baş etme konusunda aile ve topluma yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Etkinlik	Okul yönetici.		BT/BT Rehber ö.		Okul rehber ö.		Diğer branş ö.		Toplam		$\chi^2(sd)$ P
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Seminer	518	35.1	120	24.2	244	46.8	23	24.7	905	35.0	61.563 (3) .000*
Okul dışı toplantı	167	11.3	37	7.5	30	5.8	12	12.9	246	9.5	17.685 (3) .001*
Basılı materyal	242	16.4	52	10.5	100	19.2	12	12.9	406	15.7	15.971 (3) .001*
Web sitesi	28	1.9	11	2.2	5	1.0	1	1.1	45	1.7	2.978 (3) .395
Okul web sayfası	140	9.5	47	9.5	39	7.5	2	2.2	228	8.8	7.377 (3) .061
Serbest etkinlik	180	12.2	48	9.7	60	11.5	7	7.5	295	11.4	3.713 (3) .294
BT dersi	133	9.0	63	12.7	30	5.8	6	6.5	232	9.0	15.863 (3) .001*
Hiçbiri	569	38.5	244	49.3	182	34.9	51	54.8	1046	40.4	32.921 (3) .000*

*p<.05

Çizelge 54'e göre, okullarda siber zorbalık konusunda, ailelere ve topluma yönelik en çok yapılan çalışmalar sırasıyla 'seminer/konferans düzenleme' (%35) ve 'basılı materyal dağıtma' (%15.7) iken; en az yapılan çalışmalar 'okul web sayfasında bilgi sunma' (%8.8) ve 'web sitesi düzenleme' olmuştur. Eğitimcilerin %40.4'ü ise okullarda aileler ve topluma yönelik çalışmalar yapılmadığını ifade etmiştir. Farklı görevlerdeki eğitimcilerin verdikleri yanıtlarda, aileler ve topluma yönelik 'seminer/konferans düzenlendiğini' (%46.8) ve 'basılı materyaller dağıtıldığını' (%19.2) belirten okul rehber öğretmenlerinin oranı ile 'BT dersinin teşvik edildiğini' belirten BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%12.7), diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıtlar veren eğitimcilerden fazla olmuştur. Öte yandan, 'okul dışı toplantı ve organizasyonlar düzenlendiğini' (%12.9) veya 'çalışma yapılmadığını' (%54.8) belirten eğitimcilerden diğer branş öğretmenlerinin oranı diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıtları veren eğitimcilerden fazla olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Başka bir deyişle,

eğitmcilerin görevleri, aile ve topluma yönelik siber zorbalık çalışmalarına ilişkin görüşlerini etkilemiştir.

Çizelge 54'ten elde edilen bulgular, daha önce ele alınan ve öğrencilere yönelik olarak yapılan bilgilendirme çalışmalarının belirlendiği bulgular (Çizelge 50) ile benzerlik göstermektedir. Okullarda ailelere ve topluma yönelik çoğu seminer veya toplantı, okul rehber öğretmenleri tarafından gerçekleştirildiği için, okul rehber öğretmenlerinin bu etkinliklerden daha çok haberdar oldukları ve bu maddeye verdikleri yanıtların bu nedenle diğer eğitimcilerden farklılaştığı söylenebilir. Öte yandan BT/BT rehber öğretmenlerinin, BT dersinin içeriğini, dolayısıyla siber zorbalık farkındalığını artırma konusundaki önemini en çok bilen eğitimcilerden olmaları, bu dersin seçimini en çok teşvik etmelerini sağlamaktadır. Bu maddeye verilen yanıtlarda BT/BT rehber öğretmenlerinin diğerlerine göre farkının, bu sebepten kaynaklandığı düşünülmektedir. Eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranına göre verdikleri yanıtların incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 55'te verilmiştir.

Çizelge 55

Siber zorbalıkla baş etme konusunda aile ve topluma yönelik çalışmalara ilişkin görüşlerin, illerin bilişim suç oranına göre dağılımı

Etkinlik	Bilişim suç oranı				Toplam		χ^2 (sd) p
	Düşük		Yüksek		f	%	
	f	%	f	%			
Seminer	303	26.6	602	41.6	905	35.0	62.595 (1) .000*
Okul dışı toplantı	109	9.6	137	9.5	246	9.5	0.010 (1) .920
Basılı materyal	148	13.0	258	17.8	406	15.7	11.150 (1) .001*
Web sitesi	14	1.2	31	2.1	45	1.7	3.091(1) .079
Okul web sayfası	85	7.5	143	9.9	228	8.8	4.590 (1) .032*
Serbest etkinlik	140	12.3	155	10.7	295	11.4	1.610 (1) .205
BT dersi	107	9.4	125	8.6	232	9.0	0.462 (1) .496
Hiçbiri	517	45.4	529	36.5	1046	40.4	20.942 (1) .000*

*p<.05

Çizelge 55'e göre, bilişim suç oranı düşük illerde, siber zorbalıkla baş etme konusunda aileler ve topluma yönelik en çok yapılan çalışmalar seminer/konferans düzenleme (%26.6) iken eğitimcilerin yarıya yakını (%45.4) ailelere ve topluma yönelik

herhangi bir çalışma yapılmadığını ifade etmiştir. Bilişim suç oranı yüksek illerde benzer şekilde en çok seminer/ konferans (%41.6) düzenlendiği belirtilmiş olsa da eğitimcilerin üçte birinden fazlası (%36.5), siber zorbalıkla baş etme konusunda ailelere ve topluma yönelik çalışma yapılmadığını belirtmişlerdir.

Ailelere ve topluma yönelik seminer/konferans düzenlendiğini ($\chi^2=62.595$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$), basılı materyal dağıtıldığını ($\chi^2=11.150$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$), okul web sayfasında bilgi sunulduğunu ($\chi^2=4.590$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$) ifade eden eğitimciler arasından, bilişim suç oranı yüksek illerde bulunanların oranının, bilişim suç oranı düşük illerde bulunanlara göre daha fazla olduğu belirlenmiştir (Çizelge55). Okullarda aileler ve topluma yönelik çalışma yapılmadığını ifade eden ve bilişim suç oranı düşük illerde bulunan eğitimcilerin oranı ise, bilişim suç oranı yüksek illerde bulunanların oranından daha fazla bulunmuştur ($\chi^2=20.942$, $sd=1$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki eğitimcilerin verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Diğer bir deyişle, eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, aile ve topluma yönelik siber zorbalık çalışmalarına ilişkin görüşlerini etkilemiştir.

Bilişim suç oranları yüksek olan illerde, öğrencilere (Çizelge 51) ve öğretmenlere (Çizelge 53) yönelik daha fazla etkinlik ve eğitim çalışması yapılmasının yararından söz edilmişti. Benzer şekilde, çocuklarının siber zorbalığa dâhil olma ihtimalinin daha fazla olduğu durumlarda, ailelerin daha dikkatli olması, çocuklarına rehberlik edebilmesi, bir siber zorbalık olayı yaşandığında bunu fark edebilmesi ve olaya doğru şekilde müdahale edebilmesi gerekmektedir. Bu araştırmanın bulgularından hareketle ve sözü edilen gerekçelerle, siber zorbalık olaylarının yaşanma riskinin daha fazla olduğu bölgelerde, ailelere ve topluma yönelik daha fazla çalışma yapılması gerekli ve önemli bulunmaktadır.

Siber zorbalığı önleme boyutunun müfredat ve eğitim alt boyutunda bulunan, okul yöneticilerinin (Çizelge 40), öğretmenlerin (Çizelge 41), öğrencilerin (Çizelge 42) ve ailelerin (Çizelge 43) siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini bilip bilmediklerinin belirlendiği maddelere ait bulgular değerlendirildiğinde; okul paydaşlarının siber zorbalıkla baş etmeye hazır oluş düzeylerinin sırasıyla okul yöneticileri (%71.4), öğretmenler (%65.5), öğrenciler (%50.7) ve aileler (%22.8) şeklinde olduğu görülmektedir. Bu durumda siber zorbalıkla baş etmeye yönelik en çok eğitim ihtiyacı olanların öncelikli olarak aileler, daha sonra sırasıyla öğrenciler, öğretmenler ve okul yöneticileri şeklinde olması beklenmektedir. Öte yandan; okulda öğrencilere (Çizelge

50), öğretmenlere (Çizelge 52) ve ailelere (Çizelge 54) yönelik yapılan bilgilendirme çalışmalarının belirlendiği maddelere ait bulgularda, öğrenci, öğretmen ve ailelere yönelik en çok seminer/konferans etkinliği düzenlendiği görülmektedir. Bu etkinliğin oranlarına bakıldığında ise ailelere yönelik etkinliğin en düşük orana sahip olduğu (%35) bunu öğretmen (%37.1) ve öğrencilere (%43.3) yönelik olanların takip ettiği tespit edilmiştir. Bu alt boyuttaki tüm maddeler değerlendirildiğinde, farklı oranlarda olmakla birlikte, tüm paydaşlara yönelik eğitim çalışmalarında eksiklik olduğu görülmektedir. Mevcut literatürde birçok araştırmacı öğrenci, öğretmen ve aileleri siber zorbalıkla baş etmeye hazır hale getirme konusunda okulların önemli bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır (Bauman ve diğerleri, 2008; Belsey, 2006; Kennedy ve diğerleri, 2012; Simmons ve Bynum, 2014). Örneğin Shariff'e (2005) göre, aileler her ne kadar çocuklarının internet etkinliklerini izlemekle yükümlü ise, öğretmen, okul rehberlik uzmanı ve okul yöneticilerinin de hızla gelişen teknoloji toplumuna uyum sağlama, ortaya çıkan sorunlara çözüm üretme ve iyi bir yurttaş yetiştirme gibi sorumluluğu bulunmaktadır. Li'nin (2008) araştırmasında, öğretmen adaylarının %67.6'sı siber zorbalığı önlemek için öğretmen eğitimi yapılması, %67.5'i ailelerle tartışmalar yapılması ve %46.1'i de öğrencilere yönelik eğitim programı uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir. Aynı çalışmada öğretmen adaylarının yarısından biraz fazlası öğrencilere yönelik okul içi ve okul dışı aktiviteler yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Li, 2008).

Literatürde, araştırmanın müfredat ve eğitim alt boyutundaki bulgularına benzerlik ve farklılık gösteren araştırma bulgularına da rastlanmıştır. Cassidy ve diğerlerinin (2012) yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin yarısından fazlası siber zorbalık konusunda endişeli veya çok endişeli olduklarını belirtmiş olsalar da, bu kaygıları politika veya program geliştirme veya okullarında öğrencilerinin ne tür siber zorbalık olayları yaşadığını belirleme konularına yansımamıştır. DeSmet ve diğerlerinin (2015) araştırmalarında eğitimcilerin çoğunun, mağduru destekleyici tavsiyelerde bulunma ve öğrencilerle konuşmalar yapma gibi siber zorbalığı önleme etkinliklerinde buldukları tespit edilmiştir. Farklı görevlerde bulunan eğitimcilerin, araştırmanın müfredat ve eğitim boyutundaki maddelere verdikleri yanıtlara göre, özellikle okul yöneticilerinin, okullarda siber zorbalığa yönelik müfredat ve eğitim çalışmaları yapıldığını göstermeye daha çok eğilimli oldukları dikkat çekmektedir. Benzer bir çalışmada, okul yöneticileri, okullarında siber zorbalıkla ilişkili eğitimler verildiğini ifade etmiş, fakat aynı okulların diğer paydaşları olan öğretmenler ve anne-babalar, okullarda böyle

eğitimin verilmediğini belirtmiştir (Choucalas, 2013). Choucalas (2013) bu durumun oldukça endişe verici olduğunu ifade etmiştir. Bu araştırma sonucundan farklı olarak, Herrera ve diğerlerinin (2015) yaptıkları çalışmada, hem öğrenciler hem de öğretmenler, okulun siber zorbalığı önlemek ve durdurmak için yeterince çalışma yaptığını bildirmişlerdir. Ayas ve Horzum'un (2011) çalışmalarında öğretmenler, siber zorbalıkla baş etmek için öğrencilere siber zorbalık önleme programı uygulanmasını ve sınıf dışı etkinlikler yapılmasını, okul personeline ve ailelere bilgilendirme çalışmalarını yapılmasını önermişlerdir. Aynı çalışmada öğretmenler siber zorbalığın önlenmesi için ailelerden yardım alınması gerektiğini ifade etmişlerdir (Ayas ve Horzum, 2011).

4.1.2.3. İlkeler Alt Boyutundaki Farkındalık Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Önleme boyutunun 18. maddesinde (m40) eğitimcilere, siber zorbalıkla ilgili net bir okul politikaları bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 56'da gösterilmiştir.

Çizelge 56

Siber zorbalıkla ilgili net bir okul politikasının bulunup bulunmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	776	572	129
	%	52.5	38.7	8.7
BT/BT Rehber öğrt.	f	182	193	120
	%	36.8	39.0	24.2
Okul rehber öğrt.	f	237	201	83
	%	45.5	38.6	15.9
Diğer branş öğrt.	f	33	30	30
	%	35.5	32.3	32.3
Toplam	f	1228	996	362
	%	47.5	38.5	14.0

$\chi^2=114.058$, sd=6, p=.000

Çizelge 56'ya göre, eğitimcilerin yarısına yakını (%47.5) buldukları okulda net bir siber zorbalık politikasının mevcut olduğunu belirtmiş olsa da, yarısından fazlası (%52.5), okulda net bir siber zorbalık politikası olmadığını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını ifade etmiştir. Bu maddeye 'evet' yanıtı veren eğitimciler arasından okul yöneticilerinin oranı (%52.5), 'hayır' yanıtı verenler arasından BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%39) ve 'bilgim yok' yanıtı verenlerden diğer branş öğretmenlerinin oranı (%32.3), benzer yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan

eğitimcilerden fazla olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=114.058$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=0.215$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.898$). Bu durumda, okulda net bir siber zorbalık politikası olup olmadığına ilişkin görüşlerde, eğitimcilerin görevlerinin etkili olduğu; fakat buldukları ilin bilişim suç oranının etkili olmadığı söylenebilir.

Ölçme boyutunun 19. maddesinde (m41) eğitimcilere, okullarında belirlenmiş siber zorbalık ilke ve kurallarının olup olmadığı sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 57’de gösterilmiştir.

Çizelge 57

Okullarda belirlenmiş siber zorbalık ilke ve kurallarının olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	917	437	123
	%	62.1	29.6	8.3
BT/BT Rehber öğrt.	f	233	149	113
	%	47.1	30.1	22.8
Okul rehber öğrt.	f	298	141	82
	%	57.2	27.1	15.7
Diğer branş öğrt.	f	46	19	28
	%	49.5	20.4	30.1
Toplam	f	1494	746	346
	%	57.8	28.8	13.4

$\chi^2=101.939$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 57’de gösterildiği gibi, eğitimcilerin yarısından fazlası (%57.8) okullarında belirlenmiş siber zorbalık ilke ve kurallarının bulunduğunu belirtmiş olsa da, geriye kalan %42.2 oranındaki eğitimciler okullarında belirlenmiş ilke ve kuralların bulunmadığını veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu maddeye ‘evet’ yanıtı veren eğitimcilerden okul yöneticilerinin oranı (%62.1); ‘hayır’ yanıtı verenler arasından BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%30.1) ve bu konuda bilgisinin bulunmadığını belirtenlerden diğer branş öğretmenlerinin oranı (%30.1) diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıtı veren eğitimcilerden fazla bulunmuştur. Farklı görevlerde bulunan eğitimcilerin verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=101.939$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır

($\chi^2=0.738$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.692$). Buna göre, eğitimcilerin görevlerinin, okulda siber zorbalık ilke ve kuralları olup olmadığına yönelik görüşlerini etkilemiş; ancak buldukları ilin bilişim suç oranının, bu konudaki yanıtlarına herhangi bir etkisi olmamıştır.

Önleme boyutunun 20. maddesinde (m42) eğitimcilere, okulun siber zorbalık ilkelerinin, okul dışı siber zorbalık olaylarını içerip içermediği sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 58’de gösterilmiştir.

Çizelge 58

Siber zorbalık ilkelerinin okul dışı zorbalıkları içerip içermediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	815	438	224
	%	55.2	29.7	15.2
BT/BT Rehber öğrt.	f	193	132	170
	%	39.0	26.7	34.3
Okul rehber öğrt.	f	277	117	127
	%	53.2	22.5	24.4
Diğer branş öğrt.	f	35	20	38
	%	37.6	21.5	40.9
Toplam	f	1320	707	559
	%	51.0	27.3	21.6

$\chi^2=114.745$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 58’de verildiği üzere, eğitimcilerin %51’i, siber zorbalıkla ilgili okul ilkelerinin, okul dışı siber zorbalık davranışlarını da içerdiğini belirtse de geriye kalanlar (%49), bu maddeye olumsuz veya ‘bilgim yok’ yanıtı vermiştir. Bu maddeye ‘evet’ (%55.2) ve ‘hayır’ (%29.2) yanıtını veren okul yöneticilerinin oranı, benzer yanıt veren ve diğer görevlerde bulunan öğretmenlerden fazla iken; bu konuda bilgisi bulunmadığını belirten eğitimciler arasından diğer branş öğretmenlerinin oranı (%40.9) diğer görevde bulunan ve benzer yanıt veren eğitimcilerden fazladır. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=114.745$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=0.126$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.939$). Bu durum, siber zorbalık ilkelerinin okul dışı zorbalıkları içerip içermediğine yönelik yanıtlarda, eğitimcilerin buldukları görevlerin etkili olduğu; öte yandan buldukları ilin bilişim suç oranının etkili olmadığı anlamına gelmektedir.

Önleme boyutunun 21. maddesinde (m43) eğitimcilere, okulun siber zorbalıkla ilgili ilke ve kurallarının öğrenciler tarafından bilinip bilinmediği sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 59’da gösterilmiştir.

Çizelge 59

Siber zorbalık ilkelerinin öğrenciler tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	953	357	167
	%	64.5	24.2	11.3
BT/BT Rehber öğrt.	f	251	124	120
	%	50.7	25.1	24.2
Okul rehber öğrt.	f	306	125	90
	%	58.7	24.0	17.3
Diğer branş öğrt.	f	45	19	29
	%	48.4	20.4	31.2
Toplam	f	1555	625	406
	%	60.1	24.2	15.7

$\chi^2=71.242$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 59’da görüldüğü üzere, eğitimcilerin %60.1’i, öğrencilerinin okuldaki siber zorbalık ilkelerinden haberdar olduğunu belirtmiştir. Yaklaşık %40 oranındaki eğitimciler ise, öğrencilerin bu ilkelerden haberdar olmadığını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu maddeye ‘evet’ yanıtı veren eğitimcilerden okul yöneticilerinin oranı (%64.5); ‘hayır’ yanıtı verenlerden BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%25.1) ve ‘bilgim yok’ yanıtı verenlerden diğer branş öğretmenlerinin oranı (%31.2), benzer yanıtları veren ve diğer görevlerden bulunan eğitimcilerden fazladır. Farklı görevlerde bulunan eğitimcilerin yanıtları arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=71.242$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.838$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.399$). Başka bir ifadeyle, siber zorbalık ilkelerinin öğrenciler tarafından bilinip bilinmemesine ilişkin görüşlerde, eğitimcilerin buldukları görevler etkili olurken, buldukları illerin bilişim suç oranları etkili olmamıştır.

Önleme boyutunun 22. maddesinde (m44) eğitimcilere, okulun siber zorbalıkla ilgili ilke ve kurallarının öğretmenler tarafından bilinip bilinmediği sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 60’ta gösterilmiştir.

Çizelge 60

Siber zorbalık ilkelerinin öğretmenler tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1017	312	148
	%	68.9	21.1	10.0
BT/BT Rehber öğrt.	f	249	111	135
	%	50.3	22.4	27.3
Okul rehber öğrt.	f	324	108	89
	%	62.2	20.7	17.1
Diğer branş öğrt.	f	52	17	24
	%	55.9	18.3	25.8
Toplam	f	1642	548	396
	%	63.5	21.2	15.3

$\chi^2=103.024$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 60'ta verildiği gibi, eğitimcilerin %63.5'i, okulun siber zorbalık ilkelerinin öğretmenler tarafından bilindiğini ifade etmiş; geriye kalan yaklaşık üçte bir oranındaki eğitimciler (%35.5) ise, öğretmenlerin okulun ilkelerinden haberdar olmadıklarını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu maddeye 'evet' yanıtı veren eğitimcilerden okul yöneticilerinin oranı (%68.9) diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıtı veren eğitimcilerden fazla olmuştur. Öte yandan bu maddeye 'hayır' (%22.4) ve 'bilgim yok' (%27.3) yanıtı veren BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı, aynı yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=103.024$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=0.399$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.819$). Bu durum, siber zorbalık ilkelerinin öğretmenler tarafından bilinip bilinmediğine yönelik görüşlerde, eğitimcilerin görevlerinin etkili olduğu; fakat buldukları ilin bilişim suç oranının etkili olmadığı anlamına gelmektedir.

Önleme boyutunun 23. maddesinde (m45) eğitimcilere, okulun siber zorbalıkla ilgili ilke ve kurallarının öğrenci aileleri tarafından bilinip bilinmediği sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ve illerin bilişim suç oranı farkına ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 61'de gösterilmiştir.

Çizelge 61

Siber zorbalık ilkelerinin aileler tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	666	466	345
	%	45.1	31.6	23.4
BT/BT Rehber öğrt.	f	144	157	194
	%	29.1	31.7	39.2
Okul rehber öğrt.	f	221	161	139
	%	42.4	30.9	26.7
Diğer branş öğrt.	f	21	34	38
	%	22.6	36.6	40.9
$\chi^2=71.770$, sd=6, p=.000				
Bilişim suç oranı				
Düşük	f	443	390	305
	%	38.9	35.3	26.8
Yüksek	f	609	428	411
	%	42.1	29.6	28.4
$\chi^2=6.585$, sd=2, p=.000				
Toplam	f	1052	818	716
	%	40.7	31.6	27.7

Çizelge 61’de görüldüğü gibi, okulun siber zorbalık ilkelerinin öğrencilerin aileleri tarafından bilindiğini ifade eden eğitimcilerin oranı %40.7 iken; eğitimcilerin yarısından fazlası (59.3), ailelerin bu ilkelerden haberdar olmadığını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını belirtmiştir. Bu maddeye ‘evet’ yanıtı veren eğitimcilerden okul yöneticilerinin oranı (%45.1) diğer görevdeki eğitimcilerden fazla iken; ‘hayır’ (%36.6) veya ‘bilgim yok’ yanıtı veren diğer branş öğretmenlerinin oranı, benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=71.770$, sd=6, f=2586, p<.05). Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevler, siber zorbalık ilkelerinin aileler tarafından bilinip bilinmemesine ilişkin görüşlerini etkilemiştir. Eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranları dikkate alındığında, bilişim suç oranı yüksek illerdekilerden bu maddeye ‘evet’ (%42.1) ve ‘bilgim yok’ (%28.8) yanıtlarını verenlerin oranı, bilişim suç oranı düşük illerde bulunan ve benzer yanıtı verenlerden fazla iken; ‘hayır’ yanıtı veren eğitimcilerden bilişim suç oranı düşük illerde bulunanların oranı (%35.3) daha fazla bulunmuştur. Eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranlarına göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=6.585$, sd=6, f=2586,

$p < .05$). Diğer bir deyişle, eğitimcilerin buldukları illerin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, bu maddeye verdikleri yanıtlarda etkili olmuştur.

Önleme boyutunun 24. maddesinde (m46) eğitimcilere, okulun siber zorbalık ilkelerinin BT sınıfları, okul web sayfaları veya okuldaki duyuru panolarında ilan edilip edilmediği sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 62’de gösterilmiştir.

Çizelge 62

Eğitimcilerin görevlerine göre, siber zorbalık ilkelerinin ilan edilip edilmediğine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Görev		Evet	Hayır	Bilgin yok.
Okul yöneticileri	f	731	610	136
	%	49.5	41.3	9.2
BT/BT Rehber öğrt.	f	249	195	51
	%	50.3	39.4	10.3
Okul rehber öğrt.	f	206	216	99
	%	39.5	41.5	19.0
Diğer branş öğrt.	f	40	29	24
	%	43.0	31.2	25.8
Toplam	f	1226	1050	310
	%	47.4	40.6	12.0

$\chi^2=58.784$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 62’de görüldüğü üzere, eğitimcilerin yarıya yakını (%47.4) siber zorbalık ilkelerinin okulun çeşitli yerlerinde ilan edildiğini belirtirken; yarıdan biraz fazlası (%52.6) ilkelerin ilan edilmediğini veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmiştir. Bu maddeye ‘evet’ yanıtı veren BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%50.3); ‘hayır’ yanıtı veren okul rehber öğretmenlerinin oranı (%41.5) ve ‘bilgin yok’ yanıtı veren diğer branş öğretmenlerinin oranı (%25.8) benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazladır. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=58.784$, $sd=6$, $f=2586$, $p < .05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=0.175$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.916$). Buna göre, siber zorbalık ilkelerinin ilan edilip edilmediğine yönelik görüşlerde, eğitimcilerin görevleri etkili iken, buldukları illerin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması etkili olmamıştır.

Veri toplama aracının önleme boyutunda yer alan ilkeler (m40-46) alt boyutuna ait maddeler incelendiğinde, tüm maddelerde, okul yöneticilerinin diğer eğitimcilere

göre, olumlu yanıt vermeye daha çok eğilim gösterdikleri belirlenmiştir. Bu durumun iki sebepten kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Birincisi, okulda mevcut zorbalık politika, ilke ve kurallarının siber zorbalık için de kullanılabileceğini düşünen okul yöneticilerinin bu maddeye olumlu yanıt vermesidir. İkincisi ise, var olan politika, ilke ve kuralların okuldaki tüm eğitimciler tarafından bilinmiyor olabilme ihtimalidir. Her ne kadar okul yöneticileri, bu maddelere olumlu yanıt verme eğilimi gösterse de; veri toplama aracının, siber zorbalıkla ilgili net bir okul politikası, ilkeleri ve kurallarının olup olmadığına ve bu ilkelerin okul dışı zorbalık davranışları içerip içermediğine yönelik maddeler (Çizelge 56, 57, 58) incelendiğinde, eğitimcilerin yarısına yakınının, okullarda siber zorbalığa özgü politika, ilke ve kurallarının olmadığını ifade ettikleri dikkat çekmektedir.

Mevcut literatür incelendiğinde, okullarda politika, ilke ve kurallar oluşturmaya dönük bulguların yer aldığı araştırmalara rastlanmıştır. Choucalas'ın (2013), tüm okul paydaşlarıyla yaptığı araştırmaya göre, katılımcıların %36'sı okulda resmi bir siber zorbalık politika veya ilkeleri bulunduğunu, %14'ü bulunmadığını ve %50'si bu konuda emin olmadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmada, okul yöneticileri, diğer katılımcılara göre daha yüksek oranda olumlu yanıt verme eğilimi göstermiş ve %76'sı okulda ilke ve politika oluşturulduğuna yönelik yanıt vermiştir. Öte yandan aynı maddeye olumlu yanıt veren anne-babaların oranı %37, eğitimcilerin oranı %28 ve öğrencilerin oranı %27 bulunmuştur (Choucalas, 2013). Li'nin (2008) araştırmasında, öğretmen adaylarının %75.3'ü, siber zorbalık ilkeleri oluşturmayı okulların siber zorbalıkla ilgili sorumlulukları arasında saymışlardır. Ryan ve diğerleri (2011), yaptıkları araştırmada okulların siber zorbalığa özgü ilkelerinin olmadığını; eğitimcilerin ise, okulun zorbalık ilkelerinin siber zorbalık olaylarında da kullanılabileceğine inandıklarını belirlemişlerdir. Başka bir araştırmada benzer şekilde, ne okullarda ne de okul bölgelerinde (eğitim müdürlükleri olarak düşünülebilir), siber zorbalığa özgü ilkelerin olmadığı, bunun yerine eğitimcilerin okul bölgesindeki zorbalık ilkelerini takip ettikleri belirlenmiştir (Cassidy ve diğerleri, 2012). Öte yandan bazı araştırmacılar, gerçek yaşam zorbalığı için oluşturulan ilke ve kuralların, kendine özgü özelliklerinden dolayı siber zorbalık olaylarında etkili olmayacağını ifade etmişlerdir (Shariff, 2005).

İlkeler alt boyutundan elde edilen diğer bir bulguya göre, eğitimcilerin yaklaşık yarısı, okul siber zorbalık ilkelerinin okul dışı siber zorbalık olaylarını içermediğini belirtmiştir (m42). Bulduğu okulda siber zorbalık ilke ve kurallarının bulunduğunu ifade eden (Çizelge 57) eğitimcilerin oranı ile (%57.8), okul siber zorbalık ilke ve

kurallarının, okul dışı siber zorbalıkları da içerdiğini ifade edenlerin (Çizelge 58) oranları (%51) karşılaştırıldığında, bu madelere olumsuz yanıt verenlerin büyük ölçüde aynı kişiler olduğu oldukları düşünülebilir. Bu varsayımdan hareketle, siber zorbalık ilke ve kuralları oluşturan okulların çoğunun, okul dışı siber zorbalıkları da bu ilke ve kurallara dâhil ettikleri söylenebilir. Buna ek olarak, bu maddeye verilen yanıtlarda, ilkeler alt boyutundaki diğer maddelere benzer şekilde, okul yöneticilerinin diğer eğitimcilere göre, olumlu yanıt vermeye daha çok meyilli oldukları belirlenmiştir. Benzer bir araştırmada, eğitimcilerin çoğu okul siber zorbalık ilkelerinin okul dışı siber zorbalık davranışlarını içerip içermediğinden emin olmadıklarını (%59) ifade etmiş, dörtte birinden biraz fazlası (%26) bu soruya olumlu ve %15'i olumsuz yanıt vermiştir (Choucalas, 2013). Choucalas'ın (2013) araştırmasında bu soruya olumlu yanıt veren okul yöneticilerinin oranı %62, öğrencilerin oranı %23, anne-babaların oranı %21 ve öğretmenlerin oranı %13 bulunmuştur.

Araştırmanın 43 ve 44. maddelerine verilen yanıtlar incelendiğinde (Çizelge 59, 60), eğitimcilerin %60.1'ine göre öğrenciler ve %63.5'ine göre öğretmenler okulun siber zorbalık ilke ve kurallarını bilmektedir. Buna karşın Çizelge 57'de gösterildiği gibi, bulunduğu okulda siber zorbalık ilke ve kurallarının bulunduğunu ifade eden %57.8 oranında eğitimci bulunmaktadır. Eğitimcilerin verdikleri yanıtlarda, bu iki bulgu açısından tutarsızlık olduğu görülmektedir. Hinduja ve Patchin (2009e), öğrencilere teknoloji kullanımındaki sorumluluklarını hatırlatmak amacıyla, okuldaki bilgisayar sınıflarına, koridorlara ve sınıflara, siber zorbalık ilke ve kuralları ile ilgili işaretler, afişler ve posterler asılabileceğini belirtmişlerdir.

Araştırmanın 46. maddesinden (Çizelge 62) elde edilen bulgularda ise, okulların yaklaşık yarısında (%47.4) siber zorbalık ilke ve kurallarının ilan edildiği tespit edilmiştir. Okulunda siber zorbalık ilke ve kuralları bulunan %57.8'li oran düşünüldüğünde, ilke ve kurallara sahip okulların çoğunun, bu ilke ve kuralları, BT sınıfları, okul web sayfaları veya okuldaki duyuru panolarında ilan ettikleri sonucuna ulaşılabilir. İlkeler alt boyutundan elde edilen tüm bulgular değerlendirildiğinde, okulların çoğunda siber zorbalıkla ilgili ilke, kural ve strateji belirlemede eksiklerin olduğu ve eğitimcilerin bunlara ilişkin farkındalıklarının düşük olduğu gözlenmiştir.

4.1.2.4. Teknolojik Önlemler Alt Boyutundaki Farkındalık Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Önleme boyutunun 25. maddesinde (m47) eğitimcilere, okulun internet ağında kurulu web sitesi engelleme donanımı/yazılımı olup olmadığı sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 63'te gösterilmiştir.

Çizelge 63

Okulun internet ağında kurulu web sitesi engelleme donanımı/yazılımı olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgin yok.
Okul yöneticileri	f	1096	228	153
	%	74.2	15.4	10.4
BT/BT Rehber öğrt.	f	374	93	28
	%	75.6	18.8	5.7
Okul rehber öğrt.	f	369	41	111
	%	70.8	7.9	21.3
Diğer branş öğrt.	f	66	11	16
	%	71.0	11.8	17.2
Toplam	f	1905	373	308
	%	73.7	14.4	11.9

$\chi^2=84.536$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge verildiği gibi, eğitimcilerin dörtte üçüne yakını (%73.7) okulun internet ağında kurulu web sitesi engelleme donanımı/yazılımı olduğunu belirtmiştir. Yaklaşık dörtte bir oranında eğitimci (%26.3) ise bu tür donanım/ yazılımın bulunmadığını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Bu maddeye 'evet' (%75.6) ve 'hayır' (%18.8) yanıtı veren BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı ile 'bilgin yok' yanıtı veren okul rehber öğretmenlerinin oranı (%17.2) benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla bulunmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=84.536$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=3.362$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.186$). Başka bir ifadeyle, okulun internet ağında kurulu web sitesi engelleme donanımı/yazılımı olup olmadığına ilişkin görüşlerde, eğitimcilerin görevlerinin etkili olduğu; fakat buldukları ilin bilişim suç oranının etkili olmadığı belirlenmiştir.

Önleme boyutunun 26. maddesinde (m48) eğitimcilere, okulun internet ağında kurulu içerik izleme donanımı/yazılımı olup olmadığı sorulmuştur. Bu maddeden elde

edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 64'te gösterilmiştir.

Çizelge 64

Okulun internet ağında kurulu içerik izleme donanımı/yazılımı olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	826	413	238
	%	55.9	28.0	16.1
BT/BT Rehber öğrt.	f	260	188	47
	%	52.5	38.0	9.5
Okul rehber öğrt.	f	290	61	170
	%	55.7	11.7	32.6
Diğer branş öğrt.	f	52	16	25
	%	55.9	17.2	26.9
Toplam	f	1428	678	480
	%	55.2	26.2	18.6

$\chi^2=159.070$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 64'te verildiği üzere, eğitimcilerin %55.2'si, okullarındaki internet ağında içerik izleme donanımı/yazılımı bulunduğunu ifade ederken, yarıya yakını (%44.8), bu tür donanım/yazılım bulunmadığını veya bu konuda bilgilerinin olmadığını belirtmişlerdir. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasında, istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur ($\chi^2=159.070$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Diğer bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları görevler, okuldaki internet ağında içerik izleme donanımı/yazılımı bulunup bulunmadığına yönelik görüşlerini etkilemiştir. Bu maddeye 'evet' yanıtı veren eğitimcilerden okul yöneticileri ve diğer branş öğretmenlerinin oranı (%55.9); 'hayır' yanıtı veren eğitimcilerden BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%38) ve 'bilgim yok' yanıtı verenlerden okul rehber öğretmenlerinin oranı (%26.9), benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerin oranından fazla bulunmuştur. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=0.817$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.665$). Buna göre, bu maddeye verilen yanıtlarda, eğitimcilerin görev yaptıkları illerin bilişim suç oranı etkili olmamıştır.

Önleme boyutunun 27. maddesinde (m49) eğitimcilere, okuldaki bilgisayarlarda virüs engelleyici yazılım olup olmadığı sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 65'te gösterilmiştir.

Çizelge 65

Okuldaki bilgisayarlarda virüs engelleyici yazılım olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1309	112	56
	%	88.6	7.6	3.8
BT/BT Rehber öğrt.	f	439	36	20
	%	88.7	7.3	4.0
Okul rehber öğrt.	f	435	26	60
	%	83.5	5.0	11.5
Diğer branş öğrt.	f	76	7	10
	%	81.7	7.5	10.8
Toplam	f	2259	181	146
	%	87.4	7.0	5.6

$\chi^2=52.768$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 65'te görüldüğü gibi, eğitimcilerin çoğu (%87.4) okullardaki bilgisayarlarda virüs engelleme yazılımı bulunduğunu belirtmiş; %12.6 oranındaki eğitimciler ise bu tür yazılım bulunmadığını veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu maddeye 'evet' (%88.7) ve 'bilgim yok' (%11.5) yanıtı veren okul rehber öğretmenlerinin oranı ile 'hayır' yanıtı veren okul yöneticilerinin oranı (%7.6), benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla bulunmuştur, $\chi^2(sd=6, f=2586)=159.070$, $p<.05$. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.094$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.579$). Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin görevleri, okullardaki bilgisayarlarda virüs engelleme yazılımı olup olmadığına ilişkin görüşlerini etkilemiş, buldukları ilin bilişim suç oranı ise bu konudaki yanıtlarını etkilememiştir.

Önleme boyutunun 28. maddesinde (m50) eğitimcilere, okuldaki bilgisayarlarda güvenli internet paketi kullanılıp kullanılmadığı sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 66'da gösterilmiştir.

Çizelge 66

Okuldaki bilgisayarlarda güvenli internet paketi kullanılıp kullanılmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1314	80	83
	%	89.0)	5.4	5.6
BT/BT Rehber öğrt.	f	428	41	26
	%	86.5	8.3	5.3
Okul rehber öğrt.	f	426	16	79
	%	81.8	3.1	15.2
Diğer branş öğrt.	f	81	5	7
	%	87.1	5.4	7.5
Toplam	f	2249	142	195
	%	87.0	5.5	7.5

$\chi^2=65.723$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 66'da görüleceği gibi, eğitimcilerin çoğu (%87), okullardaki bilgisayarlarda güvenli internet paketi kullanıldığını belirtmiş; %13'ü ise güvenli internet paketi kullanılmadığını veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($\chi^2=65.723$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bu durumdan, eğitimcilerin görevlerinin bu maddeye verdikleri yanıtları etkilemediği anlaşılmaktadır. Buna göre, bu maddeye 'evet' yanıtı veren okul yöneticilerinin oranı (%89), 'hayır' yanıtı veren BT/BT öğretmenlerinin oranı (8.3) ve 'bilgim yok' yanıtı veren okul rehber öğretmenlerinin oranı (%15.2), benzer yanıtları veren ve farklı görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla bulunmuştur. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.150$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.563$). Diğer bir ifadeyle, okullardaki bilgisayarlarda güvenli internet paketi kullanılıp kullanılmadığına ilişkin görüşlerde, eğitimcilerin buldukları ilin bilişim suç oranı etkili olmamıştır.

Önleme boyutunun 29. maddesinde (m51), 'okul web sayfalarında, öğrencilerin kişisel bilgilerinin yayınlanmasından kaçınma' durumuna ilişkin eğitimci görüşleri alınmıştır. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 67'de gösterilmiştir.

Çizelge 67

Okulun web sayfasında öğrencilerin kişisel bilgilerinin yayınlanmasından kaçınma durumuna ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1419	29	29
	%	96.1	2.0	2.0
BT/BT Rehber öğrt.	f	475	2	18
	%	96.0	0.4	3.6
Okul rehber öğrt.	f	484	5	32
	%	92.9	1.0	6.1
Diğer branş öğrt.	f	81	2	10
	%	87.1	2.2	10.8
Toplam	f	2459	38	89
	%	95.1	1.5	3.4

$\chi^2=43.484$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 67'ye göre, eğitimcilerin %95.1'i okulun web sayfalarında öğrencilerin kişisel bilgilerini yayınlamaktan kaçındıklarını belirtmiş olsa da, yaklaşık %5 oranındaki eğitimciler, öğrencilerin kişisel bilgilerinin okul web sitesinde yayınlandığını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Bu maddeye 'evet' yanıtı veren okul yöneticilerinin oranı (%96.1); 'hayır' (%2.2) ve 'bilgim yok' (%10.8) yanıtı veren diğer branş öğretmenlerinin oranı, diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıtı veren eğitimcilerden fazla olmuştur ($\chi^2=43.484$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.117$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.572$). Başka bir deyişle, okulun web sitesine öğrenci bilgilerinin yayınlanıp yayınlanmaması konusundaki görüşlerde, eğitimcilerin görevleri etkili olmuş; fakat buldukları ilin bilişim suç oranları etkili olmamıştır.

Berson, Berson ve Ferron (2002) yaptıkları araştırmada, öğretmen, anne-baba veya diğer velilerin öğrencilerle sanal aktiviteleri ile ilgili konuşmalar yaptıklarında, ergenlerin internet kullanımlarını izlediklerinde, sanal ortamlardaki olası olumsuzlukları yaşama ihtimallerinin azaldığını tespit etmişlerdir. Teknolojik önlemler siber zorbalığın önlenmesinde tek başına yeterli olmasa da, mevcut literatürde teknolojik önlemler almanın önemi birçok araştırmacı tarafından vurgulanmıştır (Hinduja ve Patchin, 2009c-d-f; 2012a; Kowalski ve diğerleri, 2012; Mishna ve diğerleri, 2012). Veri toplama aracının önleme boyutunda yer alan teknolojik önlemler alt boyutuna ait bulgular incelendiğinde, eğitimcilerin maddelerin çoğuna yüksek oranlarda olumlu yanıtlar verdiği görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye’de MEB’e bağlı tüm okullarda kullanılan internet ağı, zararlı içerikleri engelleme özelliğine sahiptir. Öğrenciler okuldaki bilgisayarları kullanarak, sosyal ağ siteleri dâhil birçok web sitesine erişememektedir. Dolayısıyla burada teknolojik önlemler alt boyutunda yer alan birçok önlem, sadece bu internet ağının kullanılmasıyla alınmış olmaktadır. Eğitimcilerin bu maddelere yüksek oranlarda olumlu yanıt vermesinin bu sebepten kaynaklandığı düşünülmektedir. Öte yandan, bazı okullarda öğrenciler cep telefonlarıyla kendi özel internet ağlarını kullanabilmektedir. Bu nedenle, yalnızca okullardaki bilgisayarlar için birtakım önlemler alınmış olması yeterli olmamaktadır. Öğrencilerin cep/akıllı telefonlarındaki ağlara yönelik içerik veya web sitesi engelleme/izleme yazılımları kurularak önlem alınması pek mümkün değildir. Daha fazla teknolojik önlemler alınmanın mümkün olmadığı durumlarda, okul iklimi, siber zorbalık ilkeleri ile müfredat ve eğitim kapsamındaki çalışmalarla öğrencilere kazandırılan bilgiler devreye girecektir. Görüldüğü üzere, tek başına teknolojik önlemler alma, ilkeler oluşturma, eğitim verme veya olumlu bir okul iklimi yaratma ile siber zorbalığın önlenmesi mümkün değildir. Bu alt boyutlar birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Okulun tüm paydaşları işbirliği içinde bu önlemleri almaya dönük etkinlik ve çalışmalar yapmalıdır. Her ne kadar eğitimcilerin çoğu, okullarda siber zorbalığa karşı teknolojik önlemlerin alındığını belirtmiş olsa da, bu tür önlemlerin alınmadığını veya bu konuda bilgisi bulunmadığını ifade eden eğitimcilerin oranı göz ardı edilmemelidir. Siber zorbalığın, ufak hatalarda bile çok ciddi sonuçlara sebep olabilen bir zorbalık türü olduğu unutulmamalı; paydaşların çoğunun değil, tamamının beklenen farkındalık düzeyine ulaşmaları sağlanmalıdır.

Eğitimcilerin verdikleri yanıtların, buldukları ilin bilişim suç oranına bağlı olarak değişimi incelendiğinde, ilkeler alt boyutundaki yedi maddenin altısında, okul iklimi ve teknolojik önlemler alt boyutlarındaki maddelerin hiçbirinde anlamlı farklar bulunmamıştır. Müfredat ve eğitim alt boyutunda, öğrenci, öğretmen ve ailelere yönelik düzenlenen eğitim etkinliklerine ilişkin maddelerin (m28-32) bilişim suç oranı yüksek illerde, düşük olan illere göre daha fazla gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Tanıma boyutundaki bulgular hatırlanacak olursa (m7, m8, m11 ve m12-13) bilişim suç oranı yüksek illerde daha fazla siber zorbalık olayı yaşandığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda, siber zorbalığa yönelik alınması gereken tüm önlemlerin bilişim suç oranı yüksek illerde daha fazla olması beklenebilen bir sonuçtur. Diğer yandan, önleme boyutundaki tüm bulgular değerlendirildiğinde, okullarda, farklı oranlarda olmakla

birlikte, tüm maddelere yönelik bilgi ve çalışma eksikliği olduğu görülmektedir. Bu değerlendirme sonucunda tüm siber zorbalık önlemlerinin, sadece bilişim suç oranı yüksek illerde değil, tüm illerde alınması bir gereklilik olarak görülmektedir.

4.1.3. Siber Zorbalığa Müdahale Etme Boyutuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt amacının üçüncü boyutu doğrultusunda, okulların siber zorbalığa müdahale etme konusundaki farkındalık düzeyleri belirlenmiştir. Veri toplama aracında bu amacı gerçekleştirmek üzere yedi madde yer almaktadır (m33-39). Eğitimcilerin her maddeye ilişkin görüşleri ile bu görüşlerin eğitimcilerin görevlerine ve buldukları ilin bilişim suç oranına göre değişimi aşağıda özetlenmektedir.

Müdahale boyutunun birinci maddesinde (m33) eğitimcilere, siber zorbalık olaylarının okullarda ciddi şekilde ele alınıp alınmadığı sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farka ve illerin bilişim suç oranı farkının incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 68’de gösterilmiştir.

Çizelge 68

Siber zorbalık olaylarının ciddi şekilde ele alınıp alınmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine ve illerin bilişim suç oranına göre dağılımı

Görev		Evete	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	940	430	107
	%	63.6	29.1	7.2
BT/BT Rehber öğrt.	f	239	164	92
	%	48.3	33.1	18.6
Okul rehber öğrt.	f	309	156	56
	%	59.3	29.9	10.7
Diğer branş öğrt.	f	35	34	24
	%	37.6	36.6	25.8
$\chi^2=90.022$, sd=6, p=.000				
Bilişim suç oranı				
Düşük	f	633	378	127
	%	55.6	33.2	11.2
Yüksek	f	890	406	152
	%	61.5	28.0	10.5
$\chi^2=9.584$, sd=2, p=.008				
Toplam	f	1523	784	279
	%	58.9	30.3	10.8

Çizelge 68’e göre, eğitimcilerin yarısından fazlası (%58.9), okuldaki siber zorbalık olaylarının ciddi şekilde ele alındığını ifade etse de; %41.1 oranındaki

eğitimciler, olayların ciddi şekilde ele alınmadığını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını belirtmiştir. Bu maddeye ‘evet’ yanıtı veren eğitimciler arasından okul yöneticilerinin oranı (%63.6) diğer görevlerdeki eğitimcilerden fazla olmuştur. Diğer branş öğretmenlerinden ‘hayır’ (%36.6) ve ‘bilgim yok’ (%25.8) yanıtı verenlerin oranı ise, benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazladır. Eğitimcilerin bu maddeye verdikleri yanıtlar arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=90.022$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). İllerin bilişim suç oranı dikkate alındığında, eğitimcilerin verdikleri yanıtların anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir ($\chi^2=9.584$, $sd=2$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir ifadeyle, siber zorbalık olaylarının okullarda ciddi şekilde ele alınması hakkındaki görüşlerde, hem eğitimcilerin görevleri, hem de buldukları illerin bilişim suç oranları etkili olmuştur. Bilişim suç oranı yüksek illerde bulunan eğitimcilerden bu maddeye ‘evet’ yanıtı verenlerin oranı (%61.5) ile bilişim suç oranı düşük illerdeki eğitimcilerden ‘hayır’ (%33.2) ve ‘bilgim yok’ (%11.2) yanıtı verenlerin oranı diğerlerine göre fazla olmuştur. Buna göre bilişim suç oranı yüksek illerdeki okullarda siber zorbalık olaylarının daha ciddi şekilde ele alındığı söylenebilir.

Müdahale boyutunun ikinci maddesinde (m34) eğitimcilere, siber zorbalık olaylarını araştırmak için okula özgü bir yöntemlerinin olup olmadığı sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 69’da gösterilmiştir.

Çizelge 69

Siber zorbalık olaylarını araştırmak için okula özgü bir yöntemin olup olmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	422	936	119
	%	28.6	63.4	8.1
BT/BT Rehber öğrt.	f	100	292	103
	%	20.2	59.0	20.8
Okul rehber öğrt.	f	122	320	79
	%	23.4	61.4	15.2
Diğer branş öğrt.	f	22	50	21
	%	23.7	53.8	22.6
Toplam	f	666	1598	322
	%	25.8	61.8	12.5

$\chi^2=75.358$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 69’da verildiği gibi, eğitimcilerin %25.8’i, siber zorbalık olaylarını araştırmak için okula özgü bir yöntemlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Öte yandan

yaklaşık dörtte üç oranındaki eğitimciler (%74.3) böyle bir yöntemlerinin bulunmadığını veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmiştir. Bu maddeye 'evet' (%28.6) ve 'hayır' (%63.4) yanıtı veren okul yöneticilerinin oranı benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan öğretmenlerden fazla olmuştur. Bu maddeye ilişkin bilgisinin bulunmadığını ifade eden eğitimcilerden BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%20.8) diğer eğitimcilerden yüksek bulunmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=75.358$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=4.550$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.103$). Diğer bir ifadeyle, eğitimcilerin görevleri, bu maddeye ilişkin yanıtlarda etkili olmuş; öte yandan buldukları ilin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, bu maddeyle ilgili görüşlerini etkilememiştir.

Önleme boyutundaki, ilkeler alt boyutuna ait bulgular hatırlanacak olursa (m40-46), eğitimcilerin yarısından fazlası, okullarında siber zorbalık ilke, kural ve politikalarının belirlenmiş olduğunu ifade etmişlerdi. Siber zorbalık ilkeleri oluşturulurken, olası siber zorbalık davranışlarına nasıl müdahale edileceği ile ilgili de olası müdahale biçimlerinin oluşturulması gerekmektedir. Oysa eğitimcilerin yalnızca dörtte birine yakını okula özgü müdahale yöntemlerinin (veya olayları araştırmaya ilişkin yöntemlerin) olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumun iki sebebi olabileceği düşünülmektedir. Birincisi, okullarda mevcut zorbalık ilkelerinin siber zorbalık olaylarında da işe koşulması, ikinci ise siber zorbalık ilke ve kuralları ile politikalarda eksiklik olmasıdır.

Müdahale boyutunun üçüncü maddesinde (m35), siber zorbalık olaylarının raporlanmasında gizlilik ilkesine uyulup uyulmadığına ilişkin eğitimci görüşleri alınmıştır. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 70'te gösterilmiştir.

Çizelge 70

Siber zorbalık olaylarının raporlanmasında gizlilik ilkesine uyulup uyulmadığına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1159	118	200
	%	78.5	8.0	13.5
BT/BT Rehber öğrt.	f	292	32	171
	%	59.0	6.5	34.5
Okul rehber öğrt.	f	404	22	95
	%	77.5	4.2	18.2
Diğer branş öğrt.	f	52	6	35
	%	55.9	6.5	37.6
Toplam	f	1907	178	501
	%	73.7	6.9	19.4

$\chi^2=133.353$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 70’te görüldüğü üzere, eğitimcilerin dörtte üçüne yakını (%73.7) okullarında siber zorbalık olaylarının raporlanmasında gizlilik ilkesine uyulduğunu belirtse de, dörtte birinden fazlası (%26.3) gizlilik ilkesine uyulmadığını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını ifade etmiştir. Bu maddeye ‘evet’ (%78.5) ve ‘hayır’ (%8) yanıtı veren okul müdürlerinin oranı ile ‘bilgim yok’ yanıtı veren diğer branş öğretmenlerinin oranı (%37.6), diğer görevlerde bulunup benzer yanıtları veren eğitimcilerden fazla olmuştur. Eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=133.353$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.840$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.399$). Bu durumdan, siber zorbalık olaylarında gizlilik ilkesine uyulup uyulmadığına ilişkin görüşlerde, eğitimcilerinin buldukları görevlerin etkili olduğu; fakat buldukları illerin bilişim suç oranlarının etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

Müdahale boyutunun dördüncü maddesinde (m36) eğitimcilere, okulda bir siber zorbalık olayı yaşanması durumunda, hangi aşamada müdahale edileceğinin okul personeli tarafından bilinip bilinmediği sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 71’de gösterilmiştir.

Çizelge 71

Siber zorbalığa hangi aşamada müdahale edileceğinin, okul personeli tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1073	249	155
	%	72.6	16.9	10.5
BT/BT Rehber öğrt.	f	285	75	135
	%	57.6	15.2	27.3
Okul rehber öğrt.	f	358	74	89
	%	68.7	14.2	17.1
Diğer branş öğrt.	f	57	11	25
	%	61.3	11.8	26.9
Toplam	f	1773	409	404
	%	68.6	15.8	15.6

$\chi^2=92.100$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 71’de verildiği üzere, eğitimcilerin %68.6’sı, okulda bir siber zorbalık olayı yaşanması durumunda, hangi aşamada müdahale edileceğinin okul personeli tarafından bilindiğini ifade etmiştir. Öte yandan eğitimcilerin üçte birine yakını (%31.4) bu maddeye olumsuz yanıt vermiş veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını belirtmiştir. Eğitimcilerin görevlerine göre bu maddeye verdikleri yanıtlar, istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($\chi^2=92.100$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Başka bir deyişle, eğitimcilerin görevleri, bu maddeye dönük görüşlerini etkilemiştir. Buna göre, bu maddeye ‘evet’ (%72.6) ve ‘hayır’ (%16.9) yanıtı veren okul yöneticilerinin oranı ile ‘bilgim yok’ yanıtı veren BT/BT rehber öğretmenlerinin oranı (%27.3), benzer yanıtları veren ve farklı görevlerde bulunan diğer eğitimcilerden fazla olmuştur. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=0.847$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.655$). Diğer bir ifadeyle, eğitimcilerin buldukları ilin bilişim suç oranının düşük veya yüksek olması, bu madde için verilen yanıtları etkilememiştir.

Müdahale boyutunun beşinci maddesinde (m37) eğitimcilere, okulda bir siber zorbalık olayı yaşanması durumunda, hangi aşamada emniyet birimleriyle işbirliği yapılacağı okul personeli tarafından bilinip bilinmediği sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 72’de gösterilmiştir.

Çizelge 72

Siber zorbalık olaylarında hangi aşamada emniyet birimleriyle işbirliği yapılacağıının, okul personeli tarafından bilinip bilinmediğine ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Görev		Evet	Hayır	Bilgim yok.
Okul yöneticileri	f	1125	221	131
	%	76.2	15.0	8.9
BT/BT Rehber öğrt.	f	327	56	112
	%	66.1	11.3	22.6
Okul rehber öğrt.	f	393	60	68
	%	75.4	11.5	13.1
Diğer branş öğrt.	f	60	11	22
	%	64.5	11.8	23.7
Toplam	f	1905	348	333
	%	73.7	13.5	12.9

$\chi^2=75.603$, $sd=6$, $p=.000$

Çizelge 72’de görüldüğü gibi, eğitimcilerin %73.7’si, okulda bir siber zorbalık olayı yaşanması durumunda, hangi aşamada emniyet birimleriyle işbirliği yapılacağıının, okul personeli tarafından bilindiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, emniyet birimleriyle hangi aşamada işbirliği yapılacağıının bilinmediğini veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade edenler, tüm eğitimcilerin dörtte birinden fazla olmuştur (%26.4). Okul yöneticilerinden bu maddeye ‘evet’ (%76.2) ve ‘hayır’ (%15) yanıtı verenler ile diğer branş öğretmenlerinden bu maddeye ‘bilgim yok’ yanıtı verenler, benzer yanıtları veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla olmuştur. Bu maddeye verilen yanıtlarda eğitimcilerin görevlerine göre oluşan farklılıklar, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=75.603$, $sd=6$, $f=2586$, $p<.05$). Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerde bu maddeye verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2=1.530$, $sd=2$, $f=2586$, $p=.465$). Buna göre, bu maddeye verilen yanıtlarda, eğitimcilerin görevleri etkili olurken; buldukları illerin bilişim suç oranı etkili olmamıştır.

Müdahale boyutunun altıncı maddesinde (m38) eğitimcilere, okulda bir siber zorbalık olayı yaşanması durumunda, çözüm için ne tür bilgilere ihtiyaç duyacakları sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 73’te gösterilmiştir.

Çizelge 73

Okulda bir siber zorbalık olayı yaşandığında çözüm için ne tür bilgilere ihtiyaç duyulacağına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Bilgiler	Okul yönetici.		BT/BT Rehber ö.		Okul rehber ö.		Diğer ö.		Toplam		$\chi^2(sd)$ p
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Okulun siber zorbalık ilkeleri	1270	86.0	411	83.0	463	88.9	78	83.9	2222	85.9	7.488 (3) .058
Zorbanın kimliği	1308	88.6	426	86.1	485	93.1	80	86.0	2299	88.9	14.272 (3) .003*
Zorbanın ailesinin desteği	1187	80.4	383	77.4	448	86.0	74	79.6	2092	80.9	13.092 (3) .004*
Mağdurun kimliği	1312	88.8	431	87.1	493	94.6	83	89.2	2319	89.7	18.579 (3) .000*
Mağdurun ailesinin desteği	1306	88.4	418	84.4	484	92.9	79	84.9	2287	88.4	18.966 (3) .000*
Olayla ilgili ayrıntı	1338	90.6	448	90.5	496	95.2	85	91.4	2367	91.5	11.420 (3) .010*

*p<.05

Çizelge 73'te görüldüğü gibi eğitimcilere göre, bir siber zorbalık olayı yaşanması durumunda olayın çözümü için ihtiyaç duyulacak bilgiler sırasıyla, 'olayın ortaya çıkışı ile ilgili ayrıntılı bilgi' (%91.5), 'mağdurun kimliği' (%89.7), 'zorbanın kimliği' (%88.9), 'mağdurun ailesinin desteği' (%88.4), 'okul siber zorbalık ilkeleri' (%85.9) ve 'zorbanın ailesinin desteği' (%80.9) şeklindedir. Bu maddeye 'zorbanın kimliği' (%93.1), 'zorbanın ailesinin desteği' (%86), 'mağdurun kimliği' (%94.6), 'mağdurun ailesinin desteği' (%92.9) ve 'olayın çıkış biçimi ile ilgili ayrıntılı bilgi' (%95.2) yanıtını veren okul rehber öğretmenlerinin oranı, diğer görevlerde bulunan ve benzer yanıtları veren eğitimcilerden fazla olmuştur. Eğitimcilerin verdikleri yanıtlar arasındaki bu farklar, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, bu eğitimcilerin bu yanıtları vermelerinde, buldukları görevlerin etkili olduğu söylenebilir. Bu maddeye ait bulgular ile önleme boyutundaki ilkeler alt boyutuna ait bulgular kıyaslandığında, eğitimcilerin çoğu (%85.9) siber zorbalık müdahalesinde okulun ilkelerine ihtiyaç duyacaklarını belirtmiş olsa da, yarısından biraz fazlası okulda siber zorbalık ilke, kural ve politikalarının bulunduğunu (Çizelge 56, 57) ifade etmiştir. Bu durumda bazı eğitimcilerin siber zorbalık ilke, kural ve politikalarının oluşturulmasının önemini bildikleri halde, bu konuda çalışma yapmadıkları söylenebilir.

Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki eğitimcilerin verdikleri yanıtların incelendiği kay-kare testi sonuçlarına göre bu maddeye; ‘okulun zorbalık ilkeleri’ ($\chi^2=0.669$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.413$), ‘zorbanın kimliği’ ($\chi^2=1.497$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.221$), ‘zorbanın ailesinin desteği’ ($\chi^2=0.216$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.642$), ‘mağdurun kimliği’ ($\chi^2=0.207$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.649$), ‘mağdurun ailesinin desteği’ ($\chi^2=0.881$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.348$) ve ‘olayın ortaya çıkışıyla ilgili ayrıntılı bilgi’ ($\chi^2=0.008$, $sd=1$, $f=2586$, $p=.929$) yanıtını verenlerin görüşleri arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Diğer bir ifadeyle, eğitimcilerin verdikleri bu yanıtlarda, buldukları illerin bilişim suç oranlarının etkisi olmamıştır.

Müdahale boyutunun yedinci ve son maddesinde (m39) eğitimcilere, okulda bir siber zorbalık olayı yaşanması durumunda, ne yapacakları sorulmuştur. Bu maddeden elde edilen bulgular ile eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasındaki farkın incelendiği kay-kare testi sonuçları Çizelge 74’te gösterilmiştir.

Çizelge 74

Okulda bir siber zorbalık olayı yaşandığında ne yapılacağına ilişkin görüşlerin, eğitimcilerin görevlerine göre dağılımı

Müdahale yöntemi	Okul yönetici.		BT/BT Rehber ö.		Okul rehber ö.		Diğer ö.		Toplam		χ^2 sd p
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Mağdurla konuşma	1253	84.8	428	86.5	493	94.6	67	72.0	2241	86.7	50.057 3 .000*
Zorbayla konuşma	1049	71.0	359	72.5	435	83.5	55	59.1	1898	73.4	41.337 3 .000*
Mağdurun ailesiyle konuşma	1069	72.4	342	69.1	411	78.9	46	49.5	1868	72.2	37.996 3 .000*
Zorbanın ailesiyle konuşma	994	67.3	323	65.3	389	74.7	41	44.1	1747	67.6	36.626 3 .000*
Mağduru rehberliğe yönlendirme	1032	69.9	405	81.8	381	73.1	60	64.5	1878	72.6	29.816 3 .000*
Zorbayı okul rehberliğe yönlendirme	907	61.4	361	72.9	346	66.4	52	55.9	1666	64.4	25.320 3 .000*
Polise bildirme	701	47.5	195	39.4	200	38.4	23	24.7	1119	43.3	31.679 3 .000*
Güvenlik görevlisine bildirme	116	7.9	51	10.3	40	7.7	4	4.3	211	8.2	5.228 3 .156
Hiçbiri	17	1.2	6	1.2	6	1.2	0	0.0	29	1.1	1.107 3 .775
Bilgim yok.	31	2.1	10	2.0	8	1.5	3	3.2	52	2.0	1.352 3 .717

*p<.05

Çizelge 74'e göre, hem okul yöneticileri hem de tüm öğretmenler, herhangi bir siber zorbalık olayı yaşanması durumunda, zorbadan çok mağdurla (%86.7) , zorbanın ailesinden çok, mağdurun ailesiyle (%72.2) konuşma yapacaklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgunun aksine, Kennedy ve diğerleri (2012) yaptıkları araştırmada, okul yöneticilerinin, siber zorbalık olayına müdahale yaklaşımı olarak, zorba ve ailesinden çok, mağdur ve ailesiyle iletişim kurmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bir siber zorbalık olayı yaşanması durumunda, mağdurla (%94.6), zorbayla (%83.5) mağdurun ailesiyle (%78.9), zorbanın ailesiyle (%74.7) konuşacağını; mağduru (%73.1) ve zorbayı (%66.4) rehberlik servisine yönlendireceğini ifade eden okul rehber öğretmenlerinin oranı, benzer yanıtı veren ve diğer görevlerde bulunan eğitimcilerden fazla olmuştur. Öte yandan, olayı polise bildireceğini ifade eden eğitimciler arasından, okul yöneticilerinin oranı (%47.5), diğer görevlerdekilere göre daha fazladır. Eğitimcilerin sözü edilen müdahalelere ilişkin yanıtları arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Diğer bir deyişle, eğitimcilerin verdikleri bu yanıtlarda, buldukları görevlerin etkisi olmuştur. Öte yandan, olayı güvenlik görevlisine bildirme ($\chi^2=5.228$, $sd=3$, $f=2586$, $p=.156$), hiçbir müdahalede bulunmama ($\chi^2=1.107$, $sd=3$, $f=2586$, $p=.775$) veya bu konuda bilgi sahibi olmama ($\chi^2=1.352$, $sd=3$, $f=2586$, $p=.717$) seçeneklerine verilen yanıtlarda, eğitimcilerin görevlerine göre anlamlı farklar tespit edilmemiştir. Bu durumdan, eğitimcilerin bu yanıtlarında, buldukları görevlerin bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Verilerin toplandığı illerin bilişim suç oranına göre, eğitimcilerin bu maddeye (m39) verdikleri yanıtlar arasındaki farklara ilişkin kay-kare testi sonuçları Çizelge 75'te gösterilmiştir. Çizelge 75'te görüldüğü gibi, bilişim suç oranı yüksek illerde bulunan eğitimcilerden, 'kim olduğu belliyse zorbayla konuşma' (%75.2), 'mağdurun ailesiyle konuşma' (%74.8) ve 'kim olduğu belliyse zorbanın ailesiyle konuşma' (%70.5), seçeneklerini işaretleyen eğitimcilerinin oranı, bilişim suç oranı düşük illerde, benzer seçenekleri işaretleyen eğitimcilere göre fazladır. Eğitimcilerin buldukları ilin bilişim suç oranına göre, bu seçeneklere verdikleri yanıtlar arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre, eğitimcilerin görevleri, bu maddede sözü edilen yanıtları vermelerini etkilemiştir. Bilişim suç oranına göre, diğer seçenekleri işaretleyen eğitimcilerin yanıtları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Başka bir ifadeyle, 'mağdurla konuşma', 'mağduru rehberliğe yönlendirme', zorbayı rehberliğe yönlendirme', 'olayı polise bildirme', 'olayı güvenlik görevlisine bildirme veya 'hiçbir

müdahalede bulunmama' seçeneklerinin işaretlenmesinde, eğitimcilerin görevlerinin bir etkisi olmamıştır.

Çizelge 75

Okulda bir siber zorbalık olayı yaşandığında ne yapılacağına ilişkin görüşlerin, bilişim suç oranı düşük ve yüksek illere göre dağılımı

Müdahale yöntemi	Bilişim suç oranı				Toplam		χ^2 (sd) p
	Düşük		Yüksek		f	%	
	f	%	f	%			
Mağdurla konuşma	973	85.5	1268	87.6	2241	86.7	2.358 (1) .125
Zorbalıkla konuşma	809	71.1	1089	75.2	1898	73.4	5.533 (1) .019*
Mağdurun ailesiyle konuşma	785	69.0	1083	74.8	1868	72.2	10.733 (1) .001*
Zorbanın ailesiyle konuşma	726	63.8	1021	70.5	1747	67.6	13.109 (1) .000*
Mağduru rehberliğe yönlendirme	829	72.8	1049	72.4	1878	72.6	0.052 (1) .820
Zorbalık okul rehberliğe yönlendirme	714	62.7	952	65.7	1666	64.4	2.509 (1) .113
Polise bildirme	478	42.0	641	44.3	1119	43.3	1.331 (1) .249
Güvenlik görevlisine bildirme	85	7.5	126	8.7	211	8.2	1.292 (1) .256
Hiçbiri	16	1.4	13	0.9	29	1.1	1.484 (1) .223
Bilgim yok.	26	2.3	26	1.8	52	2.0	0.774 (1) .379

*p<.05

Müdahale boyutunda yer alan, siber zorbalığa hangi aşamada müdahale edileceğinin veya hangi aşamada emniyet birimleriyle işbirliği yapılacağına bilinip bilinmemesi (Çizelge 71, 72), müdahale için ihtiyaç duyulacak bilgiler (Çizelge 73) ve sergilenecek müdahale yöntemlerine (Çizelge 74) ilişkin maddeler değerlendirildiğinde, siber zorbalık olaylarına müdahale etme konusunda, eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar farklılaşsa da, eğitimcilerin çoğunun kendilerini yeterli hissettikleri söylenebilir. Yoon ve diğerleri (2011), öğretmenlerin zorbalığa müdahale biçimlerinin, kendi duygusal tepkilerine, olaya ilişkin bilişsel değerlendirmelerine, zorbalıkla ilgili tutum ve inançlarına göre farklılık gösterebileceğini ifade etmişlerdir. Spears ve diğerleri (2015) yaptıkları araştırmada, Avustralya'daki öğretmen adaylarının çoğunun, zorbalık ve siber zorbalığa müdahale etme konusunda kendini yeterli ve bilgili hissettiğini tespit etmişlerdir.

Mevcut literatür incelendiğinde, öğretmenlerin zorbalık müdahalesi ile ilgili kendi algıları ve öğrencilerin algıları arasında önemli farklar olduğu görülmektedir. Örneğin Pepler, Graig, Ziegler, ve Charach (1994) yaptıkları araştırmada, öğretmenlerin %85'i zorbalığa etkili şekilde müdahale ettiklerini; aynı okuldaki öğrenciler ise öğretmenlerin zorbalık olaylarının yalnızca %35'ine müdahale ettiklerini düşündüklerini belirtmişlerdir. Lajoie, McLellan ve Seddon (2001), yaptıkları araştırmada, öğretmenlerin %71'i, öğrencilerin ise yalnızca %25'i, öğretmenlerin zorbalık olaylarına müdahale ettiklerini düşünmektedir (akt. Epstein ve Kazmierczak, 2006). Hoff ve Mitchel'in (2009) araştırmalarında, siber zorbalık olayını okul yöneticilerine bildiren öğrencilerin çoğu, yöneticilerin hiçbir müdahalede bulunmadıklarını ifade etmişlerdir.

Bazı araştırmalarda, öğrenci ve öğretmen algılarında benzerliklere de rastlanmaktadır. Örneğin, Herrera ve diğerleri (2015), öğrenciler ve öğretmenlerin, okuldaki eğitimcilerin siber zorbalık olaylarına uygun yollarla olaylara nasıl müdahale edileceğini bildiklerini ifade etmişlerdir. Cohn ve Canter (2002) yaptıkları araştırmada, öğretmenlerin yalnızca %4'ünün zorbalık olaylarına müdahale etmeyi tercih edeceklerini belirlemişlerdir. Oysa araştırmanın bulgularına göre siber zorbalık olaylarına müdahale etmeyeceğini belirten %1.1 oranında öğretmen vardır. Başka bir ifadeyle, eğitimcilerin neredeyse tamamının verilen müdahale yöntemlerinden en az birini gerçekleştirecekleri söylenebilir. Huang ve Chou'nun (2013) araştırmasında, öğretmenlerin çoğu (%87.9), öğrencileri herhangi bir siber zorbalık olayına dâhil olduğunda olaya hemen müdahale edebileceklerini belirtmiştir. Craig, Pepler ve Atlas'a (2000) göre, öğretmenler okullarında yaşanan zorbalık olaylarına müdahale ettiklerini belirtse de gözlemsel araştırmalar, yalnızca %15-18 oranındaki öğretmenlerin zorbalığa müdahale ettiklerini göstermektedir.

Siber zorbalığa müdahale yöntemi olarak disiplin uygulamak bazı araştırmacılar tarafından yararlı görülmeyle birlikte (Farrington ve Ttofi, 2010), bazı araştırmalar bu müdahale biçimini önermemektedir (Bauman ve diğerleri, 2008; Yoon ve Barton, 2008). Bazı araştırmacılar ise disiplinin hassasiyetle uygulanması ve disiplin uygulamadaki amacın "öğretmek" olduğunun unutulmaması gerektiğini ifade etmişlerdir (Kowalski ve diğerleri, 2012; Shariff, 2005). Choucalas (2013), okul içinde ve okul dışında gerçekleşen siber zorbalık olaylarına nasıl müdahale edileceğine ilişkin okul paydaşlarının görüşlerini aldığı araştırmasında; katılımcıların %69'unun, okul içindeki olaylar için gözlem altında tutma, uzaklaştırma veya okuldan atma gibi disiplin yaptırımlarının uygulanması gerektiğini ifade ettiklerini; okul dışındaki olaylar için ise

%47'sinin yasaların işe koşulması ve %17'sinin özel danışmanlık yapılması gerektiğini belirttiklerini tespit etmiştir. Cornell ve Brockenbrough (2004) araştırmalarında, öğretmenlerin, zorbalık yapan öğrencilere çoğunlukla disiplin uygulama eğiliminde olduklarını belirlemiştir. Ayas ve Horzum'un (2011) araştırmasında öğretmenler, siber zorbalığın önlenmesi için siber zorbalara ceza verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. DeSmet ve diğerleri (2015) yaptıkları çalışmada, eğitimcilerin gerçekleştirdikleri etkinlikleri, mağduru destekleyici tavsiyelerde bulunma (%69.5), aileleri dâhil etme (%36.4) ve öğrencilerle konuşmalar yapma (%36.3), disiplin uygulama (%39.5) ve mağdura zorbalıkla konuşması yönünde tavsiye verme (%27) olduğunu belirtmişlerdir. Kraft ve Wang (2009) yaptıkları çalışmada, ergenler, kendilerine sunulan siber zorbalığa müdahale stratejilerinden en etkili bulduklarını, zorbanın sosyal ağ sitelerini kullanımlarının engellenmesi ve zorbanın bilgisayar ve cep telefonuna ailesi tarafından el konması şeklinde ifade etmişlerdir.

Müdahale boyutundaki tüm maddeler değerlendirildiğinde, eğitimcilerin maddelere verdikleri olumlu yanıtların oranlarının değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bazı maddelerde eğitimcilerin çoğu olumlu yanıt verirken, bazılarında çoğu olumsuz yanıt vermiş veya ilgili konuda bilgisinin bulunmadığını ifade etmiştir. Tüm maddelerde eğitimcilerin görevlerine göre verdikleri yanıtlar arasında anlamlı farklar bulunmuş, neredeyse tüm maddelerde okul yöneticilerinin, diğer eğitimcilere göre olumlu yanıt vermeye daha çok eğilim gösterdikleri belirlenmiştir. Bütün bunların yanı sıra, farklı oranlarda olmakla birlikte, tüm maddelerde tüm eğitimcilerin ve dolayısıyla tüm okulların siber zorbalığa müdahale konusunda bilgi ve çalışma eksikleri olduğu göz ardı edilmemelidir.

Tanıma ve önleme boyutlarında olduğu gibi, müdahale boyutunda da yapılması gereken çoğunluğun farkındalığını artırmak değil, okul paydaşların tamamına siber zorbalığa doğru biçimde müdahale edebilme yeterliği kazandırmaktır. Öte yandan maddelerin neredeyse tamamında bilişim suç oranına göre verilen yanıtlarda anlamlı farklar tespit edilmemiştir. Bu durumun, eğitimcilerin ilgili maddelere verdikleri yanıtlarda, buldukları illerde ve dolayısıyla okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarını değil, kendi bilgi ve deneyimlerini dikkate almalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

4.2. Siber Zorbalık Eğitimi Çalışmalarına İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci alt amacı, belirlenen okullardaki paydaşların siber zorbalıkla baş etmeye yönelik eğitim ihtiyaçlarını belirlemek; üçüncü alt amacı ise tasarlanan, geliştirilen ve uygulanan siber zorbalık eğitim ortam ve materyallerinin paydaşlara sunduğu katkıyı değerlendirmektir. Aynı zamanda araştırmanın ikinci aşamasını oluşturan bu alt amaçlar doğrultusunda elde edilen bulgular ve yorumlar aşağıda iki başlıkta ele alınmıştır.

4.2.1. Eğitim Çalışması Yapılan Okulların İhtiyaç Analizine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Okul paydaşlarının siber zorbalığa yönelik eğitim ihtiyaçlarını belirlemek üzere bir ortaokul ve bir lisedeki 684 öğrenci, 39 eğitimci ve 235 veliden veri toplanmıştır (Çizelge 10). Verilerin çözümlenmesi ile elde edilen bulgular ve yorumlar, siber zorbalığı tanıma, önleme ve müdahale etme boyutlarında olmak üzere üç başlıkta özetlenmiştir.

4.2.1.1. Paydaşların Siber Zorbalığı Tanıma Boyutundaki İhtiyaçları

Bu alt başlıkta, paydaşların siber zorbalığı tanıma boyutundaki ihtiyaçlarına yönelik bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Buna göre öğrencilerin sergiledikleri siber zorbalık davranışlarının cinsiyetlerine göre dağılımı Çizelge 76'da gösterilmiştir.

Çizelge 76

Öğrencilerin sergilediği siber zorbalık davranışlarının cinsiyete göre dağılımı

Davranışlar	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Gizli arama yapma	110	30	92	29	202	29.5
Kaba lakap takma	28	7.6	57	18.0	85	12.4
Sanal yalancılık	23	6.3	33	10.4	56	8.2
Tehdit	8	2.2	30	9.5	38	5.6
Söylenti	7	1.9	14	4.4	21	3.1
İzinsiz paylaşım	5	1.4	13	4.1	18	2.6
Kısa mesajla tehdit	8	2.2	3	0.9	11	1.6
Cinsel içerikli ileti	1	0.3	7	2.2	8	1.2
Cinsel içerikli teklif	1	0.3	5	1.6	6	0.9
Utandırıcı web sayfası	2	0.5	3	0.9	5	0.7

Buna göre hem cinsiyete göre hem de cinsiyet farkı gözetilmeden en çok sergilenen siber zorbalık davranışları, 'cep telefonu ile gizli arama yapma' (%29.5), 'sanal ortamda kaba lakap takma' (%12.4) ve 'sanal yalancılık' (%8.2) olmuştur. Bunun

yanı sıra ‘sanal ortamda başkalarına, cinsel içerikli istenmeyen sözler veya fotoğraflar yollama’ (%0.3) ve ‘sanal ortamda cinsel içerikli teklifte bulunma’ (%0.3) davranışlarını kızların; ‘cep telefonu metin mesajı yoluyla tehdit etme’ (%0.9) ve ‘biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı bir web sayfası oluşturma’ (%0.9) davranışlarını ise erkeklerin en az gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Öğrencilerin sergiledikleri siber zorbalık davranışlarının sınıf düzeylerine göre dağılımı Çizelge 77’de gösterilmiştir.

Çizelge 77

Öğrencilerin sergilediği siber zorbalık davranışlarının sınıf düzeylerine göre dağılımı

Davranış	5		6		7		8		9		10		11		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Gizli arama yapma	12	12.1	13	24.5	17	23.9	17	44.7	58	32.2	49	32.9	36	38.3	202	29.5
Kaba lakap takma	7	7.1	8	15.1	4	5.6	5	13.2	16	8.9	22	14.8	23	24.5	85	12.4
Sanal yalancılık	4	4.0	4	7.5	5	7.0	3	7.9	9	5.0	16	10.7	15	16.0	56	8.2
Tehdit	1	1.0	3	5.7	1	1.4	3	7.9	9	5.0	12	8.1	9	9.6	38	5.6
Söylenti	7	7.1	1	1.9	1	1.4	2	5.3	4	2.2	2	1.3	4	4.3	21	3.1
İzinsiz paylaşım	4	4.0	4	7.5	1	1.4	0	0.0	2	1.1	2	1.3	5	5.3	18	2.6
Kısa mesajla tehdit	0	0.0	1	1.9	1	1.4	0	0.0	3	1.7	1	0.7	5	5.3	11	1.6
Cinsel içerikli ileti	0	0.0	1	1.9	0	0.0	1	2.6	1	0.6	2	1.3	3	3.2	8	1.2
Cinsel içerikli teklif	0	0.0	2	3.8	0	0.0	0	0.0	1	0.6	2	1.3	1	1.1	6	0.9
Utandırıcı web sayfası	0	0.0	2	3.8	1	1.4	1	2.6	0	0.0	1	0.7	0	0.0	5	0.7

Çizelge 77 incelendiğinde, her bir siber zorbalık davranışının sınıf düzeylerinde görülme oranının farklılaştığı görülmektedir. Örneğin cep tüm sınıf düzeylerinde en yüksek düzeyde sergilenen ‘cep telefonundan gizli aramalar yapma’ davranışının sırasıyla 8, 11, 9, 10, 6, 7 sınıflarda daha yüksek; 5. sınıflarda ise en düşük orana sahip olduğu görülmektedir. ‘Sanal ortamda kaba lakap takma’ davranışının ise sınıf düzeyine göre en çok sırasıyla 11, 6, 10, 8, 9, 5 ve 7. sınıflardaki öğrenciler tarafından sergilendiği tespit edilmiştir. Ek olarak, ‘sanal yalancılık’ ve ‘sanal ortamda tehdit’ davranışlarının 10 ve 11. sınıflarda; ‘sanal ortamda söylenti yayma’ davranışı’ 5. sınıflarda diğerlerine göre daha yüksek oranda ortaya çıkmaktadır. Bu bulgulardan

hareketle, genel olarak siber zorbalık davranışlarının sergilenme oranında sınıf düzeyine bağlı olarak nasıl bir değişim olacağını söylemek zordur.

Öğrencilerin maruz kaldıkları siber zorbalık olaylarının cinsiyetlerine göre dağılımı Çizelge 78’de verilmiştir.

Çizelge 78

Öğrencilerin maruz kaldığı siber zorbalık davranışlarının cinsiyete göre dağılımı

Davranışlar	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Gizli arama yapma	158	43.1	137	43.2	295	43.1
Kaba lakap takma	44	12.0	84	26.5	128	18.7
Sanal yalancılık	48	13.1	68	21.5	116	17.0
Tehdit	32	8.7	51	16.1	83	12.1
Söylenti	27	7.4	43	13.6	70	10.2
İzinsiz paylaşım	28	7.6	37	11.7	65	9.5
Cinsel içerikli teklif	25	6.8	19	6.0	44	6.4
Cinsel içerikli ileti	21	5.7	22	6.9	43	6.3
Kısa mesajla tehdit	26	7.1	13	4.1	39	5.7
Utandırıcı web sayfası	7	1.9	11	3.5	18	2.6

Çizelge 78 incelendiğinde, hem kızların hem erkeklerin hem de cinsiyet değişkeninden bağımsız olarak tüm öğrencilerin en fazla maruz kaldıkları siber zorbalık davranışlarının ‘cep telefonundan gizli arama yapma’, ‘sanal ortamda kaba lakap takma’ ve ‘sanal yalancılık’ olduğu görülmektedir. Çizelge 76’daki verilerle kıyaslandığında öğrencilerin en çok sergiledikleri ve en çok maruz kaldıkları siber zorbalık davranışlarının, oranları farklı olmakla birlikte, benzerlik gösterdiği görülmektedir. Buna ek olarak ‘biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı bir web sayfası oluşturma’ davranışının hem kız öğrenciler (%1.9), hem de erkek öğrenciler (%3.5) tarafından en az sergilenen siber zorbalık davranışı olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin sergiledikleri siber zorbalık davranışlarının sınıf düzeylerine göre dağılımı Çizelge 79’da gösterilmiştir.

Çizelge 79

Öğrencilerin maruz kaldığı siber zorbalık davranışlarının sınıf düzeylerine göre dağılımı

Davranış	5		6		7		8		9		10		11		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Gizli arama yapma	17	17.2	19	35.8	18	25.4	26	68.4	88	48.9	84	56.4	43	45.7	295	43.1
Kaba lakap takma	26	26.3	14	26.4	17	23.9	5	13.2	25	13.9	27	18.1	14	14.9	128	18.7
Sanal yalancılık	9	9.1	10	19.2	14	19.7	9	23.7	32	17.8	22	14.8	21	22.3	116	17.0
Tehdit	10	10.1	7	13.2	5	7.0	5	13.2	22	12.2	22	14.8	12	12.8	83	12.1
Söylenti	13	13.1	16	30.2	7	9.9	6	15.8	15	8.3	7	4.7	6	6.4	70	10.2
İzinsiz paylaşım	11	11.1	7	13.2	9	12.7	7	18.4	11	6.1	13	8.7	7	7.4	65	9.5
Cinsel içerikli teklif	8	8.1	3	5.7	2	2.8	2	5.3	10	5.6	9	6.0	10	10.6	44	6.4
Cinsel içerikli ileti	10	10.1	7	13.2	1	1.4	3	7.8	10	5.6	7	4.7	6	6.4	43	6.3
Kısa mesajla tehdit	8	8.1	3	5.7	4	5.6	1	2.6	7	3.9	7	4.7	9	9.6	39	5.7
Utandırıcı web sayfası	5	5.1	6	11.3	2	2.8	1	2.6	1	0.6	3	2.0	0	0.0	18	2.6

Çizelge 79'dan anlaşılacağı gibi, öğrencilerin maruz kaldıkları siber zorbalık olaylarının sınıf düzeylerine göre dağılımı, her davranış biçimi için farklılık göstermektedir. Örneğin maruz kalınan 'cep telefonundan gizli arama yapma davranışı' büyük sınıflarda küçük sınıflara oranla daha çok görülmektedir. Bu davranışa en yüksek oranda maruz kalan sınıflar üçte ikiden fazla oranla (%68.4) 8. sınıflar olmuştur. Buna ek olarak sırasıyla 10, 9 ve 11. sınıfların, sözü edilen siber zorbalık davranışına en çok maruz kalan sınıfları oluşturduğu görülmektedir. 'Sanal ortamda kaba lakap takma' davranışının en fazla 6 ve 5. sınıflarda ortaya çıktığı tespit edilmiştir. 'Sanal yalancılık' davranışının ise sırasıyla en fazla 8, 11, 7 ve 6. sınıflarda yaşandığı görülmektedir. Sergilenen siber zorbalık olaylarında olduğu gibi, maruz kalınan siber zorbalık olaylarında da sınıf düzeyine göre değişimi net bir biçimde ortaya konamamaktadır. Öte yandan bu sorulardan elde edilen bilgilerle okullar, hangi sınıflarda ne tür siber zorbalık davranışlarının daha fazla yaşandığını belirleyebilecektir. Bu bilgiler ise, sınıf düzeylerine göre yapılacak etkinliklerin planlanmasında önemli ipuçları oluşturmaktadır. Örneğin 8. sınıflar için planlanan etkinliğin daha çok 8 ve 9. sınıflarda

yaşanan siber zorbalık davranışlarını içermesi, sonrasında yaşanabilecek olayları önlemek için doğru bir yaklaşım olacaktır.

Öğrencilerin sergiledikleri ve maruz kaldıkları siber zorbalık olaylarının cinsiyet ve sınıf düzeyine göre değişimine ilişkin öğretmenlerden ve velilerden alınan yanıtlar Çizelge 80’de gösterilmiştir.

Çizelge 80

Eğiticimci ve velilerin, siber zorbalığın cinsiyet ve sınıf düzeyine göre değişimine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

	Seçenekler	Eğitmciler		Veliler		
		f	%	f	%	
Cinsiyete göre siber zorbalığa dâhil olma	Kız	1	2.6	10	4.3	
	Erkek	9	23.1	71	30.2	
	Hem kız hem erkek	20	51.3	120	51.1	
	Fikrim yok.	9	23.1	34	14.5	
		5	3	7.7	24	10.2
		6	5	12.8	40	17.0
Sınıf düzeyine göre siber zorbalığa dâhil olma	7	16	41.0	62	26.4	
	8	16	41.0	90	38.3	
	9	17	43.6	97	41.3	
	10	13	33.3	110	46.8	
	11	11	28.2	107	45.5	
	12	10	25.6	112	47.7	
	Fikrim yok.	8	20.5	46	19.6	

Çizelge 76, 77, 78 ve 79’daki veriler incelendiğinde siber zorbalığın hem kız hem de erkek öğrenciler arasında ve tüm sınıf düzeylerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Çizelge 80’deki verilere göre, eğitimcilerin ve velilerin yarısından biraz fazlası (%51), siber zorbalığın hem kız hem de erkek öğrenciler arasında yaygın olabileceğini ifade etmiştir. Geriye kalanların bu konuda eksik veya yanlış bilgisi bulunduğu söylenebilir. Sınıf düzeyine ilişkin görüşlere göre, eğitimciler en çok sırasıyla 9, 7 ve 8. sınıflarda; veliler ise en çok sırasıyla 12, 10 ve 11. sınıflarda siber zorbalık olayları yaşandığını belirtmişlerdir. Her iki paydaş grupta siber zorbalığın 5. ve 6. sınıflarda yaşandığını belirtenlerin oranı düşüktür. Bu bulgular, eğitimcilerin ve velilerin siber zorbalığın ortaya çıktığı öğrenci kitlesi ile ilgili bilgi eksikliğini göstermektedir.

Tanıma boyutunda, her üç paydaş gruba siber zorbalığın tehlikeli ve üzerinde durulması gereken bir sorun olup olmadığı sorulmuştur. Paydaşların yanıtları Çizelge 81’de gösterilmiştir.

Çizelge 81

Okul paydaşlarının, siber zorbalığın tehlikeli olup olmadığına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Seçenekler	Öğrenciler		Eğitimciler		Veliler	
	f	%	f	%	f	%
Evet	404	59.1	36	92.3	212	90.2
Hayır	30	4.4	0	0.0	6	2.6
Bilğim yok.	250	36.5	3	7.7	17	7.2

Çizelge 81’de görüldüğü gibi, eğitimcilerin (%92.3) ve velilerin (%90) çoğu, siber zorbalığı tehlikeli ve ele alınması gereken bir problem olarak görüyorken, öğrencilerin üçte birinden fazlası (%36.5) bu konuda bilgisi bulunmadığını ifade etmiştir. Bu durum, öğrencilerin siber zorbalığın ciddiyet boyutu ile ilgili bilgi eksikliğine işaret etmektedir. İhtiyaç analizi yapılan okulların, öğrencilere yönelik yapacakları etkinliklerde, siber zorbalığın ciddiyeti konusuna yer vermesi gerekmektedir. Öte yandan, her ne kadar eğitimci ve velilerin çoğu siber zorbalığın ciddiyetinin farkında olsa da, okullarda bu konuda bilgisi bulunmayanlar da bulunmaktadır. Bu nedenle, eğitimci ve velilere yönelik etkinliklerde de bu konuya yer verilmesi faydalı olacaktır.

Gerçek yaşamdaki fiziksel zorbalık ile siber zorbalığın kıyaslanmasına yönelik olarak paydaşlardan alınan yanıtlar Çizelge 82’de gösterilmiştir.

Çizelge 82

Okul paydaşlarının, siber zorbalıkla fiziksel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı

Seçenekler	Öğrenciler		Eğitimciler		Veliler	
	f	%	f	%	f	%
Siber zorbalık daha tehlikelidir.	101	14.8	9	23.1	48	20.4
Fiziksel zorbalık daha tehlikelidir.	136	19.9	4	10.3	24	10.2
İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.	265	38.7	23	59.0	149	63.4
İkisi de tehlikeli değildir.	15	2.2	0	0.0	1	0.4
Fikrim yok.	167	24.4	3	7.7	13	5.5

Çizelge 82’de görüldüğü üzere, öğrencilerin %38.7’si, eğitimciler %59’u ve velilerin %63.4’ü siber zorbalıkla gerçek yaşamdaki fiziksel zorbalığı eşit düzeyde tehlikeli görmektedir. Öte yandan öğrencilerin yarısına yakını (%46.5) fiziksel zorbalığı

daha tehlikeli bulmuş, iki zorbalık türünü de tehlikeli bulmamış veya bu konuda bilgisi bulunmadığını ifade etmiştir. Fiziksel zorbalığı daha tehlikeli bulan, iki zorbalık türünü de tehlikeli bulmayan veya bu konuda bilgisi olmadığını ifade eden eğitimcilerin oranı %18, velilerin oranı ise %16.1 olarak tespit edilmiştir. Bu oranlar eksik veya yanlış bilgisi bulunan veya bilgisi bulunmayan paydaşları göstermektedir.

Gerçek yaşam sözel zorbalığı ile siber zorbalığın kıyaslanmasına ilişkin olarak paydaşların verdiği yanıtlar Çizelge 83'te gösterilmiştir.

Çizelge 83

Okul paydaşlarının, siber zorbalıkla sözel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı

Seçenekler	Öğrenciler		Eğitimciler		Veliler	
	f	%	f	%	f	%
Siber zorbalık daha tehlikelidir.	136	19.9	13	33.3	65	27.7
Sözel zorbalık daha tehlikelidir.	87	12.7	4	10.3	12	5.1
İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.	276	40.4	19	48.7	146	62.1
İkisi de tehlikeli değildir.	17	2.5	0	0.0	0	0.0
Fikrim yok.	168	24.6	3	7.7	12	5.1

Çizelge 83'e göre, öğrencilerin %40.4'ü, eğitimcilerin %48.7'si ve velilerin %62.1'i gerçek yaşamdaki sözel zorbalık ile siber zorbalığı eşit düzeyde tehlikeli bulmuşlardır. Öte yandan, sözel zorbalığı daha tehlikeli bulan, iki zorbalık türünü de tehlikeli bulmayan veya bu konuda bilgisi olmadığını ifade eden öğrencilerin oranı %39.8, eğitimcilerin oranı %18 ve velilerin oranı %10.2 olarak belirlenmiştir. Bu oranlar siber zorbalığın gerçek yaşam zorbalığı ile kıyaslanmasında eksik veya yanlış bilgisi bulunanlar ile bilgisi bulunmayanlara işaret etmektedir.

Gerçek yaşamdaki sosyal/ilişkisel zorbalık ile siber zorbalığın kıyaslanmasına ilişkin paydaş görüşleri Çizelge 84'te gösterilmiştir. Çizelge 84'te görüldüğü üzere, öğrencilerin %39.2'si, eğitimcilerin %61.5'i ve velilerin %57'si gerçek yaşamdaki sosyal/ilişkisel zorbalık ile siber zorbalığı eşit düzeyde tehlikeli bulmaktadır. Öte yandan sosyal/ilişkisel zorbalığı daha tehlikeli bulan, iki zorbalık türünü de tehlikeli bulmayan veya bu konuda bilgisi olmadığını ifade eden öğrencilerin oranı %49.9, eğitimcilerin oranı %23 ve velilerin oranı %18.8'dir. Bu oranlar bu konuda eksik veya yanlış bilgisi olanlar ile bilgisi bulunmayanlara işaret etmektedir.

Çizelge 84

Okul paydaşlarının, siber zorbalıkla sosyal/ilişkisel zorbalığın karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerinin dağılımı

Seçenekler	Öğrenciler		Eğitimciler		Veliler	
	f	%	f	%	f	%
Siber zorbalık daha tehlikelidir.	74	10.8	6	15.4	57	24.3
Sosyal zorbalık daha tehlikelidir.	131	19.2	7	17.9	28	11.9
İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.	269	39.3	24	61.5	134	57.0
İkisi de tehlikeli değildir.	22	3.2	0	0.0	2	0.9
Fikrim yok.	188	27.5	2	5.1	14	6.0

Daha önce de tartışıldığı üzere, siber zorbalık, ortaya çıkış biçimleri ile zorba ve mağdur üzerinde bıraktığı etkiler düşünüldüğünde diğer zorbalık türlerinden daha yıkıcı olabilmektedir. Bu varsayımdan hareketle, siber zorbalığın diğer zorbalık türlerinden daha az tehlikeli olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Benzer şekilde zorbalık türlerinin hiçbirini tehlikeli bulmamak, paydaşların önemli bir bilgi yanlışını göstermektedir. Bu konuda bilgi sahibi olmamak ise eğitim ihtiyacının net bir göstergesi sayılmaktadır. Bütün bu çıkarımlar düşünüldüğünde, siber zorbalığı diğer zorbalık türlerinden daha az tehlikeli bulan, hiçbir zorbalık türünü tehlikeli bulmayan veya bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade eden öğrenci, eğitimci ve velilerin siber zorbalığın gerçek yaşamdaki zorbalık türleri ile benzerlik ve farklılıkları konusunda eğitim alması yararlı olacaktır.

Siber zorbalık yapanlar ile gerçek yaşamda zorbalık yapanların aynı kişiler olup olmadığına yönelik paydaşların yanıtlar Çizelge 85'te gösterilmiştir.

Çizelge 85

Gerçek yaşam zorbaları ile siber zorbaların aynı kişiler olup olmadığına ilişkin görüşlerin, okul paydaşlarına göre dağılımı

Seçenekler	Öğrenciler		Eğitimciler		Veliler	
	f	%	f	%	f	%
Evet	108	15.8	8	20.5	46	19.6
Hayır	72	10.5	4	10.3	23	9.8
Bazıları	304	44.4	18	46.2	139	59.1
Bilgim yok.	200	29.2	9	23.1	27	11.5

Çizelge 85'e göre, öğrencilerin %44.4'ü, eğitimcilerin %46.2'si ve velilerin %59.1'i, gerçek yaşamda zorbalık yapanlardan bazılarının siber zorbalık yaptığını ifade

etmişlerdir. Gerçek yaşamda zorbalık yapan herkesin siber zorbalık yaptığını söylemek elbette doğru bir ifade değildir. Ama bunun tam tersini, gerçek yaşamdaki zorbalığın sanal ortamlarda zorbalık yapmayacağını söylemek de doğru değildir. Çizelge 85 incelendiğinde, öğrencilerin %39.7'sinin, eğitimcilerin %33.4'ünün ve velilerin %21.3'ünün bu konuda eksik veya yanlış bilgi sahibi oldukları ya da bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir.

Siber zorbalığın mağdurlar üzerinde bıraktığı etkilere ilişkin paydaşların görüşleri Çizelge 86'da gösterilmiştir.

Çizelge 86

Siber zorbalığın etkilerine ilişkin görüşlerin, okul paydaşlarına göre dağılımı

Seçenekler	Öğrenciler		Eğitimciler		Veliler	
	f	%	f	%	f	%
Korku	384	56.1	32	82.1	189	80.4
Üzüntü	439	64.2	24	61.5	154	65.5
Kızgınlık	337	49.3	18	46.2	93	39.6
Yalnızlık	208	30.4	15	38.5	68	28.9
Utanma	379	55.4	27	69.2	134	57.0
Derslerde başarısızlık	152	22.2	18	46.2	90	38.3
Huysuzluk	187	27.3	20	51.3	106	45.1
Endişe	353	51.6	26	66.7	167	71.1
Depresyon	276	40.4	27	69.2	97	41.3
Kaçma isteği	257	37.6	12	30.8	67	28.5
Kendine zarar verme isteği	188	27.5	14	35.9	48	20.4
Kendini hasta hissetme	137	20.0	15	38.5	51	21.7
Uyku bozukluğu	210	30.7	14	35.9	101	43.0
Okula gitmede isteksizlik	304	44.4	26	66.7	141	60.0
Derslere odaklanamama	258	37.7	28	71.8	140	59.6
Diğer çocuklara asabiyet	173	25.3	17	43.6	71	30.2
Arkadaşlara ve aileye şiddet	144	21.1	19	48.7	76	32.3
Yeme sorunu	128	18.7	14	35.9	54	23.0
Hiçbiri	25	3.7	3	7.7	4	1.7
Bilgim yok.	123	18.0	5	12.8	15	6.4

Çizelge 86'ya görüldüğü üzere, öğrencilerin yarısından fazlası, siber zorbalığın mağdurlar üzerinde üzüntü (%64.2), korku (%56.1), utanma (%55.4) ve endişe (%51.6) gibi olumsuz etkiler bırakacağından söz etmiştir. Diğer yandan eğitimcilerin yarısından fazlasına göre siber zorbalık, mağdurlar üzerinde en çok korku (%82.1), derslere

odaklanmada güçlük (%71.8), utanma (%69.2), depresyon (%69.2), endişe (%66.7), okula gitmede isteksizlik (%66.7), üzüntü (%61.5) ve huysuzluk (%51.3) gibi olumsuzluklara sebep olmaktadır. Velilerin yarısından fazlası ise siber zorbalığın mağdurlar üzerinde korku (%80.4), endişe (%71.1), üzüntü (%65.5), okula gitmede isteksizlik (%60), derslere odaklanmada güçlük (%59.6) ve utanmaya (%57) sebep olacağını belirtmişlerdir.

Öğrenci, eğitimci ve velilerin siber zorbalığın etkileri konusundaki görüşleri benzerlik gösterse de, paydaşların yarısından fazlası birçok olumsuz etkinin oluşabileceğini belirtmemiştir. Örneğin %18.7 ile %49.3 arasında değişen orandaki öğrenciler siber zorbalığın depresyon, derslere odaklanmada güçlük, yalnızlık, kendine zarar verme isteği, yeme ve uyku bozukluğu gibi sorunlara yol açacağından söz etmiştir. Geriye kalanlar ise (yarısından fazlası) bunlardan bahsetmemiştir. Bunun yanı sıra, %21.7 oranındaki öğrenciler, siber zorbalığın hiçbir etkisinin olmadığını veya bu konuda bilgilerinin bulunmadığını ifade etmiştir. Eğitimcilerin verdikleri yanıtlar incelendiğinde, %30.8 ile %48.7 arasında değişen orandaki eğitimcilerin, siber zorbalığın kızgınlık, yalnızlık, kendine zarar verme isteği, uyku ve yeme bozuklukları gibi olumsuz etkilerden söz ettikleri görülmektedir. Başka bir ifadeyle, bu tür olumsuzluklardan söz etmeyen eğitimciler, tüm eğitimcilerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Ek olarak, %20.5 oranındaki eğitimciler, siber zorbalığın mağdurlar üzerinde hiçbir etkisinin olmayacağını veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu da eğitimcilerden yanlış veya eksik bilgiye sahip olanlar ile bilgi sahip olmayanların oranını göstermektedir. Velilerin yanıtları incelendiğinde, %20.4 ile %45.1 arasında değişen oranındaki velilerin, huysuzluk, uyku ve yeme bozuklukları, kendine zarar verme isteği, derslerde başarısızlık veya arkadaşlara ve aileye karşı şiddet davranışları gibi olumsuz siber zorbalık etkilerinden söz ettikleri görülmektedir. Diğer yandan, bu olumsuzluklardan söz etmeyen velilerin oranı, tüm velilerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Ek olarak velilerin %8.1'i siber zorbalığın hiçbir olumsuz etkisi olmayacağını veya bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu maddeye ilişkin tüm bulgular değerlendirildiğinde, siber zorbalığın birçok olumsuz etkisinden söz etmeyen, hiçbir olumsuz etkisinin bulunmayacağını ifade eden ve bu konuda bilgi sahibi olmayan tüm öğrenci, eğitimci ve veliler, okullarda siber zorbalığın etkilerini amaçlayan ve tüm paydaşlara yönelik planlanması gereken etkinlik ve çalışma ihtiyacının göstergesidir.

Tanıma boyutunda paydaşlara son olarak, öğrencilerin siber zorbalık hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Öğrenci, eğitimci ve velilerin verdikleri yanıtlar Çizelge 87’de özetlenmiştir.

Çizelge 87

Öğrencilerin siber zorbalık konusunda bilgi sahibi olma durumlarına ilişkin görüşlerin, okul paydaşlarına göre dağılımı

Seçenekler	Öğrenciler		Eğitimciler		Veliler	
	f	%	f	%	f	%
Evet	266	38.9	19	48.7	147	62.6
Hayır	418	61.1	10	25.6	61	26.0
Bilgim yok.			10	25.6	27	11.4

Çizelge 87’de görüldüğü üzere, öğrencilerin üçte ikisine yakını (%61.1) siber zorbalık hakkında herhangi bir yerden bilgi almadığını ifade etmişken, eğitimcilerin yarısına yakını (%48.7) ve velilerin ise üçte ikisine yakını (%62.6) öğrencilerin siber zorbalık hakkında bilgi aldıklarını belirtmişlerdir. Ek olarak, öğrencilerin siber zorbalık hakkında bilgi alıp almadığını bilmeyen %25.6 oranında eğitimci ve %11.4 oranında veli bulunmaktadır. Bu bulgular, eğitimcilerin öğrencileri, velilerin ise çocukları hakkındaki bilgi eksikliklerini göstermektedir. Aynı zamanda, öğrencilerin siber zorbalık konusundaki bilgi ve eğitim ihtiyacı konusunda da ipucu sunmaktadır. Dolayısıyla analizin yapıldığı okullarda öğrencilere siber zorbalığı tanıtmaya, eğitimci ve velilere ise öğrencilerin siber zorbalık bilgi ve deneyimleri hakkında haberdar olmalarını sağlama konularında yapılacak etkinlik ve çalışmaların gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Tanıma boyutundaki tüm maddeler değerlendirildiğinde, farklı oranlarda olmakla birlikte, tüm paydaşların siber zorbalığı tanıma ve yaşanan olayları değerlendirme konusunda bilgi ve eğitime ihtiyaç duydukları söylenebilir. Yukarıda sözü edilen herhangi bir konuda bilgi ihtiyacı duyan tek bir öğrenci, eğitimci veya velinin olması, o konuda bilgilendirme çalışması veya eğitim etkinliği yapılmasını göstermektedir. Konunun hassasiyeti, ufak bir bilgi eksikliğinin, büyük sorunlara yol açabilmesinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla okulların tüm paydaşların, siber zorbalığın her boyutu hakkında bilgi sahibi olacak düzeye getirmeye yönelik eğitim çalışmaları yapması önemli bir gereklilik olarak görülmektedir.

4.2.1.2. Paydaşların Siber Zorbalığı Önleme Boyutundaki İhtiyaçları

Siber zorbalığın önlenmesi konusunda öğrencinin beklentileri ile eğitimci ve velilerin yaptığı önleme çalışmaları ile paydaşların siber zorbalığı önleme konusundaki ihtiyaçlarına ilişkin yorumlar bu başlık altında özetlenmektedir. Bu amaçtan hareketle, öğrencilerin siber zorbalık olaylarının yaşanmaması için neler yapılması gerektiği sorulmuş, gelen yanıtlar Çizelge 88’de özetlenmiştir.

Çizelge 88

Öğrencilerin, siber zorbalığın önlenmesi için yapılması gereken çalışmalara ilişkin görüşlerinin dağılımı

Çalışmalar	f	%
Siber zorbalık hakkında öğrencilere eğitim vermek	391	57.2
Siber zorbalık olaylarını bildirmek için bir telefon ihbar hattı kurmak	311	45.5
Siber zorbalık hakkında ailelere eğitim vermek	279	40.8
Siber zorbalık yapan öğrencileri cezalandırmak	265	38.7
Siber zorbaları yakalaması için polise haber vermek.	224	32.7
Siber zorbalık hakkında öğretmenlere eğitim vermek	184	26.9
Okulda, siber zorbalık ile ilgili kurallar koymak	177	25.9
Evde, siber zorbalık ile ilgili kurallar koymak	153	22.4
Daha önce siber zorbalık yapan öğrencileri başka okula göndermek	97	14.2
Çocukların bilgisayar, internet, cep telefonu vb. araçları kullanmasını yasaklamak	58	8.5
Siber zorbalığa maruz kalan öğrencileri başka okula göndermek	34	5.0
Bilmiyorum.	151	22.1

Çizelge 88’e göre öğrencilerin siber zorbalığın önlenmesi için en çok önerdikleri etkinlikler sırasıyla öğrenci eğitimi (%57.2), telefon ihbar hattı (%45.5) ve aile eğitimi (%40.8) olmuştur. Bunlardan sonra, öğrencilerin üçte birinden fazlası (%38.7) tarafından yapılan öneri siber zorbalık yapan öğrencilerin cezalandırılması şeklinde olmuştur. Daha önce siber zorbalık davranışlarına maruz kalma oranlarının gösterildiği Çizelge 78 incelendiğinde, verilen zorbalık davranışlarının yarısından fazlasında, %10 ile %40 arasında değişen orandaki öğrencilerin mağduriyet yaşadığı görülmektedir. Bu oranların, siber zorbalığın cezalandırılmasını isteyen öğrencilerin oranı ile yakın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, mağduriyet yaşayan çoğu öğrencinin, yaşadıkları olayın etkisinden biraz kurtulmak için, siber zorbanın cezalandırılmasını istiyor olabilecekleri söylenebilir.

Öğrencilerin çoğu, hem kendileri hem de aileleri için eğitim önerisinde bulunmuşken, yalnızca dörtte birinden biraz fazlası (%26.9) eğitimcilere de eğitim verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durum öğrencilerin, öğretmenlerin zaten siber

zorbalık konusuna hakim olduklarını düşünmelerinden kaynaklanabilmektedir. Bunlara ek olarak öğrencilerin çok azı, siber zorbayı başka okula göndermek (%14.2), mağduru başka okula göndermek (%5) veya bilgisayar, internet, cep telefonu vb. araçları kullanmasını yasaklamak (%8.5) gibi önleme çalışmalarını önermektedir. Siber zorbalık yapan öğrencilere tüm yaşam biçimleri zorbalıkmiş gibi davranmak ve gerekmedikçe ağır cezalar vermek (gerçekleşen olayın verdiği zarara bağlı olarak, hassasiyetle disiplin uygulamak gerekebilir), siber zorbalığı önlemeye değil, aksine, daha çok siber zorbalık yapılmasına yol açabilir.

Öğrencilerin BİT kullanımlarını yasaklamanın, siber zorbalığı önlenmesinde işe yarayacak bir çözüm olduğu düşünülmemektedir. Yasaklar aksine öğrencilerde daha çok merak uyandıracak ve BİT araçlarını yanlış kullanmalarına yol açacaktır. Bunun yerine BİT'in doğru ve etik kurallar çerçevesinde kullanımı konusunda öğrencileri eğitmek kalıcı çözümler sağlayacaktır. Bu nedenlerle, öğrencilerin bu yaklaşımları doğru bulunmuştur. Burada dikkat çekilmek istenen diğer bir nokta ise siber zorbalığın önlenmesi konusunda nelerin işe yarayacağı konusunda bilgi sahibi olmadığını belirten yaklaşık dörtte bir oranındaki (%22.1) öğrencilerdir. Bu da okulların öğrencilere yönelik yapması gereken eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir.

Okul genelinde yapılacak bilgilendirme toplantıları veya öğrencilere yönelik geliştirilen eğitim ortam ve materyalleri, öğrencilere siber zorbalık konusunda verilecek eğitimler için tercih edilecek bir yöntem olabilmektedir. Bunun yanı sıra, aile içinde veya sınıf içinde yapılacak tartışmalar da öğrencileri siber zorbalık konusunda bilgilendirmek için işe yarayan önemli etkinlikler arasındadır. Bu doğrultuda, eğitimcilere ve velilere, öğrencilerle siber zorbalık konusunda konuşmalar yapıp yapmadıkları sorulmuş, gelen yanıtlar Çizelge 89'da verilmiştir.

Çizelge 89

Eğitimci ve velilerin, siber zorbalık hakkında öğrencilerle konuşma yapma durumlarının karşılaştırılması

Seçenekler	Eğitimciler		Veliler	
	f	%	f	%
Bu konuda hiç konuşmadım.	21	53.9	121	51.7
Bir kez konuşmuştum.	8	20.5	10	4.3
Birkaç kez konuşmuştum.	7	17.9	60	25.5
Sık sık konuşurum.	2	5.1	24	10.2
Her zaman konuşurum.	1	2.6	5	8.5

Çizelge 89’da görüldüğü gibi, eğitimcilerin (%53.9) ve velilerin (%51.7) yarısından fazlası öğrencileriyle veya çocuklarıyla siber zorbalık hakkında hiç konuşmadıklarını ifade etmişlerdir. Siber zorbalığı önlemek için öğrencilerle belirli aralıklarla ve düzenli olarak konuşmalar yapmak çok etkili olmaktadır. Onlarla siber zorbalıkla ilgili bir kez konuşmak önlem almak için yeterli olmamaktadır. Bu analizin yapıldığı okullarda eğitimcilerin yalnızca %7.7’si, velilerin ise yalnızca %18.7’si öğrencilerle sıkı sık veya her zaman siber zorbalık konusunda tartışmalar yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu maddeye ilişkin tüm bu bulgular öğretmen ve velilere yönelik olarak, siber zorbalığı önleme konusunda yapılması gereken eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının göstergesi olarak düşünülebilir. Bu maddeye ek olarak eğitimcilere, öğrencilerinin aileleriyle siber zorbalık hakkında konuşup konuşmadıkları sorulmuş ve alınan yanıtlar Çizelge 90’da gösterilmiştir.

Çizelge 90

Siber zorbalık hakkında velilerle konuşma yapma durumlarına ilişkin, eğitimci görüşlerinin dağılımı

Seçenekler	f	%
Bu konuda hiç konuşmadım.	30	70.0
Bir kez konuşmuştum.	3	7.7
Birkaç kez konuşmuştum.	4	10.3
Sık sık konuşurum.	1	2.6
Her zaman konuşurum.	1	2.6

Çizelge 90 incelendiğinde, eğitimcilerin üçte ikisinden fazlasının (%70) öğrencilerinin velileriyle siber zorbalık hakkında hiç konuşmadığı görülmektedir. Hem ailelerin bilgilendirilmesi hem de okul ile aile işbirliğinin siber zorbalığı önlemedeki önemi düşünüldüğünde bu oran oldukça yüksektir. Eğitimcilerin bu önemli noktalar hakkında bilgilendirilmesi son derece önemli bulunmakta, okulun eğitimcilere yönelik eğitim çalışmalarına bu konuları eklemesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Önleme boyutu kapsamında eğitimcilere ve velilere, öğrencilerin internet etkinliklerinden ne kadar haberdar oldukları sorulmuştur. Alınan yanıtla ilişkin bulgular Çizelge 91’de gösterilmiştir.

Çizelge 91

Eğitimci ve velilerin, öğrencilerin internet etkinliklerinden haberdar olma durumlarının karşılaştırılması

Seçenekler	Eğitimciler		Veliler f	
	f	%	f	%
Hiç haberdar değilim.	11	28.2	9	3.8
Çok az haberdarım.	13	33.3	11	4.7
Biraz haberdarım.	11	28.2	43	18.3
Yeteri kadar haberdarım.	4	10.3	130	55.3
Çok haberdarım.	0	0.0	42	17.9

Çizelge 91 incelendiğinde, eğitimcilerin %89.7'sinin, velilerin ise %26.8'inin, öğrencilerin internet etkinliklerinden haberdar olmadıkları ya da çok az/biraz haberdar oldukları görülmektedir. Başka bir ifadeyle bu oranlar, öğrencilerin internet etkinliklerinden yeteri kadar haberdar olmayan eğitimci ve velilerin oranını göstermektedir. Siber zorbalığın önlenmesindeki öncelikli koşullardan biri, öğrencilerin ne tür internet sitelerinde vakit geçirdiklerinden ve oralarda kimlerle ne tür etkinlikler yaptıklarından haberdar olunmasıdır. Eğitimcilere ve velilere yönelik eğitim çalışmalarında bu konuya yer verilmesinin gerekliliği de bu bulgudan anlaşılmaktadır. Başka bir maddede velilere, evde çocuğun internet kullanım yeri olarak tercih edilmesi gereken yer hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Velilerden gelen yanıtlar Çizelge 92'de özetlenmiştir.

Çizelge 92

Öğrencilerin internet kullanım yerlerine ilişkin, veli görüşlerinin dağılımı

Seçenekler	Veliler	
	f	%
Çocuğun yatak odası	17	7.7
Evdeki herkesin girip çıktığı bir oda	174	74.0
Evin herhangi bir yeri olabilir.	41	17.4
Bilgim yok.	2	0.9

Çizelge 92'ye göre, velilerin %74'ü, çocuklarının internete, evin ortak kullanım alanlarında girdiğini belirtmiştir. Bir önceki madde ile kıyaslandığında (Çizelge 91), bu oranın, çocuklarının internet etkinliklerinden yeteri kadar veya çok haberdar olan velilerin oranıyla (%73.2) benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu iki bulgudan hareketle, internet kullanım yeri olarak ortak bir kullanım alanı seçen anne-babaların, çocuklarının internet etkinliklerini de daha kolay takip edebileceği çıkarımı yapılabilir.

Diğer yandan, velilerin dörtte birinden biraz fazlasının (%26) bu konuda yanlış veya eksik bilgiye sahip oldukları veya bilgi sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Bu durum, sözü edilen konuda velilerin bilgilendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. İhtiyaç analizinin yapıldığı okullarda, öğrenci, öğretmen, aile ve topluma yönelik yapılan etkinliklere ilişkin eğitimcilerin görüşleri Çizelge 93'te gösterilmiştir.

Çizelge 93

Okullarda yapılan siber zorbalığı önleme etkinliklerine ilişkin, eğitimci görüşlerinin dağılımı

Paydaşlar	Öğrencilere yönelik		Öğretmenlere yönelik		Ailelere yönelik		Topluma yönelik	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Seminer	10	25.6	10	25.6	5	12.8	1	2.6
Konferans	3	7.7	3	7.7	2	5.1	0	0.0
Basılı Materyal	4	10.3	0	0.0	0	0.0	1	2.6
Web Sitesi	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Okul web sayfası	1	2.6	1	2.6	1	2.6	2	5.1
Hiçbiri	19	48.7	21	53.8	20	51.3	17	43.6

Çizelge 93 incelendiğinde, eğitimcilere göre siber zorbalık konusunda öğrencilere (%25.6), öğretmenlere (%25.6) ve ailelere (%12.8) yönelik en çok seminer verme etkinliği gerçekleştiği söylenebilir. Paydaşlara yönelik seminer, konferans, basılı materyal, web sitesi veya okul web sayfası gibi eğitim ortam, materyal ve etkinliklerinin yapıldığını belirten eğitimcilerin oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Eğitimciler bu eğitim etkinliklerinin dışında başka bir etkinlik veya çalışma yapıldığından söz etmemişlerdir. Ek olarak, okulda hiçbir etkinlik yapılmadığını belirten eğitimcilerin oranı %43.6 ile %53.8 arasında değişmektedir. Bütün bu bulgular, okullarda paydaşlara ve topluma yönelik eğitim çalışmaları yapılmasının gerekliliğinin açık bir göstergesi niteliği taşımaktadır. Bunların yanı sıra, velilerin siber zorbalık olaylarını önlemek için yaptıkları etkinlikler ise Çizelge 94'te gösterilmektedir.

Çizelge 94

Velilerin siber zorbalığı önlemeye dönük yaptıkları etkinliklerin dağılımı

Etkinlikler	f	%
Çocuğumla açık bir iletişim kuruyorum.	148	63.0
Çocuğumu sanal ortamda nasıl davranması gerektiği konusunda eğitiyorum.	127	54.0
Çocuğumun sanal ortamdaki etkinliklerini izliyorum.	125	53.2
Evdeki saygı ve ahlak kurallarının sanal ortamda da geçerli olduğunu çocuğuma anlatıyorum.	114	48.5
Çocuğumun bilgisayar ve cep telefonu kullanımına kurallar koyuyorum.	109	46.4
Teknolojinin doğru kullanımı konusunda örnek davranışlar sergiliyorum.	102	43.4
Uygunsuz sanal davranışların göz ardı edilmeyeceğini çocuğuma öğretiyorum.	92	39.1
Güvenli internet paketi kullanıyorum.	72	30.6
Çocuğumla “İnternet kullanım sözleşmesi” ve “Cep telefonu kullanım sözleşmesi” yapıyorum.	21	8.9
Hiçbir şey yapmıyorum.	11	4.7

Çizelge 94 incelendiğinde, velilerin yarısından çoğunun tercih ettiği siber zorbalık önleme etkinlikleri “çocukla açık iletişim kurma” (%63), “çocuğu sanal ortamda nasıl davranacağı konusunda eğitme” (%54) ve “çocuğun sanal ortamdaki etkinliklerini izleme” (%53.2) olmuştur. Velilerin üçte birine yakını (%30.6) güvenli internet paketi kullanarak siber zorbalığa karşı önlem aldığını belirtmiştir. Çocukla birlikte “İnternet kullanım sözleşmesi” ve “Cep telefonu kullanım sözleşmesi” yaptığını ifade eden az sayıda (%8.9) veli bulunmaktadır. Öte yandan, en çok alınan önlem olan “çocukla açık iletişim kurma” eyleminin bile velilerin üçte birinden fazlası (%37) tarafından yapılmadığı görülmektedir. Bu soruda yer alan tüm maddelerin, tüm veliler tarafından gerçekleştirilmesi gereken etkinlikler olduğu varsayımından hareketle buradaki bulgular, velilerin siber zorbalığı önleme etkinlikleri konusunda bilgiye ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Siber zorbalığın önlenmesine dönük olarak öğrenci, eğitimci ve velilerden toplanan veriler ve yukarıda özetlenen bulgular incelendiğinde, tüm maddelerde, tüm paydaşlara yönelik eğitim ve bilgi ihtiyacı görülmektedir. Bu analiz sonucunda sözü edilen maddelere verdikleri yanıtlarla, siber zorbalığı önleme konusunda yüksek farkındalığa sahip olduğu belirlenen birçok paydaş olduğu tespit edilmemiştir. Fakat başka bir açıdan bakıldığında, her maddede değişen oranlarda düşük farkındalığa sahip paydaşlar olduğu da gözlerden kaçmamalıdır. Araştırmanın yapıldığı okullarda, tanıma boyutunda olduğu gibi, siber zorbalığı önleme boyutunda da tüm paydaşlara yönelik eğitim ve çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

4.2.1.3. Paydaşların Siber Zorbalığa Müdahale Etme Boyutundaki İhtiyaçları

Yaşanan siber zorbalık olayları karşısında öğrenci, eğitimci ve velilerin sergileyecekleri müdahale yöntemleri, olaylara verecekleri tepkilere ilişkin bulgular ve eğitim ihtiyacına ilişkin yorumlar bu başlık altında özetlenmektedir. Tüm paydaşlara, öğrencilerin herhangi bir siber zorbalığa maruz kalmaları durumunda, bu olayı kimlere anlatacakları sorulmuştur. Verilen yanırlar Çizelge 95’te gösterilmektedir.

Çizelge 95

Okul paydaşlarının, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin yardım isteyeceği kişilere ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması

Başvurulacak kişiler	Öğrenciler		Eğitimciler		Veliler	
	f	%	f	%	f	%
Anne veya baba	376	55.0	22	56.4	181	80.0
Okul yönetimi	52	7.6	8	20.5	24	10.2
Okul rehber öğretmeni	153	22.4	24	61.5	54	23.0
Okul BT/BT rehber öğretmeni	33	4.8	3	7.7	11	4.7
Diğer öğretmen	31	4.5	4	10.3	8	3.4
Arkadaş(lar)	276	40.4	22	56.4	66	28.1
Bilmiyorum.	109	15.9	3	7.7	13	5.5

Çizelge 95 incelendiğinde, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin başvuracağı kişilerin sırasıyla anne-babaları (%55), arkadaşları (%40.4) ve okul rehber öğretmenleri (%22.4) olduğu görülmektedir. Öğrencilerin tamamına yakını (%95.2), siber zorbalığı önleme ve siber zorbalık konusunda farkındalığı artırma konusunda önemli bir role sahi olduğu düşünülen BT/BT rehber öğretmenlerini başvuru kaynağı olarak görmemektedir. Ek olarak, siber zorbalığa maruz kaldığında kimden yardım isteyeceğini bilmeyen %15.9 oranında öğrenci bulunmaktadır. Öğrenciler ile diğer paydaşların verdikleri yanırlar karşılaştırıldığında velilerin %80’i kendini başvuru kaynağı görürken, öğrencilerin %55’i velilere başvuracağını belirtmiştir. Eğitimcilerin üçte ikisine yakını (%61.5) siber mağdurların okul rehber öğretmeninden; %20.5’i okul yönetiminden yardım isteyeceğini belirtmiş, öğrencilerin yalnızca %22.4’ü rehber öğretmene, %7.6’sı okul yöneticilerini başvuracağı kişi olarak ifade etmiştir. Bu oranlardaki farklılıklar, eğitimcilerin ve velilerin öğrencilerin siber zorbalığa müdahale etme biçimleri hakkındaki eksik ve yanlış bilgilere sahip olduklarını ve bazılarının ise (%7.7 eğitimci ile %5.5 veli) bu konuda hiç bilgiye sahip olmadığını göstermektedir. Burada dikkat çekilmek istenen başka bir nokta, yaşanan/yaşanacak bir siber zorbalık olayında, en çok

başvurulacak kişilerin anne-babalar olmasına rağmen gelen yanıtlar, öğrencilerin yarısına yakınının (%45) anne-babasına da başvurmadığına işaret etmektedir. Diğer yandan okul yönetimine ve öğretmenlerden yardım isteyeceğini belirten öğrenci sayısı oldukça azdır. Bunun, öğrencilerin okuldaki güven ortamına dair inançlarının düşük olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Öğrencilere, yaşanan bir siber zorbalık olayının bir yetişkine anlatılmama sebepleri sorulduğunda, verilen yanıtlar Çizelge 96'daki gibi olmuştur.

Çizelge 96

Siber zorbalık olaylarının bildirmeme nedenlerine ilişkin, öğrenci görüşlerinin dağılımı

Nedenler	f	%
Utanma	322	47.1
Korku	310	45.3
Birine anlatmanın, olayı daha kötü hale getireceğini düşünmek	303	44.3
Küçük düşmüş hissetmek	238	34.8
Bunun işe yaramayacağını düşünmek	181	26.1
Bir daha bilgisayar, internet veya cep telefonu kullanılmasına izin verilmeyeceğini düşünmek	136	19.9
Birine anlatılabileceğinin akla gelmemesi	103	15.1
Bunu kimin yaptığını bilmemek	102	14.9
Olayın herhangi bir kanıtının olmaması	94	13.7
Bilmiyorum.	128	18.7

Çizelge 96'da görüldüğü üzere öğrenciler en çok, utanma (%47.1), korku (%45.3), birine anlatmanın doğuracağı daha büyük olumsuzluklar getireceği düşüncesi (%44.3), küçük düşmüş hissi (%34.8) gibi sebeplerle, yaşanan siber zorbalık olaylarının yetişkinlere anlatılmadığını ifade etmişlerdir. Bir önceki bulgulara benzer şekilde, okuldaki yönetici ve öğretmenlerin ya da aile bireylerinin olayı çözeceğine inanmadıkları, buna yönelik bir güven ortamının sağlanmamış olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda öğrencilere yakın olan yetişkinlerin, siber zorbalık olaylarını çözmeye ve sonlandırmaya yetkin hale getirilmesi gerekmektedir. Öte yandan öğrencilerin, güvenecekleri yetişkinlerin siber zorbalık olaylarını çözmeye ve sonlandırmaya yetkin kişiler olduğuna inandırılması da son derece önemlidir. Bu bulgular, okulun tüm paydaşlara yönelik sözü edilen yeterlikleri kazandırma ve okulda güvene dayalı bir ortam oluşturma konusunda eğitim ve çalışma yapma gereksinimlerini ortaya koymaktadır. Öğrencilere son olarak, bir siber zorbalık olayına tanık olduklarında ne tür müdahalelerde bulunacakları sorulmuştur. Alınan yanıtlar Çizelge 97'de gösterilmiştir.

Çizelge 97

Siber zorbalıkta, öğrencilerin sergileyeceği müdahale yöntemlerinin dağılımı

Müdahale biçimleri	f	%
Siber mağdura yardım ederdim.	303	44.3
Siber zorbaya engel olmaya çalışırdım.	295	43.1
Yardım edebilecek bir yetişkine olayı anlatırdım.	258	37.7
Sanal ortamı terk ederdim.	117	17.1
İzlerdim, ama olaya katılmazdım.	89	13.0
Siber zorba ile birlikte gülerdim.	34	5.0
Siber zorbalık olayına ben de katılırdım.	18	2.6
Bilmiyorum.	143	20.9

Çizelge 97 incelendiğinde, öğrencilerin %44.3'ü, bir siber zorbalık olayına tanık olduğunda siber mağdura yardım edeceğini, %43.1'i ise siber zorbaya engel olmaya çalışacağını ifade etmiştir. Öğrencilerin yalnızca %37.7'si tanık olduğu olayı bir yetişkine anlatacağını belirtmiştir. Hiçbir müdahalede bulunmadan sanal ortamı terk edeceğini (%17.1) veya olayı izleyeceğini (%13) veya siber zorbayı destekleyecek eylemlerde bulunacağını (%7.6) belirten öğrencilerin oranı da azımsanmamalıdır. Bunların yanı sıra, tanık olarak ne yapacağını bilmediğini ifade eden %20.9 oranında öğrenci bulunmaktadır. Bu bulguya dayalı olarak öğrencilerin, tanık olarak sahip oldukları rolün önemi, siber mağdura yardım ederken veya zorbayı durdurmaya çalışırken dikkat edilmesi gerekenler (güvende hissetme, kaba bir dil kullanmama, vb.), olaydan bir yetişkini haberdar etmenin önemi, siber zorbalık olayını destekleyen eylemlerin doğurabileceği olumsuzluklar gibi konularda bilgiye ihtiyaç duydukları açıkça görülmektedir. Buna dayalı olarak okullarda, öğrencilerin sözü edilen konulardaki eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya dönük çalışmalar yapmasındaki gereklilik de ortaya çıkmaktadır.

Öğrenciler herhangi bir siber zorbalık olayına maruz kaldığında, eğitimcilerin tercih edecekleri müdahale biçimleri Çizelge 98'de özetlenmiştir. Buna göre, eğitimcilerin yarısından fazlasının, öğrencilerin maruz kaldığı bir siber zorbalık olayında en çok benimseyecekleri müdahale yöntemleri, siber mağduru okul rehber öğretmenine yönlendirme (%76.9), okul yönetimine bildirme (%64.1) ve siber mağdurun anne-babasına bildirme (%51.3) olmuştur.

Çizelge 98

Siber mağduriyette, eğitimcilerin sergileyeceği müdahale yöntemlerinin dağılımı

Müdahale biçimleri	f	%
Siber mağduru okul rehber öğretmenine yönlendirme	30	76.9
Olayı okul yönetimine bildirme	25	64.1
Olayı siber mağduru anne-babasına bildirme	20	51.3
Siber mağdurla konuşma	15	38.5
Kim olduğu belliyse siber zorba ile konuşma	13	33.3
Olayı polise bildirme	12	30.8
Kim olduğu belliyse siber zorbanın anne-babasıyla konuşma	10	25.6
Siber mağduru BT/BT rehber öğretmenine yönlendirme	6	15.4
Müdahale etmeme	0	0.0
Fikrim yok.	4	10.3

Çizelge 98'e göre, eğitimcilerin %38.5'i siber mağdurla konuşma, %33.3'ü siber zorbayla konuşma ve %30.8'i olayı polise bildirme gibi müdahalelerde bulunacaklarından söz etmişlerdir. Eğitimcilerin yalnızca %15.4'ü, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerini bu olayı BT/BT öğretmenine bildireceğini ifade etmiştir. Daha önce Çizelge 95'te gösterilen bulgulara benzer şekilde, eğitimcilerin de BT/BT rehber öğretmenlerini siber zorbalığa çözüm üretecek kişiler olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. Öğrencileri başkalarına siber zorbalık yaptığında eğitimcilerin ne tür müdahale yöntemleri seçeceklerine ilişkin bulgular Çizelge 99'da gösterilmiştir.

Çizelge 99

Siber zorbalıkta, eğitimcilerin sergileyeceği müdahale yöntemlerinin dağılımı

Müdahale biçimleri	f	%
Siber zorbayı okul rehber öğretmenine yönlendirme	32	82.1
Olayı okul yönetimine bildirme	24	61.5
Siber zorba ile konuşma	21	53.8
Siber zorbanın anne-babasıyla konuşma	20	51.3
Kim olduğu belliyse siber mağdurla konuşma	16	41.0
Kim olduğu belliyse siber mağduru anne-babasıyla konuşma	10	25.6
Siber zorbayı BT/BT rehber öğretmenine yönlendirme	5	12.8
Olayı polise bildirme	3	7.7
Müdahale etmeme	1	2.6
Fikrim yok.	2	5.1

Çizelge 99'a göre, eğitimcilerin yarısından fazlası, öğrenciler siber zorbalık davranışı sergilediğinde, davranışı sergileyeni okul rehber öğretmenine yönlendirme (%82.1), olayı okul yönetimine bildirme (%61.5), zorbalık yapan öğrenci ile konuşma (%53.8) ve zorbalık yapan öğrencinin anne-babasıyla konuşma (%51.3) gibi

müdahalelerde bulunacaklarını belirtmişlerdir. Eğitimcilerin yarısına yakını (%41) siber mağdurun kim olduğu biliniyorsa onunla da konuşma yapacağını, dörtte biri ise (%25.6) olayı mağdurun anne-babasına bildireceğini belirtmiştir. Bu bulguda da BT/BT rehber öğretmeninden çözüm bekleyenlerin oranının (%12.8) beklenenden az olduğu görülmektedir. Velilere de çocukları bir siber zorbalık olayına maruz kalırlarsa ne tür müdahalelerde bulunacakları sorulmuş ve gelen yanıtlar Çizelge 100'de özetlenmiştir.

Çizelge 100

Siber mağduriyette, velilerin sergileyeceği müdahale yöntemlerinin dağılımı

Müdahale biçimleri	f	%
Olayı polise bildirme	159	67.7
Olayı okula bildirme	122	51.9
Çocuğun BİT kullanımını takibe alma	105	44.7
Olayı internet servis sağlayıcısına/ web sitesi yöneticisine bildirme	96	40.9
Kim olduğu belli ise siber zorbanın ailesi ile konuşma.	89	37.9
Kim olduğu belli ise siber zorba ile konuşma	56	23.8
Çocuğun BİT kullanımını sınırlandırma	51	21.7
Çocuğa, siber zorbayı görmezden gelmesini söyleme	21	8.9
Çocuğun BİT kullanımını yasaklama	9	3.8
Çocuğu siber zorbalığa karşılık vermesi için teşvik etme	1	0.4
Müdahale etmeme	1	0.4
Fikrim yok.	9	3.8

Çizelge 100'e göre, çocuğu bir siber zorbalığa maruz kalan velilerin yarısından fazlası olayı polise (%67.7) ve okula (%51.9) bildireceklerini ifade etmiştir. Çocuğun BİT kullanımını takibe alma (%44.7) ve olayı internet servis sağlayıcısına bildirme (%40.9) veya kim olduğu belli ise siber zorbanın ailesiyle konuşma (%37.9) gibi müdahaleler, velilerin yarısına yakını tarafından benimsenmektedir. Burada, çocuğun BİT kullanımını sınırlandırma (%21.7) veya yasaklama (%3.8) gibi müdahale yöntemlerini izleyeceklerini ifade eden veliler de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, analizin yapıldığı okullarda, çocuğu siber zorbalığa maruz kaldığında ne tür bir müdahale yaklaşımı izlemesi gerektiği konusunda fikri bulunmayan velilerin de olduğu görülmektedir.

Çocukları, başkalarına siber zorbalık davranışı sergileyen velilerin sergileyecekleri müdahaleler Çizelge 101'de gösterilmiştir.

Çizelge 101

Siber zorbalıkta, velilerin sergileyeceği müdahale yöntemlerinin dağılımı

Müdahale biçimleri	f	%
Çocuğa bu olayın bıraktığı etkilerden söz etme	158	67.2
Çocuğun bundan sonraki BİT kullanım etkinliklerini izleme	119	50.6
Okuldan yardım isteme	87	37.0
Polisten yardım isteme	28	11.9
Hiç soru sormadan çocuğun BİT kullanımını yasaklama	27	11.5
Hiçbir yaptırım uygulamama	1	0.4
Fikrim yok.	10	4.3

Çizelge 101’de görüldüğü üzere, velilerin yarısından fazlası, çocukları başkasına bir siber zorbalık davranışı sergilediğinde onlarla olayın bıraktığı etkiler hakkında konuşma yapacaklarını (%67.2) ve onların bundan sonraki BİT etkinliklerini izleyeceklerini (%50.6) ifade etmiştir. Böyle bir durumda okuldan yardım isteyecek velilerin oranı %37 olmuştur. Daha önce sunulan Çizelge 100’de çocuğu siber mağduriyet yaşayacak velilerin üçte ikisinden çoğu (%67.7) olayı polise bildireceğini ifade etmişken, kendi çocuğu siber zorbalık yaparsa polisten yardım isteyeceğini belirtenlerin oranı %11.9 olmuştur. Öte yandan bazı veliler (%11.9), olayı soruşturmadan çocuklarının BİT kullanımını yasaklayacaklarını belirtmişlerdir. Daha önce Çizelge 96’da gösterilen bulgularda, bazı öğrencilerin BİT kullanımlarının yasaklanmasından çekindikleri için yaşadıkları veya tanık oldukları siber zorbalık olaylarını yetişkinlere anlatmadıkları belirlenmişti. Dolayısıyla yasaklama ve sınırlandırma gibi müdahaleler siber zorbalık olaylarının ortaya çıkmasını zorlaştıracığı için önerilmeyen yöntemlerdir. Bunun yerine çocuklarla açık iletişim kurarak bir güven ortamı oluşturulması ve onlara doğru, etik ve sağlıklı BİT kullanım alışkanlıklarının kazandırılması gerekmektedir. Öte yandan çocukların internet etkinliklerine dâhil olunması veya ne tür etkinlikler yaptıklarından haberdar olunması (gözlem veya izleme yazılımlarından yardım alınarak), çocukları siber mağdur olmaktan ve başkalarına siber zorbalık yapmaktan koruyacak daha etkili ve yararlı bir yöntem olarak görülmektedir.

Çizelge 100 ve 101’den elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, velilerin yalnızca yarısı ve daha azının, okullardan yardım isteyeceği görülmektedir. Bu, öğrencilerin olduğu gibi velilerin de bir güven ortamına ihtiyaç duyduğunun göstergesi olabilir. Okulların oluşturacakları güven ortamına velilerini de dâhil etmesi ve onları, siber zorbalık olaylarının çözümü için okuldan yardım istemeye teşvik etmesi önem taşımaktadır. Böylelikle, çocuğu siber mağdur olan veya siber zorbalık yapan veliler,

doğru müdahale yöntemlerini uygulama konusunda güvenilir ve bilgili kişilerden destek almış olacaktır. Olaylar daha kötü sonuçlar doğurmadan sonuçlandırılabilir.

Herhangi bir siber zorbalık olayına mağdur, zorba veya tanık rollerinde dâhil olunması durumunda, öğrencilerin, eğitimcilerin ve velilerin uygulayabilecekleri birçok müdahale biçimi bulunmaktadır. Önerilmeyen birtakım müdahale biçimlerinin dışında, en doğru müdahale biçimlerinin net bir biçimde ortaya konması pek mümkün değildir. Çünkü her siber zorbalık olayı kendine özgüdür. Bu nedenle yaşanan olaylara karşı yapılacak müdahaleler de kendine özgü olmalıdır. Örneğin basit bir siber zorbalık olayında olayı görmezden gelme veya zorbalık yapan kişiyi engelleme gibi basit tepkiler işe yarayabilmektedir. Böyle bir durumda, eğitimciler siber mağdur veya zorba ile konuşmalar yaparak olayların tekrarlanmamasını sağlayabilir. Veliler, çocuklarına destek olarak olayı internet sitesi yneticine bildirilmesini ve zorbalık materyalinin bulunduğu web sayfasından kaldırılmasını sağlayabilir. Öte yandan, tehdit, taciz veya kişinin yaşamını tehlikeye sokan daha ciddi olaylarda, eğitimcilerin hiçbir müdahalede bulunmadan emniyet birimleri ile işbirliği yapmaları gerekebilir.

Öğrenciler ve veliler, zorbalık olayları ile ilgili kanıtların kaydedilmesini sağlayabilirler. Bu süreçte mağdurla destekleyici konuşmalar yapılarak olayın olumsuz etkilerinin azaltılması sağlanabilir. Olayın ortaya çıkış biçimi, zorba, mağdur, diğer öğrenciler ve okul ortamına bıraktığı etkiler, ciddiyet boyutu gibi faktörler, seçilmesi gereken müdahale yöntemini belirlemektedir. nemli olan hangi durumlarda hangisinin işe yarayacağını belirleyebilmektir. Tüm paydaşlara, hangi durumlarda ne tür müdahalelerin yapılması veya yapılmaması gerektiği, önerilmeyen müdahalelerin neler olduğu, yardım ve destek için başvurulacak kişi, kurum ve web siteleri hakkında bilgi vermek de faydalı olacaktır. Bu doğrultuda, okulların tüm paydaşlara yönelik siber zorbalık müdahalesi kapsamında eğitim ve bilgilendirme çalışmaları yapmalarındaki gereklilik ortaya çıkmaktadır.

4.2.2. Eğitim Ortam ve Materyallerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın nc alt amacı, tasarlanan ve uygulanan eğitim ortam ve materyallerinin, okul paydaşlarının siber zorbalıkla baş etmeye yönelik farkındalıklarına sunduğu katkıya ilişkin, eğitimcilerin görüşlerini belirlemektir. Bu alt amacı gerçekleştirmek üzere 51 katılımcı eğitimciden veri toplanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmektedir.

Eğitimcilerin çoğu (%92.2) katıldıkları etkinliğin, siber zorbalık konusundaki farkındalıklarına katkısının olduğunu, geriye kalanlar ise (%7.8) kısmen katkısının olduğunu ifade etmişlerdir. Siber zorbalık eğitiminin, hangi konularda katkı sunduğuna ilişkin bulgular Çizelge 102’de gösterilmiştir.

Çizelge 102

Siber zorbalık eğitiminin sunduğu katkılara ilişkin, eğitimci görüşlerinin dağılımı

Konular	f	%
Siber zorbalığın ne olduğu/ne olmadığı	36	70.6
Siber zorbalığın gerçekleştiği araç ve ortamlar	34	66.7
Siber zorbalığın hukuki boyutu	34	66.7
Siber zorbalığın okul ve sınıf ortamına etkileri	32	62.7
Siber zorba/mağdur/tanıkların kişilik özellikleri	32	62.7
“Okul siber zorbalık programı”nın nasıl oluşturulacağı	31	60.8
Siber zorbalığın bireyler üzerindeki fiziksel, sosyal ve psikolojik etkileri	30	58.8
Gerçek yaşam zorbalığı ve siber zorbalığın benzerlik ve farklılıkları	29	56.9
Üniversite, emniyet birimleri, kamu kurumlarındaki farkındalık çalışmaları	28	54.9
Yaşanan siber zorbalık olaylarına nasıl müdahale edilmesi gerektiği	28	54.9
Sınıf içi siber zorbalık etkinliklerinin neler olduğu ve nasıl yapılacağı	26	51.0

Çizelge 102’de görüldüğü üzere, eğitimcilerin yarısından fazlası, sunulan eğitimi, belirlenen kategorilerin tümünde yararlı bulmuşlardır. Eğitimin en çok, siber zorbalığın tanımı (%70.6), araç ve ortamlar (%66.7), hukuki boyutu (%66.7), etkileri (%62.7), siber zorbalığa dâhil olan öğrenci özellikleri (%62.7) ve okul siber zorbalık programının oluşturulması (%60.8) gibi konularda katkı sunduğu ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere, eğitimciler daha çok, etkinliğin siber zorbalığı tanıma ve önleme boyutlarında katkı sunduğunu belirtmişlerdir. Müdahale boyutunda katkı sunduğunu belirten daha az sayıda eğitimci (%54.9) olmuştur. Bu durumun, eğitimcilerin bir siber zorbalık olayı yaşandığında ne yapılacağına yönelik net bir müdahale listesi görmek istemeleri ve böyle bir listenin oluşturulmasının mümkün olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Eğitimcilere, siber zorbalık farkındalığını artırmak için önerecekleri başka etkinlik ve materyalleri belirlemeye yönelik bir başka soru sorulmuştur. Bu soruya 30 (%58.8) eğitimci yanıt vermiştir. Gelen yanıtlara ilişkin yapılan betimsel analiz sonucunda, dört kategori oluşturulmuştur. Bunlar, eğitim, ders, materyal ve iletişim araçları yoluyla bilgilendirme şeklindedir. Dokuz eğitimci (%30) eğitim kategorisinde öneride bulunmuştur. Bunlar öğrenci, öğretmen, veli ve çevreye yönelik eğitim çalışmalarının yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Örneğin 2 numaralı eğitimci bu

görüşünü “aile, okul, sosyal çevrede çocuğu arkadaşları eğitilmeli” şeklinde, 12 numaralı eğitimci, “Daha sık seminer verilmeli, öğrencilerin de seminere alınması gerekir” ve 29 numaralı eğitimci “öğrenci velileri bu konu hakkında bilgilendirilmeli” şeklinde ifade etmiştir. Bazı eğitimciler, eğitimin kim tarafından ve hangi yöntemle verilmesi gerektiği ile ilgili de öneride bulunmuştur. Örneğin 24 numaralı eğitimci “okullarda seminer dönemlerinde uzaktan eğitim yoluyla bilgilendirme yapılmalı”, 47 numaralı eğitimci “Emniyet müdürlüğünün tüm öğrencilere konuyla ilgili eğitim vermeleri gerekli” ve 21 numaralı eğitimci ise, “rehberlik servisleriyle aileler bilgilendirilmeli” şeklinde görüş bildirmişlerdir. İkinci kategori, okullarda siber zorbalığı konu alan derslerin konmasına yönelik öneriler doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu kategori kapsamında öneride bulunan 4 (%13.3) eğitimci olmuştur. Örneğin 3 numaralı eğitimci “okullarda ders olarak verilmeli”, 41 numaralı eğitimci “ders olarak konmalı, ders kitaplarına eklenmeli” önerisinde bulunmuştur. BT dersi, öğrencilere siber zorbalık farkındalığı kazandırmada önemli bir ders niteliğindedir. Oysa yalnızca bir öğretmen, bu farkındalığın BT dersinde kazandırılabilirdiğinden söz etmiştir. Altı numaralı eğitimci bu görüşünü “İlkokul düzeyinde BT dersi konmalı” şeklinde bildirmiştir.

Üçüncü kategoride görüş belirten 9 (%30) eğitimci olmuştur. Bu kapsamda, öğrenci, öğretmen ve velilere yönelik materyaller hazırlanması önerilmiştir. Örneğin, 4 numaralı eğitimci “sınıf düzeylerine uygun broşür, oyun, slayt veya çizgi film CD’si hazırlanması”, 7 numaralı eğitimci “slayt gösterisi düzenlenip okullara gönderilmeli”, 13 numaralı eğitimci “öğrenci ve velilere yönelik doküman hazırlanması” ve 44 numaralı eğitimci “zorba ve mağduru ithafen örnek olay niteliğinde görsel” ifadeleriyle görüş bildirmişlerdir. Bir öğretmen ise okulların yapabileceği bir öneride bulunarak görüşünü “afiş ve benzeri panolar hazırlatmak” şeklinde belirtmiştir (17 nolu eğitimci). Dördüncü kategoride, çeşitli iletişim araçlarıyla yapılabilecek etkinlikler hakkındaki öneriler yer almaktadır. Bu konuda görüş bildiren 6 (%20) eğitimci olmuştur. Cep telefonu mesajları, TV yayınlar ve telefon hattı gibi önerilerde bulunmuşlardır. Örneğin 22 numaralı eğitimci “soru-cevap sürecini sağlayan özel bir hat (telefon) oluşturulabilir”, 26 numaralı eğitimci “spot yayın yapılabilir”, 31 numaralı eğitimci “cep telefonu operatörlerinden bilgilendirici mesajlar gönderebilir” ve “TV kanallarında kamu spotu şeklinde videolar yer almalı” gibi önerilerde bulunmuşlardır.

Bu kategorilerin dışında, bir eğitimci (6 numaralı), “tamamen kanuni düzenlemeler yapılmalı” şeklinde, başka bir eğitimci (40 numaralı) ise “caydırıcı

yaptırımlar uygulanmalı” şeklinde görüş bildirmiştir. Bu soruya ilişkin bulgular değerlendirildiğinde, eğitimcilerin siber zorbalık konusunda bilgilendirilmek istedikleri sonucu çıkarılabilmektedir. Bunun yanı sıra, yalnızca kendilerinin değil, öğrenci, veli ve toplumun da bu konuda bilgilendirilmesi gerektiğini düşündüklerinden, buna yönelik çeşitli etkinlik önerilerinde bulunmuşlardır. Öte yandan, öğrenci, öğretmen, yönetici, aile ve topluma yönelik siber zorbalık eğitimlerinin veya diğer etkinlik ve çalışmaların okullar tarafından düzenlenmesi ve yapılması beklenirken, eğitimcilerin bu görevi üstlenmedikleri, eğitim çalışmalarının başka kişi ve kurumlar tarafından yapılmasını bekledikleri görülmektedir. Siber zorbalık farkındalık eğitimi etkinliğine katılan eğitimcilere son olarak bu eğitimi başka illerde ve okullarda da uygulanmasını önerip önermedikleri sorulmuştur. Tüm eğitimciler bu soruya ‘evet’ yanıtı vermişlerdir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada varılan sonuçlar ile araştırmacılara ve okullara yönelik öneriler yer almaktadır.

5.1. Sonuçlar

Araştırmanın birinci aşamasını oluşturan birinci alt amacından ve ikinci aşamasını oluşturan ikinci ve üçüncü alt amacından elde edilen bulgulara ait sonuçlar aşağıda iki başlıkta özetlenmektedir.

5.1.1. Okulların Siber Zorbalık Farkındalık Profillerine İlişkin Sonuçlar

Araştırmaya dâhil edilen okulların yarısından fazlasında BT sınıfı vardır. BT dersi ortaokul ve liselerdeki tüm sınıf düzeylerinde ortalama bir yıldır okutulmaktadır. BT sınıfı dışında öğrenciler, internete en çok sırasıyla ev, internet kafe, sınıf ve mobil cihazlardan bağlanmaktadır. Okullardaki dersliklerde en çok MEB internet ağı kullanılmaktadır.

Dersliklerdeki internet denetimi en çok okul yöneticileri ve BT/BT rehber öğretmenleri tarafından yapılmaktadır. Okullarda bir eğitim-öğretim yılında, BT konularına yönelik ortalama bir olay yaşanmaktadır.

Okullarda genellikle cep telefonu kullanımı yasak iken, önemli bir bölümünde kurala bağlı olarak serbest bırakılmıştır. Diz üstü bilgisayar, tablet ve fotoğraf makinesi kullanımı okullarda genel olarak kurala bağlı olarak serbest şekilde kullanılmaktadır. Ses kayıt cihazının kullanımı ise genellikle yasaklanmıştır. Okullarda öğrenciler, internet güvenliği konusunda genellikle bilgilendirilmektedir. BT/BT rehber öğretmenleri ve okul yöneticileri, diğer öğretmenlere göre bu konuda daha çok olumludurlar. Eğitimcilerin çoğu, öğrencilerin internet faaliyetlerini izleme ve onları güvenli olmayan sitelerden koruma konusunda okul personelini yeterli veya kısmen yeterli bulmaktadır.

Demografik özellikleri yukarıda anlatılan okulların siber zorbalık farkındalık profillerine ait sonuçlar, eğitimci görüşlerine dayalı olarak tanıma, önleme ve müdahale etme boyutlarında olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır.

5.1.1.1. Siber Zorbalığı Tanıma Boyutuna İlişkin Sonuçlar

Siber zorbalık ile gerçek yaşam zorbalık türlerinin karşılaştırılması konusunda, okulların farkındalık düzeyi yüksek olsa da, bu konuda çalışma yapma ihtiyacı olan okullar da bulunmaktadır. Eğitimciler bu konuda genelde benzer şekilde düşünmektedirler. Bilişim suç oranının yüksek ve düşük olduğu illerdeki okullarda, bu konudaki farkındalık düzeyleri benzerdir.

Okullarda siber zorbalık yapan öğrencileri tanımaya ilişkin farkındalık orta düzeydedir. Okulların neredeyse dörtte birinde bu konuda bilgi ve çalışma eksikliği bulunmaktadır. Tüm eğitimciler arasından okul yöneticileri, diğerlerine göre daha düşük farkındalığa sahiptir. Bulunduğu ilin bilişim suç oranına göre okulların farkındalık düzeylerinde değişiklik olmamıştır.

Siber zorbalığın sınıf ortamında yaratacağı etkilere ilişkin olarak okulların tamamına yakınında bilgi ve çalışma eksikliği vardır. Okulların bu maddeye ilişkin farkındalıkları düşük olarak değerlendirilmiştir. Okul rehber öğretmenleri, bu maddeye ilişkin, daha yüksek farkındalığa sahiptir. Bilişim suç oranı farklı illerde bulunan okulların farkındalık düzeylerinde bir değişiklik oluşmamıştır.

Okullarda, yaşanan siber zorbalık olaylarının öğrenciler tarafından bildirilmesi konusunda bilgi ve çalışma eksikliği vardır. Farklı görevlerde bulunan eğitimciler, siber mağdur öğrencilerin en çok kendilerine başvuracağı yanılığısı içindedirler. Bilişim suç oranına göre okulların bu maddeye ilişkin farkındalık düzeyleri değişiklik göstermemiştir.

Okullarda siber zorbalık yapan ve siber zorbalığa maruz kalan öğrenciler bulunmakta ve birçok okulda yılda birden fazla siber zorbalık olayı yaşanmaktadır. Buna karşın eğitimcilere göre siber zorbalık okullarda önemli bir sorun durumunda değildir. Okullarda, siber zorbalık olaylarını, siber zorbalık yapan ve siber zorbalığa maruz kalan öğrencileri tanıma konusunda bilgi ve çalışma eksiklikleri bulunmaktadır. Okul yöneticileri diğer eğitimcilere göre, okulda siber zorbalık sorununun olmadığını belirtmeye daha fazla eğilim göstermektedir. Bilişim suç oranı yüksek olan illerde siber zorbalık yapan ve siber zorbalığa maruz kalan öğrenci sayısı daha fazladır.

Okullarda en çok yaşanan siber zorbalık olayları, sanal ortamda kaba lakap takma, sanal ortamda söylenti yayma, sanal ortamda tehdit ve kişisel bir fotoğraf ve videoyu izinsiz olarak sanal ortamda paylaşmadır. Okul rehber öğretmenleri okulda yaşanan siber zorbalık olaylarından, diğerlerine göre daha çok haberdardır. Birçok siber

zorbalık olayı, bilişim suç oranı yüksek illerde, düşük illere göre daha fazla sergilenmektedir.

Okullarda siber zorbalık en çok sosyal ağ ve cep telefonu/akıllı telefon gibi araç ve ortamlarla gerçekleştirilmektedir. Okul rehber öğretmenlerinin diğerlerine göre, bu konuda daha yüksek farkındalığa sahip olduğu belirlenmiştir. İllerin bilişim suç oranına göre, siber zorbalık yapmak için kullanılan araç ve ortamlar farklılaşmaktadır.

Bazı okullarda siber zorbalık olaylarının miktarı yıllara göre artış göstermektedir. Okulların çoğu bu maddeye ilişkin hem görüş belirtmemiş hem de bu konuda bilgilerinin bulunmadığını ifade etmekten kaçınmışlardır. Okul rehber öğretmenlerinin bu maddeye yönelik farkındalıkları diğer eğitimcilere göre daha yüksek bulunmuştur. Bilişim suç oranı yüksek illerde düşük olan illere göre, siber zorbalık miktarı daha fazla artış göstermiştir.

Siber zorbalık olayları ortaokullarda en çok 8. sınıflarda, liselerde ise en çok 9. sınıflarda yaşanmaktadır. Siber zorbalığı tanımaya ilişkin farkındalıklarını artırmanın yanı sıra okulların, en çok sergilenen siber zorbalık davranışları, siber zorbalıkta en çok kullanılan araç ve ortamlar, siber zorbalığın en çok yaşandığı sınıf düzeyleri ve olayların miktarındaki değişime ilişkin kendi değerlendirmelerini yapma konusunda bilgi ve çalışma ihtiyaçları vardır.

5.1.1.2. Siber Zorbalığı Önleme Boyutuna İlişkin Sonuçlar

Okullarda siber zorbalıkla ilgili okul iklimi oluşturmaya yönelik farkındalık düzeyi genel olarak yüksek bulunmuştur. Okulların çoğunda öğrenciler, siber zorbalık olaylarını yetişkinlere anlatmaktadır. Ancak dikkate değer orandaki okullarda öğrencilerin siber zorbalık olaylarını bildirmelerine yönelik bilgi ve çalışma eksikliği bulunmaktadır. Okul rehber öğretmenlerinin bu konudaki farkındalıkları, diğer eğitimcilere göre daha yüksektir. Bu durum siber zorbalık olaylarının en fazla okul rehber öğretmenlerine bildirildiğini göstermektedir.

Okulların tamamına yakınında, teknolojinin uygunsuz kullanımının yönetim tarafından göz edilmeyeceği bir okul ortamı yaratılmıştır. Bazı okullarda ise bu konuda bilgi ve çalışma ihtiyacı bulunmaktadır. Okulların çoğunda, siber zorbalığın öğrenciler arasında “iyi” algılanmadığı bir okul ortamı için çalışmalar yapılmaktadır. Bu tür çalışmaların yapılmasına, yapılıyorsa okul paydaşlarının bununla ilgili bilgilendirilmesine gereksinim duyan birçok okul bulunmaktadır. Okul yöneticileri diğer eğitimcilere göre, siber zorbalığa karşı olumlu bir okul iklimi oluşturulduğu

kanaatine sahiptirler. Bilişim suç oranı farklı illerde siber zorbalıkla ilgili okul iklimi oluşturma durumları değişiklik göstermemiştir.

Okulların siber zorbalığı önleme boyutundaki müfredat ve eğitim alt boyutuna yönelik farkındalık düzeyleri genel olarak yeterli bulunmamıştır. Siber zorbalıkla mücadele, birçok okulda eğitim programlarının bir parçası olarak ele alınmakta; öte yandan okulların neredeyse yarısı bu konuda bilgi ve çalışma ihtiyacı duymaktadır. Okul yöneticileri, eğitim programlarında siber zorbalığa yer verildiğini belirtmeye, öğretmenlerden daha fazla eğilim göstermiştir. Bilişim suç oranı düşük ve yüksek illerdeki okullarda siber zorbalığın eğitim programlarına dâhil edilmesi yönünde bir fark oluşmamıştır.

Siber zorbalıkla nasıl baş edileceğini en fazla okul yöneticileri, sonra sırasıyla öğretmenler, öğrenciler ve aileler bilmektedir. Siber zorbalıkla baş etme eğitimine en çok ihtiyaç duyan okul paydaşları sırasıyla aileler, öğrenciler, öğretmenler ve okul yöneticileridir. Okul yöneticileri çoğu okulda siber zorbalıkla baş etme yeterliliğine sahip olsa da, birçok okulda okul yöneticilerine yönelik eğitim ve çalışma ihtiyacı bulunmaktadır. Okul yöneticileri, siber zorbalıkla baş etme konusunda en çok kendilerine güvenmektedir. Benzer şekilde okuldaki öğretmenler de bu konuda kendilerinden çok okul yöneticilerine güven duymaktadır. Okulların neredeyse yarısında öğrenciler, siber zorbalıkla nasıl baş edeceklerini bilmemektedir. Araştırmaya katılan okulların çoğunda öğrencilerin aileleri, siber zorbalıkla nasıl baş edeceklerini bilmemektedir. Ailelerin bu yeterliliğe sahip olduğunu düşünen eğitimciler arasında okul rehber öğretmenlerinin oranı daha fazladır.

Siber zorbalık eğitiminin bir parçası olan bilenlerin bilmeyenleri eğitmesi süreci (büyük öğrencilerin kendilerinden küçükleri eğitmesi), okulların büyük bir bölümünde bulunmamaktadır. Okul yöneticileri, bu tür eğitimlerin gerçekleştirildiğini belirtmeye daha çok özen göstermiştir. Öğrencilerin siber zorbalıkla baş etme konusunda en çok bilgi aldıkları kaynaklar sırasıyla, BT/BT rehber öğretmenleri, okul yöneticileri, okul rehber öğretmenleri ve sınıf rehber öğretmenleri olmuştur. Eğitimciler bu konuda da kendilerini birincil kaynak olarak görmüşlerdir. Okul yöneticilerine göre öğrenciler en çok okul yönetiminin, BT/BT rehber öğretmenlerine göre en çok BT/BT rehber öğretmenlerinin ve okul rehber öğretmenlerine göre en çok okul rehber öğretmenlerinin bilgisine başvurmuştur. Bilişim suç oranı farklı illerde, öğrencilerin bilgi aldıkları kaynaklar aynı kalmakla birlikte, ilgili kaynağa başvurulma oranları bilişim suç oranı yüksek illerde daha fazla olmuştur.

Okulların çoğunda öğrencilerin bilgisayar ve internet kullanımıyla ilgili yasal düzenlemeler, okul personeli tarafından bilinmektedir. Buna rağmen, yasal düzenlemelerin neler olduğu ile ilgili eğitim ve çalışma ihtiyacı duyan birçok okul bulunmaktadır. Yasal düzenlemelerin okul personeli tarafından bilinmesi konusunda, okul yöneticileri diğer eğitimcilere göre daha olumlu düşünmektedir. Öğrencilere yönelik doğru, sağlıklı, etik bilgisayar ve internet kullanımı konusunda okulların çoğunda ders dışı eğitim etkinlikleri yapılmaktadır. Öte yandan, birçok okulda ise bu tür ders dışı etkinliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Okul yöneticileri ve okul rehber öğretmenleri, okullarda bu tür ders dışı etkinlikler yapıldığını diğer eğitimcilere göre daha fazla düşünmektedirler. Bilişim suç oranı yüksek illerde, düşük illere göre, öğrencilere yönelik daha fazla ders dışı etkinlik yapılmaktadır.

Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilere en çok, serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme, seminer/konferans düzenleme ve BT dersinin seçilmesini teşvik etme gibi etkinlik ve çalışmalar yapılmaktadır. Bunların yanı sıra hiçbir çalışmanın yapılmadığı okullar da bulunmaktadır. Okul rehber öğretmenleri neredeyse tüm etkinliklerde, diğer eğitimcilere göre daha fazla oranda etkinliğin yapıldığı kanaatindedirler. Seminer/konferans düzenleme bilişim suç oranı yüksek illerde daha fazla, BT dersini teşvik etme ise bilişim suç oranı düşük illerde daha fazla gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere yönelik hiçbir çalışma yapılmayan okulların sayısı, bilişim suç oranı düşük illerde, bilişim suç oranı yüksek olanlara göre daha fazladır. Okulların çoğunda, öğrencilerin siber zorbalıkla baş edebilmesini sağlamaya dönük eğitim, çalışma ve etkinliklere ihtiyaç duyulmaktadır.

Siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilerle kıyasla, öğretmenlere yönelik olarak daha az etkinlik yapılmaktadır. Okullarda öğretmenler için en çok seminer/konferans düzenleme, serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme ve basılı materyal dağıtma gibi etkinlikler ve çalışmalar düzenlenmektedir. Okulların birçoğunda, bu konuda öğretmenlere yönelik hiçbir çalışma yapılmamaktadır. Tüm etkinlikler için, etkinliğin gerçekleştirildiğini düşünen okul yöneticileri, diğer eğitimcilerden daha fazladır. Bilişim suç oranı farklı illerde öğretmenlere benzer etkinlikler yapılmakta; fakat etkinliklerin gerçekleştirilme oranları değişiklik göstermektedir. Bazı etkinlikler (seminer/konferans düzenleme, basılı materyal dağıtma) bilişim suç oranı yüksek illerde daha fazla, bazıları ise (serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme) bilişim suç oranı düşük illerde daha fazla yapılmaktadır. Öğretmenlere yönelik hiç çalışma yapılmayan okul sayısı, bilişim suç oranı düşük illerde daha çoktur. Okulların çoğunda öğretmenlere

yönelik siber zorbalıkla baş etme konusunda eğitim, çalışma ve etkinliklere ihtiyaç duyulmaktadır.

Öğrenci ve öğretmen etkinliklerine kıyasla, okullarda aile ve toplumu siber zorbalıkla baş etme konusunda bilgilendirmeye dönük çok daha az çalışma yapılmaktadır. Aile ve topluma yönelik bu konuda en fazla seminer/konferans düzenleme ve basılı materyal dağıtma etkinlik ve çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Okulların birçoğunda aile ve topluma yönelik hiçbir siber zorbalık etkinliği ve çalışması yapılmamaktadır. Okul rehber öğretmenleri seminer/konferans düzenlendiğini, okul yöneticilerinin okul dışı toplantı düzenlendiğini diğer eğitimcilerden daha fazla düşünmektedirler. Bilişim suç oranı yüksek illerde seminer/konferans daha fazla, serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme daha az gerçekleştirilmektedir. Bilişim suç oranı düşük illerde, bilişim suç oranı yüksek illerdekine göre, hiçbir çalışma yapmayan daha fazla okul bulunmaktadır. Okulların çoğunda aile ve topluma yönelik siber zorbalıkla baş etme konusunda eğitim, çalışma ve etkinliklere ihtiyaç duyulmaktadır.

Okulların siber zorbalığı önleme boyutundaki ilkeler alt boyutuna yönelik farkındalık düzeyleri genel olarak yeterli bulunmamıştır. Okulların neredeyse yarısında, siber zorbalıkla ilgili net bir okul politikası ile siber zorbalık ilke ve kuralları oluşturulmamış; okul ilke ve kurallarına okul dışı zorbalıklarla ilgili maddeler dâhil etmemiştir. Benzer şekilde okulların neredeyse yarısında öğrenci ve öğretmen ve aileler okulun siber zorbalık ilkelerini ve kurallarını bilmemektedir. Okulun ilke ve kurallarını en çok bilen okul paydaşları sırasıyla öğretmenler, öğrenciler ve ailelerdir. Bu durumda, tüm okul paydaşları okulun ilke ve kuralları hakkında bilgilendirilmeye, okullar ise bu konuda çalışma ve etkinlik yapmaya gereksinim duymaktadır. Bu ihtiyacı karşılama yollarından biri, siber zorbalık ilke ve kurallarının okul panolarında, dersliklerde veya web sayfalarında ilan edilmesi iken okulların çoğu, ilke ve kuralları herhangi bir yerde ilan etmemektedir. Okul yöneticileri, diğer eğitimcilere göre daha fazla, okul ilkeleri ile ilgili yapılması gereken etkinliklerin yapıldığı kanaatindedirler. İllerin bilişim suç oranı, siber zorbalık ilke ve kuralları konusunda, okulların farkındalık durumlarında anlamlı bir fark yaratmamıştır.

Okulların siber zorbalığı önleme boyutunun teknolojik önlemler alt boyutundaki farkındalıkları genel olarak yüksek bulunmuştur. Okulların çoğunun bilgisayarlarında ve internet ağlarında kurulu web sitesi engelleme donanımı/yazılımı, içerik izleme donanımı/yazılımı ile virüs engelleme yazılımı ve güvenli internet paketi vardır. Öte yandan, okulların bu konularda çalışma ve etkinlik ihtiyaçları da bulunmaktadır.

Okulların yarıya yakını içerik izleme donanımı/yazılımı, bazıları web sitesi engelleme donanımı/yazılımı, virüs engelleme yazılımı ile güvenli internet paketi kullanmaya veya bunların kullanımı ile ilgili bilgiye gereksinim duymaktadır. Bilgisayar ve internet ağında web sitesi engelleme donanım/yazılımı ile virüs engelleme yazılımı bulunduğu kanaati BT/BT rehber öğretmenleri ve okul yöneticilerinde diğer eğitimcilerden fazla iken; içerik izleme donanım/yazılımı ve güvenli internet paketi bulunduğu kanaati BT/BT rehber öğretmenlerinde diğerlerinden daha azdır. Okulların tamamına yakınında öğrencilerin kişisel bilgilerinin web sayfalarında yayınlanmasından kaçınılmaktadır. Buna rağmen bazı okullar, öğrencilerle ilgili bu hassasiyeti göstermemektedir. İllerin bilişim suç oranı, okulların teknolojik önlemlerinde anlamlı bir değişikliğe sebep olmamıştır. Bu alt boyutta okulların genel olarak farkındalıkları yüksek olsa da tüm maddeler açısından düşük farkındalığa sahip olan veya farkındalığı olmayan, başka bir ifadeyle çalışma ve etkinlik gereksinimi duyan okullar bulunmaktadır.

5.1.1.3 Siber Zorbalığa Müdahale Etme Boyutuna İlişkin Sonuçlar

Okulların çoğunda siber zorbalık olayları ciddi şekilde ele alınmakta; buna rağmen olaylara ciddi şekilde müdahale edildiğini belirtmeyen neredeyse yarı oranda okul bulunmaktadır. Okullarda siber zorbalıkla ciddi şekilde mücadele edildiği kanaati diğer eğitimcilere göre eğitim yöneticilerinde daha fazladır. Bilişim suç oranı yüksek illerde, okullarda siber zorbalıkla mücadele daha ciddi şekilde yapılmaktadır.

Bazı okullarda, siber zorbalık müdahalesi için okula özgü yöntemler bulunmakta iken; okulların çoğunda ise bu tür yöntemler oluşturulmamıştır. Okul yöneticileri diğer eğitimcilere göre, okula özgü daha çok siber zorbalık müdahale yöntemleri geliştirildiği kanaatindedirler. Ancak bu konuda önemli orandaki okullarda çalışma ve etkinlik ihtiyacı bulunmaktadır.

Okulların çoğunda siber zorbalık olayları raporlanırken gizlilik ilkesine uyulmakta; bu konuda bilgi eksikliği duyan neredeyse dörtte bir oranında okul bulunmaktadır. Siber zorbalığa hangi aşamada müdahale edileceği ve hangi aşamada emniyet birimleri ile işbirliği yapılacağı okulların çoğu tarafından bilinmektedir. Öte yandan bu bilgilere sahip olmayan birçok okul da göze çarpmıştır. Okul yöneticileri diğer eğitimcilere göre siber zorbalığa hangi aşamada nasıl müdahale edileceği ve emniyet birimleri ile işbirliği yapılması konusunda bilgi sahibi olduğu kanaatindedirler. İllerin bilişim suç oranı, okulların bu maddelere ilişkin farkındalıklarında herhangi bir farka yol açmamıştır. Müdahale boyutunda yukarıdaki sonuçlar, bazı okullarda tüm

maddelerde, bazılarında ise belirli maddelerde eğitim ve çalışma gereksinimi olduğunu göstermektedir.

Siber zorbalık olaylarına müdahalede okulların en çok ihtiyaç duyacağı bilgiler sırasıyla, olayın ortaya çıkışı ile ilgili ayrıntılı bilgi, mağdurun kimliği, zorbanın kimliği, mağdurun ailesinin desteği, okulun siber zorbalık ilkeleri ve zorbanın ailesinin desteği biçimindedir. Okul rehber öğretmenlerinin bu bilgilere ihtiyaç duyulacağı kanaati diğer eğitimcilere göre daha fazladır. İllerin bilişim suç oranı, okulların bu maddeye ilişkin farkındalıklarında herhangi bir değişime sebep olmamıştır.

Bir siber zorbalık olayına müdahale ederken en çok sergilenecek davranışlar sırasıyla mağdurla konuşma, kim olduğu belliyse zorbayla konuşma, mağduru okul rehberlik servisine yönlendirme, mağdurun ailesiyle konuşma, kim olduğu belliyse zorbanın ailesiyle konuşma, kim olduğu belliyse zorbayı okul rehberlik servisine yönlendirme ve olayı polise bildirme şeklindedir. Okul rehber öğretmenleri bu davranışların sergileneceği kanaati diğer eğitimcilere göre daha fazladır. Bilişim suç oranı yüksek illerdeki okullarda zorbalık olayına müdahale daha fazladır. Siber zorbalık olaylarında ihtiyaç duyulacak bilgiler ve sergilenecek müdahale yöntemlerinin doğru seçimi çok önemlidir. Yukarıda sayılan tüm bilgiler ve müdahale yöntemleri doğru yerlerde kullanılırsa işe yarayacaktır. Önemli olan hangisinin ne zaman ve nerede kullanılacağıdır. Okulların tüm paydaşlarına doğru müdahale edebilme yeterliği kazandırma konusunda çalışma ve etkinlikler yapmaları gerekmektedir.

Yukarıda sayılan tüm bilgiler ve müdahale yöntemleri doğru yerlerde kullanılırsa işe yarayacaktır. Önemli olan hangisinin ne zaman ve nerede kullanılacağıdır. Okulların tüm paydaşlarına doğru müdahale edebilme yeterliği kazandırma konusunda çalışma ve etkinlikler yapmaları gerekmektedir.

Siber zorbalığın tüm boyutlarına ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde; okulların bazı boyutlardaki farkındalık düzeylerinin yüksek, bazılarında ise düşük olduğu görülmektedir. Buna karşın, her madde için eğitim ihtiyacı olan az veya çok sayıda okul bulunmaktadır. Siber zorbalığın hassas bir konu olması ve ufak bir hatanın bile tahmin edilemez sonuçlara yol açabilmesi sebebiyle, herhangi bir boyuttaki, herhangi bir maddede, tek bir okulun bile farkındalığının olmaması ve hatta düşük farkındalığa sahip olması kabul edilemez bir durumdur. Bu nedenle bu araştırmanın sonucunda birçok okulda, siber zorbalığın tüm boyut, alt boyut ve maddeleriyle ilgili; bazı okullarda ise çoğu boyut, alt boyut ve maddeleriyle ilgili çalışma ve etkinlik ihtiyacı bulunduğu belirlenmiştir.

5.1.2. Siber Zorbalık Eğitimi Çalışmalarına İlişkin Sonuçlar

Bu bölümde araştırmanın ikinci ve üçüncü alt amaçları doğrultusunda, eğitim çalışması yapılan okullardaki paydaşların siber zorbalıkla ilgili eğitim ihtiyaçları ile bu ihtiyaçları gidermek amacıyla tasarlanan, geliştirilen ve uygulanan eğitim ortam ve materyallerinin değerlendirilmesine ilişkin sonuçlar aşağıda iki başlıkta ele alınmıştır.

5.1.2.1. Eğitim Çalışması Yapılan Okulların İhtiyaç Analizine İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın ikinci alt amacı doğrultusunda, belirlenen bir ortaokul ve bir lisenin öğrenci, eğitimci ve velilerinin siber zorbalık konusundaki eğitim ihtiyaçları, tanıma, önleme ve müdahale boyutlarında olmak üzere aşağıda üç başlıkta ele alınmıştır.

5.1.2.1.1. Paydaşların siber zorbalığı tanıma boyutundaki ihtiyaçlarına ilişkin sonuçlar

Öğrencilerin en çok sergiledikleri siber zorbalık davranışları, cep telefonu ile gizli arama yapma, sanal ortamda kaba lakap takma ve sanal yalancılık olmuştur. En az sergilenen siber zorbalık davranışları ise sanal ortamda başkalarına cinsel içerikli istenmeyen sözler veya fotoğraflar yollama, sanal ortamda cinsel içerikli teklifte bulunma, cep telefonu metin mesajı yoluyla tehdit etme ve biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı bir web sayfası oluşturma şeklindedir. Her siber zorbalık davranışının daha çok sergilendiği sınıf düzeyi farklı olmuştur. Siber zorbalığın cinsiyet ve sınıf düzeyine göre dağılımı konusunda eğitimci ve velilerin yarısına yakını yanlış veya eksik bilgiye sahiptir.

Siber zorbalığın tehlikeli olup olmadığına ilişkin öğrencilerin yarısına yakını yanlış veya eksik bilgiye sahipken, eğitimci ve velilerin çoğu bu konuda gerekli farkındalığa sahiptir. Siber zorbalık ile gerçek yaşam zorbalık türlerinin kıyaslamasında, öğrencilerin yarısına yakını eksik veya yanlış bilgiye sahipken, eğitimci ve velilerin çoğu bu konuda gerekli farkındalığa sahiptir. Eğitimcilerin bu konudaki farkındalık düzeyleri velilerden biraz daha yüksektir. Gerçek yaşamda zorbalık yapanlar ile siber zorbalık yapanların kıyaslanmasında ise velilerin farkındalık düzeyi öğrenci ve eğitimcilerden; eğitimcilerin farkındalık düzeyleri de öğrencilerden yüksek bulunmuş olsa da tüm paydaşların yaklaşık üçte biri bu konuda eksik veya yanlış bilgiye sahiptir. Öğrenci, öğretmen ve veliler siber zorbalığın bırakabileceği birçok etkiden söz etmiş olsa da, tüm paydaşların bu konudaki farkındalık düzeyleri yeterli bulunmamıştır. Öğrencilerin neredeyse üçte ikisi siber zorbalık konusunda bilgi sahibi değildir.

Eğitimcilerin çoğu, öğrencilerin siber zorbalık hakkında bilgi sahibi olup olmadığının farkında iken, velilerin çoğu bu konuda yanlış veya eksik bilgiye sahiptir.

Tanım boyutundaki tüm maddelere incelendiğinde, paydaşların farklı düzeylerde farkındalığa sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan tüm paydaşların, siber zorbalığı tanıma boyutunda eğitim gereksinimi vardır.

5.1.2.1.2. Paydaşların siber zorbalığı önleme boyutundaki ihtiyaçlarına ilişkin sonuçlar

Öğrencilerin siber zorbalığı önleme konusunda yapılmasını en çok beklediği etkinlikler, öğrenci, öğretmen ve ailelere eğitim verilmesi, ihbar hattı kurulması, siber zorbalara ceza verilmesi, olayların polise bildirilmesi şeklindedir. Öğrenciler, literatürde önerilmeyen birtakım etkinliklerin siber zorbalığı önlemede işe yarayacağını düşünmektedir. Bu da siber zorbalığı önleme konusundaki eğitim ihtiyaçlarına işaret etmektedir.

Siber zorbalığın önlenmesi için yapılması gereken en önemli etkinliklerden biri velilerin çocuklarıyla, öğretmenlerin ise öğrencileri ve velileriyle bu konu hakkında konuşmasıdır. Hâlbuki eğitimcilerin ve velilerin yarısından çoğu öğrencilerle; eğitimcilerin üçte ikisinden fazlası ise velilerle bu konuda hiç konuşma yapmamışlardır. Bu durum, eğitimci ve velilerin, öğrencilerle siber zorbalık konuşmaları yapılmasının önemi hakkında bilgi ve eğitim ihtiyacını göstermektedir.

Velilerin çoğu çocuklarının internet etkinliklerinden yeteri kadar haberdar iken eğitimcilerin çoğu öğrencilerinin internet etkinliklerinden yeteri kadar haberdar değildir. Eğitimcilerin çoğunun ve velilerin bir kısmının öğrencilerin internet etkinliklerinin nasıl takip edileceği konusunda bilgi ve eğitim gereksinimi bulunmaktadır. Velilerin çoğu çocuklarının internet kullanımı için evin doğru bir bölümünü (herkesin girip çıktığı bir oda) tercih etmektedir. Bir kısmı ise bu konunun öneminden haberdar değildir.

Okulların yaklaşık yarısında, öğrencilere, öğretmenlere, ailelere ve topluma yönelik hiçbir siber zorbalık etkinliği yapılmamaktadır. Bu durum okulların, tüm paydaşlara yönelik yaması gereken etkinlik ve eğitim çalışmalarına duyulan ihtiyacı göstermektedir. Velilerin siber zorbalığı önlemek için en çok yaptıkları etkinlikler çocukla açık iletişim kurma, çocuğu sanal ortamdaki davranışlar hakkında eğitme, çocuğun sanal ortamdaki etkinliklerini izleme ve bilgisayar ve cep telefonu kullanımına kurallar koyma şeklindedir. Bazı etkinlikler velilerin yarısından fazlası tarafından yapılırken, bazıları daha az bir kısmı tarafından, bazıları ise çok az veli tarafından

yapılmaktadır. Velilere, siber zorbalık yaşanmaması için bir ya da birkaç önlem almanın yeterli olmayacağı hangi etkinliklerin hangi açılardan fayda sağlayacağı ve bu etkinliklerin neler olduğu konusunda eğitim gereksinimi bulunmaktadır. Okulları da bu konuda velilere eğitim sunmaya dönük çalışmalara gereksinimi vardır.

Siber zorbalığı önleme boyutundaki maddelerde her paydaşın farkındalık düzeyi farklı bulunmuştur. Bazı maddelerde paydaşların çoğu gerekli bilgilere sahip olsa da, tüm maddelerde, tüm paydaşların küçük veya büyük bir kısmının eğitim gereksinimi bulunmaktadır.

5.1.2.1.3. Paydaşların siber zorbalığa müdahale etme boyutundaki ihtiyaçlarına ilişkin sonuçlar

Öğrencilerin herhangi bir siber zorbalığa maruz kalmaları durumunda yardımına isteyecekleri kişiler sırasıyla anne-babaları, arkadaşları ve okul rehber öğretmenleridir. Eğitimcilerin yarısından çoğu öğrencilerin yardım isteyecekleri kişilerle ilgili doğru tahminde bulunmuş ve anne-babaları, arkadaşları ve okul rehber öğretmenlerinin yardımına başvuracaklarını ifade etmişlerdir. Velilerin çoğu (dörtte üçünden fazlası), başvuru kaynağı olarak kendilerini görmüşlerdir. Öte yandan çoğu veli, çocuklarının siber zorbalığa maruz kalmaları durumunda arkadaşlarına veya okul rehber öğretmenlerine başvuracaklarını tahmin edememiştir. Bu durumda hem okulların hem de velilerin öğrencilerle aralarında bir güven ortamı oluşturmaya, velilerin çoğunun ve öğretmenlerin bir kısmının, öğrencilerin siber zorbalık konusunda yardım isteyecekleri kaynaklar hakkında bilgi ve eğitime gereksinimi bulunmaktadır.

Öğrencilerin maruz kaldıkları siber zorbalık olaylarını yetişkinlere anlatmama nedenleri, utanma, korku, olayın daha kötü hale geleceğine inanma, küçük düşmüş hissetme, işe yaramayacağını düşünme, bilgisayar ve cep telefonunun elinden alınacağından korkma şeklindedir. Öte yandan siber zorbalığa tanık olan öğrencilerin en fazla sergileyecekleri davranışlar mağdura yardım etme, zorbaya engel olmaya çalışma, bir yetişkini bilgilendirme, sanal ortamı terk etme, olayı izleme gibidir. Bazı öğrenciler, siber zorba ile birlikte gülme ve siber zorbalık olayına katılma gibi tepkilerde bulunacaklarını belirtmişlerdir. Buna göre, öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma veya tanık olma durumunda sergilemeleri gereken doğru müdahaleler konusunda eğitim ihtiyaçları bulunmakta, okulların da öğrencilerin bu ihtiyacını karşılamaya dönük eğitim çalışmaları ve etkinlikler yapması gerekmektedir.

Öğrenciler bir siber zorbalık olayı yaşanması durumunda, eğitimcilerin çoğu mağdur olan öğrenciyi okul rehber öğretmenine veya okul yönetimine yönlendireceklerini belirtmişlerdir. Eğitimcilerin çok azı siber zorbalık olaylarını çözmesi için BT/BT rehber öğretmenlerine başvuracağını ifade etmiştir. BT/BT rehber öğretmenleri eğitimciler tarafından siber zorbalığı çözmeye yetkin kişiler olarak görülmemişlerdir. Çocukları siber mağduriyet yaşarsa, velilerin çoğunu tercih edeceği müdahale, olayı polise bildirmektir. Buna karşın velilerin çok azı, çocukları siber zorbalık yaptığında olayı polise bildireceğini belirtmiştir.

Öğrenci, eğitimci ve veliler, siber zorbalığa müdahale yöntemi seçmede nelere dikkat etmeleri, kimlerin yardımına başvurmaları gerektiği ve hangi müdahale yöntemlerinin ne tür durumlarda ne tür sonuçlar doğurabileceği konularında eğitim çalışmalarına ve etkinliklere gereksinim duymaktadır. Okullarda, paydaşların bu ihtiyaçlarına dönük çalışma yapılması gerekmektedir.

5.1.2.2. Eğitim Ortam ve Materyallerinin Değerlendirilmesine İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın üçüncü alt amacı kapsamında, tüm okul paydaşlarına yönelik olarak tasarlanan, geliştirilen ve uygulanan eğitim ortam ve materyallerinin, paydaşların siber zorbalık farkındalıklarına sunduğu katkı incelenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Eğitimcilerin tamamına yakını katıldıkları eğitim etkinliğini yararlı bulmuştur. Çoğuna göre, siber zorbalığın tüm boyutlarını içeren eğitim ortam ve materyalleri en çok sırasıyla, siber zorbalığı tanıma (tanımı, araç ve ortamlar, yasal boyutu, etkileri, siber zorba, mağdur ve tanıkların özellikleri), siber zorbalığı önleme (okul önleme programının nasıl oluşturulacağı, farkındalık çalışmaları) ve siber zorbalığa müdahale etme (müdahale yöntemlerinin neler olduğu) boyutlarında katkı sağlamıştır.

Eğitimciler kendilerine sunulan çalışmalardan farklı olarak, siber zorbalığı önlemek için, bu konunun okullarda ders olarak eklenmesi, daha sık ve tüm paydaşlara yönelik seminerler verilmesi, farkındalığı artırıcı materyaller hazırlanıp okullara gönderilmesi ve iletişim araçları yoluyla bilgilendirme yapılması gibi önerilerde bulunmuşlardır. Son olarak, eğitimcilerin tamamı, katıldıkları bu etkinliklerin farklı illerde ve okullarda yapılmasını önermişlerdir.

5.3. Genel Sonuç

Bu araştırmada, okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumları, başka bir ifadeyle siber zorbalık farkındalıkları, tanıma, önleme ve müdahale boyutlarına ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'deki ortaokul ve liselerin siber zorbalıkla baş etmeye hazır olmadıkları söylenebilir. Okul yöneticileri diğer eğitimcilere göre, okullarının siber zorbalıkla baş etmeye hazır olduğu yönünde daha fazla görüş belirtse de, farkındalık düzeyleri yeterli bulunmamıştır. Çeşitli görevlerde bulunan eğitimcilerin, okullarındaki siber zorbalık farkındalığına ilişkin yanıtları arasında farklılıklar da okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olmadığının bir göstergesidir. Bunlara ek olarak, bilişim suç oranı yüksek veya düşük illerde, okulların siber zorbalık farkındalıkları genellikle benzerlik göstermektedir. Farklı görevlerde bulunan ve bilişim suç oranı farklı illerde görev yapan eğitimcilerin verdikleri yanıtlar, Türkiye'deki ortaokul ve liselerin, siber zorbalığın tüm boyutlarına ilişkin eğitim ve çalışma gereksinimi duyduklarını göstermektedir.

Eğitim çalışması yapılan okullara ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde, siber zorbalığın okullarda yaşanan bir sorun durumunda olduğu söylenebilir. Buna karşın, siber zorbalığın genel özelliklerini bilme, yaşanan siber zorbalık olaylarını tanıyabilme, siber zorbalığa yönelik önleme çalışmaları yapma ve siber zorbalığa doğru biçimde müdahale etme konularında, yönetici, öğretmen, öğrenci ve velilerin yeterli farkındalığa sahip olmadıkları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, okullardaki tüm paydaşların, siber zorbalığın tüm boyutlarına ilişkin bilgi ve çalışma ihtiyacı duyduklarını göstermektedir.

5.2. Öneriler

Aşağıda siber zorbalık konusunda araştırma yapmayı düşünen araştırmacılara ve siber zorbalığa yönelik çalışmalar yapmak isteyen okullara yönelik öneriler sunulmuştur.

5.2.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu araştırma, genel bir değerlendirme yapabilmek için anket yoluyla elde edilmiş veriler ile gerçeleştirilmiştir. Bu değerlendirmede, anket ile elde edilemeyen birçoğ bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler, okul yöneticileri, BT/BT rehber öğretmenleri, okul rehber öğretmenleri ve diğer öğretmenlerle görüşmeler yapılarak ortaya çıkarılabilir. Araştırmacıların, bu yöntemle derinlemesine veriler elde edebilecekleri düşünölmektedir.

Bu araştırmanın ilk aşamasındaki veriler yalnızca eğitimcilerden elde edilmiştir. Eğitimcilerin yanı sıra, öğrenci ve velilerden de veri toplayarak yapılacak benzer bir karşılaştırma araştırması, paydaşların birbirleri ile ilgili doğru ve yanlış bilgilerini ortaya çıkarabileceği gibi, her paydaşa yönelik ihtiyacı da daha net bir biçimde ortaya çıkarmak için gerekli ve yararlı görülmektedir.

Araştırmanın ikinci aşamasındaki verilerin toplanmasında ve eğitim ortam ve materyallerinin ilgili paydaşlara ulaştırılmasında birçok sorunla karşılaşmıştır. Bu sorunlar ve üretilen çözümler de yöntem bölümünde yer almaktadır. Özellikle velilerin araştırmaya dâhil edilmesi için çok çaba sarf edilmiş olsa da bunda başarılı olunamamıştır. Velilerin işbirliğinin siber zorbalıkla baş etmedeki önemi düşünüldüğünde, onlarla araştırma yapmanın önemi de anlaşılmaktadır. Mevcut literatürde velilerle gerçekleştirilen az sayıda araştırma olduğu bilinmektedir. Bu nedenle araştırmacılara, velilerin hedef kitle olarak seçildiği, siber zorbalık konusunda kendilerine, çocuklarına ve çocuklarının okulundaki eğitimcilere ilişkin algılarının incelendiği araştırmalar yapmaları önerilmektedir.

Araştırmanın ikinci aşaması, okulların siber zorbalığa yönelik eğitim çalışmalarını nasıl planlayacaklarını somutlaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, belirledikleri bir okulda, genel siber zorbalık durumunun ortaya konduğu veya özel siber zorbalık olaylarının araştırıldığı, siber zorbalığı önlemeye dönük okul ikliminin oluşturulduğu, ilke ve kurallarının belirlendiği, eğitim çalışmalarının planlanıp uygulandığı, teknolojik önlemlerin alındığı, yaşanan olayların analizinin yapılarak buna göre müdahale stratejilerinin oluşturulduğu ve bütün bunların değerlendirildiği kapsamlı bir araştırma yapmaları, tüm okullar için örnek oluşturması adına yararlı ve önemli bulunmaktadır.

Bu araştırmada, siber zorbalık eğitim ortam ve materyallerinin etkililiğini değerlendirme süreci planlandığı gibi gitmemiş, bu nedenle eğitim ortam ve materyallerinin yalnızca bir kısmı, yalnızca eğitimciler tarafından değerlendirilebilmiştir. Belirli okullarda yapılan ihtiyaç analizleri doğrultusunda eğitim ortam ve materyallerinin hazırlanması ve bunların etkililiğinin deneysel araştırmalarla test edilmesi; kısa ve uzun vadedeki yararlarını ortaya koymak üzere boylamsal araştırmalar yapılması gerekli ve yararlı bulunmakta ve araştırmacılara bu tür araştırmalar yapmaları önerilmektedir.

Program geliştiricilerin, siber zorbalık konusunun farklı derslere entegre edilmesine yönelik eğitim müfredatları geliştirmeleri, okulların uygulayabilecekleri somut örnekler oluşması adına yararlı ve önemli bulunmaktadır.

5.2.2. Uygulamaya Yönelik Öneriler

Siber zorbalığı önleme çalışmalarının çok boyutlu ve kapsamlı olması gerekmektedir. Bu nedenle, okullar için yeni teknolojileri temin etme, okul personeline bunlardan yararlanma olanaklarını sağlama, kullanımını öğretme, BİT'in öğretim programlarına entegrasyonunu sağlama ve bu doğrultuda karar ve politika belirleme konumunda olan Milli Eğitim Bakanlığı'ndan beklenen;

- Okul türleri, eğitim kademeleri, bölge, sosyoekonomik ve sosyokültürel yapı gibi değişkenleri dikkate alarak, okul, il, bölge ve ülke genelinde, siber zorbalığa ilişkin politika ve statejiler belirlemek, ilke ve kurallar koymak,
- Siber zorbalığın öğretim programlarına entegrasyonunu sağlamak,
- İllerde ve okullarda siber zorbalıkla ilgili yapılacak çalışmaları desteklemektir.

Bu araştırmanın birinci aşamasında, her ildeki sınırlı sayıda okula ulaşılmıştır.

Bu bağlamda her ilin;

- Okullarının siber zorbalık farkındalık profillerinin çıkarılması ile tüm ilin profilinin belirlenmesi,
- Okul yöneticilerinin, BT/BT rehber öğretmenlerinin ve okul rehber öğretmenlerinin ilin farkındalık durumu hakkında bilgilendirilmesi ve onlara okul bazındaki siber zorbalık önleme programlarının nasıl hazırlanacağı ve uygulanacağı ile ilgili eğitim verilmesi gerekli ve yararlı bulunmaktadır.

Araştırmanın ikinci aşamasında, okul bazında yapılabilecek çalışmaların nasıl yapılacağı örneklendirilmeye çalışılmış ve araştırmanın bu aşaması sınırlı sayıda okul için gerçekleştirilmiştir. İl genelinde yapılacak çalışmaların yanı sıra her okulda okul yöneticileri, BT/BT rehber öğretmen ve okul rehber öğretmenlerinin de içinde bulunduğu bir okul siber zorbalık komisyonunun oluşturulması, okul bazında yapılacak çalışma ve etkinliklere bu komisyondakilerin öncülük etmesi önerilmektedir. Bu komisyonun yapması önerilen çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

- Okulun siber zorbalık farkındalık profilinin oluşturulması, tüm okul paydaşlarının siber zorbalığın tüm boyutlarındaki ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekli bulunmaktadır. Burada geliştirilen veri toplama araçları, doğrudan veya üzerine okulun özelliklerine uygun olacak şekilde düzenlemeler yapılarak

ihtiyaç analizi gerçekleştirilebilir. Burada kullanılan anketlerin yerine, okulda yaşanan siber zorbalık olaylarını, olayların gerçekleştiği araç ve ortamları, sınıf düzeylerine göre yaygınlığını, öğrencilere ve okula bıraktığı etkileri belirleyecek türden anketler hazırlanıp bu amaç için kullanılabilir.

- Okulun siber zorbalıkla ilgili durumu ve ihtiyaçları belirlendikten sonra, okula özgü siber zorbalık ilkelerinin oluşturulması ve tüm okul paydaşlarına duyurulması önerilmektedir.
- Öğrenci, okul yöneticileri, öğretmenler ve velilerin açık bir iletişim kuracağı, yaşanan siber zorbalık olaylarının bildirilmesine teşvik edilen, öğretmenlerin yetişkinlere karşı güven duydukları bir okul ortamı için okul çalışmaları yapılması gerekmektedir. Bu araştırmada velilere ulaşma konusunda birçok sorun yaşanmıştır. Bu nedenle okulların velileri, siber zorbalık konusunda kendilerinden destek almaları ve yapılacak tüm etkinliklere aktif olarak katılmaları konusunda teşvik etmelidir.
- Okulda yaygın olarak gerçekleşen siber zorbalık olayları dikkate alınarak, bunların yaşanması durumunda sergilenecek olası müdahale stratejilerinin belirlenmesinin, olay yaşandığında doğru müdahale biçimini seçme konusunda işe yarayacağı düşünülmektedir.
- Okulda yaygın olarak yaşanan siber zorbalık biçimleri, bunlara yönelik alınması gereken teknolojik önlemler, okulun siber zorbalık ilkeleri ve müdahale stratejileri hakkında öğrencilerin, öğretmenlerin ve velilerin bilgilendirilmesi gerekmektedir. buna ek olarak, tüm okul paydaşlarının, internetin doğru, etik, güvenli ve sağlıklı kullanımı, sosyal medyada gizlilik, cep telefonu ve şifre güvenliği ve siber zorbalığın yasal boyutu gibi konularda bilgilendirmesi yararlı görülmektedir. Bu bilgilendirme için toplantı ve seminerler düzenlenmesi, basılı materyaller dağıtılması, okul web sitesinde bir siber zorbalık modülünün oluşturulması, gibi eğitim etkinliklerinin ve çalışmaların yapılması önerilmektedir.
- Okulda düzenlenecek etkinliklere katılımı sağlamak ve paydaşları buna teşvik etmek son derece önemli görülmektedir. Bu araştırmada, siber zorbalıkla ilgili kapsamlı içeriğe sahip eğitim ortam ve materyalleri tasarlanmış ve geliştirilmiştir. Bu ortam ve materyaller, okulların kendi ihtiyaçları doğrultusunda, doğrudan ve üzerinde değişiklik yaparak kullanabilecekleri biçimde hazırlanmıştır.

Siber zorbalıkla baş etme, öğrenci, okul ve aile arasındaki işbirliğini gerektirmektedir. Bu nedenle velilerin, siber zorbalıkla ilgili okulun desteğine rahatlıkla başvurmaları ve okulda düzenlenen etkinliklere aktif olarak katılım göstermeleri gerekli ve önemli bulunmaktadır.

Siber zorbalığın önlenmesi için yalnızca okul paydaşlarının etkin bir biçimde çalışması yeterli olmayabilmektedir. Bu nedenle, kamu kurum ve kuruluşları, kural koyucular ve sivil toplum örgütlerinin de bu konuya önem vererek gerekli çalışmaları yapması önerilmektedir. Bu doğrultuda;

- Okullarda, BT ile ilgili derslerin içeriğinin yeniden düzenlenmesi, programlarda siber zorbalık, internet güvenliği, etik, sağlıklı ve doğru BİT kullanımı gibi konulara daha çok yer verilmesi, bu derslerin tüm sınıf düzeylerine zorunlu dersler kapsamına alınması gerekli ve yararlı görülmektedir.
- Türkiye'deki yasalarda siber zorbalık kavramı geçmemektedir. BİT kullanımı konusunun ele alındığı yasa ver yönetmeliklerde düzenleme yapılarak veya yeni bir siber zorbalık yönetmeliği hazırlanarak, siber zorbalık veya elektronik iletişim araçları yoluyla yapılan zorbalığa bunlarda yer verilmesi gerekli ve yararlı bulunmaktadır.
- Yeni teknolojileri üreten ve pazarlayan firmaların, siber zorbalık farkındalığını artırmaya dönük bilgilendirme çalışmalar yapmalarının önemli görülmektedir.
- Radyo ve televizyon gibi iletişim araçları kullanılarak kamu spotları oluşturulması, cep telefonu şirketleri ile işbirliği yapılarak bilgilendirme mesajları gönderilmesi gibi etkinliklerin, tüm okul paydaşlarının farkındalığını artırmada işe yarayacağı düşünülmektedir.
- Kamu kurum ve kuruluşlarının uzmanlarla işbirliği yaparak, okul paydaşlarına ve tüm topluma yönelik, siber zorbalıkla afiş ve broşürleri, web siteleri, sunular, uzaktan veya yüz yüze seminer ve konferansla düzenlemeleri farkındalığı artırıcı etkinlik ve uygulamalar olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Accordino, D. and Accordino, M. (2011). An exploratory study of face-to-face and cyber-bullying in sixth grade students. *American Secondary Education*, 40, 14-30.
- Ackers, M. (2012). Cyber-bullying: through the eyes of children and young people. *Educational Psychology in Practice*, 28(2), 141-157.
- Aftab, P. (2011). *A parent's guide to cyberbullying*. 02.10.2014, <http://www.wiredsafety.net>.
- Akbulut, Y. ve Çuhadar, C. (2011). Reflections of preservice information technology teachers regarding cyberbullying. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 2(3).
- Ang, R. P. and Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry and Human Development*, 41 (4), 387–397.
- Ang, R. P., Tan, K. A. and Talib Mansor, A. (2010). Normative beliefs about aggression as a mediator of narcissistic exploitativeness and cyberbullying. *Journal of Interpersonal Violence*, 26, 2619–2634.
- Aricak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz, N. ve Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 11(3), 253-261.
- Arsenault, L., Walsh, E., Trzesniewski, K., Newcombe, R., Caspi, A. and Moffitt, E. (2006). Bullying victimization uniquely contributes to adjustment problems in young children: A nationally representative cohort study. *Pediatrics* 118, 130-38.
- Astor, R., Meyer, H., Benbenishty, R., Marachi, R. and Rosemond, M. (2005). School safety interventions: Best practices and programs. *Children & Schools*, 27(1), 17–32.
- Australia Public Safety and Law, 26.07.2015, <http://www.australia.gov.au/>.
- Ayas, T. ve Horzum, M.B., (2011) Exploring the teachers' cyber bullying perception in terms of various variables. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(2), 619-640.
- Badenhorst, C. (2011). Legal responses to cyberbullying and sexting in South Africa. *Centre for Justice and Crime Prevention (CJCP) Issue Paper, August (10)*, 1-20.
- Bağımlılık katsayıları, 01.08.2014, http://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/801/mod_resource/content/3/Ba%C4%9F% C4%B1ml%C4%B1l%C4%B1k%20Katsay%C4%B1lar%C4%B1.pdf.
- Balcı, A. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. (8. baskı). Ankara: PegemA Yayınları.
- Bauman, S. (2010). Cyberbullying in a rural intermediate school: An exploratory study, *Journal of Early Adolescence* 30(6), 803–833.
- Bauman, S. (2013). Cyberbullying: what does research tell us? *Theory Into Practice*, 52, 249–256.
- Bauman, S. and Pero, H. (2011). Bullying and cyberbullying among deaf and hard of hearing students and their hearing peers. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 16, 236–253.
- Bauman, S. and Yoon, J. (2014). This issue: Theories of bullying and cyberbullying, *Theory Into Practice*, 53, 253–256.
- Bauman, S., Rigby, K. and Hoppa, K. (2008). US teachers' and school counsellors' strategies for handling school bullying incidents. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 28, 837-856.

- Bayar, Y. ve Uçanok, Z. (2012). Okul sosyal iklimi ile geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki ilişkiler: Genellenmiş akran algısının aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27 (70), 101-114.
- Beckman, L., Hagquist, C. and Hellstrom, L. (2012). Does the association with psychosomatic health problems differ between cyber-bullying and traditional bullying? *Emotional & Behavioural Difficulties*, 17(3), 421-434.
- Belsey, B. (2006). *Cyberbullying: An emerging threat to the "always on" generation*. 09.10.2009, <http://www.cyberbullying.ca>.
- Beran, T. and Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of new method for an old behaviour. *Journal of Educational Computing Research*, 32, 265-277.
- Beran, T., Mishna, F., McInroy, L. B. and Shariff, S. (2015). Children's experiences of cyberbullying: A Canadian national study. *Children & Schools*, 37 (4).
- Berson, I. R., Berson, M. J. and Ferron, J. M. (2002). Emerging risk of violence in the digital age: Lessons for educators from an online study of adolescent girls in the United States. *Journal of School Violence*, 1(2), 51-71.
- Bhat, C. S. (2008). Cyber bullying: Overview and strategies for school counsellors, guidance officers, and all school personnel. *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 18(1), 53-66.
- Bickmore, K. (2010). Policies and programming for safer schools: Are "anti-bullying" approaches impeding education for peacebuilding? *Educational Policy*, 25, 648-687.
- Biçen, H. (2012). *Öğretmen eğitiminde sosyal paylaşım sitelerinin kullanımı: facebook ve wiziq sanal sınıf örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi) Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Blais, J. (2008). *Chatting, befriending, and bullying: Adolescents' internet experiences and associated psychosocial outcomes* (Doctorate dissertation). Queen's University, Kingston, Ontario.
- Bosworth, K. and Espelage, Dorothy L. (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school student. *Journal of Early Adolescence*, 19(3), 341-62.
- Boulton, M.J., Hardcastle, K., Down, J., Fowles, J. and Simmonds, J.A. (2014). A comparison of preservice teachers' responses to cyber versus traditional bullying scenarios: Similarities and differences and implications for practice. *Journal of Teacher Education*, 65(2), 145-155.
- Brewer, E. A. (2011). *Fighting fire with fire: The use of a multimedia webQuest in increasing middle-school students' understandings of cyberbullying* (Doctorate dissertation). Loyola Marymount University, Los Angeles.
- Brighi, A., Guarini, A., Melotti, G., Galli, S., ve Genta, M. (2012). Predictors of victimisation across direct bullying, indirect bullying and cyber-bullying. *Emotional & Behavioural Difficulties*, 17(3), 375-388.
- Burgess-Proctor, A., Patchin, J. W. and Hinduja, S. (2010). *Cyberbullying and online harassment: Reconceptualizing the victimization of adolescent girls*. 02.12.2015, http://cyberbullying.org/cyberbullying_girls_victimization.pdf.
- Burnham, J., Wright, V. and Houser, R. (2011). Cyber-bullying: Emergent concerns for adolescents and challenges for school counselors. *Journal of School Counseling*, 9(15), 1- 31.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Campbell, M., Butler, D. and Kift, S. (2008). A school's duty to provide a safe learning environment: does this include cyberbullying? *Australia & New Zealand Journal of Law & Education*, 13, 21-32.
- Campbell, M.A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15, 68-76.
- Campbell, M.A., Slee, P.T., Spears, B.A., Butler, D. and Kift, S. (2013) Do cyberbullies suffer too? Cyberbullies' perceptions of the harm they cause to others and to their own mental health. *School Psychology International*, doi: 10.1177/0143034313479698
- Canada Criminal Code, 20.07.2015, <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/index.html>.
- Card, N. A., Isaacs, J. and Hodges, E. V. E. (2008). *Multiple contextual levels of risk for peer victimization: A review with implications for prevention and intervention efforts*. T. W. Miller (Ed.), *School violence and primary prevention* (pp. 125–153). New York, NY: Springer.
- Cassidy, W., Brown, K. and Jackson, M. (2012). 'Under the radar': Educators and cyberbullying in schools. *School Psychology International* 33(5) 520–532.
- Cassidy, W., Jackson, M., and Brown, K. N. (2009). Sticks and stones can break my bones, but how can pixels hurt me?: Students' experiences with cyber-bullying. *School Psychology International*, 30(4), 383-402.
- Chan, H.C.O. and Wong, D.S.W. (2015). Traditional school bullying and cyberbullying in Chinese societies: Prevalence and a review of the whole-school intervention approach. *Aggression and Violent Behavior* 23, 98-108.
- Choucalas, Vida Zoe. (2013). *Cyberbullying and how it impacts schools* (Doctorate dissertation). Indiana State University, Terre Haute, Indiana.
- Cohn, A. and Canter, A. (2002). *What schools and parents can do?* 08.12.2015, http://www.naspcenter.org/factsheets/bullying_fs.html.
- Compton, L., Campbell, M.A. and Mergler, A. (2014). Teacher, parent and student perceptions of the motives of cyberbullies. *Social Psychology of Education*, 17, 383–400.
- Cooper, R. and Blumenfeld, W. (2012). Responses to cyber-bullying: A descriptive analysis of the frequency of and impact on lgbt and allied youth. *Journal of LGBT Youth*, 9(2), 153-177.
- Cornell, D. and Brockenbrough, K. (2004). Identification of bullies and victims: A comparison of methods. *Journal of School Violence*, 3(2), 63–87.
- Craig, W., Pepler, D. and Blais, J. (2007). Responding to bullying: What works? *School Psychology International*, 28(4), 465–477.
- Cross, D., Hall, M., Hamilton, G., Pintabona, Y. and Erceg, E. (2004). Australia: the Friendly School project. P.K. Smith, D. Pepler, ve K. Rigby (Eds.), *Bullying in schools: How successful can interventions be?* (pp. 187–210). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Deryakulu, D. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). Review of Turkish research on problematic internet use and cyber bullying. *Paper presented in 9th International Internet Education Conference & Exhibition*, September 14-16, 2010. Cairo- Egypt.
- DeSmet, A., Aelterman N., Bastiaensens, S., Cleemput, K. V., Poels, K., Vandebosch, H.,...Bourdeaudhuij, I.D. (2015). Secondary school educators' perceptions and practices in handling cyberbullying among adolescents: A cluster analysis. *Computers & Education* 88, 192-201.
- DeVoe, J. F. and Kaffenberger, S. (2005). *Student reports of bullying: results from the 2001 school crime supplement to the national crime victimization survey (NCES*

- 2005–310). U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Dilmaç, B. ve Aydoğan, D. (2010). Parental attitudes as a predictor of cyber bullying among primary school children. *International Journal of Psychological and Brain Sciences*. 5(10), 649-653.
- Eğitimde FATİH Projesi, 10.12.2013,
<http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele.php?id=6>.
- Eliot, M., Cornell, D., Gregory, A. and Fan, X. (2010). Supportive school climate and student willingness to seek help for bullying and threats of violence. *Journal of School Psychology*, 48(6), 533-553.
- Epstein, A. and Kazmierczak, J. (2006). Cyber Bullying: What teachers, social workers, and administrators should know. *Illinois Child Welfare* 3(1-2). 24.11.2015,
<http://www.illinoischildwelfare.org/archives/volume3/icw3-3.pdf>
- Erdur- Baker, Ö. and Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Erdur- Baker, Ö. and Tanrikulu, İ. (2010). Psychological consequences of cyber bullying experiences among Turkish secondary school children. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2 (2010), 2771–2776.
- Erdur-Baker, Ö. (2013). Görünümleri ve ilgili değişkenleriyle siber zorba ve siber kurbanlar. *I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi*. Kasım 2013, İstanbul, Türkiye.
- Espelage, D. L. and Swearer, S. M. (2004). *Bullying in American schools: A social-ecological perspective on prevention*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Farrington, D.P. and Ttofi, M.M. (2010). *School-based programs to reduce bullying and victimization*. 14.03.2015,
<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/229377.pdf>.
- Fauman, M. A. (2008). Cyber bullying: Bullying in the digital age. *The American Journal of Psychiatry*, 165, 780-783.
- Feinberg, T. and Robey, N. (2009). Cyber-bullying school leaders cannot ignore cyber-bullying but rather must understand its legal and psychological ramifications. *Education Digest*, 74(7), 26-31.
- Finkelhor, D., Turner, H. and Hamby, S. (2012). Let's prevent peer victimisation, not just bullying. *Child Abuse and Neglect*, 1-4.
- French Law, 11.06.2015,
<http://legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000615568&dateTexte=&categorieLien=id>.
- Fullan, M.G. (2007). *The new meaning of educational change* (4. baskı) Teachers' College Press: New York.
- Gamez-Guadix, M., Orue, I., Smith, P. K. and Calvete, E. (2013). Longitudinal and reciprocal relations of cyberbullying with depression, substance use, and problematic internet use among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 53, 446-452.
- Gendron, B. P., Williams, A.R. and Guerra, N.G. (2011). An analysis of bullying among students within schools: estimating the effects of individual normative beliefs, self-esteem, and school climate. *Journal of School Violence*, 10(2), 150-164
- Gillespie, A. A. (2006). Cyber-bullying and harassment of teenagers: The legal response. *Journal of Social Welfare & Family Law*, 28(2), 123-136.

- Görzig, A., Haddon, L., Livingstone, S. and Olafsson, K. (2011). *EU kids online: Final report*. London, UK: London School of Economics & Political Science (LSE), 11.11.2014, <http://eukidsonline.net/>.
- Gualdo, A.M.G., Hunter, S.C., Durkin, K., Arnaiz, P. and Maquilon, J.J (2015). The emotional impact of cyberbullying: Differences in perceptions and experiences as a function of role. *Computers & Education* 82, 228-235.
- Guidelines for dealing with cyberbullying, Division of Education, Arts & Social Sciences. University of South Australia, 02.10.2014, <http://w3.unisa.edu.au/eas/humanresources/Documents/DEALING%20WITH%20CYBERBULLYING%20guidelines%20final.pdf>.
- Hazler, R., Miller, D., Carney, S. and Green, S. (2001). Adult recognition of school bullying situations. *Educational Research*, 43(2), 133–146.
- Heinrichs, R.R. (2003). A whole-school approach to bullying: special considerations for children with exceptionalities. *Intervention in School and Clinic*, 38(4), 195–284.
- Hemphill, S. A., Kotevski, A., Tollit, M., Smith, R., Herrenkohl, T. I., Toumbourou, J. W. and Catalano, R. F. (2012). Longitudinal predictors of cyber and traditional bullying perpetration in Australian secondary school students. *Journal of Adolescent Health*, 51, 59–65.
- Herrera, J., Kupczynski, L. and Mundy, M.A. (2015). Intersectionality and cyberbullying: A study of cybervictimization in a Midwestern high school. *Computers in Human Behavior* 52, 387–397.
- Hinduja, S. and Patchin, J. (2010). Bullying, cyberbullying and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14 (3), 206-211.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2007). Off-line consequences of online victimization: School violence and delinquency. *Journal of School Violence*, 6(3), 89-112.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129–156.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2009a). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2009b). *Cyberbullying fact sheet: What you need to know about online aggression*. 15.02.2010, Cyberbullying Research Center, <http://www.cyberbullying.us>
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2012a). *Preventing cyberbullying top ten tips for teens*. 10.03.2013, Cyberbullying Research Center, <http://www.cyberbullying.us>.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2012b). *Preventing cyberbullying top ten tips for parents*. 10.03.2013, Cyberbullying Research Center, <http://www.cyberbullying.us>.
- Hinduja, S. and Patchin, J.W. (2005). *Research summary: cyberbullying victimization. preliminary findings from an online survey of Internet-using adolescents*. 04.10.2009, <http://www.cyberbullying.us>.
- Hinduja, S. and Patchin, J.W. (2009c). *Cell phone safety: top ten tips for teens*. 12.09.2011, Cyberbullying Research Center, <http://www.cyberbullying.us>
- Hinduja, S. ve Patchin, J.W. (2009d). *Password safety: top ten tips for teens*. 12.09.2011, Cyberbullying Research Center, <http://www.cyberbullying.us>
- Hinduja, S. and Patchin, J.W. (2009e). *Preventing cyberbullying: top ten tips for educators*. 12.09.2011, Cyberbullying Research Center, <http://www.cyberbullying.us>

- Hinduja, S. and Patchin, J.W. (2009f). *Safe and responsible social networking strategies for keeping yourself safe online*. 12.09.2011, Cyberbullying Research Center, <http://www.cyberbullying.us>
- Hinduja, S. and Patchin, J.W. (2009g). *Responding to cyberbullying top ten tips for educators*. 12.09.2011, Cyberbullying Research Center, <http://www.cyberbullying.us>
- Hinduja, S. and Patchin, J.W. (2013a). *Cyberbullying identification, prevention, and response*. 26.12.2013, Cyberbullying Research Center, <http://www.cyberbullying.us>
- Hoff, D. L. and Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652-665.
- Holfeld, B. and Grabe, M. (2012). Middle school students' perceptions of and responses to cyberbullying. *Journal of Educational Computing Research*, 46, 395-413.
- Horzum, M.B. ve Ayas, T. (2013). Rehber öğretmenlerin sanal zorbalık farkındalık düzeyinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28(3), 195-205.
- Huang, C.J. and Chou, C. (2013). Revisiting cyberbullying: perspectives from Taiwanese teachers. *Computers & Education*, 63, 227-239.
- Huang, Y. and Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26, 1581-1590.
- Hummel, L. J. (2007). *Cyber-bullying: What it is and how to prevent it*. 21.03.2010. pt3.wikispaces.com/file/view/Cyberbullying.pdf
- İlbaş, Ç. ve Köksal, M. A. (2011). Türkiye bilişim suçları raporu 1990-2011 Temmuz. *İzmir 2. Uluslararası Bilişim Hukuku Kurultayı*. 17-19 Kasım 2011, İzmir, Türkiye.
- İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 14.07.2015, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5651.pdf>.
- Jager, T., Amado, J., Matos, A. and Pessoa, T. (2010). Analysis of experts' and trainers' views on cyberbullying. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 20, 169-181.
- Juvonen, J. and Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? - Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
- Kaptan, S., (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Tekışık Web Ofset Tesisleri, Ankara.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (s. 77). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kavuk, M. (2011). *İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve sanal kurban olma durumlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı, Ulusal tez merkezi (Tez no: 306469).
- Kavuk, M. ve Keser, H. (baskıda) İlköğretim okullarında siber zorbalık. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Doi: 10.16986/HUJE.2015014222.
- Keith, S. and Martin, M. E. (2005). Cyber-bullying: Creating a culture of respect in a cyber world. *Reclaiming Children and Youth*, 13(4), 224-228.
- Kennedy, T., Russom, A. and Kevorkian, M. (2012). Teacher and administrator perceptions of bullying in schools. *International Journal of Education Policy & Leadership*, 7(5), 1-12.
- Keser, H. ve Kavuk, M. (2015). Okulda siber zorbalık farkındalık anketinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 17-30.

- Khan, A. (2015). *Cyberbullying- Instructional Approaches by Middle School Teachers*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Toronto Üniversitesi, Toronto.
- Kotrlík, J. W., Williams H. A. and Jabor, M. K. (2011), Reporting and interpreting effect size in quantitative agricultural education research. *Journal of Agricultural Education*, 52,(1).
- Kowalski, R. M. and Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N. and Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140(4), 1073–1137.
- Kowalski, R., Limber, S. and Agatston, P. (2008). *Cyber-bullying: Bullying in the digital age*. Malden, MA: Blackwell.
- Kowalski, R., Limber, S. and Agatston, P. (2012). *Cyber-bullying: Bullying in the digital age*. Malden, MA: Blackwell.
- Kraft, E.M. and Wang, J. (2009). Effectiveness of cyber bullying prevention strategies: A study on students' perspectives. *International Journal of Cyber Criminology*, 3 (2).
- Lajoie, G., McLellan, A. and Seddon, C. (2001). *Take action against bullying*. Coquitlam, B.C., Canada: Bully B'ware Productions.
- Langevin, M. and Prasad, N. (2012). A stuttering education and bullying awareness and prevention resource: A feasibility study. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 43(1), 344-358.
- Lee, S. (2005). Effects of eco-systemic factors on peer violence at middle schools. *Korean Child Welfare*, 19, 141–170.
- Lee, S.T. and Wong, D.S.W. (2009). School, parents, and peer factors in relation to Hong Kong students' bullying. *International Journal of Adolescence and Youth*, 15, 217–233.
- Lenhart, A. (2010). Cyberbullying: What the research is telling us. 02.12.2014, <http://www.pewinternet.org/Presentations/2010/May/Cyberbullying-2010.aspx>.
- Li, Q. (2005). Cyberbullying in schools: nature and extent of Canadian adolescents' experience. *Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association*. (April, 2005), Montreal, Canada.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27, 157–170.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: a research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777–1800.
- Li, Q. (2008). Cyberbullying in schools: An examination of preservice teachers' perception. *Canadian Journal of Learning and Technology*, 34(2).
- Limber, S. P. Kowalski, R. and Agatston, P. (2008). *Cyber bullying: A prevention curriculum for grades 6-12*. MN: Hazelden.
- Limper, R. (2000). Cooperation between parents, teachers, and school boards to prevent bullying in education: An overview of work done in the Netherlands. *Aggressive Behavior*, 26, 125–134.
- Machácková, H., Dedkova, L. Sevcikova, A. and Cerna, A. (2013). Bystanders' support of cyberbullied schoolmates. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23, 25–36.
- Marachi, R., Astor, R. and Benbenishty, R. (2007). Effects of teacher avoidance of school policies on student victimization. *School Psychology International*, 28, 501–518.

- Mark, L.K. (2009). *Student, educator, and parent perceptions of cyber bullying in three Hawai'i middle schools* (Doctorate dissertation). University of Hawaii, Educational Psychology.
- Mark, L.K. and Ratliffe, K. (2011). Cyber worlds: New playgrounds for bullying. *Computers in the Schools*, 28(2), 92-116.
- Marshall, J. and Stanfield, A. (2011). *The realities of sexting (you can't unsend!)*. 02.12.2014, <http://www.learningseed.com>.
- McNamara, P. M. and Moynihan, S. (2010). Teachers' experiences, perceptions of and skills in addressing cyber bullying in Irish schools. *In 2nd Global Conference on Bullying*. November, 2010, Prague. 12.11.2014, http://works.bepress.com/patricia_mannixmcnamara/14.
- McNamee, A. and Mercurio, M. (2008). School-wide intervention in the childhood bullying triangle. *Childhood Education*, 84(6), 370–378.
- MEB Kurum Listesi. 04.01.2013, mebbis.meb.gov.tr/KurumListesi.aspx.
- MEB Fatih Projesi. 22.05.2015, <http://www.meb.gov.tr/700-bin-tablet-bilgisayar-dagitimi-gerceklesti/haber/8777/tr>.
- MEB. (2012). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu bilişim teknolojileri ve yazılım dersi (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı. 01.11.2015, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx/program2.aspx?islem=1&kno=196>.
- Merrell, K., Gueldner, B., Ross, S. and Isava, D. (2008). How effective are school bullying intervention programs? A meta-analysis of intervention research, *School Psychology Quarterly*, 23(1), 26–42.
- Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *Cyberpsychology & Behavior*, 12, 387–393.
- Mishna, F., Kassabri, M.K., Gadalla, T. and Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully–victims. *Children and Youth Services Review*, 34, 63–70.
- Mishna, F., MacFadden, R., Gadalla, T., Daciuk, J., Solomon, S. and Cook, C. (2006). Cyber bullying survey: school summary report. 22.07.2012, <http://www.governmentevents.ca/ypo2008/presentations/634.pdf>.
- Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G. and Runions, K. C. (2014). Bullying prevalence across contexts: a meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 55, 602-611.
- Monks, C. P., Ortega, R., Robinson, S. and Worlidge, P. (2009). Cyberbullying among primary schoolaged pupils. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 4, 167–181.
- O' Moore A.M. and Minton S.J. (2005). An evaluation of the effectiveness of an anti-bullying programme in primary schools. *Aggressive Behaviour*, 31, 609–622.
- Olweus D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Oxford, England.
- Olweus D. (2012). Cyberbullying: An overrated phenomenon? *European Journal of Developmental Psychology*, 9, 520-38.
- Olweus, D. (1999). Bullying at school: What we know and what we can do P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, and P. Slee (Ed.). *The nature of school bullying: A cross national perspective*. Londra ve New York: Routledge.
- Olweus, D. (2014). *Cyber Bullying: A prevention curriculum for grades 6-12*. 12.10.2015, http://www.violencepreventionworks.org/public/document/cyber_bullying_6-12_scope.pdf.

- Ortaöğretim Kurumları Ödül Disiplin Yönetmeliği, 01.07.2015, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ortaogr kurumyon_0/ortaogr kurumyon_1.html.
- Ortega-Baron, J., Buelga, S. and Cava, M. J. (2015), The influence of school and family environment on adolescent victims of cyberbullying. *Comunicar*, 46, DOI: 10.3916/C46-2016-06.
- Özbay, Ö. (2008). Çapraz tablo analizi nasıl yapılır? Pratik bir açıklama. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 459-470.
- Pabian, S. and Vandebosch, H. (2015). Short-term longitudinal relationships between adolescents' (cyber)bullying perpetration and bonding to school and teachers. *International Journal of Behavioral Development* 1–11, Doi: 10.1177/0165025415573639.
- Patchin, J. W. and Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and self-esteem. *Journal of School Health*, 80, 614–21.
- Patchin, J.W. and Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.
- Paul, S., Smith, P. K. and Blumberg, H. (2012). Revisiting cyberbullying in schools using the quality circle approach. *School Psychology International*, 33(5), 492–504.
- Peker, A. (2013). Ortaokul öğrencilerinin siber zorba ve siber mağdur olma durumu. 5. *Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu*, 1-3 Kasım, Antalya.
- Peker, A. (2015). Analyzing the risk factors predicting the cyberbullying status of secondary school students. *Education and Science* 40 (181), 57-75.
- Pepler, D. J., Graig, W. M., Ziegler, S. and Charach, A. (1994). An evaluation of an anti-bullying intervention in Toronto schools. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 13, 95–110.
- Popovic-Citic, B., Djuric, S. and Cvetkovic, V. (2011). The prevalence of cyberbullying among adolescents: A case study of middle schools in serbia. *School Psychology International*, 32(4), 412-424.
- Price, M. and Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying: Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29, 51-59.
- Raskauskas, J. and Stoltz, A. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-575.
- Reeckman, B. and Cannard, L. (2009). Cyberbullying: A Tafe perspective. *Youth Studies Australia*, 28(2),41–49.
- Richard, J. F., Schneider, B. H. and Mallet, P. (2012). Revisiting the whole-school approach to bullying: Really looking at the whole school. *School Psychology International*, 33, 263-284.
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London, UK: Jessica Kingsley Publishers.
- Rigby, K. and Smith, P.K. (2011). Is school bullying really on the rise? *Social Psychology of Education* 14(4), 441-455.
- Rivers, I. and Noret, N. (2010). 'I h 8 u': Findings from a five-year study of text and email bullying. *British Educational Research Journal*, 36(4), 643–671.
- Rivers, I., Poteat, V. P., Noret, N. and Ashurst, N. (2009). Observing bullying at school: The mental health implications of witness status. *School Psychology Quarterly*, 24(4), 211-223.

- Ryan, T., Kariuki, M. and Yılmaz, H. (2011). A comparative analysis of cyberbullying perceptions of preservice educators: Canada and Turkey. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10 (3).
- Sahariff, S. (2005). Cyber-dilemmas in the new millennium: school obligations to provide student safety in a virtual school environment. *McGill Journal of Education* 40(3), 457-477.
- Sakellariou, T., Carroll, A. and Houghton, S. (2012). Rates of cyber victimization and bullying among male Australian primary and high school students. *School Psychology International*, 33(5), 533–549.
- Salı, J.B., Başak, B. E. and Akca, E.B. (2015). Türkiye’de ortaokul öğrencileri arasında siber zorbalık. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 5(2), 109-130.
- Salmivalli, C., Sainio, M. and Hodges E.V. (2013). Electronic victimization: Correlates, antecedents, and consequences among elementary and middle school students. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 42, 442-53.
- Schrock, A. and Boyd, D. (2008). *Online threats to youth, solicitation, harassment, and problematic content*. 23.07.2012, <http://www.zephoria.org/isttf/ISTTF-LitReviewDraft.pdf>
- Seferoğlu, S. S. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* (2. baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Selkie, E.M., Fales, J.L. and Moreno, M.A. (2015). Cyberbullying Prevalence Among US Middle and High School Aged Adolescents: A Systematic Review and Quality Assessment. *Journal of Adolescent Health* (basımda) 24.11.2015, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1054139X15003821>
- Semerci, A. (2015). Examining middle school students’ views on text bullying. *Education and Information Technologies*. Doi: 10.1007/s10639-015-9420-6.
- Serin, H. (2012). *Ergenlerde siber zorbalık/siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri* (Doktora tezi). Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı, Ulusal tez merkezi (Tez no: 317225).
- Shariff, S. (2003). *A system on trial: Identifying legal standards for educational, ethical and legally defensible approaches to bullying in schools* (Doctorte dissertation). Simon Fraser University, Burnaby, B.C.
- Shariff, S. (2005). Cyber-dilemmas in the new millennium: school obligations to provide student safety in a virtual school environment. *McGill Journal of Education*, 40 (3), 457-477.
- Shariff, S. (2008). *Cyber-bullying: Issues and solutions for the school, the classroom and the home*. New York, NY: Routledge.
- Simmons, K.D. and Bynum, Y. P. (2014). Cyberbullying: six things administrators can do. *Education* 134 (4), 452-456.
- Simone, P., Smith, P. and Blumberg, H. (2012). Comparing student perceptions of coping strategies and school interventions in managing bullying and cyberbullying incidents. *Pastoral Care in Education*, 30(2), 127-146.
- Slonje, R. and Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147–154.
- Slonje, R., Smith, P. K. and Frisen, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in Human Behavior*, 29(1), 26–32.
- Smith, D.M. (2015). Cyberbullying in South African and American schools: A legal comparative study. *South African Journal of Education*, 35 (2).

- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. and Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M.,...Henenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyber bullying among adolescents. *Archives of General Psychiatry*, 67, 720-728.
- Spears, B., Campbell, M. A., Tangen, D. J., Slee, P. and Cross, D. (2015) Australian pre-service teachers' Knowledge and understanding of cyberbullying: Implications for school climate. *Les Dossiers des sciences de l'éducation*, 33, 109-130.
- Spears, B., Slee, P., Campbell, M. and Cross, D. (2011) *Educational Change and Youth Voice: Informing School Action on Cyberbullying*. Centre for Strategic Education: Victoria.
- Spears, B., Slee, P., Owens, L. and Johnson, B. (2009). Behind the scenes and screens: Insights into the human dimension of covert and cyberbullying. *Journal of Psychology*, 189-196.
- Steiner, R.J. and Rasberry, C.N. (2015). Brief report: Associations between in-person and electronic bullying victimization and missing school because of safety concerns among U.S. high school students. *Journal of Adolescence* 43, 1-4.
- Strom, P., Strom, R., Wingate, J., Kraska, M. and Beckert, T. (2012). Cyber-bullying: Assessment of student experience for continuous improvement planning. *NASSP Bulletin*, 96(2), 137- 153.
- Sullivan, K. (2000). *The anti-bullying handbook*. Oxford: Oxford University Press.
- Tangen, D. and Campbell, M. (2010). Cyberbullying prevention: One primary school's approach. *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 20, 225-234.
- The Act on Developing an Environment that Provides Safe and Secure Internet Use for Young People, 12.07.2015, <http://www8.cao.go.jp/youth/youth-harm/law/pdf/english.pdf>.
- The Fight Crime: Invest in Kids (2006). Cyber bully teen. 25.10.2015, http://www.fightcrime.org/wp-content/uploads/sites/default/files/reports/cyberbullyingteen_2.pdf
- The First Amendment, 10.07.2015, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-CONAN-1992/pdf/GPO-CONAN-1992-10-2.pdf>.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287.
- Topçu, Ç. (2008). The relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring (Yüksek lisans tezi). Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı, Ulusal tez merkezi (Tez no: 227700).
- Topçu, Ç. ve Erdur-Baker, Ö. (2007). Geleneksel akran zorbalığının, siber zorbalığın ve bu iki tip zorbalık türü arasındaki ilişkinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. 16. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 5-70 Eylül, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Tokat.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö. ve Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 643-648.
- Topçu, Ç., Yıldırım, A. ve Erdur-Baker, Ö. (2013). Cyber bullying @ Schools: What do Turkish adolescents think? *International Journal for the Advancement of Counselling*, 35 (2), 139-151.

- Ttofi, M. M. and Farrington, D.P. (2011). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: A systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 7, 27–56.
- Türk Ceza Kanunu (TCK), 14.07.2015, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.5237&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch&Tur=1&Tertip=5&No=5237>.
- Türk Dil Kurumu, 11.12.2014, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54896b9c777b17.09979971.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2005). İstatistiki bölge birimleri sınıflaması, 02.03.2012, <http://www.tuik.gov.tr/>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Bilgi Toplum İstatistikleri, 19.04.2015, www.tuik.gov.tr.
- Udris, R. (2015). Cyberbullying in Japan: an exploratory study. *International Journal of Cyber Society and Education* 8(2), 59-80.
- UK Legislation, 23.07.2015, <http://www.legislation.gov.uk/>.
- Unnever, J. and Cornell, D. (2003). The culture of bullying in middle school. *Journal of School Violence*, 2(2), 5–27.
- Van den Eijnden, R., Vermulst, A., Van Rooij, A. J., Scholte, R. and Van de Mheen, D. (2013). The bidirectional relationships between online victimization and psychosocial problems in adolescents: a comparison with real-life victimization. *Journal of Youth and Adolescence*, 43, 790-802.
- Van Geel, M., Vedder, P. and Tanilon, J. (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying, and suicide in children and adolescents: A meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 10.
- Vandebosch, H. and Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11(8), 1349-1371.
- Varjas, K., Henrich, C. C. and Meyers, J. (2009). Urban middle school students' perceptions of bullying, cyberbullying, and school safety. *Journal of School Violence*, 8(2), 159-176.
- Von Marees, N. and Petermann, F. (2012). Cyberbullying: An increasing challenge for schools. *School Psychology International*, 33(5), 467–476.
- Vreeman, R. and Carroll, A. (2007). A systematic review of school-based interventions to prevent bullying. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 161(1), 78-88.
- Wachs, S. (2012). Moral disengagement and emotional and social difficulties in bullying and cyberbullying: Differences by participant role. *Emotional and Behavioral Difficulties*, 17, 347–360
- Walrave, M. and Heirman, W. (2011). Cyber-bullying: Predicting victimisation and perpetration. *Children & Society*, 25, 59-72.
- Walton, G. (2010). The problem trap: Implications of policy archaeology methodology for anti-bullying policies. *Journal of Education Policy*, 25(2), 135–150.
- Wang, J., Iannotti, R. J. and Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45, 368–375.
- Willard, N. (2005). *Educator's Guide to Cyberbullying: Addressing the Harm Caused by Online Social Cruelty*. 08.09.2013, <http://www.cyberbully.org/>
- Willard, N. (2006). *Cyber bullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social cruelty, threats, and distress*. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use.

- Willard, N. (2007). *Educator's guide to cyberbullying and cyberthreats*. Center for Safe and Responsible Use of the Internet. 17.10.2009, <http://www.cyberbully.org/>
- Williams, K. R. and Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 14–21.
- Wolak, J., Mitchell, K. J. and Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 51-58.
- Wölfer, R., Schultze-Krumbholz, A., Zagorscak, P., Jäkel, A., Göbel, K. v and Scheithauer, H. (2014). Prevention 2.0: Targeting cyberbullying @ school. *Prevention Science, 15*, 879-887.
- Wright, M. and Li, Y. (2013). The association between cyber victimization and subsequent cyber aggression: The moderating effect of peer rejection, *Journal of Youth and Adolescence, 42*, 662–674.
- Wright, M.F., Aoyama, I., Kamble, S., V. Li, Z., Soudi, S., Lei, L. and Shu, C. (2015). Peer Attachment and Cyber Aggression Involvement among Chinese, Indian, and Japanese Adolescents. *Societies, 5*(2), 339-353.
- Yalın, H. İ. (2004). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme* (ekonomik baskı - 12. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yalın, H. İ., Bayır, Ş. ve Numanoğlu, G. (2010). *Cyber-bullying among primary school students. Paper presented in 9th International Internet Education Conference & Exhibition*, September 14-16, 2010. Cairo-Egypt.
- Yang, S.J., Stewart, R., Kim, J.M., Kim, S.W., Shin, I.S. and Dewey, M. E. (2013). Differences in predictors of traditional and cyber-bullying: a 2-year longitudinal study in Korean school children. *European Child & Adolescent Psychiatry, 22*, 309-318.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2007). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ybarra, M. L. and Mitchell, K. J. (2004). Online aggressors, victims, and aggressor/victims: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45*(7), 1308–1316.
- Yenilmez, Y. ve Seferoğlu, S.S. (2013). Sanal zorbalık ve öğretmenlerin farkındalık durumlarına bir bakış. *Eğitim ve Bilim, 38* (169), 420-432.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, H. (2011). Cyber-bullying in Turkish middle schools: An exploratory study. *School Psychology International, 32*(6), 645-654.
- Yoneyama, S. and Rigby, K. (2006). Bully/Victim students and classroom climate. *Youth Studies Australia, 25* (3), 34-41.
- Yoon, J. S. and Barton, E. (2008). The role of teachers in school violence and bullying prevention. In T. W. Miller (Ed.), *School violence and primary prevention* (pp. 249-275). New York: Springer.
- Yoon, J., Bauman, S., Choi, T. and Hutchinson, A.S. (2011). How South Korean teachers handle an incident of school bullying. *School Psychology International 32*(3), 312–329.

EKLER

Ek 1. OKULDA SİBER ZORBALIK FARKINDALIK ANKETİ

Bu anket, ortaokul ve liselerin siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumlarını farklı boyutlarda ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Üç bölümden oluşan ankette her bir bölüm ve soruların başında yer alan açıklamaları dikkatlice okuyarak ilerlemeniz, en uygun yanıtı vermeniz adına önem taşımaktadır. Anketin yanıtlanma süresi yaklaşık 20-25 dakikadır. Veriler gizli tutulacak ve sadece araştırma amaçlı kullanılacaktır. Verdiğiniz yanıtlar, anketin sonunda karşınıza çıkacak "gönder" butonuna tıkladığınız takdirde kaydedilecektir. Anketin tamamını bir seferde doldurmanız gerekmektedir. Bu nedenle yanıtlarınızı tamamlayıp göndermeden lütfen sayfadan ayrılmayınız.

Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Tanımlar

Siber Zorbalık: E-posta, cep telefonu, metin mesajları ve internet sitelerinin tehdit, taciz, utandırma, sosyal dışlama, saygınlığa veya dostluğa zarar verme gibi amaçlarla kullanımını içermektedir.

Zorba: Siber zorbalık davranışını sergileyen kişidir.

Mağdur: Siber zorbalığa maruz kalan kişidir.

Siber Zorbalıkla Baş Etme: Siber zorbalık olaylarını tanıma, önleme ve bu olaylara uygun yollarla müdahale etme anlamına gelmektedir.

Kısaltmalar

BT: Ortaokullarda "Bilişim Teknolojileri", liselerde "Bilgi ve İletişim Teknolojileri"ni karşılamaktadır.

I. Bölüm: Kişisel Bilgiler

Bu bölümdeki sorular OKUL MÜDÜRÜ veya MÜDÜR YARDIMCISI tarafından yanıtlanacaktır.

Göreviniz	☐ Okul Müdürü ☐ Müdür Yardımcısı	
	☐ Bilişim Teknolojileri öğretmeni ☐ Okul rehber öğretmeni	
	☐ Diğer	
Branşınız		
Hizmet yılınız yıl	

II. Bölüm: Okula Yönelik Bilgiler

SORULAR	SEÇENEKLER
1- Okulun türü	☐ Ortaokul ☐ Lise
2- Okulun bulunduğu	İl:..... İlçe:.....
3- Okulun adı (isteğe bağlı)	
4- Okuldaki öğretmen sayıları	Rehber öğretmen sayısı: BT öğretmeni sayısı: BT rehber/formatör öğretmen sayısı: Toplam öğretmen sayısı:
5- Okuldaki öğrenci sayısı
6- Okulda BT sınıfı var mı?	☐ Evet ☐ Hayır
7- BT dersi hangi sınıflara, kaç yıldır verilmektedir?	5. Sınıflar 9. Sınıflar
	6. Sınıflar 10. Sınıflar
	7. Sınıflar 11. Sınıflar
	8. Sınıflar 12. Sınıflar
8- BT sınıfı dışında öğrenciler interneti nerelerde kullanmaktadır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Kütüphane ☐ FATİH Sınıfı ☐ Sınıf ☐ Ev ☐ İnternet Kafe ☐ Mobil Erişim ☐ Bilgim yok ☐ Başka, lütfen belirtiniz
9- Okulunuzda MEB ağı dışında, öğrencilerin herhangi bir yolla erişebileceği bir internet ağı var mı?	
10- Sınıflardaki internet bağlantısının türü nedir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ MEB ağı ☐ Özel internet ağı ☐ Sınıflarda internet bağlantısı yok. (Sınıflarda internet bağlantısı yok ise 13. soruya geçiniz.)
11- Sınıflarda internet kullanımı ile ilgili denetimi kim yapmaktadır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Okul yönetimi ☐ Sınıf rehber öğretmeni ☐ BT öğretmeni ☐ Rehber öğretmeni ☐ BT formatör öğretmeni ☐ Rehber öğretmeni ☐ Başka, lütfen belirtiniz..... ☐ Denetim yapılmıyor.

12- Sınıflarda internet kullanımı ile ilgili denetim nasıl yapılmaktadır? Lütfen belirtiniz.				
13- Bir eğitim-öğretim yılında, okulunuzdaki ortalama disiplin sorunları soruşturma/olay sayısı nedir?	☐ Genel konulara yönelik: ☐ BT konularına yönelik:			
14- Öğrencilerin okulda BT araçlarını kullanım durumları nedir?	BT Araçları	Serbest ve kuralımız VAR	Serbest ve kuralımız YOK	Yasak
	Cep telefonu/ Akıllı telefon	☐	☐	☐
	Diz üstü bilgisayar (Laptop)	☐	☐	☐
	Tablet	☐	☐	☐
	Fotoğraf makinesi	☐	☐	☐
	Kamera	☐	☐	☐
	Ses kayıt cihazı	☐	☐	☐
	Başka, lütfen belirtiniz.....			
15- Öğrenciler internet güvenliği konusunda bilgilendiriliyor mu?	☐ Evet	☐ Kısmen	☐ Hayır	☐ Bilgim yok.
16- Okul personeli, öğrencilerin İnternet faaliyetlerini izleme ve onları güvenli olmayan sitelerden koruma konusunda yeterli midir?	☐ Evet	☐ Kısmen	☐ Hayır	☐ Bilgim yok.

III. Bölüm: Siber Zorbalığa Yönelik Bilgiler

SORULAR	SEÇENEKLER
1- Gerçek yaşam fiziksel zorbalığı (vurma, itme, tekmeleme, tükürme) ile siber zorbalık kıyaslandığında..... (Sadece bir seçenek işaretleyiniz.)	☐ Siber zorbalık, fiziksel zorbalıktan daha kötüdür. ☐ Fiziksel zorbalık, siber zorbalıktan daha kötüdür. ☐ İkisi eşit düzeyde tehlikelidir. ☐ İkisi de tehlikeli değildir. ☐ Fikrim yok.
2- Gerçek yaşam sözel zorbalığı (isim takma, küfür etme, alay etme, iğneleme, hakaret etme) ile siber zorbalık kıyaslandığında..... (Sadece bir seçenek işaretleyiniz.)	☐ Siber zorbalık, sözel zorbalıktan daha kötüdür. ☐ Sözel zorbalık siber zorbalıktan daha kötüdür. ☐ İkisi eşit düzeyde tehlikelidir. ☐ İkisi de tehlikeli değildir. ☐ Fikrim yok.
Gerçek yaşam sosyal/ilişkisel zorbalık (sosyal dışlama, söylenti yayma) ile siber zorbalık kıyaslandığında..... (Sadece bir seçenek işaretleyiniz.)	☐ Siber zorbalık, sosyal/ilişkisel zorbalıktan daha kötüdür. ☐ Sosyal/ilişkisel zorbalık, siber zorbalıktan daha kötüdür. ☐ İkisi eşit düzeyde tehlikelidir. ☐ İkisi de tehlikeli değildir. ☐ Fikrim yok.
4- Sizce, gerçek yaşamda zorbalık yapan kişilerle siber zorbalık aynı kişiler midir?	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bazıları ☐ Bilgim yok
5- Sizce siber zorbalık, sınıf ortamında nasıl bir etki yaratır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Düşmanca bir ortam yaratır. ☐ Öğrencilerin öğrenmelerini güçleştirir. ☐ Herhangi bir etkisi olmaz. ☐ Başka, lütfen belirtiniz.. ☐ Fikrim yok.
6- Sizce, öğrencileriniz siber zorbalığa uğrarlarsa bunu kim(ler)e anlatırlar? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Okul yönetimine ☐ Diğer Öğretmenlere ☐ BT Öğretmenine ☐ Ailesine ☐ Rehber Öğretmene ☐ Arkadaş(lar)ına ☐ Başka, lütfen belirtiniz..... ☐ Fikrim yok.

7- Okulunuzda bugüne kadar, siber zorbalığa maruz kalan öğrenci oldu mu?	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilmiyorum
8- Okulunuzda bugüne kadar, siber zorbalık davranışları gösteren öğrenci oldu mu?	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilmiyorum
9- Siber zorbalık, okulunuzda önemli bir sorun durumunda mıdır?	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilmiyorum
10- 2013-2014 yılı itibariyle, okulunuzda siber zorbalıkla ilgili kaç olay yaşandı? (Sayıyla belirtiniz.) (Eğer herhangi bir olay yaşanmadıysa 16. soruya geçiniz.)
11- Okulunuzda yaşanan siber zorbalık olayları nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Sanal ortamda kaba lakap takma ☐ Sanal ortamda tehdit ☐ Sanal ortamda söylenti yayma ☐ Sanal ortamda kişisel bir fotoğrafı/videoyu izinsiz olarak başkalarıyla paylaşma ☐ Sanal ortamda başka biri gibi davranma (sanal yalancılık) ☐ Sanal ortamda başkalarına, cinsel içerikli istenmeyen sözler veya fotoğraflar yollama ☐ Sanal ortamda cinsel içerikli teklifte bulunma ☐ Cep telefonundan gizli arama yapma ☐ Cep telefonu metin mesajı yoluyla tehdit etme ☐ Biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı bir web sayfası oluşturma ☐ Başka, lütfen belirtiniz.....
12- Okulunuzda yaşanan siber zorbalık olayları hangi araçlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Cep telefonu/Akıllı Telefon ☐ Diz üstü bilgisayar (Laptop) ☐ Tablet ☐ Fotoğraf makinesi ☐ Kamera ☐ Ses kayıt cihazı ☐ Başka, lütfen belirtiniz.....
13- Okulunuzda yaşanan siber zorbalık olayları hangi ortamlarda gerçekleştirilmiştir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Cep telefonu metin mesajı (SMS) ☐ Mobil uygulamalar (WhatsApp, Viber, Tango, vb.) ☐ E-posta ☐ Sosyal ağ siteleri (Facebook, Twitter, vb.) ☐ Anlık sohbet ortamları (MSN, Skype, Facebook Sohbet, vb.) ☐ Başka, lütfen belirtiniz.....
14- Okulunuzdaki siber zorbalık olaylarının miktarında yıllara göre bir değişiklik yaşanmakta mıdır?	☐ Evet, gittikçe artıyor. ☐ Evet, gittikçe azalıyor. ☐ Hayır, aynı miktarda gibi görünüyor. ☐ Bilgim yok
15- Okulunuzdaki siber zorbalık olayları hangi sınıflarda daha yoğun yaşanmaktadır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ 5 ☐ 6 ☐ 7 ☐ 8 ☐ 9 ☐ 10 ☐ 11 ☐ 12 ☐ Bilgim yok
16- Siber zorbalığa tanık olan/maruz kalan öğrencilerimiz, sessiz kalmak yerine güvendikleri bir yetişkini bilgilendirip, destek sağlamasına izin verirler.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
17- Öğrencilerimize, siber zorbalık veya çevrimiçi güvenlik ile ilgili bir sorun yaşadıklarında, yardım için okul yönetimine ve öğretmenlerine başvurmaları sık sık hatırlatılmaktadır.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok

18- Öğrencilerimiz, teknolojinin uygunsuz kullanımının, okul yönetimi tarafından göz ardı edilmeyeceğini açıkça bilmektedir.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
19- Okulumuzda siber zorbalık davranışlarının, öğrenciler arasında popüler algılanmadığı bir okul ortamı yaratmak konusunda çalışmalar yapılmaktadır.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
20- Siber zorbalıkla mücadele, okulumuzdaki eğitim programlarının bir parçası olarak ele alınmaktadır.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
21- Okulumuzdaki yöneticiler , siber zorbalık sorunlarıyla nasıl baş edeceklerini bilmektedir.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
22- Okulumuzdaki öğretmenler , siber zorbalık sorunlarıyla nasıl baş edeceklerini bilmektedir.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
23- Okulumuzdaki öğrenciler , siber zorbalık sorunlarıyla nasıl baş edeceklerini bilmektedir.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
24- Öğrencilerimizin aileleri , siber zorbalık sorunlarıyla nasıl baş edeceklerini bilmektedir.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
25- Okulumuzda, siber zorbalıkla baş etme konusunda, üst sınıflardaki öğrencilerin alt sınıflardakileri bilgilendirmeleri sağlanmaktadır.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
26- Okul personeli öğrencilerin bilgisayar ve internet kullanımları ile ilgili yasal düzenlemelerin farkındadır/bilmektedir.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
27- Okulumuz, siber zorbalıkla baş etme konusunda, okul çevresinde alınacak önlemlerdeki sorumluluğunun farkındadır.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
28- Okulumuzda öğrencilere, doğru, sağlıklı, etik bilgisayar ve internet kullanımı konularında, konferans ve toplantı, okul web sayfası, serbest saat etkinlikleri vb yoluyla ders dışı bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır.	☐ Evet	☐ Hayır	☐ Bilgim yok
29- Öğrencilerinizin siber zorbalıkla baş etme konusunda bilgi aldıkları kaynaklar nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Okul yönetimi ☐ BT öğretmeni ☐ Okul rehber öğretmeni ☐ Aileleri ☐ Arkadaşları ☐ İnternet ☐ Sınıf rehber öğretmeni ☐ Hiçbir kaynaktan bilgi almıyorlar. ☐ Başka, lütfen belirtiniz..... ☐ Bilgim yok		
30- Okulumuzda, siber zorbalıkla baş etme konusunda öğrencilere yönelik ne tür bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Seminer/ Konferans düzenleme ☐ Okul dışı toplantı ve organizasyonlar düzenleme ☐ Basılı materyal dağıtma ☐ Web sitesi düzenleme ☐ Okul web sayfasında bilgi sunma ☐ Serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme ☐ BT dersinin seçilmesini teşvik etme ☐ Başka, lütfen belirtiniz..... ☐ Çalışma yapılmıyor.		

<p>31- Okulunuzda, siber zorbalıkla baş etme konusunda öğretmenlere yönelik ne tür bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)</p>	<p>☐ Seminer/ Konferans düzenleme ☐ Okul dışı toplantı ve organizasyonlar düzenleme ☐ Basılı materyal dağıtma ☐ Web sitesi düzenleme ☐ Okul web sayfasında bilgi sunma ☐ Serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme ☐ BT dersinin seçilmesini teşvik etme ☐ Başka, lütfen belirtiniz..... ☐ Çalışma yapılmıyor.</p>
<p>32- Okulunuzda, zorbalıkla baş etme konusunda ailelere ve topluma yönelik ne tür bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)</p>	<p>☐ Seminer/ Konferans düzenleme ☐ Okul dışı toplantı ve organizasyonlar düzenleme ☐ Basılı materyal dağıtma ☐ Web sitesi düzenleme ☐ Okul web sayfasında bilgi sunma ☐ Serbest etkinlik saatlerinde bilgilendirme ☐ BT dersinin seçilmesini teşvik etme ☐ Başka, lütfen belirtiniz..... ☐ Çalışma yapılmıyor.</p>
<p>33- Siber zorbalık olayları ve şüpheleri okulumuzda ciddi olarak ele alınmaktadır.</p>	<p>☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilгим yok</p>
<p>34- Siber zorbalık olaylarını araştırmak için okulumuza özgü bir yöntemimiz mevcuttur.</p>	<p>☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilгим yok</p>
<p>35- Okulumuzda, siber zorbalık olaylarının raporlanmasında gizlilik ilkesine uyulmaktadır.</p>	<p>☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilгим yok</p>
<p>36- Okulumuzda siber zorbalık olaylarının yaşanması durumunda, hangi aşamada müdahale edileceği okul personeli tarafından bilinmektedir.</p>	<p>☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilгим yok</p>
<p>37- Siber zorbalık olaylarının yaşanması durumunda, hangi aşamada emniyet müdürlüğü ile işbirliği yapılacağı okul personeli tarafından bilinmektedir.</p>	<p>☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilгим yok</p>
<p>38- Okulunuzda bir siber zorbalık olayı ile karşılaştığımızda, çözüm için ne tür bilgilere ihtiyaç duyarsınız?</p>	<p>☐ Okulun siber zorbalıkla ilgili tutumu, ilkeleri ☐ Zorbanın kimliği ☐ Zorbanın ailesinin desteği ☐ Mağdurun kimliği ☐ Mağdurun ailesinin desteği ☐ Olayın ortaya çıkış biçimiyle ilgili ayrıntılı bilgi ☐ Başka, lütfen belirtiniz.....</p>
<p>39- Okulunuzda bir siber zorbalık olayı ile karşılaştığımızda hangilerini yaparsınız? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)</p>	<p>☐ Mağdurla konuşma ☐ Kim olduğu belliyse zorbayla konuşma ☐ Mağdurun ailesiyle konuşma ☐ Kim olduğu belliyse, zorbanın ailesiyle konuşma ☐ Mağduru okul rehberlik servisine yönlendirme ☐ Kim olduğu belliyse, zorbayı okul rehberlik servisine yönlendirme ☐ Polise bildirme ☐ Okul güvenlik görevlisine bildirme ☐ Müdahale etmeme ☐ Başka, lütfen belirtiniz..... ☐ Bilгим yok</p>
<p>40- Siber zorbalıkla ilgili net bir okul politikamız mevcuttur.</p>	<p>☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilгим yok</p>

41- Okulumuzda siber zorbalıkla ilgili ilke ve kurallar bellidir.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
42- Okulumuzun siber zorbalık ilkeleri, okul dışı siber zorbalık davranışlarını da içermektedir.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
43- Siber zorbalıkla ilgili okul ilke ve kurallarımız öğrencilerimiz tarafından bilinmektedir.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
44- Siber zorbalıkla ilgili okul ilke ve kurallarımız öğretmenlerimiz tarafından bilinmektedir.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
45- Siber zorbalıkla ilgili okul ilke ve kurallarımız öğrencilerimizin aileleri tarafından bilinmektedir.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
46- Siber zorbalık ile ilgili ilke ve kurallar okulun BT sınıf(lar)ında, okul web sayfasında ve okuldaki duyuru panolarında ilan edilmektedir.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
47- Güvenli ve etik bilgisayar ve internet kullanımı için; internet ağımızda kurulu web sitesi engelleme yazılımı/donanımı mevcuttur.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
48- Güvenli ve etik bilgisayar ve internet kullanımı için; internet ağımızda kurulu içerik izleme yazılımı/donanımı mevcuttur.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
49- Okulumuzdaki bilgisayarlarda virüs engelleyici yazılımlar mevcuttur.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
50- Okulumuzdaki bilgisayarlarda güvenli internet paketi kullanılmaktadır.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok
51- Okul web sayfasında öğrencilerin kişisel bilgilerini yayınlamaktan kaçınılmaktadır.	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilgim yok

Eklemekte yarar gördüğünüz başka hususlar varsa lütfen belirtiniz.

Ek 2. Dr. Justin Patchin'den alınan ölçek kullanım izni

from: Melike Kavuk <melikekavuk@gmail.com>
to: info@cyberbullying.us,
hinduja@cyberbullying.us,
patchin@cyberbullying.us
date: 28 July 2012 at 14:47

Dear Dr. Hinduja and Dr. Patchin;

My name is Melike Kavuk. I am a doctorate student at Educational Technology department in Ankara University, Turkey. I am studying with Prof. Dr. Hafize Keser. We want to identify the readiness of our schools about cyberbullying in Turkey. So we are planing to get a nationwide sample for our study. We are interested in your paper from "Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying" (the paper is at http://cyberbullying.us/Cyberbullying_Report_Card.pdf). If you let us, we want to use this items in the first stage of my doctorate thesis study, we would like to get some information about conditions and formats of items usage.

from: Patchin, Justin W. <PATCHINJ@uwec.edu>
to: Melike Kavuk <melikekavuk@gmail.com>
date: 10 August 2012 at 17:07
subject: RE: Asking for questionnaire permission.

You are welcome to utilize our assessment instrument "Cyberbullying Report Card." We do not have any scoring or reliability information for that instrument because we have never used it for research purposes, only as a resource for schools to evaluate what they are doing. You already have our survey instrument that we use in our research.

All the best with your work.

Sincerely,

Justin Patchin

Ek 3. Dr. Faye Mishna'dan alınan ölçek kullanım izni

from: Melike Kavuk <melikekavuk@gmail.com>
 to: "f.mishna@utoronto.ca" <f.mishna@utoronto.ca>
 date: 29 July 2012 at 01:17
 subject: Asking for survey permission.

Dear Prof. Faye Mishna;

My name is Melike Kavuk. I am a doctorate student at Educational Technology department in Ankara University, Turkey. I am studying with Prof. Dr. Hafize Keser. I worked on cyberbullying for my master's dissertation. Now, I think to continue studying on this subject for my doctorate thesis. I have read your "CYBER BULLYING SURVEY: SCHOOL SUMMARY REPORT" article. (It is available at "<http://www.governmentevents.ca/ypo2008/presentations/634.pdf>"). Me and my teacher Mrs. Keser want to use the surveys used in this report. In this context, we would like your permission to make the Turkish adaptation of the surveys and use them for our studies.

from: Faye Mishna <f.mishna@utoronto.ca>
 to: Melike Kavuk <melikekavuk@gmail.com>
 date: 29 July 2012 at 08:36
 subject: RE: Asking for survey permission.

Hi Melike and Professor Keser,

Thank you for your email and interest in my study. I am attaching the questionnaires. I would be interested in hearing about your work. Please let me know the outcome.

Faye

Ek 4. Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi Uzman Değerlendirme Formu

OKUL SİBER ZORBALIK FARKINDALIK ANKETİ

Çevrimiçi uygulama için Uzman Değerlendirme Formu (Örnek sayfa)

II. Bölüm: okula yönelik bilgiler

Bu bölümde okula yönelik bilgiler yer almaktadır. Bu bölümdeki soruları, komisyonun tüm üyelerinin ortak yanıtlaması gerekmektedir.

		Uygun	Uygun Değil	Öneri
1- Okulunuzda bu güne kadar, siber zorbalığa maruz kalan öğrenci oldu mu?	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok			
2- Okulunuzda bu güne kadar, siber zorbalık davranışları gösteren öğrenci oldu mu?	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok			
3- Siber zorbalık, okulunuzda önemli bir sorun durumunda mıdır?	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok			
4- Gerçek yaşam <i>fiziksel zorbalığı</i> ile siber zorbalık kıyaslandığında..... (Sadece bir seçenek işaretleyiniz.)	☐ Siber zorbalık, fiziksel zorbalıktan daha kötüdür. ☐ Fiziksel zorbalık, siber zorbalıktan daha kötüdür. ☐ İkişii eşit düzeyde tehlikelidir. ☐ İkişii de tehlikeli değildir. ☐ Fikrim yok			
5- Gerçek yaşam <i>sözel zorbalığı</i> ile siber zorbalık kıyaslandığında..... (Sadece bir seçenek işaretleyiniz.)	☐ Siber zorbalık, sözel zorbalıktan daha kötüdür. ☐ Sözel zorbalık siber zorbalıktan daha kötüdür. ☐ İkişii eşit düzeyde tehlikelidir. ☐ İkişii de tehlikeli değildir. ☐ Fikrim yok			
6- Sizce, gerçek yaşamda zorbalık yapan kişilerle siber zorbalık yapan kişiler aynı kişiler midir?	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bazıları ☐ Fikrim yok			
7- Siber zorbalık, sınıfınızda nasıl bir etki yaratır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Düşmanca bir ortam yaratır. ☐ Öğrencilerin öğrenmelerini güçleştirir. ☐ Herhangi bir etkisi olmaz. ☐ Başka, lütfen belirtiniz..... ☐ Fikrim yok			

Sizce siber zorbalık boyutları, veri toplama aracında hangi sıra ile yer almalıdır?

Boyutlar	Önerdiğiniz sıra numarası
Genel Değerlendirme	
Okul Ortamı/Kültürü	
Müfredat ve Eğitim	
Siber Zorbalık Müdahalesi	
Siber Zorbalık İlkeleri	
Teknoloji	

Veri Toplama Aracının Bütününe Yönelik Açıklama/Öneri:

Ek 6. Milli eğitim bakanlığı izinleri (1)

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü

Sayı : 81576613/605/3885939

18/12/2013

Konu: Anket Uygulama İzni

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü)

İlgi: 09/12/2013 tarih ve 98761816-302.08.01/42068 sayılı yazı.

İlgi yazı ile Bakanlığımıza göndermiş olduğunuz Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı Eğitim Teknolojisi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Melike KAVUK'un "Ortaokul ve Liselerin Siber Zorbalık Farkındalık Profillerinin Oluşturulması" konulu tezinde kullanılmak üzere oluşturduğu veri toplama araçlarına yönelik izin talebi, Genel Müdürlüğümüz tarafından incelenmiştir.

Onaylı bir örneği Bakanlığımızda muhafaza edilen, uygulama sırasında da mühürlü ve imzalı örnekten çoğaltılan veri toplama araçlarının, gönüllülük esas olmak kaydıyla, uygulanmasında bir sakınca görülmemektedir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Mustafa KOÇ
Bakan a.
Genel Müdür

EK: Bilişim Teknolojileri/BT Formatör Öğretmeni (6 Sayfa)
Okul Rehber Öğretmeni (5 Sayfa)
Okul Müdürü/Müdür Yardımcısı (6 Sayfa)

Güvenli Elektronik İmza

Asli ile Aynıdır

18.12.2013

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5 inci maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. Evrak teyidi <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 33f3-7208-3a13-ab1b-023b kodu ile yapılabilir.

Atatürk Bld. 06648 Kızılay/ANKARA
Elektronik Ağ: www.meb.gov.tr
e-posta: adsoyad@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Ad SOYAD Ünvan
Tel: (0 312) XXX XX XX
Faks: (0 312) XXX XX XX

Ek 6. Milli eğitim bakanlığı izinleri (2)

**T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü**

Sayı : 14588481.605.99.5788289
Konu: Araştırma izni

27/11/2014

**ANKARA ÜNİVERSİTESİNE
(Eğitim Bilimleri Enstitüsü)**

İlgili: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü'nün 2012/13 nolu Genelgesi.
b) 14/11/2014 tarihli ve 5300 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi Melike KAVUK' un "Orta okul ve liselerin siber zorbalık profillerinin oluşturulması ve okul paydaşlarına yönelik siber zorbalık farkındalık eğitimi etkinliğinin değerlendirilmesi" başlıklı tezi kapsamında çalışma yapma talebi Müdürlüğümüzce uygun görülmüş ve araştırmanın yapılacağı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bilgi verilmiştir.

Anket ve görüşme formunun (14 sayfa) araştırmacı tarafından uygulama yapılacak sayıda çoğaltılması ve çalışmanın bitiminde iki örneğinin (cd ortamında) Müdürlüğümüz Strateji Geliştirme (1) Şubesine gönderilmesini arz ederim.

Ali GÜNGÖR
Müdür a.
Şube Müdürü

Elektronik İmza
27/11/2014

Yaşar SUBAŞI
Şef

Konya yolu Başkent Öğretmen Evi arkası Beşevler ANKARA
e-posta: istatistik06@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Emine KONUK
Tel: (0 312) 221 02 17/135

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden: cb08-c38c-38ce-86e7-d8e9 kodu ile teyit edilebilir.

Ek 7. Etik kurul izni

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 04/07/2013

Toplantı Sayısı : 150

Karar Sayısı : 785

785-Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü doktora öğrencilerinden **Melike Kavuk**'un "Ortaokul ve Liselerin Siber Zorbalık Karnelerinin Oluşturulması ve Okul Paydaşlarına Yönelik Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Etkililiğinin Değerlendirilmesi" başlıklı tezine ilişkin 09/05/2013 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelenmiştir.

Yapılan görüşmeler ve incelemeler sonucunda, **Melike Kavuk**'un "Ortaokul ve Liselerin Siber Zorbalık Karnelerinin Oluşturulması ve Okul Paydaşlarına Yönelik Siber Zorbalık Farkındalık Eğitim Etkililiğinin Değerlendirilmesi" başlıklı tezinin birinci aşamasının, araştırma protokolüne uyulmak koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna ancak çalışma başlangıç tarihinin etik onay alındığı tarihe göre belirlenmesine; ayrıca, araştırmanın ikinci aşamasına gelindiğinde veri toplama araçlarının son şekli ile hedef kitleye yönelik hazırlanan onam formunun Etik Kurulumuza sunulmasına oybirliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
04/07/2013

Ek 8. Siber zorbalık farkındalık anketi- öğrenci formu

Maddelerin boyutlara göre dağılımı

Boyut	Madde
Tanıma	1-9
Önleme	10
Müdahale	3

Sevgili Öğrenci;

Yapılacak bir araştırma için sana bazı sorular sorduk. Bu soruların “doğru” veya “yanlış” yanıtları yoktur. Senden istediğimiz, sana EN UYGUN gelen seçeneği işaretlemendir. Tüm sorulara içtenlikle vereceğin yanıtlar bu araştırma dışında hiçbir yerde kullanılmayacaktır. Forma adını yazmana gerek yoktur. Yanıtlarını (X) ile işaretleyebilirsin. Katkın için teşekkür ederiz.

Cinsiyet : Kız Erkek

Sınıf : 5 6 7 8 9 10 11 12

Siber Zorbalık Hakkındaki Görüşler

- 1- Aşağıdaki tabloda bazı davranışlar yer alıyor. Bunlardan hangilerini sen başkalarına yaptın? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsin.)
- Sanal ortamda kaba lakap takma
 - Sanal ortamda tehdit
 - Sanal ortamda söylenti yayma
 - Sanal ortamda kişisel bir fotoğrafı/videoyu izinsiz olarak başkalarıyla paylaşma
 - Sanal ortamda başka biri gibi davranma (sanal yalancılık)
 - Sanal ortamda başkalarına, cinsel içerikli istenmeyen sözler veya fotoğraflar yollama
 - Sanal ortamda cinsel içerikli teklifte bulunma
 - Cep telefonundan gizli arama yapma
 - Cep telefonu metin mesajı yoluyla tehdit etme
 - Biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı bir web sayfası oluşturma
 - Başka varsa lütfen yazar mısın?
- 2- Aşağıdaki tabloda bazı davranışlar yer alıyor. Bunlardan hangilerini başkaları sana yaptı? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsin.)
- Sanal ortamda kaba lakap takma
 - Sanal ortamda tehdit
 - Sanal ortamda söylenti yayma
 - Sanal ortamda kişisel bir fotoğrafı/videoyu izinsiz olarak başkalarıyla paylaşma
 - Sanal ortamda başka biri gibi davranma (sanal yalancılık)
 - Sanal ortamda başkalarına, cinsel içerikli istenmeyen sözler veya fotoğraflar yollama
 - Sanal ortamda cinsel içerikli teklifte bulunma
 - Cep telefonundan gizli arama yapma
 - Cep telefonu metin mesajı yoluyla tehdit etme
 - Biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı bir web sayfası oluşturma
 - Başka varsa lütfen yazar mısın?.....
- 3- Daha önce “siber zorbalık” hakkında herhangi bir yerden bilgi aldın mı?
- Evet Hayır
- 4- Sence siber zorbalık tehlikeli ve ele alınması gereken bir problem midir?
- Evet Hayır Bilmiyorum

5- Gerçek yaşam *fiziksel zorbalığı* (vurma, itme, tekmeleme, tükürme) ile siber zorbalığı kıyaslar mısınız? (Yalnızca bir seçenek işaretlemelisin.)

- Siber zorbalık, fiziksel zorbalıktan daha kötüdür.
Fiziksel zorbalık, siber zorbalıktan daha kötüdür.
İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.
İkisi de tehlikeli değildir.
Bilmiyorum.

6- Gerçek yaşam *sözel zorbalığı* (isim takma, küfür etme, alay etme, iğneleme, hakaret etme) ile siber zorbalığı kıyaslar mısınız? (Yalnızca bir seçenek işaretlemelisin.)

- Siber zorbalık, sözel zorbalıktan daha kötüdür.
Sözel zorbalık siber zorbalıktan daha kötüdür.
İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.
İkisi de tehlikeli değildir.
 Bilmiyorum.

7- Gerçek yaşam *sosyal/ilişkisel zorbalığı* (sosyal dışlama, söylenti yayma) ile siber zorbalığı kıyaslar mısınız? (Yalnızca bir seçenek işaretlemelisin.)

- Siber zorbalık, sosyal/ilişkisel zorbalıktan daha kötüdür.
Sosyal/ilişkisel zorbalık, siber zorbalıktan daha kötüdür.
İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.
İkisi de tehlikeli değildir.
 Bilmiyorum.

8- Sence gerçek yaşamda zorbalık yapan kişilerle siber zorbalık yapanlar aynı kişiler midir? (Yalnızca bir seçenek işaretlemelisin.)

- Evet Hayır Bazıları Bilgim yok

9- Sence siber mağdurlar, siber zorbalığa uğradıklarında bundan nasıl etkilenirler? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- Korkarlar. Kendilerine zarar vermek isterler.
 Üzülürler. Kendilerini hasta hissederler.
 Kızarlar. Uyumakta zorluk çekerler.
 Yalnız hissederler. Okula gitmek istemezler.
 Utanırlar. Derslere odaklanmakta zorluk çekerler.
 Derslerdeki notları düşer. Okuldaki diğer çocuklara karşı asabi olurlar.
 Huysuzlaşırlar. Arkadaşlarına veya ailelerine karşı şiddet davranışları gösterirler.
 Endişeli olurlar. Yemek yeme alışkanlıkları bozulur.
 Depresyona girerler. Hiçbir şekilde etkilenmezler.
 Kaçmak isterler.
 Başka varsa lütfen yazar mısınız?.....
Bilmiyorum.

10- Siber zorbalık olaylarının yaşanmaması için sence ne yapılması gerekir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsin.)

- Siber zorbalık hakkında öğrencilere eğitim vermek
- Siber zorbalık hakkında ailelere eğitim vermek
- Siber zorbalık hakkında öğretmenlere eğitim vermek
- Siber zorbalık olaylarını bildirmek için bir telefon ihbar hattı kurmak
- Okulda, siber zorbalık ile ilgili kurallar koymak
- Evde, siber zorbalık ile ilgili kurallar koymak
- Siber zorbalık yapan öğrencileri cezalandırmak
- Siber zorbalıyı yakalaması için polise haber vermek.
- Daha önce siber zorbalık yapan öğrencileri başka okula göndermek
- Daha önce siber zorbalığa maruz kalan öğrencileri başka okula göndermek
- Çocukların bilgisayar, internet, cep telefonu vb. araçları kullanmasını yasaklamak
- Başka varsa lütfen yazar mısın?.....
- Bilmiyorum.

11- Eğer siber zorbalığa maruz kalırsan bunu kime anlattırдың?

- Anne veya babama
- Okul müdürüne veya müdür yardımcısına
- Okuldaki Rehber öğretmene
- Okulun Bilişim Teknolojileri öğretmenine
- Başka bir öğretmene (.....)
- Bir arkadaşına
- Başka varsa lütfen yazar mısın?.....
- Bilmiyorum.

12- Sence, siber zorbalığa maruz kalan birisi, yaşadığı olayı neden bir yetişkine anlatmak istemez?

- Bunun işe yaramayacağını düşündüğü için
- Olayı daha kötü hale getireceğini düşündüğü için
- Bunu kimin yaptığını bilmediği için
- Bir daha bilgisayar, internet veya cep telefonu kullanmasına izin verilmeyeceğini düşündüğü için
- Herhangi bir kanıtı olmadığı için
- Birine anlatabileceği düşünemediği için
- Bunun kendini küçük düşüreceğini düşündüğü için
- Utandığı için
- Korktuğu için
- Başka varsa lütfen yazar mısın?
- Bilmiyorum.

13- Diğer öğrencilerin birbirlerine siber zorbalık yaptığını tanık olursan ne yapardın? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsin.)

- Siber zorba ile birlikte gülerdim.
- Siber zorbalık olayına ben de katılırdım.
- İzlerdim, ama olaya katılmazdım.
- Siber zorbaya engel olmaya çalışırdım.
- Siber mağdura yardım ederdim.
- Sanal ortamı terk ederdim.
- Yardım edebilecek bir yetişkine olayı anlatırdım.
- Başka varsa lütfen yazar mısın?.....
- Bilmiyorum.

Ek 9. Siber zorbalık farkındalık anketi eğitimci formu

Maddelerin boyutlara göre dağılımı

Boyut	Madde
Tanıma	1-9, 13
Önleme	10-12, 14
Müdahale	15, 16

Sayın Yönetici/Öğretmen;

Yapılacak bir araştırma için siber zorbalık hakkındaki görüşlerinize ihtiyaç duyulmuştur. Lütfen soruları dikkatlice okuyarak size **en uygun** gelen seçenekleri işaretleyiniz. Yanıtlarınız sadece bilimsel bir araştırmada kullanılacak olup, kişisel bilgilerinizden kesinlikle söz edilmeyecektir. Anketin yanıtlanma süresi yaklaşık 15 dakikadır. Değerli katkılarınız ve desteğiniz için teşekkür ederiz.

Siber Zorbalık Hakkındaki Görüşler

- Sizce çocuklar ve ergenler arasındaki sanal zorbalık tehlikeli ve ele alınması gereken bir problem midir?
 Evet Hayır Bilгим yok
- Gerçek yaşamdaki **fiziksel zorbalık** (*vurma, itme, tekmeleme, tükürme*) ile siber zorbalığı kıyasladığınızda sizce hangisi daha tehlikelidir? (Yalnızca bir seçenek işaretleyiniz.)
 Siber zorbalık, fiziksel zorbalıktan daha tehlikelidir.
 Fiziksel zorbalık, siber zorbalıktan daha tehlikelidir.
 İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.
 İkisi de tehlikeli değildir.
 Fikrim yok.
- Gerçek yaşamdaki **sözel zorbalık** (*isim takma, küfür etme, alay etme, iğneleme, hakaret etme*) ile siber zorbalığı kıyasladığınızda sizce hangisi daha tehlikelidir? (Yalnızca bir seçenek işaretleyiniz.)
 Siber zorbalık, sözel zorbalıktan daha tehlikelidir.
 Sözel zorbalık siber zorbalıktan daha tehlikelidir.
 İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.
 İkisi de tehlikeli değildir.
 Fikrim yok.
- Gerçek yaşamdaki **sosyal/ilişkisel zorbalık** (*sosyal dışlama, söylenti yayma*) ile siber zorbalığı kıyasladığınızda sizce hangisi daha tehlikelidir? (Yalnızca bir seçenek işaretleyiniz.)
 Siber zorbalık, sosyal/ilişkisel zorbalıktan daha tehlikelidir.
 Sosyal/ilişkisel zorbalık, siber zorbalıktan daha tehlikelidir.
 İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.
 İkisi de tehlikeli değildir.
 Fikrim yok.
- Sizce, gerçek yaşamda zorbalık yapan kişilerle sanal zorbalılar aynı kişiler midir?
 Evet Hayır Bazıları Bilгим yok
- Sizce siber zorbalık, hangi sınıf düzeyindeki çocuk ve ergenlerde daha yaygındır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)
 5 6 7 8 9 10 11 12 Başka: Fikrim yok.
- Sizce siber zorbalık, hangi çocuk ve ergenlerde daha yaygındır?
 Kız Erkek Hem kız hem erkek Fikrim yok.

8. Sizce, öğrencileriniz siber zorbalığa maruz kalırsa, yaşadıkları olaydan nasıl etkilenirler?(Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

☐ Korkarlar.	☐ Kendilerine zarar vermek isterler.
☐ Üzülürler.	☐ Uyumakta zorluk çekerler.
☐ Kızarlar.	☐ Okula gitmek istemezler.
☐ Yalnız hissederler.	☐ Derslere odaklanmakta zorluk çekerler.
☐ Utanırlar.	☐ Okuldaki diğer çocuklara karşı asabi olurlar.
☐ Derslerdeki notları düşer.	☐ Arkadaşlarına veya ailelerine karşı şiddet davranışları gösterirler.
☐ Huysuzlaşırlar.	☐ Yemek yeme alışkanlıkları bozular.
☐ Endişeli olurlar.	☐ Hiçbir şekilde etkilenmezler.
☐ Depresyona girerler.	☐ Başka varsa lütfen belirtiniz.
☐ Kaçmak isterler.	☐ Bilmiyorum.
☐ Kendilerini hasta hissederler.	

9. Sizce herhangi bir öğrenciniz siber zorbalığa uğrarsa, yardım istemek için bunu kimlere anlatırdı? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

☐ Anne veya babasına	☐ Okuldaki Bilişim Teknolojisi öğretmenine
☐ Arkadaş(lar)ına	☐ Diğer Öğretmenlere
☐ Okul yönetimine	☐ Başka, lütfen belirtiniz.....
☐ Okuldaki Rehber öğretmenine	☐ Fikrim yok.

10. Daha önce öğrencilerinizle siber zorbalık konusunda konuştunuz mu?

☐ Bu konuda hiç konuşmadım.	☐ Sık sık konuşurum.
☐ Bir kez konuşmuştum.	☐ Her zaman konuşurum.
☐ Birkaç kez konuşmuştum.	

11. Daha önce öğrencilerinizin aileleriyle siber zorbalık konusunda konuştunuz mu?

☐ Bu konuda hiç konuşmadım.	☐ Sık sık konuşurum.
☐ Bir kez konuşmuştum.	☐ Her zaman konuşurum.
☐ Birkaç kez konuşmuştum.	

12. Öğrencilerinizin internet etkinliklerinden (*hangi sayfalarda gezindiği, neler yaptığı, vb.*) ne kadar haberdarsınız?

- Hiç Çok az Biraz Yeteri kadar Çok

13. Sizce öğrencileriniz siber zorbalık hakkında bilgi sahibi midir?

- Evet Hayır Bilgim yok.

14. **Okulunuzda**, öğrencilerin siber zorbalık olayı yaşamamaları için ne tür çalışmalar yapılıyor? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

	Seminer	Konferans	Basılı Materyal	Web Sitesi	Okul Web Sayfası	Hiçbir çalışma yapılmıyor.
Öğrencilere yönelik	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Öğretmenlere yönelik	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ailelere yönelik	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Topluma yönelik	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Başka, lütfen belirtiniz.....						

15. Eğer herhangi bir öğrenciniz siber zorbalığa **maruz kalırsa** buna nasıl müdahale ederdiniz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- Olayı polise bildirirdim.
- Olayı okul yönetimine bildirirdim.
- Siber mağdur olan öğrenciyi Okul Rehber öğretmenine yönlendirirdim.
- Siber mağdur olan öğrenciyi BT/BT rehber öğretmenine yönlendirirdim
- Başka, lütfen belirtiniz
- Müdahale etmezdim
- Olayı siber mağdur olan öğrencinin anne/babasına bildirirdim.
- Siber mağdur olan öğrenciyle kendim konuşurdum.
- Kim olduğu belliye siber zorba ile konuşurdum.
- Kim olduğu belliye siber zorbanın anne/babasıyla konuşurdum.
- Fikrim yok

16. Eğer bir öğrencinizin başkalarına siber zorbalık davranışı sergilediğini fark ederseniz ne yapardınız? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- Olayı polise bildirirdim.
- Olayı okul yönetimine bildirirdim.
- Siber zorbalık yapan öğrenciyi Okul Rehber öğretmenine yönlendirirdim.
- Siber zorbalık yapan öğrenciyi Bilişim Teknolojileri öğretmenine yönlendirirdim
- Başka, lütfen belirtiniz
- Müdahale etmezdim.
- Olayı zorbalık yapan öğrencinin anne/babasına bildirirdim.
- Siber zorbalık yapan öğrenciyle kendim konuşurdum.
- Kim olduğu belliye siber mağdur ile konuşurdum.
- Kim olduğu belliye siber mağdurun anne/babasıyla konuşurdum
- Fikrim yok.

Ek 10. Siber zorbalık farkındalık anketi- veli formu

Maddelerin boyutlara göre dağılımı

Boyut	Madde
Tanıma	1-8, 11, 13
Önleme	9, 10, 12, 14
Müdahale	15, 16

Sayın Anne/Baba;

Yapılacak bir araştırma için siber zorbalık hakkındaki görüşlerinize ihtiyaç duyulmuştur. Lütfen soruları dikkatlice okuyarak size **en uygun** gelen seçenekleri işaretleyiniz. Yanıtlarımız sadece bilimsel bir araştırmada kullanılacak olup, kişisel bilgilerinizden kesinlikle söz edilmeyecektir. Anketin yanıtlanma süresi yaklaşık 15 dakikadır. Değerli katkılarınız ve desteğiniz için teşekkür ederiz.

Siber Zorbalık Hakkındaki Görüşler

1. Sizce çocuklar ve ergenler arasındaki sanal zorbalık tehlikeli ve ele alınması gereken bir problem midir?
- Evet Hayır Bilgim yok
2. Gerçek yaşamdaki **fiziksel zorbalık** (*vurma, itme, tekmeleme, tükürme*) ile siber zorbalığı kıyasladığınızda sizce hangisi daha tehlikelidir? (Yalnızca bir seçenek işaretleyiniz.)
- Siber zorbalık, fiziksel zorbalıktan daha tehlikelidir.
- Fiziksel zorbalık, siber zorbalıktan daha tehlikelidir.
- İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.
- İkisi de tehlikeli değildir.
- Fikrim yok.

3. Gerçek yaşamdaki **sözel zorbalık** (*isim takma, küfür etme, alay etme, iğneleme, hakaret etme*) ile siber zorbalığı kıyasladığınızda sizce hangisi daha tehlikelidir? (Yalnızca bir seçenek işaretleyiniz.)
- Siber zorbalık, sözel zorbalıktan daha tehlikelidir.
- Sözel zorbalık siber zorbalıktan daha tehlikelidir.
- İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.
- İkisi de tehlikeli değildir.
- Fikrim yok.
4. Gerçek yaşamdaki **sosyal/ilişkisel zorbalık** (*sosyal dışlama, söylenti yayma*) ile siber zorbalığı kıyasladığınızda sizce hangisi daha tehlikelidir? (Yalnızca bir seçenek işaretleyiniz.)
- Siber zorbalık, sosyal/ilişkisel zorbalıktan daha tehlikelidir.
- Sosyal/ilişkisel zorbalık, siber zorbalıktan daha tehlikelidir.
- İkisi eşit düzeyde tehlikelidir.
- İkisi de tehlikeli değildir.
- Fikrim yok.
5. Sizce, gerçek yaşamda zorbalık yapan kişilerle sanal zorbalılar aynı kişiler midir?
- Evet Hayır Bazıları Bilгим yok
6. Sizce siber zorbalık, hangi sınıf düzeyindeki çocuk ve ergenlerde daha yaygındır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)
- 5 6 7 8 9 10 11 12 Başka: ... Fikrim yok.
7. Sizce siber zorbalık, hangi çocuk ve ergenlerde daha yaygındır?
- Kız Erkek Hem kız hem erkek Fikrim yok.
8. Sizce çoğunuz siber zorbalığa maruz kalırsa, yardım istemek için bunu kimlere anlattırdı? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)
- Anne veya babasına Okuldaki Bilişim Teknolojisi öğretmenine
- Arkadaş(lar)ına Diğer Öğretmenlere
- Okul yönetimine Başka, lütfen belirtiniz.....
- Okuldaki Rehber öğretmenine Fikrim yok.
9. Daha önce çocuğunuzla siber zorbalık konusunda konuştunuz mu?
- Bu konuda hiç konuşmadım. Bir kez konuşmuştum.
- Birkaç kez konuşmuştum. Sık sık konuşurum. Her zaman konuşurum.
10. Çocuğunuzun internet etkinliklerinden (*hangi sayfalarda gezindiği, neler yaptığı*) ne kadar haberdarsınız?
- Hiç Çok az Biraz Yeteri kadar Çok
11. Sizce, çocuğunuz siber zorbalığa maruz kalırsa, yaşadığı olaydan nasıl etkilenir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)
- Korkarlar. Kendilerine zarar vermek isterler.
- Üzülürler. Uyumakta zorluk çekerler.
- Kızarlar. Okula gitmek istemezler.
- Yalnız hissederler. Derslere odaklanmakta zorluk çekerler.
- Utanırlar. Okuldaki diğer çocuklara karşı asabi olurlar.
- Derslerdeki notları düşer. Arkadaşlarına veya ailelerine karşı şiddet davranışları gösterirler.
- Huysuzlaşırlar. Yemek yeme alışkanlıkları bozulur.
- Endişeli olurlar. Hiçbir şekilde etkilenmezler.
- Depresyona girerler. Başka varsa lütfen belirtiniz.
- Kaçmak isterler. Bilmiyorum.
- Kendilerini hasta hissederler.

12. Sizce anne/babalar, çocuklarının internet kullanım yeri olarak nereyi tercih etmelidir? (Yalnızca bir seçenek işaretleyiniz.)
- Çocuğun yatak odası Başka, lütfen belirtiniz.....
- Evdeki herkesin girip çıktığı bir oda (salon, oturma odası,vb.) Bilgim yok.
- Evin herhangi bir yeri olabilir.
13. Sizce çocuğunuzun siber zorbalık hakkında bilgisi var mıdır?
- Evet Hayır Bilgim yok.
14. Anne/baba olarak, siber zorbalık olaylarını önlemek için hangilerini yapıyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)
- Çocuğumu sanal ortamda nasıl davranması gerektiği konusunda eğitiyorum.
- Çocuğumun sanal ortamdaki etkinliklerini izliyorum.
- Çocuğumla açık bir iletişim kuruyorum.
- Evdeki saygı ve ahlak kurallarının sanal ortamda da geçerli olduğunu çocuğuma anlatıyorum.
- Çocuğumla “İnternet kullanım sözleşmesi” ve “Cep telefonu kullanım sözleşmesi” yapıyorum.
- Uygunsuz sanal davranışların göz ardı edilmeyeceğini çocuğuma öğretiyorum.
- Çocuğumun bilgisayar ve cep telefonu kullanımına kurallar koyuyorum.
- Teknolojinin doğru kullanımını konusunda örnek davranışlar sergiliyorum.
- Güvenli internet paketi kullanıyorum.
- Başka, lütfen belirtiniz.....
- Hiçbir şey yapmıyorum.
15. Eğer çocuğunuz sanal zorbalığa **maruz kalırsa** buna nasıl müdahale ederdiniz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)
- Olayı polise bildirirdim.
- Olayı okula bildirirdim.
- Olayı internet servis sağlayıcısına/ web sitesi yöneticisine bildirirdim.
- Kim olduğu belliyse siber zorba ile konuşurdum.
- Kim olduğu belliyse siber zorbanın ailesi ile konuşurdum.
- Çocuğuma, siber zorbayı görmezden gelmesini söyledim.
- Siber zorbalığa karşılık vermesi için çocuğumu teşvik ederdim.
- Çocuğumun Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) (internet, bilgisayar, tablet, cep telefonu, vb.) kullanımını yasakladım.
- Çocuğumun BİT kullanımını sınırlandırırdım.
- Çocuğumun BİT kullanımını takibe alırdım.
- Başka, lütfen belirtiniz.....
- Müdahale etmezdim.
- Fikrim yok.
16. Çocuğunuzun başkalarına sanal zorbalık davranışı sergilediğini fark ederseniz ne yapardınız? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)
- Çocuğuma bu olayın bıraktığı etkilerden söz ederdim.
- Çocuğumun bundan sonraki BİT kullanım etkinliklerini izlerdim.
- Hiç soru sormadan çocuğumun BİT kullanımını yasakladım.
- Okuldan yardım isterdim.
- Polisten yardım isterdim.
- Hiçbir yaptırım uygulamazdım.
- Başka, lütfen belirtiniz.....
- Fikrim yok.

Ek 11. Siber zorbalık eğitimini değerlendirme formu

Siber Zorbalık Farkındalık Seminerine İlişkin Görüşme Formu

Sayın öğretmenler ve okul yöneticileri;

Sizlere sunulan siber zorbalık farkındalık eğitiminin geliştirilebilmesi ve düzenlenerek daha etkili bir hale getirilebilmesi için görüşlerinize ihtiyaç duymaktayız. Aşağıdaki soruları içtenlikle yanıtlayarak bu eğitimlerin geliştirilmesine ve daha geniş kitlelere ulaştırılmasına katkıda bulunmuş olacaksınız. Desteğiniz için teşekkür ederiz.

Göreviniz: Okul müdürü/müdür yardımcısı Öğretmen

- 1- Katıldığınız siber zorbalık farkındalık seminerinin, siber zorbalık farkındalığınıza katkısı oldu mu?
 Evet Kısmen Hayır (Neden?

Birinci soruya yanıtınız evet ise; hangi konularda farkındalığınıza katkısı olduğunu düşünüyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- Siber zorbalığın ne olduğu/ne olmadığı
- Siber zorbalığın gerçekleştiği araç ve ortamlar
- Siber zorba/mağdur/tanıkların kişilik özellikleri
- Siber zorbalığın bireyler üzerindeki fiziksel, sosyal ve psikolojik etkileri
- Siber zorbalığın hukuki boyutu
- Gerçek yaşam zorbalığı ve siber zorbalığın benzerlik ve farklılıkları
- Üniversite, emniyet birimleri, kamu kurumlarındaki farkındalık çalışmaları
- Siber zorbalığın okul ve sınıf ortamına etkileri
- "Okul siber zorbalık programı"nın nasıl oluşturulacağı
- Sınıf içi siber zorbalık etkinliklerinin neler olduğu ve nasıl yapılacağı
- Yaşanan siber zorbalık olaylarına nasıl müdahale edilmesi gerektiği

Ekleme istediğiniz varsa lütfen yazınız.....

- 2- Siber zorbalık farkındalığını artırmak için başka ne tür etkinlik ve materyaller yapılmasını önerirsiniz?

- 3- Size sunulan farkındalık eğitiminin başka illerdeki öğretmenlere ve okul yöneticilerine de uygulanmasını önerir misiniz?

- Evet
 Hayır (Neden?

Ek 12. Siber zorbalık eğitimi ortam ve materyalleri - Öğrenci, öğretmen ve veli sunuları (örnek görüntüler)

Öğrenciler için;

SİBER ZORBALIK FARKİNDALIK EĞİTİMİ

Prof. Dr. Hafize KESER
Arş. Gör. Melike KAVUK

İÇERİK

- Siber Zorbalığı Tanıma
- Siber Zorbalığı Önleme
- Siber Zorbalığa Müdahale Etme

Siber Zorbalığı Tanıma

Siber zorbalık;

"Bilgisayar, cep telefonu, internet gibi bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak başkalarına,

kasıtlı ve sürekli olarak zarar vermek" tir.

Örneğin;

- Sanal ortamda biriyle alay etmek, küfür etmek, tehdit etmek,
- Cep telefonundan gizli arama yapmak, mesaj yoluyla birini taciz etmek, vb.

Siber Zorbalığı Tanıma

Siber Zorbalık Davranışları

Siber Zorbalığı Önleme

Başkalarına siber zorbalık yapanların, siber zorbalığa maruz kalma riskleri artar.

Siber Zorbalık Müdahalesi

6. Kanıtları sakla.
7. Siber zorbaların erişimini engelle.
8. İçerik sağlayıcısına bildir.
9. Siber zorbalardan gelen mesajları asla başkalarına yollama.
10. Polise bildir.

Kaydet

Bildir

Ortak
OLMA

Eğitimciler için;

SİBER ZORBALIK FARKINDALIK EĞİTİMİ

Prof. Dr. Hafize KESER
Arş. Gör. Melike KAVUK

İÇERİK

- Siber Zorbalığı Tanıma
- Siber Zorbalığı Önleme
- Siber Zorbalığa Müdahale Etme

Siber Zorbalığı Tanıma

11

Siber Zorbalıkta Araç ve Ortamlar

Siber Zorbalığı Önleme

12

Okul Siber Zorbalık Programı

- Siber Zorbalığı Ölçmek
 - ✓ Okuldaki siber zorbalık durumunu belirleme
- Çalışanlara Siber Zorbalık Eğitimi Sağlamak
 - ✓ Tüm okul paydaşlarının siber zorbalık konusuna aşina olması,
 - ✓ Belirli paydaşların, siber zorbalık olaylarını tanıma ve müdahale etme yeterliğine sahip olması,
 - ✓ Öğretmenlerin, öğrencilerinin kullandığı popüler sanal iletişim yollarını bilmesi,
 - ✓ Öğretmenlerin, Facebook, Twitter gibi teknolojilerin uygun ve uygun olmayan kullanım şekillerini bilmesi sağlanmalıdır.

Siber Zorbalığı Önleme

13

Sınıfta Siber Zorbalık Konusuna Zaman Ayırmak

- Öğrencilerin,
 - ✓ Siber zorbalığın ne olduğunu,
 - ✓ Okulun bu konudaki ilke ve kurallarını,
 - ✓ Olayların nasıl bildirileceğini,
 - ✓ En iyi müdahale yönteminin ne olduğunu
 bildiklerinden emin olunmalıdır.
- Tanıklar, siber zorbalığa karşı duracak şekilde konuşmaya teşvik edilmelidir.
- İnternet etiği, güvenli paylaşım ve internet etkinliklerini izleme konularında öğrencilerle tartışılmalıdır.
- Öğrencilere sosyal web' in güvenli kullanımı öğretilmelidir.

Siber Zorbalık Müdahalesi

14

Eğer Bir Siber Zorbalık Olayı Yaşandıysa;

Olayın gerçekleşme biçimine göre;

- Aileleri bilgilendirme/ uyarma,
- Öğrencilere ve ailelere uygun müdahale yöntemleri hakkında önerilerde bulunma,
- Siber zorbalık materyalinin silinmesini sağlama,
- Polisle iletişim kurma,
- Hassasiyetle disiplin uygulama,
- Tehdit analizi yapma,
- Öğrencileri terapiye yönlendirme,
- Gibi müdahalelerde bulunmanız gerekebilir.

Aileler için;

SİBER ZORBALIK FARKİNDALIK EĞİTİMİ

Prof. Dr. Hafize KESER
Arş. Gör. Melike KAVUK

İÇERİK

- Siber Zorbalığı Tanıma
- Siber Zorbalığı Önleme
- Siber Zorbalığa Müdahale Etme

Siber Zorbalığı Tanıma

33

Bir çocuk eğer aşağıdaki davranışları sergiliyorsa, siber zorbalık mağduru olması olasılığı yüksektir:

- Beklenmedik şekilde bilgisayarını veya cep telefonunu kullanmayı bıraktıysa,
- Bir mesaj veya e-posta geldiğinde sinirleniyor veya gerginleşiyorsa,
- Okula veya dışarda herhangi bir yere gitmek istemiyorsa,
- Bilgisayar veya cep telefonu kullandıktan sonra kızgın, depresif, utanmış görünüyor,
- Bilgisayar veya cep telefonu ile neler yaptığı hakkında konuşmaktan kaçınıyorsa,
- Her zamanki arkadaşlarından veya aile bireylerinden anormal olarak çekiniyorsa,

Siber Zorbalığı Önleme

39

Çocuğunuzla Konuşun.

- Çevrimiçi İletişimin Zorlukları
- Çevrimiçi Ortamlarda Görünmez Olunmadığı
- Şifre Güvenliği
- Cinsel İçerikli Mesajlaşma
- Çevrimiçi Saygınlığının Kontrolü

Siber Zorbalığı Önleme

35

Çocukları Yaşa Göre Yönlendirme

- 10 Yaşa Kadar
 - Çocuğunuz 10 yaşına gelene kadar internet kullanırken onunla birlikte oturmanız tavsiye edilmektedir.
- 11-14 Yaş Arası
 - Çocuklarınız bu yaşa geldiğinde, internet kullarımlarını devamlı fiziksel olarak denetlemeniz pratik olmayabilir. Yine de internette hangi kişisel bilgileri vermemeleri gerektiğini anladıklarından emin olmalısınız.
- 15-18 Yaş Arası
 - Bu yaşta çocuklara, hangi kişisel bilgilerin internette verilmemesi gerektiği hatırlatılmalıdır.

Siber Zorbalık Müdahalesi

45

Çocuğunuz Bir Siber Zorbalık Olayına Tanıklık Ettiyse;

Siber zorbalığa tanıklık eden çocukların çoğu kendilerini kötü hissetmekte, fakat hiçbir şey yapmamaktadır.

Çocuğunuz;

- Siber Zorbalık Karşıtı Konuşmalar Yapılması
 - Siber Mağdurun Desteklenmesi
 - Bir Yetişkinin Haberdar Edilmesi
- konularında teşvik edin.

Ek 12. Siber zorbalık eğitimi ortam ve materyalleri - Öğrenci, öğretmen ve veli sunuları (örnek görüntüler)

**Çocuklar ve Gençler için;
Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi**

www.siberzorbalik.info
bilgi@siberzorbalik.info

SİBER ZORBALIK TANIMA

Siber Zorbalık Nedir?

Millî Eğitim Bakanlığı, Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi, Mayıs, 2012

Siber Zorbalık ve Özellikleri

Siber zorbalık, "bilgisayar veya telefonla yapıldığı için teknolojiyle kullanılarak başlatılan, kasıtlı ve sürekli olarak tekrar verilmek üzere gerçekleştirilen, çarpıcı telefon ve bilgisayar gibi teknolojik araçları kullanarak başlatılan taciz etmek, tehdit etmek, kızık oluşturma veya diğer kötü davranışlarla bulunmak, kızıltı oluşturma ya da zararlı siber zorbalık olarak değerlendirilmekte.

Çocuklar ve gençler siber zorbalığa (ya da) yakalanan diğer çocuklar: Siber zorbalık davranışları genellikle "siber zorba", davranış maruz kalanlar "siber mağdur" veya "siber kurban", diğer kişiler ise "sivris" veya "beni" olarak adlandırılır.

Siber Zorbalık Davranışları

- ↳ İnternet ortamında kaka atarak tehdit, kötü telefon mesajları göndermek,
- ↳ Çarpıcı telefon veya bilgisayar üzerinden kızıltı oluşturma veya tehditler yapmak,
- ↳ Bilgisayar diğer program için kullanıcı adı veya şifre bilgilerini çalıp, kızıltı oluşturma,
- ↳ İnternet ortamında başkalarını kızık oluşturma,
- ↳ Başkalarını kötü videolar izletmek, izletmek zorunda bırakmak, izletmek zorunda bırakmak,
- ↳ İnternet ortamında başkalarını, sosyal medya üzerinden kötü yorumlar yazdırarak, kızıltı oluşturma,
- ↳ İnternet ortamında başkalarını, sosyal medya üzerinden kötü yorumlar yazdırarak,
- ↳ Çarpıcı telefon mesajları göndermek,
- ↳ İnternet veya diğer teknolojik araçları kullanarak tehdit etmek, tehdit oluşturma.

Siber Zorbalıkta Araç ve Ortamlar

Çocuklar ve gençler siber zorba veya siber mağdur oldukları için kullandıkları araçlar ve ortamlar:

- ↳ E-posta, sohbet odaları,
- ↳ Sosyal ağlar (Facebook, Twitter, YouTube, Instagram, vb.),
- ↳ Bilgisayar ortamında mesajlaşma (Skype, Facebook sohbeti, vb.),
- ↳ Çarpıcı telefon mesajları (SMS),
- ↳ Mobil uygulamalar (WhatsApp, Line, vb.), sosyal medya,
- ↳ Fotoğraf ve video kameraları.

Siber Zorbalıkta Özellikleri

- ↳ Bütün kişileri etkileyen siber zorbalık ve diğer zorbalık davranışları genellikle anonimdir.
- ↳ Çarpıcı tehditler, tehditler ve tehditler halinde yapılır.
- ↳ Kurallara uymakla zorluk çıkarılır.
- ↳ Kızık oluşturma, tehditler, tehditler ve tehditler için en uygun ortam ve yerlerdir.
- ↳ Tehditler genellikle anonimdir ve gizlidir.

Kaynak: Yılmaz, S. ve Özdemir, İ. (2012). Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi, Mayıs, 2012. [Siber Zorbalık Eğitimi - www.siberzorbalik.info](http://www.siberzorbalik.info)

SİBER ZORBALIK ÖNLEME

Çocuk ve Gençlere İçin

Millî Eğitim Bakanlığı, Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi, Mayıs, 2012

On Aşamalı Siber Zorbalık Önleme

- 1. Kendini eğit.** Herhangi bir siber zorbalık olayına karşı hazırlıklı olmak için, siber zorbalığa nasıl davranılacağına karar vermek önemlidir. Siber zorbalık davranışlarının sonuçlarına karar vermek, yapılabilecek en iyi şeydir. Arkadaşlarınla, bu konuda konuşabilir, danışabilir ve yardım isteyebilir.
- 2. Bilinçli olmak.** Siber zorbalık ve diğer kötü davranışları önlemek için, bilinçli olmak önemlidir. Siber zorbalık ve diğer kötü davranışları önlemek için, bilinçli olmak önemlidir. Siber zorbalık ve diğer kötü davranışları önlemek için, bilinçli olmak önemlidir.
- 3. Fotoğraf ve video çekiminden kaçın.** Bilgisayar ve diğer cihazlarla çekilen fotoğraflar ve videolar, bilinçsizce paylaşılabilir ve bu tür içerikler yayılabilir. Siber zorbalık ve diğer kötü davranışları önlemek için, bilinçli olmak önemlidir.
- 4. İnternet veya diğer cihazlarla çekilen fotoğraflar ve videoları paylaşmadan önce kontrol et.** İnternet veya diğer cihazlarla çekilen fotoğraflar ve videoları paylaşmadan önce kontrol et. İnternet veya diğer cihazlarla çekilen fotoğraflar ve videoları paylaşmadan önce kontrol et.
- 5. Sosyal medya hesaplarında "gizli" yap.** Sosyal medya hesaplarında "gizli" yap. Sosyal medya hesaplarında "gizli" yap. Sosyal medya hesaplarında "gizli" yap.
- 6. Güvenlik ayarlarını kontrol et.** Güvenlik ayarlarını kontrol et. Güvenlik ayarlarını kontrol et. Güvenlik ayarlarını kontrol et.
- 7. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 8. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 9. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 10. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.

Bilgisayar ve diğer cihazlarla çekilen fotoğraflar ve videoları paylaşmadan önce kontrol et.

Kaynak: Yılmaz, S. ve Özdemir, İ. (2012). Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi, Mayıs, 2012. [Siber Zorbalık Eğitimi - www.siberzorbalik.info](http://www.siberzorbalik.info)

SİBER ZORBALIK MÜDAHALESİ

Çocuk ve Gençlere İçin

Millî Eğitim Bakanlığı, Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi, Mayıs, 2012

On Aşamalı Siber Zorbalık Müdahalesi

- 1. Bilinçli olmak.** Siber zorbalık ve diğer kötü davranışları önlemek için, bilinçli olmak önemlidir. Siber zorbalık ve diğer kötü davranışları önlemek için, bilinçli olmak önemlidir.
- 2. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 3. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 4. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 5. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 6. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 7. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 8. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 9. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.
- 10. Siber zorbalıkla mücadele et.** Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et. Siber zorbalıkla mücadele et.

Bilgisayar ve diğer cihazlarla çekilen fotoğraflar ve videoları paylaşmadan önce kontrol et.

Kaynak: Yılmaz, S. ve Özdemir, İ. (2012). Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi, Mayıs, 2012. [Siber Zorbalık Eğitimi - www.siberzorbalik.info](http://www.siberzorbalik.info)

**Eğitimciler için;
Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi**

www.siberzorbalik.info
bilgi@siberzorbalik.info

SİBER ZORBALIK TANIMA
Siber Zorbalık Nedir?

MELİKE ERGİL, HALUK ERGİL, Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi, Mayıs, 2012

Siber Zorbalık ne Demektir?

Siber zorbalık, "bilgisayar, cep telefonu gibi dijital iletişim teknolojileri (İT) kullanılarak yapılan, kasıtlı ve sürekli olarak zarar vermek" olarak tanımlanmaktadır. Cep telefonu ile bilgisayar gibi teknolojik araçları kullanarak başkalarını taciz etmek, tehdit etmek, taciz edilmeye veya en az birine baskıya uğratılmak, tacize uğratılmak ya da tehdit edilmek olarak değerlendirilmelidir.

Çocuklar ve gençler siber zorbalığa karşı kendilerini bilerek korurlar. Siber zorbalık davranışına karşı mücadele için "siber zorbalık" davranışına karşı "siber mağdur" veya "siber kurban", olası davranışlar ise "siber taciz" veya "siber taciz" olarak adlandırılır.

Siber Zorbalık Davranışları

- Bilgisayar ortamında başka kişilerin kişisel bilgilerini paylaşılması,
- Cep telefonu veya bilgisayar üzerinden başka kişiye tehdit veya baskıya uğratılması,
- Bilgisayar veya cep telefonu ile tehdit veya taciz edilmesinin yapılması,
- Bulunmuş veya gizli materyal bilgileri yayımlanarak fotoğrafların veya sesli kayıtların internet ortamında paylaşılması,
- Başkalarını etik dışına çıkararak hedefini göstermek, bunun hakkında yorum yapılması, suçsuzlukla ilgili olarak suçlanmaları,
- Sanal ortamda başkalarını, anonim şekilde küfürlerle tehdit veya taciz etmeleri,
- Sanal ortamda başka kişiyle arkadaşlık,
- Cep telefonlarından gizli arama yapılması,
- İnternet veya cep telefonu kullanılarak tehdit yapılması, tehdit etme,

Siber Zorbalığa Araç ve Ortamlar

Çocuklar ve gençlerin siber zorbalığa maruz kalabileceği bazı araç ve ortamlar:

- E-posta, sohbet odaları,
- Sosyal ağlar (Facebook, Twitter, YouTube, Instagram, vb.),
- Bilgisayarlar, tablet bilgisayarlar ve diğer cihazlar,
- Cep telefonları, mesajlaşma uygulamaları (SMS),
- Mobil uygulamalar (WhatsApp, Line, vb.),
- Sanal oyunlar,
- Fotoğraf ve video kameraları.

Siber Zorbalıkın Özellikleri

- Bulunmuş bilgilerin paylaşılması ve gizli bilgilerin açıklanması yaygın bir durumdur.
- Çocukları, gençleri ve yetişkinleri etkiler ve etkilenen kişilerin hayatlarına zarar verir.
- Mağdurları, diğer çocukları veya aile üyelerini etkiler.
- Kurallara aykırı davranışlardır.
- Kurbanları etkiler ve mağdurları etkiler ve etkilenen kişilerin hayatlarına zarar verir.
- Yetkililerin genellikle bilgisizliği bir sebeptir.

Siber zorbalık, gerçek yaşam zorbalığından yarı ve daha farklıdır!

Fatih Erbuğ, S. ve Ergül, H. (2012). Siber Zorbalık, İstanbul, S. ve Ergül, H. (2012). Siber Zorbalık Bilgi Kitapçığı. www.siberzorbalik.info

SİBER ZORBALIK ÖNLEME
Etkili Siber Zorbalık Önleme Programı

MELİKE ERGİL, HALUK ERGİL, Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi, Mayıs, 2012

Öğretmenler için Siber Zorbalık Önleme Programı

Öğretmenler için siber zorbalık önleme programı, okul yöneticileri ve öğretmenler tarafından "öğrencüler için" olarak tasarlanmıştır.

Öğrencülerin siber zorbalıkla ilgili bilgilendirilmesi

- Mağdurların siber zorbalığa karşı kendilerini koruyabilmesi,
- Mağdurların siber zorbalığa maruz kalmasını önlemesi,
- Mağdurların siber zorbalıkla ilgili bilgi edinmesini,
- Mağdurların siber zorbalıkla ilgili bilgi edinmesini,
- Mağdurların siber zorbalıkla ilgili bilgi edinmesini,

Bu nedenle, siber zorbalıkla mücadele etmeye çalışan öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.

Öğrencülerin siber zorbalıkla ilgili bilgilendirilmesi, siber zorbalıkla ilgili çalışmaların bir parçasıdır. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.

Siber zorbalık konusunda yapılacak çalışmalar, öğretmenler ve okul yöneticileri tarafından yapılmalıdır.

Okul yöneticileri ve öğretmenler siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.

Siber Zorbalık Önleme

Önleme programları ile ilgili olarak siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.

- Okul yöneticileri ve öğretmenler siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.
- Okul yöneticileri ve öğretmenler siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.
- Okul yöneticileri ve öğretmenler siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.

Fatih Erbuğ, S. ve Ergül, H. (2012). Siber Zorbalık, İstanbul, S. ve Ergül, H. (2012). Siber Zorbalık Bilgi Kitapçığı. www.siberzorbalik.info

SİBER ZORBALIK MÜDAHİNESİ
Eğitimcilerin Rolü

MELİKE ERGİL, HALUK ERGİL, Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi, Mayıs, 2012

Siber Zorbalık Müdahalelerinde Öğretmenlerin Yapılması Gerekenler

Siber zorbalık önleme çalışmaları siber zorbalıkla ilgili çalışmaların bir parçasıdır. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.

Okul yöneticileri ve öğretmenler siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.

Okul yöneticileri ve öğretmenler siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.

- Okul yöneticileri ve öğretmenler siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.
- Okul yöneticileri ve öğretmenler siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.
- Okul yöneticileri ve öğretmenler siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.

Okul yöneticileri ve öğretmenler siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir. Öğretmenler, siber zorbalıkla ilgili çalışmalarını güçlendirmelidir.

Fatih Erbuğ, S. ve Ergül, H. (2012). Siber Zorbalık, İstanbul, S. ve Ergül, H. (2012). Siber Zorbalık Bilgi Kitapçığı. www.siberzorbalik.info

Ek 14. Siber zorbalık eğitimi ortam ve materyalleri- afişler

Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Etkinlikleri, Mayıs, 2015

SİBER ZORBALIK

- ♦ Siber zorbalık yapmıyorum.
- ♦ Bana siber zorbalık yapılmasına izin vermiyorum.
- ♦ Tanık olduğum siber zorbalık olaylarını, hemen güvendiğim bir büyüğüme bildiriyorum.

Prof. Dr. Hafize KESER, Arş. Gör. Melike KAVUK
Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, BÖTE Bölümü
Detaylı bilgi için: bilgi@siberzorbalik.info | www.siberzorbalik.info

Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Etkinlikleri, Mayıs, 2015

SİBER ZORBALIĞA KARŞI DURUYORUM!

- Sanal hesaplarımın gizlilik ayarlarını yapıyorum.
- Şifrelerime sahip çıkıyorum.
- İsimsiz mesajları açmıyorum.
- Telefonda ya da internetteyken, tanımadığım kişilerle konuşmuyorum/ mesajlaşmıyorum.
- Başkalarına ait bilgileri ve görüntüleri izinsiz kullanmıyorum.
- İnternet veya cep telefonu kullanırken yaşadığım tüm sorunları aileme paylaşıyorum.

- Siber zorbalığı tanıyorum, etkilerini biliyorum.
- Sanal ortamda biri beni incittiğinde sessiz kalmayıp bunu, aileme veya öğretmenlerime anlatıyorum.
- Siber zorbalık olaylarında asla açılmaya çalışmıyorum.
- Siber zorbadan gelen mesajları başkalarına göndermiyorum.
- Siber zorbalıkla karşılaştığımda, olayın kanıtlarını kaydediyorum.

Prof. Dr. Hafize KESER, Arş. Gör. Melike KAVUK
Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, BÖTE Bölümü
Detaylı bilgi için: bilgi@siberzorbalik.info | www.siberzorbalik.info

Ek 15. Siber zorbalık eğitimi ortam ve materyalleri- web sitesi ekran görüntüleri

Ana sayfa

Menü ve alt menüler

Anasayfa Öğrenci Öğretmen Anne-Baba Kaynaklar Hakkımızda

Siber Zorbalığı Önleme

Öğrenciler için

Tema

Önleme

Müdahale

Başarı Üzerine

“Zagkalarla siber zorbalık yaparlar, siber zorbalığa maruz kalma riskini artır.”

Konu Başlıkları

Aşağıdaki başlıklarla tıklayarak siber zorbalığı önleme ile ilgili bilgi ve dokümanlara ulaşabilirsiniz:

- Siber Zorbalığı Önleme (puçları)
- Cep Telefonu Güvenliği
- Şifre Güvenliği
- Güvenli Sosyal Ağ Kullanımı

Gerçek hayatta birinin yüzüne söyleyemeyeceğin sözleri, sanal ortamda da söyleme.

onleme ogrenci -sz

Kaynak: 02.01.2015 tarihinde, guvenliweb.org adresinden alınmıştır.

SOSYAL AĞLAR

FAVDALI MATERYALLER

- Şifre güvenliği hakkında bilgi
- Sosyal ağlarda güvenlik
- Cep telefonu kullanım uyarıları
- İnternet kullanma uyarıları

DESTEKLEYENLER

Öğrenci modülü

İnternette görünmek istediklerinizi gönder

Cep Telefonu Güvenliği

Yükleniyor...

- Cep telefonu numaranı, arkadaşların güvenliğine ihtiyacın var.
- Cep telefonunda istenmeyen davranışlar fotoğraflar veya video paylaşma. Çözüm:

- Eljler çekilgen bir fotoğraf veya video paylaşma veya istenmeyen içerikler paylaşma, bu yapıldığında ne kadar potansiyel olarak istenmeyen içerikler olabilir. Bu tür davranışta tutulması gerektiği konusunda arkadaşlarınla konuşarak önlem alınmalıdır.
- Bu tür fotoğrafları veya videoları diğer sosyal medya platformlarına paylaşma. Böylece bu davranış istenmeyen bir durum oluşabilir.

megannın yaşadıkları -sz

Anasayfa Öğrenci Öğretmen Anne-Baba Kaynaklar Hakkımızda

Siber Zorbalık Müdahalesi

Öğrenciler için

Tema

Önleme

Müdahale

Başarı Üzerine

“Herkesin siber zorbalığa maruz kalma riski vardır.”

Siber Zorbalıkta Müdahale Aşamaları

- Önceki bilgi kontrolü
- İstisnalarla ilgili
- Akıl sağlığını kontrol etme
- Zorbalıkla mücadele etme
- İletişim kurma
- Konuşma
- Yardım isteme
- Kayıtların tutulması
- Polis bildiri

Adım Adım Siber Zorbalık Müdahalesi

Yükleniyor...

sz-mudahale1

Öğrenci modülü,
Alt menü ve video görüntüleri

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Melike KAVUK

Doğum Tarihi : 12/09/1986

İletişim Bilgileri : Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri
Fakültesi

E-posta Adresi : melikekavuk@gmail.com

Öğrenim Durumu

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Doktora	Eğitim Teknolojisi	Ankara Üniversitesi	2016
Yüksek Lisans	Eğitim Teknolojisi	Ankara Üniversitesi	2011
Lisans	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	Ankara Üniversitesi	2008

İş Deneyimi

Unvan	Görev Yeri	Yıl
Araştırma Görevlisi	Ankara Üniversitesi	2014-2016
Araştırma Görevlisi	Yıldız Teknik Üniversitesi	2013-2014
Bilişim Teknolojileri Öğretmeni	Mustafa Kemal İlköğretim Okulu (Çankaya/Ankara)	2010-2013
Bilişim Teknolojileri Öğretmeni	Gökçesu İlköğretim Okulu (Mengen/Bolu)	2010-2013